CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

5.9123
LUCKNOW. ... LIBRARY.
CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

یا فتاح

بعون گلشن آرای ہر دو جہان

و چمن پیرای زمین و آسمان رنگین موسم بہار و فصل لالہ زار کتاب لاجواب سراپا انتخاب
آئینۂ حالات و واقعات شاہان گردون وقار و امرای والاتبار و شعرای نامدار کہ در حقیقت
جام جمشیدی ست و آئینۂ اسکندری باز دیاد تصاویر مستند و معتمد معروف بہ تاریخ

بوستان اودہ

مولفۂ مسند نشین ایوان خوش بیانی متکی اریکۂ ہمہ دانی ناظم بے عدیل ناثر فقید المثیل
معدن فضل و کمال مخزن حشمت و اجلال جناب کنور درگا پرشاد صاحب بہادر تعلقدار سرین ٹراگانون
وعطیہ دار علاقۂ سرواں آنریری مجسٹریٹ و رئیس اعظم سندیلہ ضلع ہردوئی ملک اودھ دام اقبالہ باہتمام کمترین احمد علیخان

در گلستان مطبع دبدبۂ احمدی گل گل شگفت

سنہ ۱۸۹۲ء

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

LUCKNOW. REFERENCE LIBRARY.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

فہرست مضامین بوستان اودھ

نمبر	مضامین	صفحہ
۱	دیباچہ کتاب -	۲
۲	دفتر اول ذکر بادشاہان ہنود	۴
۳	ذکر سلطنت راجہ دسرتھ و ولادت سری رامچندر -	״
۴	ذکر آمدن بسوامتر زاہد پیش راجہ دسرتھ و بُردن رامچندر بجہت دفع دیوان -	۶
۵	ذکر مصلحت کردن راجہ دسرتھ با ارکان سلطنت درباب تخت نشینی رامچندر و خبر یافتن کیکئی رانی دوم ازین ماجرا و عہد گرفتن از راجہ دسرتھ برای اخراج رامچندر و تخت نشینی بھرتھ و گذاشتن رامچندر ملک و مال و روان شدن بصحرا -	۱۰
۶	ذکر رحلت کردن راجہ دسرتھ از عالم فنا و آمدن بھرتھ و شترگھن از مملکت پنجاب -	۱۳
۷	رسیدن سری رام بمقام پنچ بٹی و آمدن سُپ نکھا خواہر راون و مفتون شدن بر سری رام و بُریدن لکشمن بینی او بحکم برادر عالیمقام -	۱۵
۸	ذکر سلطنت راون و آمدن او باتفاق ماریچ بجہت گرفتن سیتا و رفتن رام بشکار و بُردن راون سیتا را بہ لنکا -	۱۶
۹	ذکر آمدن سری رام بجای قیام و نیافتن سیتا دران مقام -	
۱۰	ذکر روانہ شدن سری رام بالشکری جرار بجہت رزم و پیکار با راون و فتح یافتن دران رزمگاہ -	۲۴
۱۱	داستان اخراج سیتا از مشکوی خلافت بصحرا و بیقراری آن گل اندام در شدت غم و الام -	۲۹
۱۲	ذکر آمدن بالمیک زاہد نزد سیتا و بُردن سیتا را بمعبدگاہ خویش و پیدا شدن لو و کش فرزندان سری رامچندر از بطن سیتا -	۳۲
۱۳	دفتر دوم ذکر فرمانروایان اودھ کہ بر وزارت شاہان دہلی ممتاز بودہ بامر حکومت پرداختند -	۳۷

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نمبر	مضامین	صفحه
۱۴	ذکر حکومت نواب برهان الملک نواب سعادت خان بهادر - بهادر جنگ	۳۷
۱۵	ذکر حکومت نواب وزیر الممالک منصور علی خان بهادر - صفدر جنگ	۴۰
۱۶	ذکر حسب و نسب نواب منصور علیخان بهادر - صفدر جنگ -	″
۱۷	ذکر افاغنه علی محمد خانی که روهیله مشهور اند و دار الحکومت ایشان بریلی و آنوله بود -	۴۳
۱۸	ذکر جنگ کردن شیخ زاده هاے لکهنو با افغانان و فتح یافتن -	۵۱
۱۹	ذکر آمدن نواب صفدر جنگ از دار الخلافت دهلی و جنگ کردن با احمد خان و فتح یافتن ملک اوده -	۵۲
۲۰	ذکر عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ نبیره نواب آصف جاه قلیچ خان بهادر صوبه دار حیدر آباد -	۵۵
۲۱	ذکر حکومت نواب جلال الدین حیدر المخاطب به نواب وزیر الممالک شجاع الدوله بهادر -	۵۷
۲۲	ذکر لشکر کشیدن نواب شجاع الدوله بهادر بر سر احمد خان به فرخ آباد -	۶۶
۲۳	ذکر نواب قاسم علی خان عالیجاه ناظم بنگاله -	۶۸
۲۴	ذکر صلح کردن نواب وزیر با جماعه انگلشیان -	۷۳
۲۵	ذکر اسیر و معزول شدن راجه بینی بهادر و موقوف شدن چند رساله سواران و ملازم گشتن فوج و پیاده -	۷۵
۲۶	ذکر حسب و نسب راجه بینی بهادر -	۷۶
۲۷	ذکر جنگ کردن نواب شجاع الدوله بهادر با افغانان روهیله -	۸۱
۲۸	ذکر حکومت وزیر الممالک نواب آصف الدوله - هزبر جنگ -	۸۵
۲۹	ذکر بعضی شعرای نامی این عهد -	۹۵
۳۰	ذکر نواب وزیر علی خان بهادر -	۹۷
۳۱	ذکر حکومت نواب وزیر الممالک یمین الدوله ناظم الملک نواب سعادت علی خان بهادر مبارز جنگ -	۹۹
۳۲	ذکر انتظام نواب یمین الدوله بهادر ناظم الملک سعادت علی خان مبارز جنگ -	۱۰۲
۳۳	ذکر تقسیم ممالک محروسه فیمابین نواب وزیر و صاحبان انگریز بهادر -	۱۰۳
۳۴	ذکر بندوبست ممالک محروسه بعد تقسیم ملک -	۱۰۵
۳۵	ذکر شعرای نامی این عهد -	۱۰۹

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh
LUCKNOW ... LIBRARY.

نمبر	مضامین	صفحه
۳۶	دفتر سوم بادشاهان اوده	۱۱۱
۳۷	ذکر نواب رفیع الملک رفعت الدوله غازی الدین حیدر خلف نواب سعادت علیخان بهادر -	۱۱۲
۳۸	ذکر جلوس فرمودن نواب غازی الدین حیدر بر سریر سلطنت و مخاطب شدن بخطاب ابو المظفر معز الدین شاه زمن غازی الدین حیدر بادشاه -	۱۱۳
۳۹	ذکر بعضی شعرای نامی این عهد	۱۱۷
۴۰	ذکر سلطنت ابو النصر قطب الدین سلیمان جاه نصیر الدین حیدر بادشاه	۱۲۲
۴۱	ذکر معزولی نواب وزیر الممالک منتظم الدوله حکیم مهدی علیخان بهادر - و تقرر وزارت به نواب روشن الدوله بهادر	۱۲۷
۴۲	ذکر وفات نواب قدسیه محل -	۱۲۹
۴۳	ذکر مرزا فریدون بخت عرف [illegible] الدین -	۱۳۱
	[illegible] سلطنت ابو الفتح معین الدین محمد علی شاه بادشاه اوده -	۱۳۲
۴۶	ذکر سلطنت ابو المظفر مصلح الدین امجد علی شاه بادشاه اوده -	۱۳۵
۴۷	ذکر سلطنت ابو المنصور ناصر الدین	۱۳۷

نمبر	مضامین	صفحه
	سکندر جاه بادشاه عادل قیصر زمان محمد واجد علی شاه -	
۴۸	ذکر ورود لشکر ظفر پیکر نواب لارڈ هیرڈنگ گورنر جنرل کشور هند به کانپور -	۱۴۴
۴۹	ذکر اخراج قطب الدوله و رضی الدوله و دیگر مقربان و ترقی نواب علی نقی خان و ظاهر شدن اسباب خرابی سلطنت	۱۵۲
۵۰	ذکر انتخار یافتن راجه دینبخت [illegible] پدر راقم این سطور -	۱۵۴
۵۱	ذکر بر افراشتن رایت اجتهاد مولوی امیر علی بر سر هندوان و بقتل رسیدن از قضای ایزد سبحان	۱۵۸
۵۲	ذکر بے انتظامی مهمات مملکت و احوال انتزاع سلطنت -	۱۶۱
۵۳	ذکر توجه حضرت بادشاه بجانب کلکته بقصد لندن -	۱۶۳
۵۴	دفتر چهارم هنگامه غدر بسائر بلاد هندوستان	۱۶۸
۵۵	ذکر کشته شدن فرمانروای [illegible] بهادر یعنی سر جان لارنس چیف کمشنر [illegible]	۱۷۱

PROVINCIAL MUSEUM LUCKNOW

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نمبر	مضامین	صفحہ	نمبر	مضامین	صفحہ
۵۶	ذکر رفتن ایلچی با تحف و هدایا بسوے دهلی بدرگاه بهادر شاه ـ	۱۷۳	۶۳	دفتر ششم در ذکر سندیله و برگزیدگان این خطه	۲۵۵
۵۷	ذکر معتکف شدن حضرت بادشاه به قلعه ولیم فورٹ کلکته ـ	۱۷۴	۶۴	ذکر خاندان راقم این شگرفنامه	۲۵۷
۵۸	ذکر آمدن هرپرشاد چکله دار خیرآباد بجمعیت پنجاه هزار سوار و پیاده	۱۷۸	۶۵	تتمه احوال حضرت سلطان عالم محمد واجد علیشاه بادشاه اوده	۲۶۳
۵۹	ذکر برآمدن حضرت سلطان عالم از قلعه ولیم فورٹ و داخل شدن به ٹٹیا برج ـ	۱۸۰	۶۶	ذکر انتقال بادشاه جمجاه حضرت محمد واجد علی شاه ازین جهان فنا بعالم بقا و خاتمه واقعات و نام سلطنت اوده ـ	۱۶۴
۶۰	ذکر رسیدن جناب عالیه ملکه کشور و مرزا ولیعهد و مرزا اسکندر حشمت به انگلستان و ملاقات نمودن با ملکه علیه فرمانرواے انگلینڈ و هندوستان	۱۸۱	۶۷	ایکٹ انتظام جائداد بادشاه اوده	۲۶۸
			۶۸	فهرست اولاد حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاه بادشاه اوده	۲۷۰
			۶۹	خاتمه کتاب ـ	۲۷۶
۶۱	ذکر بعض شعراے نامی این عهد ـ	۱۸۳	۷۰	تقریظ منظوم ـ	۲۷۹
۶۲	دفتر پنجم آغاز ذکر نیاکان خاندان مصنف کتاب		۷۱	قطعه تاریخهاے طبع کتاب ـ	۲۸۲
			۷۲	خاتمة الطبع ـ	۲۸۳

LUCKNOW ... REFERENCE LIBRARY

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بعون بہار افزای گلستان جہانبانی بخشش گلشن زمین و آسمان

درین زمان مسرت اقتران کتاب فوائد انتساب حاوی حالات و واقعات سلاطین
گردون وقار و امرای والاتبار و شعرای نامدار مع تصاویر مستند و معتمد موسوم بہ

تاریخ بوستان اودھ

بترتیب جدید

تصنیف لطیف و تالیف نظیف کنور درگا پرشاد صاحب بہادر تعلقدار سرین برا گاؤں
و عطیہ دار علاقہ سرسوا و آنریری مجسٹریٹ و رئیس اعظم سندیلہ ضلع ہردوئی ملک اودھ

در مطبع دبدبۂ احمدی باہتمام حسن علی خان تازگی طبع پوشید

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نغمہ سرائی مطرب خوش نواے خامہ در بزم دلفریب سخن بحمد و ثناے محمودیست کہ بادشاہان آفاق ستان و شاہان عظمت نشان سر بر خط فرمانش نہادہ غبار درگاہش سرمۂ چشم عقیدت ساختہ اند و ترانہ سنجی عندلیب ہزار داستان زبان در بہارستان معانی بحمدت و سپاس معبودیست کہ سلاطین جہانگیر و فرماندہان با اکلیل و سر بر طیلسان غلامیش بر دوش انداختہ خاک آستانش غازۂ روے ارادت نمودہ اند۔ کریمی کہ اگر ابر رحمتش بہ گوہر افشانی در آید کشت آرزوے نامرادان بساعتے سیراب گشتہ رشک افزاے نزہت عذار مہ جبینان گردد۔ رحیمی کہ اگر دریاے کرمش بجوش رسد نامۂ اعمال سیہ کاران بہ دمی شستہ و شو یافتہ رونق رخسار سمن رویان شود نظم

صانع بے عیب زعلت برے — نور فزاے قمر و مشترے
محملہ کش جلوہ بکران باغ — خاص کن عطر بقصر دماغ
نقش طرازے کہ بصنع بدیع — راند قلم بر صفحات ربیع
سنبل تر بر رخ گلشن کشید — سنبلہ را دانہ بخرمن کشید
قصر جد راز سر داورے — ز آب و گلے کرد عمارت گری
دفتر دل را خط شاہی نوشت — جائزہ سر الٰہی نوشت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نور بصر داد که بینا شدیم ‌ ‌ ‌ چشم کشا شد که شناسا شدیم
گرهمه اندیشه جگر خون کنیم ‌ ‌ ‌ شکر چنین مرحمتے چون کنیم
نعمتِ نامی نگزیش بیقیاس ‌ ‌ ‌ واے بر آنکس که نه گوید سپاس
گرچه نیاید زمنِ خاکسار ‌ ‌ ‌ زانچه شوم بر درِ نو رستگار
هم تبه ام هست امید تمام ‌ ‌ ‌ گر در تو رد نه شوم والسلام

امّا بعد چنین گوید ہیچمیرز ہیچمدان گنج مج زبان ژولیده بیان ضعیف العباد درگا پرشاد بن راجه دهنپت رای بن راجه پرم دهن داس سندیلوی که چون من نادان را از عنفوان اقتباس انوار هوش و خرد و احساس تمیز نیک و بد شورے و شغفی از هواے جوانی چنانکه افتد و دانی در سرم نبود و هواے این سوداے خرد رُبا اصلا بدماغم گذرے نداشت پس غیر از اکتساب علوم و استحصال افاده سخن کاروبارم و بست و کشادم نبود اگر شامے چون زلف عنبرین مویان و رشک ساے است و اگر صبحی چون رخسار خورشید عذاران در جلوه افروزیست بکنارم جز محبوب دلفریب کتاب دیگرے نبودے و بچشم غیر از جمال هوش رباے سخن جلوهٔ دیگر فروغ ندادے تا بعد تحصیل علوم و تفریغ از درس و تدریس بحضور فیض گنجور معدن فضل و کمال مخزن حشمت و اجلال مسند نشین ایوان ریاست متکی ارایک دولت و امارت راجه دهنپت رای پدر خود اتفاق اختیار صحبت و موقع احضار خدمت افتاد از انجا که این والا جناب بقدر دانی علم و مرتبه شناسی سخن پایه فراتر داشت بنابران اوقات شریفش پس از انفراغ امور دولت بیشتر بهمین اشغال و اذکار میگذشت و کلام متقدمین و متاخرین در خدمتش خوانده مے شد کتابے از اخلاق و سیر و رزم و بزم نبود که مرتبه بمرتبه بحضور آنوالا جناب بخواندم نیامد بدین صورت آتش شوقم سر بالا کشید و سوداے عشقم از یکے بهزار رسید تا بعد تودیع حیات آنوالا جناب باوجود استقرار امر ریاست بر ذات خود بترک این شغل خطیر که خاطر آشفته در گرو آن بود اصلا راضی نشدم و کمر عهد بستم که بعد انجاح امور دولت شغلے جز این پیش نگیرم و خیالے غیر ازین در سر نه انگنم تا بافضال خداے بی همتا و داور بی انباز تصمیم این اراده را وثوقی و درستی پدید آمد و برین امر جلیل توفیق رفیق و همت بلند رهنما شد و محض بکرم عمیمش هواے نفسانی و تقاضاے آغاز دولت و کامرانی که مستقل مزاجان تجربه کار را از جا برده و بسلسله بلاے شاهی گرفتار آرد مغلوبم نکرد و سعادت که جوهرے نفیس نفس انسانی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

چهره آرای عالم گشت تا رفته رفته اتفاق راقم و اقتضای همم برین معنی گردید که کتابی بعلم تاریخ مشتمل بر واقعات سلاطین هند برشته تالیف و تصنیف در کشم تا سرمایه اشتغال و دستمایه موانست بهم رسد و هم اسباب یادگار بهای من نادان در جهان مهیا و آماده گردد که گفته اند

گل همین پنج روز و شش باشد	وین گلستان همیشه خوش باشد

هرچند عظمت این کار جلیل و صولت این امر جزیل یارای ارتکاب آن یعنی باز میداشت اما برهنمائی شوق و دستگیری همت چهره آرای عروس سخن و غازه نمای عارض معانی شدم تا تاریخ سلاطین دهلی از ابتدای آفرینش تا عهد معدلت مهد انگلشیه باصناف عرق ریزی و غایت سعی بسلک تحریر درکشیده پیرایه اتمام در برش کردم من بعد بخاطرم خطور کرد که چون همین طبقه عالیه سلاطین با عظمت و شکوه اوده هم بزرگان مرا دولتی و ثروتی بهم رسیده و ابواب هزاران هزار کامرانی بر ایشان مفتوح گشته و به ترتیب درجات ازان نعمت و دولت بهره من نیز رسیده پس بگذاردن حقوق و ادای سپاس چرا کمر نه بندم و اگر نه بندم در ناسپاسی و کفران نعمتی مورد طعن ارباب خرد باشم بدین رای صواب که هادی طریق سعادت بود اتفاق نموده بتالیف این تاریخ اوده کمر همت چست بستم و در جزو مدت بانجام رسانیده به شش دفتر منقسم ساختم دفتر اول در ذکر بادشاهان هنود دفتر دوم در ذکر فرمانروایان اوده که بر وزارت شاهان دهلی ممتاز بوده بامر حکومت پرداختند دفتر سوم در ذکر بادشاهان اوده که بخود مختاری علم حکومت برافراشتند دفتر چهارم در ذکر ایام غدر دفتر پنجم در ذکر نیاکان مؤلف دفتر ششم در ذکر سندیله و برگزیدگان این خطه

دفتر اول

در ذکر بادشاهان هنود

ذکر سلطنت راجه دسرته و ولادت سری رامچندر و دیگر فرزندان به شکوه خلافت

بر ضمائر انجم نظائر مستخبران اخبار روزگار و برای عالم آرای متحققان حقائق اقالیم و دیار مخفی و محتجب مباد که ولایت اوده که در تمامی بلاد و امصار بجلائل اوصاف و فضائل درجات

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

معروف است ولایتی است فراخ و ملکتی است مینوسواد - گویند که چون معمار قضا بمعموری
بعالم امر فرمود - و بنای قدرت باحداث جهان ایما نمود اول بناے این ولایت نهادند
این خطه دلپذیر را بفضیلت برداشتند - چنانچه از راویان اخبار و ناقلان آثار منقول است
که در دور تریتا از نسل اکشواکُ - راجه دسرتهـ در ملک اوده فرمان دهی کردی -
و رایت جهانگیری و کشورکشائی بر افراختی - سلاطین هفت اقلیم غاشیه اطاعتش بدوش
می کشیدند - و فرمانروایان باتخت و دیهیم نطاق خدمتش برمیان جان مے بستند نظم

را اقبالش جهان را عید و نوروز / به بزم و رزم چون خورشید فیروز
کشیده تیغ تیز از خنجر مهر / عقیم از فتنه گشته مادر دهر
ز عدلش آتش و پنبه شده خویش / برادر خرده خوانده گرگ را میش

امّا این شاهنشاه یگانه در کاشانه عظمت نشانه شمع رخشنده و گوهرے تابنده نداشت - ازین
غم و اندوه دایما بادلے افسرده و خاطرے آزرده مے ساخت نظم

بصد جان آرزو مے کرد فرزند / نمی شد از گل امیدش برومند
ز بے اولادئے خود داشت افسوس / که از اولاد ماند نام و ناموس
ازان گویند عمر جاودان باد / که عمر اندر حقیقت هست اولاد

تا بعد مدتے مدید به برکت جگ اسومید از بطن مقدس عصمت و عفت مآب - عظمت و
تقدس قباب - بانوے سراپردهٔ حیا - مستورهٔ نقاب عزّ و اعتلا - مخدرهٔ سرادق دولت -
خاتون حجلهٔ عزت - واسطه ظهور انوار الٰهی - ذریعه انکشاف رموز رحمت نامتناهی - ولیه جهان
و جهانیان - مالکه زمین و زمانیان - رانی کوشلیا تبارِیخ نهم از بهره دوم ماه چیت که
انوار رحمت الٰهی بر ساکنان بحر و بر نزول شرف می نمود در زمانه که ابر طالع سعادت مطالع
خویش نازی بیکران بود - فروزنده گوهر بختیاری - فرازندهٔ لواے شهریاری - مقصد غرائب
کرامات - مظهر رموز و نکات - محرم اسرار کونی و الٰهی - واقف دقائق سفیدی و سیاهے
مالک دنیا و دین - وارث تخت و نگین - سری رام چندر با اقبال یار - و طالع بیدار -
قدم از عالم قدس بعالم ظهور گذاشتند - و از کیکئی رانی دوم بهرتهه و از سومترا رانی
سوم لکهمن و شترگهن پائے وجود بعرصهٔ شهود نهادند - از ولادت این فرزندان نامدار
و آئین شاهزادگان والاتبار - افلاکیان بر افلاک داد نشاط دادند - و زمینیان بر زمین

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ابواب راحت گشادند۔ سلطان بهار باهزاران هزار تمکنت واحتشام در هر بوستانے باطراف هر گلستانی شادروان مسرت برافراخت ۔ ونسیم عطر آمیز سحر وهوای جان نواز هر رهگذر مشام اهل روزگار را رشک طبلهٔ عطار ساخت ۔ بالخصوص از ظهور وجود مسعود سری رامچندر جهانرا رونقے تازه وزمانه را عشرتی بے اندازه حاصل آمد زمین بر فلک نازید ۔ که چنین گوهرے بی بها بدستش افتاد ۔ فلک بر زمین حسرت خورد که علی الرغم او چنین مفخر روزگارے پا در جهان گذاشت ۔ نظم

للّه الحمد از پے جاه وجلال روزگار	گوهرے مجد از محیط عدل آمد بر کنار
طائرے از آشیان جاه وجود آمد پدید	کوکبے از اوج عز وناز گردید آشکار
گلبنی اینگونه بنمودند در دور چمن	لاله زینگونه نکشود از میان لاله زار

بالجمله چون آن سرو جویبار سلطنت پا از مهد رضاعت بیرون نهاد ۔ در خوش رفتاری از تذروان کوهسارے گوے تفوق ربود ۔ ودر شیرین گفتارے طوطیان شکرخوار را حیرت زده طلاقت نمود ۔ پدر نامدار از فلک اقتدار معلمان فلاطون فطنت ۔ وادیبان ارسطو حکمت سپرده تا در اندک زمانے بهر فنے کامل ۔ ودر هر علمی عالم وفاضل شد ۔ نظم

چنان قادر سخن شد در معانے	که بحرے گشت در گوهرفشانے
فصیحی کو سخن چون آب گفتے	سخن با او در اضطراب گفتے
پس از نه سالگی بازی رها کرد	حساب جنگ شیر و اژدها کرد
چو بر ده سالگی افگند بنیاد	سر سی سالگان بر باد مے داد
بسر پنجه شدی با پنجهٔ شیر	ستونے را قلم کردے به شمشیر
به تیر از موے بکشادی گره را	به نیزه حلقه بربودے زره را

ذکر آمدن بسوامتر زاهد پیش راجه دسرته وبردن رام چندر را بجهت دفع دیوان خونخوار وجنگ کردن رامچندر با این جماعت تبه کردار وفتح یافتن بر این طائفه نا هنجار

گوینده داستان چنین گفت	در سلک سخن در چنین سُفت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

که زور زنے نسبو امتر نام زاہدے که در طائفه حقیقت کیشان از اکمل ترین عابدے بود.
بدولتسرائے راجه دسرتھ رسید و بعرض رسانید که عفریتان خونخوار و دیوان تبه کردار
هنگام عبادت آزار بسیار از بسیار مے رسانند چون محارست رعایا و ممارست بهایا بر ذمت
همت سلاطین نامدار و شاهان بلند اقتدار واجب و لازم است بنا بران رامچندر فرزند
دلبند خود را امر کن که همراه من رفته تدارک اعدا و دفع این جماعه پر جفا نماید راجه دسرتھ
چون نمی دانست که ظهور این نور آلهی و بروز این رحمت نامتناهی - بعالم ایجاد محض برائے
دفع اهل عصیان و فساد است - بنا بران از استدعائے زاهد باقتضائے محبت فرزندی
عنان اختیار و استقلال از دست داد - و سر رشته قرار از کف گذاشت **نظم**

ز نام رام دسرتھ گشت بیهوش — درین اندیشه دیرے ماند خاموش
جوابش داد کاے پیر نکو نام — مرا پیرانه سر فرزند شد رام
چه داند او طریق رزم سازی — که طفل است و ندانند غیر بازی
خصوصاً جنگ با دیوان سرکش — که از جادو ببارند آب و آتش
مرا تا چند گوئی رام بسپار — مرا در کار او معذور میدار
که از جان عزیزش دوست دارم — بجنگ دشمنانش چون گذارم
اگر فرمانده با لشکر خویش — بیایم دفع دیوان را کنم بیش

درینوقت وزیر با تدبیر که از دانش و فراست بهره کثیر داشت راجه را از حالات باطنی و
حال شرف آگهی داده بنصائح دلپذیر - و سخنان جانگیر او را متسلی کرده آماده برخصت سری رامچندر
نمود - تا این والا گوهر بایمائے پدر عالیقدر پا در راه سفر گذاشت لکشمن برادر سومے از
نهایت محبت و عقیدت شرف همراهی او اختیار ساخت - تا این هر دو شاهزادگان والا تبار
همراهے زاهد عبادت شعار بعد طے مراحل و قطع منازل باماکن و مساکن دیوان تبه کردار
در رسیدند و با ایشان طرح جنگ انداختند - و از تیر هائے جهان سوز - و خدنگ های جگر دوز
جماعت اعدا را طعمه دهان اجل ساختند - **نظم**

ز تیر رام فوج دیو بشکست — ز بار آتش غبار فتنه بنشست
سپاه دیو زاد آخر زبون گشت — لوائے کید ایشان سرنگون گشت

بعد اطفائے این نائره فساد - و دفعه جماعه دیو زاد - این والا نژاد - مع برادر سعادت نهاد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

آماده مراجعت وطن بود - که ناگاه مسموع شد که راجه جنک مرزبان ترہت که در فرمان‌روائی جاه - و کثرت سپاه سرآمد راجه ہاے فلک بارگاه است - دخترے دارد که غلغلهٔ حسن دلفریبش از زمین به گنبد چرخ برین پیچیده - و شعشعهٔ آفتاب جمالش به اطراف عالم رسیده - نظم

پری دختے پری بگذار ماہے — بزیر مقنعه صاحب کلاہے
شب افروزے چو مهتاب جوانی — سیه چشمے چو آب زندگانی
اشارت ہاے ابرو آفت ہوش — کمان در چاشنی آورده تاگوش
تغافل با نگاہش غمزه آمیز — فریب اندوده نازش فتنه انگیز
شکر شیرین دہان از نوش خندش — تبسم جانفزاے ہر دو قندش
شکر لفظ و شکر نوش و شکر خند — زمین بوس رہش صد چاشنی قند
چو غنچه با نقاب شرم زاده — بباغ خود صبا را ره نداده
تنش را پیرہن عریان ندیده — چو جان اندر تن و تن جان ندیده
بهر خاکے کزو سایه فتاده — بناے قبلهٔ عصمت نهاده

راجه جنک پدر آن پری پیکر جشن عروسی او منعقد کرده کمانے سخت تر از دلهاے سنگین دلان دران انجمن نهاده عهد کرده است - که هر که این کمان را بکشد دختر را بعروسے برد - چنانچه سلاطین اطراف - و بادشاہان اکناف بهواے این تمنا درین جشن عروسی جمع آمده اند بسوامتر به تماشاے این جشن آماده شد و رامچندر را برفتن همراه خود امر کرد - تا این والا تبار - باتفاق برادر عقیدت شعار - پا در راه سفر گذاشت - و بعد طے مراحل و منازل دران انجمن جمشیدی و بزم کیقبادی رسید راجه جنک از آمدن این مهمانان گرامی و اصحاب نامی فراوان عشرت اندوخت - و شکر قدوم ایشان بجا آورد تا آنکه روز مقرره بزم عروسی در رسید - شاہان بلند اقتدار - و زورمندان خنجر گذار بکشیدن کمان یکے بر دیگرے سبقت کردند - و بیش از طاقت خود ها صرف قوت نمودند - اما کمان از جاے خود نه جنبید - و عرق خجالت از جبین ایشان بر زمین چکید - درین وقت مهاراجه رامچندر دران انجمن مرد آزما مردانه وار برخاست - و باقبال عدو مال و بالاطالع بیدار نزدیک کمان رسیده چون پر کاه از زمین بر داشت - و در اندک

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اشاره او را شکسته بر زمین انداخت نظم

کمان شکست تیرش بر هدف زد
چو مردان گوی از میدان بدر برد
کمان شکست بهر عقد بستن
رهی بستن کرو داد از شکستن
شکستن گرد نو پیوند را ساز
چه پیوندی که هرگز نشکند باز
که دید است از شکستن شاد و خرم
همه یار و کمان صاحب کمان هم

بوقوع این واقعه حیرت افزا شگفتی در انجمن افتاد - سلاطین باشکوه و فرمانروایان عظمت پژوه - سر ندامت بزانوی خجالت فرو بردند - و بهزاران هزار ناکامی و باصناف حسرت و بدنامی راه خانه هاے خود ها پیش گرفتند - راجه جنک همان دم قاصدی تیزگام و پیکی صرصر خرام سوی اوده فرستاده راجه دسرتهه را ازین مژدهٔ جانفزا آگهی داده استدعای قدوم نمود راجه چون از کارنامه هاے فرزند سعادتمند آگاه گردید از غایت مسرت چندان بر خود بالید که در پیرهن نگنجید - همان ساعت عزیمت آنصوب قرار داده بکر و فر بسیار - و شوکت بیحد و شمار روانه ترهت شد نظم

بروز فرخ و ایام احسن
شهنشه زد قدم بر پشت توسن
خروش کوس و بانگ نای برخاست
زمین چون آسمان از جای برخاست
سپهداران علم بالا کشیدند
دلیران رخت بر صحرا کشیدند
برون آمد همین شهسواران
پیاده در رکابش تاجداران
زیک سو دست بسته پیش فغفور
ز دیگر سو سپه سالار قیصور
نقیب و چاوشان گو دور شو دور
زگیتی چشم بد را کرد مهجور
طراق مقرعه بر خاک و بر سنگ
ادب کرده زمین را چند فرسنگ

بالجمله بعد ایامی چند داخل سواد ترهت گشت راجه جنک شرائط استقبال بجا آورده بآئین شایسته - و طریق بایسته لوازم مهمانداری - و مراتب عقیدت شعاری بتقدیم رسانید - چون هنگام ساعت سعید و آوان حمید در رسید عقد آن سرو جویبار جوانی - با این نونهال بوستان جهانبانی بربست و بچهترگهن و لکشمن و شترگهن را با دیگر دختران پری پیکر خویش عقد بسته چهره آرای کامرانی و کامیابی گشت - تا بعد انفراغ اینکار راجه دسرتهه بانواع شادمانی و باصناف کامرانی کوس مراجعت نواخت و به دارالخلافت اجودهیا رسیده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

مجلس هاے عیش و طرب برآراست و جهانے را از دست بذل و کرم مستغنی المرام ساخت

ذکر مصلحت کردن راجه دسرته به ارکان سلطنت در باب تخت نشینی رامچند و مقرر شدن ساعت این جشن ارجمند و خبر یافتن کیکئی رانی دوم ازین ماجرای پرحسرت و عهد گرفتن از راجه دسرته برای اخراج رامچندر و تخت نشینی بهرته و گذاشتن رامچندر ملک و مال و روان شدن بصحرا باحال پر اختلال

آورده اند که روزے راجه دسرته در ایوان مشورت نشسته با وزیران دانش آگاه و ندیمان هواخواه مصلحت کرد - که چون لشکر ضعف و ناتوانی اسباب عشرت و زندگانی مرا بغارت برده و قوت و توانائی از کاشانه تنم رخت بربسته - بهتر آنست که بترک سلطنت گفته بقیه ایام زندگانی در عبادت الهی بسر برم - و امور سلطنت و جهاندارے - و کارهاے دولت و کامگاری - بدست رامچندر بسپارم - ارکان سلطنت و اعیان مملکت همه بطوع خاطر اتفاق کردند - انجم شناسان دقیقه رس و باریک بینان فتح نفس ساعت سریر آرائی این نونهال بوستان بادشاهی در همان مجلس قرار دادند پیرایه بندان کارخانه سلطنت باهتمام این کار و به ترتیب سامان دربار کمر سعی بمیان جان بستند و هر کوچه و برزن را از آرایش گوناگون و پیرایش بوقلمون برآراستند نظم

نشاندند مطرب بهر برزنے — اغانی سرائے و بربط زنے
علمها به گردون برافراختند — جهان را نو آرایشے ساختند
پر از گل شده کوے و بازارها — دگرگونه شد سکه کارها
گلاب صفاهان و مشک طراز — سر نافه و شیشه را کرد باز
کشیدند بر طره کوے و بام — شقائق نمط هاے بجاده فام

ازانجا که فلک ناتوان بین عشرت مردان حقیقت گزین - و فراغت آزاده منشان راست آئین نمیخواهد و مدام برغم نامردان قدمے بجاده رفتار می گذارد - بنا بران این وارث تخت و تاج و مالک باج و خراج را از دولت و مملکت اخراج داد تفصیل این اجمال و تبیین این مقال آنکه کیکئی رانی دوم این بادشاه سلیمان جاه چون خبر تخت نشینی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

سمری رامچندر شنید و دریافت نمود بخیال محرومی فرزند خود عجب پیچ و تابے بهم رسانید - و خود را مبتلائے زنجیر غم و مجروح شمشیر الم گردانید - از غایت کید و ریا گریبان صبوری دریدن - و نعره هائے حزین کشیدن بنیاد نهاد - و مجلس عیش و نشاط و انجمن مسرت و انبساط بباد داد - دسرته بشنیدن این حال چون بکاشانهٔ دولت آمد - بزم عشرت بیچراغ - و نگار دلربائے خود را آلوده دماغ - یافت از بسکه دل داده روئے و گرفتار سلسله موئے او بود بکمال بیطاقتی استفسار مدعا و استکشاف این ماجرا نمود - نظم

فسون چاپلوسی خواند بسیار — نیامد آن پری لیکن بگفتار
برون از ناز و غنج و عشوه آراست — درون از حسن و عشق آمد دو خواست

بالآخر بهزار منت و زاری آن پرده نشین حجله عیاری - بنه هر گفتاری در آمد - که اگر برعایت عهد پیشین عهدے تازه کنے - و سوگندے بمیان آرے - پرده از کار و بند از گفتار بردارم - این بادشاه غافل از عیاری این زن عیار - و بیخبر از بازی فلک کج رفتار - بار دیگر قسم یاد کرد - درانوقت کیکئی بکمال شادمانی و غایت کامرانی عرض نمود - نظم

که شاها این دو خواهش را بمن بخش — مراد من بدست خویشتن بخش
یکی اقبال بهرته از افسر و رائے — دوم اخراج رام از کشور و رائے

دسرته بشنیدن این سخن پرحسرت از تخت بر زمین افتاد - و از غایت غم و اندوه گریبان دریدن و نعرهٔ پر درد کشیدن بنیاد نهاد - نظم

نه صبر آنکه ازو گردد جدا رام — نه تاب آنکه بد عهدش بود نام
گره شد بر لب از حیرت جوابش — خیال دزد چشمش برد خوابش
حریفش برد از کف دست مایه — بخاک افتاد بیجان تر ز سایه

صبحگاهان که خورشید سر از دریچهٔ مشرق بر آورده بر تخت زرین فلک جلوس فرمود سمری رامچندر بجهت تخت نشینی بالباس شاهانه و کر و فر بادشاهانه - از دولتسرائے خود بیرون آمده بایوان سلطنت توجه فرمود - اراکین سلطنت و اساطین مملکت همه جمع آمده منتظر قدوم راجه دسرته نشستند و هر یکے چشم براه و دیده برگذرگاه دوختند - چون توقف بسیار شد و حالت منتظره انتشارے بدلهائے منتظران افزود سمری رامچندر خود اندرون

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh.

حرم سرای خلافت متوجه گردید. پدر والاقدر خود را چون ماهی بی آب طپان. و چون ابر گهربار اشک فشان دیده. در گرداب حیرت فرورفت و التماس اظهار ماجرا نمود. پدر از غایت شرم پسر جوابی او نفرمود. اما کیکئی بر زبان آورد. نظم

که از دسرته دو وعده داشتم پیش ... کنون بهر وفای وعدهٔ خویش
به فرق بهرته باید داد بس تاج ... ترا ناچارده سال است اخراج

رام بشنیدن این کلام حسرت انجام. از عقیدت تمام. معروض داشت. که ای پدر والاتبار بجهت این کار بیمقدار دلگیر و غمگین مباش. و سینه بی کینه را از ناخن غم و الم مخراش که فرمان تو بهتر از صد هزار جان. و این نقد جان در راه عقیدت و ارادت تو قربان است

نکو کردی وفای عهد خود یاد ... که صد جانم فدای عهد تو باد
بجویم از رضای تو سعادت ... اطاعت دانم از طاعت زیادت
اگر رخصت دهی رخصت ز مادر ... بگیرم ورنه فرمای تو بر سر
بسایم سر براین خاک کف پای ... شتابم سوی صحرا ازهمین جای

بالآخر از پدر رخصت گرفته بخدمت مادر آمد. و احوال پر اختلال معروض داشته و بکلمات تسکین خاطر آشفته او را تسلی ساخته قدم در راه سفر گذاشت. لکشمن شرائط وفاشعاری بجا آورده سعادت همراهی او اختیار ساخت سیتا هم تاب صدمات مفارقت و شدت آلام مهاجرت بخود نیافته چون سایه همراه آن بلند پایه گردید. بالآخر این هر سه مصیبت زدگان بلباس درویشان و سناسیان از وطن برآمده بطرف پراگ متوجه گردیدند و بعد چندی از دریای گنگ درگذشته راه کوه و صحرا پیش گرفتند. بظهور این ماجرای ملال افزا و وقوع این واقعه حسرت انتما طرفه آشوبی در مملکت رو داد و عجب تلاطمی باطراف عالم افتاد هر یکی را جامه صبوری پاره گشت. و سیل آلام و غم از سرها گذشت. نظم

زین درد گران یگانه برخاست ... طوفان غم از زمانه برخاست
ز افسردن این بهار خندان ... انگشت گزیده گل بدندان
دوران قدح طرب نگون زد ... قرابهٔ عیش واژگون زد
ایام بکینه اش کمر بست ... دل را الم نشاط بشکست
در عالم بهار چشمه افسرد ... در گلشن بخت لاله پژمرد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

رحلت کردن راجه دسرتهه از عالم فنا بعالم بقا و آمدن بهرتهه و شترگهن از مملکت پنجاب بشنیدن این واقعهٔ جان گزا و بعد انفراغ از ایام ماتم روانه شدن با وزیران پدر بتلاش برادر والاقدر و ملاقی شدن بآن والاگهر و برگشتن بے نیل مرام با خاطر مضطر

حاکیان حکایات نشین و راویان روایات دیرین این قصهٔ درد انگیز و این افسانهٔ اثر خیز چنین بر رشتهٔ تحریر کشیده اند که چون سری رامچندر از دولت و مملکت قطع نظر کرده و بر حشمت و شوکت بادشاهی پشت پا زده غربت و کربت اختیار فرمود راجه دسرتهه تاب صدمات مهاجرت فرزند دلبند نیاورده ازین جهان فانی رخت زندگانی بعالم جاودانی کشید چون بهرتهه و شترگهن به قندهار بودند ارکان سلطنت مسرعان سریع السیر فرستاده ایشانرا طلب داشتند بهرتهه چون به دار الخلافت اجودهیا رسید واقعات نادیدنی دیده و ماجراے ناشنیدنی شنیده دریا دریا اشک از دیده ریخت و در یاد پدر گریه و زارے کرده صد هزار طلسم بیقرارے برانگیخت بالآخر نعش پدر والاقدر را آتش داده و مراسم مذهبی بتقدیم رسانید از خیرات و مبرات دامن تهیدستان و آرزومندان مالامال نقد مراد گردانید بعد انفراغ ایام ماتم ارکان سلطنت و اعیان مملکت جمع آمده بهرتهه را بجهت تخت نشینی تحریص و تکلیف دادند آن سعادتمند ازلی از عقیدت دلی انکار کلی نمود و جواب سنجیده و پاسخ برگزیده چنین ادا فرمود نظم

مرا هرچند دسرتهه داد افسر	ولیکن هست این حق برادر
تصرف چون کنم بر من حرام است	که این دولت نصیب بخت رام است
همان بهتر که در صحرا شتابیم	نه هرجا رام را جسته بیابیم
بیارم بر سر تختش نشانم	من اندر خدمت او جان فشانم

برین سخن نغز او از نهاد مردم برآمد و کلمه احسنت و مرحبا بلند شد و هرکس بر صدق نیت و حسن عقیدت بهرتهه آفرین نمود بالآخر بهرتهه باتفاق هرسه مادران و اهلیان خاندان و وزیران سلطنت و اعیان مملکت با حشم و خدم تمام بجهت باز آوردن سری رام با براه

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

سفر گذاشت و بعد جستجوی بسیار به چترکوٹ که جاے قیام آن بلند مقام بود - در رسید چون نشان فوج از دور نمایان گردید لکشمن بر فراز کوه بر آمد و نشان فوج خود شناخته با برادر والا قدر معروض داشت که بهرته از غایت کینه خواهشے بر حالت تباهی ما رحم نه آورده بجهت گرفتاری ما مے آید زره و بر خیز و تیر و کمان بدست گیر که هنگام جنگ فرا رسیده آن داناے راز نهانی و واقف سر نهانی تبسم شد با لکشمن گفت که اے برادر صورت معامله نه آنچنان است که تو گفتے بلکه ظن غالب آنست که بهرته بهر عذر تقصیرات و بجهت تلافی مافات مے آید درین گفتگو بهرته از دور نمایان شد - به هر قدمے سجده کنان و به هر قدم چشمه اشک فشان می آمد چون نزدیک رسید سر بقدم برادر مخدوم نهاده بے اختیار گردید - این سریر آراے خلافت و جهانبانی - از کمال عاطفت خسروانه او را در آغوش التفات و مهربانی جا داد و به پرسش گوناگون و التفات بوقلمون مرهمی بر خاطر خسته اش نهاد - من بعد شرف ملازمت هر سه مادران دریافت - و صغیر و کبیر و برنا و پیر را به رحمت بیحد و پایان بنواخت - چون حال وفات پدر والا قدر معلوم کرد - از فرط غم و اندوه جامه شکیبائی چاک و خاک بر سر و سر بر خاک زد نظم

ضرورت شد دریدن جامهٔ جان	نبود کس جامه تا چاک گریبان
بر و چشم آب دادن آمده یاد	هم از دست و هم از چشم آب میداد

بعد از آنکه خاطر آشفته و دل از دست رفته او قدرے بیارامید بهرته بکمال عجز و نیاز بعرض رسانید که اے برادر کرم و مهربان - و اے شاهنشاه معدلت نشان - حالا به نظر مرحمت و احسان عنان توجه بجانب دار الخلافت معطوف گردانی - و بر سریر سلطنت جهانبانی و مسند دولت و کامرانی نشسته مرا بسر حد مراد رسانی

مرا هم تا بسر ظل پدر بود	بدولت بر سر ما تاج سر بود
برهنه ماند زان افسر مرا سر	کنون خواهم پدر باشد برادر

بشنیدن این کلام آن عالیمقام بگوش فرخنده وش تمام اداے جواب نمود که چون با پدر والا قدر عهدے بسته ام در خواب و خیال هم شکستن آن راضی نبوده ام تا مدت چهارده سال بسر نیاید این ره نورد صحراے نامرادی از جاده پیمانے بر نیاید هر چند بهرته دست استبداد و بدامنش زد اما آن شیر بیشه همت اصلا قبول نکرد تا بهرته بکمال ناکامی و

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

هزاران هزار اندوه و تلخکامی نقد رخصت بکف آورده و نعلین چوبی او بر سر گذاشته باد لی افسرده و خاطرے پژمرده مراجعت بوطن فرمود و ایّام زندگانی بیاد آن سر آرائے سلطنت و جهانبانی بسر می نمود - هر صباح نعلین چوبی آن نهنگ بحر خوبی بر تخت سلطنت گذاشته و باتفاق ارکان سلطنت و اعیان مملکت مهام دولت سرانجام ساختی - و هنگام خواب بالشے از سنگ و بسترے از خاک ترتیب دادے - و وقت طعام از اقسام نباتات لقمه چند در دهان نهادے ـ

بدینسان همی شد بی بود و غنود وش
هزاران آفرین بر اند و بود وش

رسیدن سری رام بمقام پنج بٹی و آمدن سُپ نکها خواهر راون و شیفته شدن بر سری رام و بُریدن لکشمن بینی او بحکم برادر عالیمقام و آمدن کهر و دوشن بقصد انتقام و کشته شدن او با لشکر و حشم و خدم تمام

گویند که چون آن پیمانه ار فلاک اقتدار را دران دوران و جمیع منتسبان دولت و برگزیدگان مملکت را امر خص گردانید لسبب قربت مکان اوده از قیام چترکوٹ آشفتگی تمام بهم رسانیده با دلے ریش و خاطر غم اندیش رخت بجانب صحرا کشید - درین سفر پُرخطر که یک اندیشه را جاے عذر بود - این هر سه نونهالان گلشن شاهی چون نسیم سحرگاهی در هر رهگذرے گذری داشتند - و شاکر برضاے ایزدی - و صابر بقضاے سرمدی بوده بر هر قدمی ادا سپاسے می ساختند - در حیرتم که این نازپروردگان آغوش شاهی - که تاب هواے تند صبحگاهے نداشتند چگونه در گرد و باد غم و الم دبصحراے پُر ستم گام رفتار کشادند - و در حسرتم که این مربع نشینان چارتاش اقبال که وقت رفتار از رگ گلهاے تازه آزارے بی اندازه می یافتند چسان قدم بر خارزار و پایه بیابان کهسار گذاشتند - تحالتے که میرفتند و بصورتے که از ره میگذشتند - نه از هواد شاهے اند کے پایه - و نه در تاب آفتاب بر سر کسے سایه - نه تاج شاهے بر سر و نه جامه خسروالی در بر - ـ

ستیزه گر فلکا از جفا و جور تو داد
نفاق پیشه سپهر از کینه ات فریاد

آخر رفته رفته با خاطرے آشفته و حالتے دگرفته بمقام پنج بٹی رسیدند - و دران سرزمین

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بر فضاے مقام دلکشا اقامت برگزیدند - روزے این والا تبار مصروف صید وشکار بود
سوپ نکھا خواهر راون فرمانرواے لنکا - بطریق اختفا دران دشت بقصد او در رسید
چون نظر بر جمال جهان آراے این کشورکشاے در افتاده واله ومفتون گردیده بشکل
خوب وصورتے مرغوب وجمالے دلفریب وحسنے غارت گر صبر وشکیب برآمده خود را پیش او
حاضر نموده اظهار نیازمندی وبیطاقتے کرده استدعاے وصل فرمود - آن متقی رتبه نیکنام
چشم التفات بر رویش نکشاده - وجوابی ظرافت آمیز داده بطرف برادر خود اشاره ساخت
تا این گرفتار زنجیر هوس - ومغلوب جنود نفس بطرف لکشمن شتافت او هم جوابے از انکار
داده - وحرفے از اغماض در میان نهاده - او را از پیش خود دور ساخت چون آن
مکار تبه کردار بیقین دانست که تا رالی سیتا در آغوش آن گوهر یکتا جلوه فرماست
حصول مقصود ووصول مطلوب بیرون از حیز امکان است - پس بشکلی غریب وصورتے
مهیب خود را اظهار ساخته وسعی بدی بر آن حجله نشین کاشانهٔ عفت آغاز نهاد - چون دید
این بیباکی لکشمن در غضب آمده بینی که واسطهٔ خودبینی او بود از روے او جدا ساخت
درینصورت آن عفریتهٔ خونخوار با حالتے تباه - وزخمی مرهم خواه راه فرار داده باز پیش گرفت
وپیش کهر ودوشن برادران خود آمده زمین وآسمان برهم زد - تا این هر دو برادران
تبه کردار با افواج بیحد وشمار بقصد انتقام برآمده جنگ در انداختند - رام چندر چون
دید که دشمن بر سر آمده وهنگام هرد آزماے در رسیده باتفاق برادر بجان برابر رزمگاه
حمله ساخت - واز تیرهاے بیخطا وخدنگ هاے جانگزا هر دو برادر را کشته به خاک هلاک
انداخت - خواهر عفریت چون از ناسازگاری روزگار باز همان آتش در کاشانه ودل خود
را بحضور راون رسانید - وبه التماس حال زار واظهار ماجراے کشته شدن برادران
تبه کردار آن بلاے روزگار را پر غضب گردانید - اکنون بجهت سیرابی ریاض سخن رشحه
از حالات راون بقلم سپرده مے آید تا ناظرین اوراق را سرمایهٔ آگهی افزاید

ذکر سلطنت راون وآمدن او باتفاق ماریچ بجهت گرفتن سیتا ورفتن رام بشکار آهو وبردن راون سیتا را به لنکا -

آورده اند که در جماعهٔ عفریتان پادشاهے بود غدار شاهنشاهے خونخوار از جمیع عفریتان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جبین نیاز بر خاک او می سودند و وحش و طیور و جن و ملک فرمان بری او مینمودند **نظم**

عناصر تابع فرمان او بود ٭ اجل محبوس در زندان او بود
بخور بوی چاشت کند از جام جمشید ٭ طعامی پخته از گرمی خورشید
بتابش ماه بود سے شمع ایوان ٭ به بخشش مهر زرین گوی چوگان
چنین دولت مر او را واقعی بود ٭ نه طبع شاعری را کار فرمود
عجب نبود ز بخشش های یزدان ٭ که دیوان را دهد ملک سلیمان

این جمله نعمتهاے غیر مترقبه - و این دولت غیر مترصده بهمین عبادت های شاقه دریافته بود - اما چون باین دولت عظمی و موهبت کبری در رسید - رو دیگر بدماغش پیچید - سجاده ظلم و ستم گام نهاد - و ابواب تعدی بر روے عالم کشاد - دریں وقت که خواهر او با دلے خسته و خاطرے برشته بحضور او رسید - و احوال زار و کیفیت پر اضطرار باظهار در آورد و قصه حسن و جمال سیتا بعرض رسانید - راون نادیده گرفتار زنجیر عشق آن پریچهره گردید و آتش شوقش زبانه کشید **نظم**

نه تنها عشق از دیدار خیزد ٭ بسا کین دولت از گفتار خیزد
در آید جلوه حسن از ره گوش ٭ ز جان آرام برباید ز دل هوش
ز دیدن هیچ اثرے در میان نه ٭ کند عاشق کسان را غائبانه

همان دم راون باتفاق ماریچ بر گردون باد رفتار و ارابه صبا کردار سوار گشته سوی مستقر دولت روان شد - چون قریب رسید ماریچ بصورت آهوے زرین پیش سیتا آمده شوخی و شنگی آغاز نهاد **نظم**

طلسمی کرد خود را ساخت آهو ٭ منقش سینه از نقش جادو
بافسون گشت از حالی بحالے ٭ چو شاه چین شده زرین غزالے
چو ماه یک شبه یکجا دو شاخش ٭ گهرها عقدها بسته بشاخش

چون آن مه جبین اینچنین غزالی زرین و آهوے نازنین مشاهده نمود خیلی بیتاب گردیده بجهت صید کردن او از شوهر والاقدر استبداد فرمود تا این والاتبار بجهت نشاط خاطر دلدار شکار او راغب گشت - و برادر بجان برابر را به محافظت آن بانوی عصمت تاکید فرموده با تیر و کمانے بصحرا روان شد - رفته رفته در تعقب آهو فرسنگها از منزل دور افتاد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بالآخر از تیر بے خطا و خدنگ جان گزا آن دیو لعین بصورت زار برخاک ہلاک انداخت ہنگام انتقال آن دیو از غایت مکر در یو آواز حزین نام لکشمن بر زبان آورد۔ چون این صدائے بی ہنگام مقروع سمع آن گل اندام شد بہ لکشمن فرمود کہ ازین صدای دردانگیز خاطرم سخت وحشت انگیز است کہ مبادا چشم زخمے بر عنصر لطیف رسیدہ و گزندے بر پیکر آن خجستہ اختر نشستہ زود برخیز و عنان سمند عزیمت تبلاش آن بجہت برانگیز لکشمن بجواب فرمود کہ اے بانوے سرپردہ عصمت۔ وای حجلہ نشین سرادق عزت اینچنین خیالی محال و شکلے آشکال را بخاطر عاطر راہ نباید داد کہ کسے درین عالم ایجاد دست تسلط و فساد بران قدسی نہاد نمی تواند کشاد۔ چون بحکم برادر مخدوم بنا بر محافظت شما مامورم۔ پس تبقدیم ارشاد و تعمیل امر فیض بنیاد مجبور معذورم سیتا باحکام قضا بالقبول اہمیتی نپرداخت و بکلمات تلخی آمیز و سخنان دردانگیز اورا بی اختیار ساخت لکشمن بشنیدن ہمچو کلمات دلشکن با دلی آزردہ و خاطرے افسردہ پا بجادۂ منزل مقصود در نہاد۔ بر ہر قدمے از فرط غم و یاس و از شدت بیم و ہراس بر زمین می افتاد القصہ بعد رفتن لکشمن آن سرمایۂ فساد و فتن یعنے راون از کمین بیرون آمد۔ و این نوگل بوستان رعنائی را در عالم تنہائی یافتہ بشکل برہمنی بید خوان خود را پیش او ظاہر ساخت آن عفیفۂ روزگار تعظیم آن تبہ کردار تبقدیم رسانیدہ جبکہ تمام پیش خود جا داد راون چون از یاوری طالع یاور بہ قریب بساط آن سرمایۂ تمنا جا یافت اظہار مفاخر و معالی خود کردہ باو گفت

نظم

چہ می مانی درین دشت خطرناک / کہ مہ بر آسمان زیبد نہ بر خاک
برے رویا مشو غول بیابان / ترا قصر ارم می شاید ایوان
ہزار افسوس این عمر تو از رام / نہ گل بر بستر نے بادہ در جام
نہ رنگین کسوتے نے زیب و زیور / چو گل تا کے کنی از خار بستر
نہ من چون رام تو طالع سیاہم / بہ زرین شہر لنکا بادشاہم
چہ ضائع با گدا سازے جوانے / بیا اے مہ بہ شہ کن مہربانے
پرستارت وہم از حور زادان / کنیزانت وہم اختر نژادان
بہ تخت گوہرین کن بادشاہے / برد فرمانت از مہ تا بماہے

سیتا بشنیدن این سخن وحشت افزا سخت برہم شد و گفت کہ ہرگز ہرگز۔ پیراسوان این آرزو

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

مژده وصلت او زندگانی و نشاط جاودانی مشو - زنهار این شکار بدست تو نه افتد و این همای دولت بدام تو در نیاید راون ازین جواب با صواب برآشفته - و صورت اصلی خویش ظاهر ساخته - دست برزده بر آن مخدره عصمت نمود و او را به ارابه خود نشانیده روان شد درین حال پر اختلال سیتا با دلی بیقرار و جانی زار و نزار با ناله و فغان از کوه و بیابان می گذشت - و هر برگ و بار و دشت و کهسار را باعانت طلب میکرد نظم

نالان ز غمش پرنده می سوخت	وز ناله او گیاه می سوخت
میرفت و سخن بباد میکرد	وز همسر خویش یاد میکرد
می تافت بناله رشته آه	گر تاب کنند رشته کوتاه
پیوند نبود جز بیادش	پیغام نبود جز ببادش

درین حالت جتائی نام کرگسی که راون بیش قوت و توانائی او بیش از مگسی نبود بجهت رها کردن سیتا بجنگ آمد - چندان جنگ رستمانه و تلاش مردانه کرد که راون چشم زخمی عظیم یافت و گزندی تمام برداشت - بالآخر از خنجر های جانستان و خدنگ های شرر فشان آن مرغ وفا شعار را کشته بر خاک هلاک انداخت - و این پری پیکر را با نیم جانی و خاطر پریشانی در آغوش گرفته به لنکا رسید و در بوستانی بهار آگین که نامش اشوک بنی و بهجت برین بود آن دلگرفته را گرفتار بلا گردانید

ذکر آمدن سیرام بجای قیام و نیافتن سیتا را در آن مقام و گریه کردن بجوش و خروش تمام و روان شدن بتلاش آن همای اوج خرام و ملاقی شدن با سگریون و کشتن بال و روانه کردن هنونت را بتلاش آن خورشید جمال و رسیدن هنونت در لنکا و بعد دیدن سیتا آتش زدن در شهر دلکشا و باز آمدن بحضور سیرام مع مژده جانفزا

آورده اند که چون آن فرمانروای فلک احتشام بعد از کشتن ماریچ همعنان فتح و ظفر متوجه مقام قیام شد در اثنای راه لچمن با او ملاقات نمود و احوال بیقراری سیتا و بی اختیاری خود ظاهر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

فرمود - این والا جناب از سیمای حالت صورت معاملت دریافته بادلی حزین و خاطری غمگین باتفاق برادر نیکوسیر با ضطراب تمام قدم بر راه گذاشت - چون بمنزل رسید دید که بهار از چمن و شمع از انجمن بیرون رفته - و آن چمنکدهٔ عشرت از دست برد صرصر خزان برباد گشته بمشاهدهٔ اینحال پر اختلال از غایت ملال و کلال بر زمین افتاد - و سر رشتهٔ صبر و شکیب از دست داد گاهی نعره های جگر سوز - و ناله های غم اندوز برکشیدی - و گاهی بمضمون این ابیات دلی خالی کردی

نظم

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست	منزل آن مه عاشق کش و عیار کجاست
شب تار است و ره وادی ایمن در پیش	آتش طور کجا وعدهٔ دیدار کجاست
باده و مطرب و گل جمله مهیاست ولی	عیش بی یار مهیا نشود یار کجاست

پس با حالتی پریشان و خاطری حیران بتجسس آن شمع شبستان سر بکوه و بیابان نهادند اما از یوسف گم گشته خویش جای نشانی نیافتند - تا رفته رفته در گوشهٔ صحرائی رسیدند و چٹائی را بخاک و خون آغشته دیدند - چون از چٹائی شنیدند که راون گرگی نمود و آن یوسف لقا را بدزدی ربود - بمنزل خود برگشتند و در فکر سر انجام کار نشستند و بعد چندی به ترک این مقام بد انجام بطرف کسکنده رو نهادند - در آن مملکت بالی نام میمونی بصد جاه و جلال فرمان‌دهی کردی - و از غایت قوت کوه را کاه پنداشتی - او را با سگریون برادر کهترش مخالفتی رو داده تا از غایت بیمهری او را از مملکت خود اخراج داد بدینصورت سگریون به رکهمو که نام کوهی قیام داشتی و بهزاران هزار ناکامی ایام زندگانی بسر آوردی - هنومنت نام میمونی که بقوت و توانائی و بوفور خرد و دانائی در خدمت او رسائی داشت دوام گرد افشان چهرهٔ ملال او بودی و مرهمی بر خاطر خسته اش نهادی - درین هنگام خجسته فرجام که این هر دو شاهزادگان فلک احتشام بقربت آن مقام رسیدند - سگریون هنومنت را بجهت استدراک حال بخدمت ایشان فرستاد - چون از حسب و نسب و کوائف پر تعب آگهی یافت مقدم ایشان گرامی داشته دل و جان را فدای قدم ساخت - و بعرض پرداخت - که برادر نامهربان من مرا از دولت و مملکت اخراج داده و از تبه کاری زن مرا در تصرف خود آورده - اگر نسیم توجه و التفات به جنبش آید غنچه مراد این نامراد به شگفتگی گراید - به جنب این مرحمت شاهی عرض میدارم که مدام غاشیهٔ اطاعت بر دوش گذارم و سیتا را نوعیکه دانم و توانم تفحص

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وتسبیح نمود و بحضور فیض گنجور در آرمید با ستماع این معروضات آن جهاندار قدسی صفات اورا بمزید عنایت و بالطفت شاهی مطمئن و تسلی فرموده بجنگ هدایت نمود تا سگریون از یکدل بهزار دل گرویده بجنگ برادر متوجه شد بال که سگریون را بیش از مرغی بی پر و بال نمی دانست بغرور و نخوت تمام بجنگ برآمد و جنگهای سخت و زدهای صعب کرده از قوت خداداد اورا هزیمت داد - درین وقت این شیر بیشهٔ شجاعت چنان تیری بخطا از کمان خویش سر داد که بال از زخم جان ستان شکسته بال گردیده برخاک هلاک افتاد - سگریون بحصول این فتح و ظفر جبین نیاز برخاک راهش سود و از هر موی تن ستایش این والا جناب ادا نمود - بعد این واقعه آن خدیو صوری و معنوی بر سر آن مسافر منزل عدم رسیده و بنوید مغفرت اورا تسلی کرده و وصایای چند از و شنیده برگشت و سگریون را بهزاران هزار شوکت و حشمت متمکن سریر سلطنت ساخته انگد را به ولیعهدی او مقرر کرد - مقارن انجال ایام برشکال در رسید - آرین موسم عشرت آگین و هوای دلنشین خاطر حزین - بسا اندوهگین شد - هر قطره آب رحمتی که از ابر میچکید خاطر این دلگرفته چون ماهی بی آب برخاک میطپید و هر نسیمی که از بوستان عشرت می وزید همچو خاری برخاطر این وارفته می خلید **نظم**

ای پادشه خوبان درد از غم تنهایی	دل بی تو بجان آمد وقت است که باز آیی
مشتاقی و مهجوری دور از تو چنانم کرد	کز دست بخواهد شد دامان شکیبایی
ای درد تو ام درمان در بستر ناکامی	وی یاد تو ام مونس در گوشهٔ تنهایی
ساقی چمن گل را بی روی تو رنگی نیست	شمشاد خرامان کن تا باغ بیارایی

بالآخر این ایام بصد هزار آلام باتمام رسیدند - تا روزی آن والا جناب عظمت انتساب از شدت اضطراب بجان آمده برادر خورد را پیش سگریون فرستاد و پیغام داد که اگر قدر عنایات شاهی نموده از اعانت ایفای وعده کردی خود را بسر منزل مراد رسانیدی و الا در صورت اغماض از خنجر جانستان و خدنگ شررفشان کارت باتمام رسانم و دمار از روزگارت برآرم - سگریون باستماع این عتاب مضمحل و سراسیمه گشته بنهایت بیتاب گردیده و بهمراه این والاحشم بحضور فیض معمور رسیده بعرض رسانید که تا حال باجتماع افواج بحر امواج خود را مشغول میداشتم و انتظار ایام زمستان میساختم لله الحمد که کارم حسب دلخواه شد و لبهای سیمونان کوه پیکر و خرسان شیر جگر که اکثر ایشان از تخم دیوان خونخواره عفریتان بلا گرداند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و کشایش و فتح لنکا منحصر بر ایشان است در ظل رایت خود جمع آورده‌ام - حالا باوان سعید و زمان حمید علم نهضت بفتح اعدا بر افرازند و کوس نصرت و بهروزی بنوازند و جهانے بکام و فلک یار باد + جهان آفرینت مددگار باد + و پیش از آنکه موکب همایون بحرکت آید چند میمونان را که بر قوت و توانائی و فهم و رسائی - ایشان اعتماد کلی داشته‌ام بتلاش مطلوب و به تجسس محبوب روان دارم - آن شهنشاه خورشید بارگاه باستماع معروضه آن هواخواه مطمئن و متسلی گردیده - بعنایت خسروانی او را نواخت و پایه قدرش برافراخت تا این وفادار عقیدت شعار مقربان و منتسبان خود را به جستجوے آن خورشید رو و سرو روان داشت - ایشان بهر کوه و بیابان و بهر باغ و بوستان در رسیدند تا بوئے از آن نوگل گلشن رعنائی نشمیدند و به منزل مقصود و مقام مطلوب نرسیدند تا آنکه هنومنت از غایت اخلاص و ارادت بار این مهم بردوش همت خود گرفته مردانه وار درین جادهٔ دشوار گذار قدم نهاده و عرض دریاے شور بیک گام پیموده به لنکا رسید - و بسیارے دیوان خونخوار را که بمحافظت حدود متعین بودند کشته و بخاک و خون انداخته داخل شهر گردید - و در باغے که سیتا با دلے حزین و خاطری اندوهگین مے بود در رسیده و بر سر درختے نشسته منتظر فرصت گردید - گویند که پیش از دو روز راجه اندر فرمانرواے عالم ملکوت آن مخدرهٔ عصمت را آگهی داده بود که ایام مفارقت جانان و مصائب دردانگیز هجران بپایان رسیده اند و هنومنت قاصد آن شهنشاه دارین عاجل بقطع منازل و مستعجل به طے مراحل است بیت

ای مه صبور باش مخور غم که عاقبت	این شام صبح گردد و این شب سحر شود

در صورت آن مخدرهٔ عصمت و بانوے سراپردهٔ عزت دلے بے اختیار و خاطرے بیقرار داشت - هر دم ناله‌هاے حزین برانگیختے و از نعره‌هاے شور انگیز نمک بر زخمهای بیدلان ریختی

غزل

غربت خراب تر کرد جبراحت جدائے	چه خیال آب روشن که به تشنگان نمائے
تو چه ارمغانے آرے که بدوستان فرستی	چه از آن به ارمغانے که تو خویشتن بیائی
بشدی و دل ببردی و بدست غم سپردی	شب و روز در خیالے و ندانمت کجائے
چه کنند اگر تحمل نکنند زیردستان	تو هر آن ستم که خواهے بکنی که پادشائی

هنومنت بمشاهدهٔ این حال زار سخت بیقرار شد - فی الفور از بالاے درخت فرود آمده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

سر بقدوم گذاشت - و خاتم انگشت آن سلیمان بدست این بلقیس دوران در داد - آن عفت مآب چون باین عطیهٔ عظمی و موهبت کبرے رسید - تو گوئی مردهٔ صد ساله جانے تازه یافت یا پیرے نود ساله جوانے از سر گرفت - دم بدم از حالے بحالے دیگر می شد و از فرط انبساط بمضمون این ابیات رطب اللسان میگردید نظم

مرحبا ای پیک مشتاقان بده پیغام دوست	تا کنم جان از سر رغبت فدای نام دوست
واله و شیداست دایم همچو بلبل در چمن	طوطی طبعم ز شوق شکر و بادام دوست
گرد و ستم کشم در دیده همچون طوطیا	خاک راهی کان مشرف گردد از اقدام دوست
میل من سوے وصال و قصد او سوی فراق	ترک کام خود گرفتم تا بر آید کام دوست

آخر کار هنونت جمله احوال از سر تا پا بمعرض بیان در آورده عرض نمود که سری رامچندر با فوجے جرار و لشکرے بیشمار آماده کارزار است عنقریب این همه ایام آلام بپایان می رسند و دشمنان خونخوار و عفریتان زشت کردار طعمهٔ تیغ اجل مے شوند - بعد این معروضات هنونت مرخص شد وقت رخصت آن عفیفهٔ دوران لعل گران بها از جعد مشکین خود بر کشاد و این هدیهٔ خویش بجهت آن دلریش بدست هنونت داد تا او بادلے شادان و خاطرے فرحان گام رفتار کشاد - در اثناے راه بخاطرش رسید که مرا بدین طریق خفا در لنکا آمدن و نامردانه باز رفتن حیلے از آئین شجاعت و مردانگی بعید است باید که دست بردی براون نمایم و از کارنامه هاے خود یادگارے تا قیامت درین دیار بگذارم - بدین عزیمت درست در باغ راون آمد و درختان را از بیخ و بن بر کنده بر خاک افگند - و ایوانات دلکشا و منازل دلربا را برهم زده بخاک برابر کرد - چون براون خبر رسید پاره لشکرے بتدارک او فرستاد هنونت همه را کشته بخاک و خون انداخت - تا پسر خود را بجنگ فرستاد او هم از دست او هلاک گردیده بر زمین افتاد - بالآخر اندرجیت پسر کلان خود را با فوج عفریتان خونخوار پر زهر پیکار گسیل کرد جنگے عظیم رو داد - و رزمے سخت رو نمود آخر همه عفریتان هزیمت یافتند و سر از میدان بر تافتند - اندرجیت پاے ثبات در میدان رزم افشرده کمندے که از برهما یافته بود بر گردن هنونت را گرد ور انوقت هنونت از غایت تعظیم سر بر خط فرمان نهاده خود را گرفتار نموده بدست دشمن داد چون پیش راون بردند حکم بسوزانیدن او در داد فرمان بران بتعمیل حکم پرداختند و بر دمش پارچه هاے بیحد و شمار بسته آتش در دادند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در انوقت هنومنت خود را از دست دشمن رهانیده بشعله پرست و بر ایوانات دلربا و قصور دلکشا در رسیده تمامی لنکا را آتش درداد و نقصانی بیحد و شمار و خفتی بسیار براون رسانید مردانه وار قدم بمراجعت گذاشت و در دریای شور آتش دم خود را سرد کرده با فتح و ظفر و دیگر همعنان نصرت و بهروزی پیش سری رامچندر رسیده مژده دیدار جانان و ارمغانے
از ان ماه تابان بحضور آن شهنشاه زمین و زمان رسانید

برید باد صبا امشب آگهی آورد	که روز محنت و غم رو به کوتهی آورد
بمطربان صبوحی دهیم جامه چاک	بدین نوید که باد سحرگهی آورد
چه ناگهان که رسید این دلم بخرگه ماه	چو یاد عارض آن ماه خرگهی آورد

ذکر روانه شدن سری رام چندر با لشکرے جرار بجهت رزم و پیکار و رسیدن به لنکا و جنگ کردن با راون و فتح یافتن و ران رزمگاه مرد آزما و مراجعت نمودن بسوے اوده با برادران بهزاران هزار شادمانی و جلوس فرمودن بر سریر سلطنت و جهانبانی

سخن سرایان شیرین سخن و نکته پردازان جادو فن چنین روایت کرده اند که چون هنومنت مژدهٔ جان فزا و نوید راحت افزا بسمع عالی رسانید همانروز حکم نهضت اعلام نصرت فرجام بطرف لنکا نافذ گردید بمجرد صدور حکم اشرف و اعلے هزاران هزار میمونان دلیر و کرداد و خرسان خونخوار بظل رایت شاهی جمع آمدند و اظهار اطاعت و بندگی کردند تا این شاهنشاه زمین و زمان و فرازنده هفت آسمان بوقت سعید و اوان حمید علم نهضت برافراشت

بعزم رزم در روز دسهره	روان شد آفتاب شیر زهره
سپاه انگیخته شیرے قوی جنگ	ز میمونان و خرسان شد جهان تنگ
هراول پیش فوج خاص او نیل	که لشکر را بود آبه الیش از پیل
سکند و گند بادن شد برانغار	چنان چون پیر میمون شد جرانغار
قراول کیسری و که علم بر	گواچ و سرب چنداول به لشکر
شه خرس و برادر جانب راست	و گجراج و سکن میمون چپ و دست

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

برامی مصلحت ز آغاز و انجام	روان شد هنومنت و انگد همره رام
بدنبالش سپه کج بود سردار	که از بس ماندگان باشد خبردار
سپاهی زر شماره از حد فزون بود	که فیل و شیر پیش او زبون بود
همه خصم تن آسانی بلا دوست	همه چون کرگدن بر استخوان پوست
نهنگانے نخجشک و تر یک حال	پلنگانے زمین و آسمان ال
غریوان نعره زن روئینه تن شیر	ز دندان خنجر از ناخن چه شمشیر

چون بعد طے منازل و مراحل بر دریاے شور رسیده شد۔ دریا بصورت برہمنے برادہ مقدم والا را گرامی داشت و براے جسر بستن اجازتے داده اظهار اطاعت و عبودیت ساخت تا لینهارے خرسان و میمونان جمع آمده فی الفور جسرے بران دریاے زخار و بحرے ناپیدا کنار بربستند و بعد اتمام اینکار بجوش و خروش تمام از دریا عبور کردند چون سواد لنکا مخیم سرادقات دولت شد۔ سری رامچندر براے دفع دخل انگد را پیش راون برسالت فرستاد تا به نصائح و موعظت آن گمگشته را براه آرد و از جنگ و پیکار باز دارد چنانچه انگد پیش راون رسیده بزبانے فصیح و بیانی بلیغ اداے رسالت نمود اما آن مست باده پندار گوش بسمع آن نداد و قدم بجاده راستی نه نهاد ؎

آنکه غافل را نصیحت میکند دیوانه ایست	خواب غفلت برده را طبل و رحیل افسانه ایست

تا آنکه انگد اظهار شجاعت و قوت کرده و تاج از فرق او گرفته با فتح و نصرت با بجاده مراجعت نهاد و احوال بد اعمالی آن زشت خصال پیش این شهنشاه بلند اقبال معروض داشت اکنون این قصه را همین جا گذاشته بر سر حالات راون مے آیم که بعد مراجعت انگد آن سرمایهٔ فتنه و فساد وزراے دانش نهاد و برادران فراست بنیاد را طلب داشته امر مشورت در میان نهاد و از هر کس رائے و استصوابے طلب ساخت حضار دربار بخوف آن تیره کار همه بسکوت ساختند اما بهبهیکهن برادر خرد او از غایت دردمندی و منتهاے هوشمندی معروض داشت که در راے ناقص این بنده کمتر براے زنی جنگے کردن و خود را و تمامی مملکت را در آشوب انداختن بهتر نیست ؎

شهنشاها براے عشق یک زن	چه گیری خون یک عالم بگردن
تراچندین بتان اندر شبستان	چه حرص است این چه حرص اے نادان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

که آوردی بدزدی دلبر آرام
ندانی که دارد دانه اش دام

بچندین زن چرا نشکیبی آخر
زن معصومه را بفریبی آخر

شدی زین حرص نام او زبر شتی
کنون بدرود هر آنچه آن تخم کشتی

مرادے کان ترا حاصل نگردد
همان بهتر که گرد دل نگردد

منوش آن می که ذوقش گم کند هوش
منیوش آن دُر که بارش بشکند گوش

کنون هم صلح باید کرد با رام
فرستادن به پیش او دل آرام

و یا از زندگانی دست بر شوے
بگور خویشتن بنشین و مے جوی

راون شنیدن این سخن همچو مار بر خود بپیچید و بهبیکهن را بذلت و خواری تمام از پیش خود دور کرد و آن مرد خدا اثیمنی را از تایید بخت رسانید داشته مردانه از دربار بدر آمد و خیل و حشم و مال و منال را همانجا گذاشته باتفاق مصاحبانِ آزموده کار و منتسبان عقیدت شعار برهنمائی بخت بیدار بتمنای حضوری این شهنشاه فلک اقتدار روان شد و بحضور فیض معمور رسیده بوسایل حاشیه نشینان بساط فیض مناط شرف زمین بوس حاصل نمود و به نوید عطای سلطنت لنکا مشمول عواطف بادشاهی و محفوف التفات شاهنشاهی گردید آخر از طرفین قرار بر کارزار یافت و بهادران تیغ زن و دلاوران صف شکن از جانبین بمیدان جمع آمده هر یکے ازان رایت کارزار برافراشت نظم

دو لشکر بهم بر کشیدند کوس
چو شطرنجی از عاج و از آبنوس

به تدبیر خون ریختن تاختند
بهم تیغ و رایت برافراختند

بعرض دو میدان دران تنگ جای
فشردند چون کوه پولاد پای

نهنگ خدنگ از کمینِ کمان
نیاسود بر یک زمین یک زمان

کمند اژدهاے مسلسل شکنج
دهن باز کرده بتاراج گنج

روان بود در آید بمردان مرد
هزاهز در آمد بگردان گرد

زمین گفتی از یکدگر بر درید
سرافیل صور قیامت دمید

ز بس گرد بر تارک و ترگ و زین
زمین آسمان آسمان شد زمین

چنان گرم گشت آتش کارزار
که از نعلِ اسپان بر آمد شرار

جگر تاب شد نعره هاے بلند
گلوگیر شد حلقه هاے کمند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نبیوست تیغ .. گردن انداختن — نیارست کس گردن افراختن
مقتول علم جامه در خون زده — نجات از جهان خیمه بیرون زده

القصه بعد کارزار بسیار و گیرودار بیشمار شکست بالشکر راون افتاد و تمامی فرزندان گرامی و پهلوانان نامی مرتبه بمرتبه جنگ کرده بقتل رسیدند بالآخر راون باجوش و خروش تمام بمیدان آمده هنگامهٔ رزم و پیکار برآراست و انواع علوم و فنون جنگ بکار برده هنگامهٔ رستخیز ظاهر ساخت - آخر از دست این خدیو زمین و زمان و خداوند هر دو جهان برخاک هلاک افتاد - و از برکت دست مبارک از عالم فانی به بهشت جاودانی شتافت و نسیم فتح و ظفر بر رایات عالیات وزید - و زمانه بادهٔ فرحت در جام کشید - نظم

بهار گل طرب انگیز گشت و توبه شکن — بشادی رخ گل بیخ غم ز دل بر کن
رسید باد صبا غنچه در هوا دارے — ز خود برون شد و بر خود درید پیراهن
صفیر بلبل شوریده و نفیر هزاره — برای وصل گل آمد برون ز بیت حزن

همان دم مقربان بساط دولت و حاشیه نشینان سریر سلطنت چون برق و باد دویده آن هودج نشین حجلهٔ عزت و مخدرهٔ سرادق عصمت را بهزاران هزار جاه و جلال پیش این همای اوج اقبال در آوردند - چون نظر این تشنه لب وادی تمنا بآن سرچشمهٔ عفت و حیا دوچار شد برقے بر خرمن صبر افتاد و سر رشتهٔ اختیار و عنان استقلال از دست شد نظم

چه خوش است بوی عشق از نفس نیازمندان — دل از انتظار خونین دهن از امید خندان
اگر از کمند عشقت بروم کجا گریزم — که خلاص بے تو بند است و حیات بی تو زندان
نظری مباح کردند و هزار خون معطل — دل عارفانه بردند و قرار هوشمندان
نفسی بیا و بنشین سخنے بگو و بشنو — که قیامت است چندین سخن از دهان نخندان

اما بنا بر آن که چندین مدت اتفاق قیام - آن گل اندام در دولت کدهٔ راون فتاده و انمعنی موجب بدگمانی خلائق بود - این شهنشاه یگانهٔ آفاق با وجود التهاب نوایر اشتیاق بدانطرف توجهی نفرمود نظم

بصد جان گرچه عاشق بود مشتاق — ندیده روے آن خورشید آفاق
دلش را کارگر شد تیغ غیرت — سراپا گشت غرق بحر حیرت
نه روی آنکه از چشمش براند — نه تابی آنکه بر بستر نشاند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

کشاکش در امید و بیم افتاد	ز شرم خلق غیرت یافت امداد

مقارن این حال راجه اندر فرمانروای عالم ملکوت با جمیع ملائکه بجهت ادای مراسم تهنیت آمده او را مسرت و شادمانی داده مراسم مبارکبادی بتقدیم رسانید - چون صورت واقعه سیتا چنین دید باتفاق جمیع ملائکه بر عصمت و عفت آن کریمه قسمها یاد کرد - اما آن خداوند صوری و معنوی بر آن اکتفا نکرده بجهت رعایت مراسم ظاهری امر فرمود که سه بار آن مخدره را در آتش اندازند - اگر جان بسلامت برد جایش بر چشم است - و اگر آسیبی یابد سزای اعمال خود رسیده - تا آن عفت مآب عصمت قباب بمجرد شنیدن این فرمان واجب الاذعان سه بار خود را در آتش انداخت و هر بار جان بسلامت برد نظم

برون آمد سلامت آن سمن بر	برنگ شعله ز آتش سرخ رو تر
بر آمد ز آتش آب زندگانی	گرو برد از پری در پاک جانی
جهان بر عصمت او آفرین کرد	دل عاشق فدای عقل و دین کرد
نشاط دل ز پیشانی برون تافت	تو گوئی جم نگین گم شده یافت

بعد اتمام اینکار ببهیکهن را بر سریر سلطنت لنکا نشانیده باتفاق سیتا و برادر با وفا رو بجانب وطن نهاد و به فاصلهٔ دو فرسنگی از وطن فرود آمده خبر بشهر فرستاد - چون این مژدهٔ جان فزا مسموع سمع ساکنان اوده گردید جانی تازه بقالب افسرده رسید نظم

بیا که رایت شاه فلک کلاه رسید	نوید فتح و بشارت بمهر و ماه رسید
جمال بخت ز روی ظفر نقاب انداخت	کمال عدل بفریاد داد خواه رسید
سپهر دور خوش اکنون کند که ماه آمد	جهان بکام دل اکنون رسد که شاه آمد

بهرت و شترگهن برادران گرامی نهاد و وزرای دانش بنیاد و جمیع سرداران و سپهکشان باستقبال آمدند - چون نظر بر جمال جهان آرای این کشورکشای گیتی آرای در افتاد غریو از نهاد ایشان برخاست و هر یکی نشاطی تازه و انبساطی بی اندازه دریافت شام امید جهانیان بصبح مراد رسید و چراغ آرزوی عالمیان بکاشانهٔ امید روشن گردید بهرت و شترگهن سر بر قدوم میمنت لزوم نهاده دریا دریا درهای اشک نثار کردند و دیگر سپهداران و سپهکشان درجه بدرجه مراتب بمراتب شرف زمین بوس دریافته سعادت ابدی اندوختند - این خداوند عدو بند کشورکشا هر یکی بقدر مراتب

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

درجات مهربانی فرموده و به کلمات پرسش و التفات اظهار مهربانی فرمود - پس بعد
هزاران هزار شوکت و حشمت بادشاهی و فر شاهنشاهی داخل شهر گردیده - و زیارت
قدوم مادران حاصل نموده بساعتی سعید و آوانی حمید بر سریر سلطنت پا گذاشت - صدای
کوس شادمانی و کامرانی از هر طرف بلند شد - و نوای خوشدلی و مسرت از آسمان
در گذشت - هر طرفی بساط نشاط و انبساط گستردند - و هر جای انجمنی از شادمانیها آراستند
روز دوم امور مملکت و مهام سلطنت به برادران گرامی نهاد و وزرای فدویت بنیاد و
ندیمان عقیدت کیشی و خدمتگذاران خیراندیش تقسیم فرموده هر یکی منصب و جاهی داد و
دری و درگاهی برای ایشان برافراخت - خرمن خرمن زر سرخ و سفید بدامن اهل
روزگار ریخت - و دامن دامن جواهر آبدار و لآلی شاهوار به حاجتمندان و سائلان انداخت
یکطرف زر و از یکطرف گهر میریخت * گهر طبق طبق و زر سپر سپر میریخت * بعد اختتام این جشن
مسرت سوی امور سلطنت و مملکت توجهی فرمود - و آنقدر نیکوئی بخلق خود کرد که صدای احسنت
و آفرین از سبحان ملا و اعلی بلند گردید - و عالمی در مهد امن و امان جا گرفت - نظم

بعدل و داد زانسان شد که باید ۔ به لطف و خاص صد چندان که شاید
رعایا را چنان میداشت خورسند ۔ که مادر بر ندارد تا ز فرزند
سپاهی را برادر خوانده میخواند ۔ فزون از بهر هر کس لطف میراند
چنان خوش داشت جان هر برادر ۔ که صد بار از پدر شد مهربان تر
بخویشان چون نباشد لطف او بیش ۔ که هر بیگانه گردید آشنای خویش

داستان اخراج سیتا از مشکوی خلافت بصحرای سراپا وحشت و واپس آمدن لکشمن از آن مقام خدمت برادر فلک احتشام و بیقراری آن گل اندام از شدت غم و آلام نظم

نظمم نخست زمزمهٔ خونچکان دهد ۔ کز خون طراز سر ورق داستان دهد
فریاد ازان سپهر که بر خوان آشتی ۔ خون جگر بنان خورش میهمان دهد
زین هفت دزد داد که هر روز زان یکی ۔ داد ستم به شنگی خاکدان دهد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

هر شب بصورت دگر این دیو هفت سیر	زحمت به مرد راه درین هفت خوان دهد

مقصود از تمهید این معانی و مطلوب از تشیید این مبانی آنکه - چون این بادشاه خورشید کلاه از بخت و دولت گوے کامرانی ربود - و در ایوان عشرت و شبستان مسرت برآسود - فلک تا توان بین باز بر سر نیرنگے آمد و زمانهٔ جفا کوش باز سر آغاز بازی نمود - گویند که شبے این بادشاه حقیقت کیش با یگانهٔ دلربائے خویش مشغول عیش و نشاط بود - و جام رحیق لاله گون عشرت پیاپی می پیمود در عین نشاط و هنگام اختلاط آن گل اندام معروض داشت که چون ایام وضع حمل مرا نزدیک رسیده - و خورشید مراد از مطلع امید بر دمیده - میخواهم که چندین ایام بخدمت عابدان عالیمقام بسر آرم - و بحصول این مطلوب سر رشتهٔ مراد بکف گذارم - آن دانائے راز نهانی و واقف سر پنهانی انگشت اقبال بر دیده گذاشته آن شب را بعیش و نشاط بسر آورد - روز دوم بخلوت نشسته از مصاحبان دمساز و انیسان نکته پرداز چنین فرمود که شما هر یکے خیر اندیش این دولت و از فدویان عقیدت کیش این مملکت بوده اید باید که آنچه در حق ما نسبت حالات گذشته سخنے یا ماجرائے بگوش هوش شنیده باشید از صدق دل بمعرض گذارش درآرید و سخنے ناگفته نگذارید - همه ارکین دولت متفق اللفظ معروض داشتند که جمهور انام و خواص و عوام به صفات شاهی و محامد ذات شاهنشاهے رطب اللسان و عذب البیان اند - و هر کس ذکر کارنامهاے حضور فیض گنجور ورد زبان داشته هر دم موظف دعاے دولت ابد مدت می باشند - ازین جواب باصواب خاطر آن والاجناب متسلی نشد تا آنکه بجانب تهدر افسر جاسوسان مخاطب شده اظهار ما فی الضمیر فرمود او از غایت خام کارے و سفاهت و نادانی معروض داشت - که دی شب از رهگذرے گذرے داشتم تا بر خانهٔ گاذرے رسیدم و دیدم که شوهرش با زن خود در جنگ و جدال است و بدینسان با او گرم مقال که چون در غیبت من از خانه قدم بیرون گذاشتے و در خانهٔ اغیار شتافتی حالا ترا پیش من راهے و جاے نیست - نظم

چو بنهادے قدم از خانه بیرون	ترا در خانه ام جا نیست اکنون
برو هر جا که میخواهے بعالم	شوے گشته اگر بیرون زنے دم
برون تا ناید از ناموس نامم	که نے بے غیرت و رسوا چو رامم
که آن بیغیرت و نادان دگر بار	دوان از خانهٔ دیوے نگونسار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation: Chandigarh

بخانه برد آنرا بعد شش ماه / بوی نشست خوش بر حسب دلخواه
چرا بعیبی را انکار فرمود / نه آخر در جهان قحط زنان بود

چون این سخن شنیدم او را نفرین و تادیب کرده برگشتم سری رامچندر بشنیدن این حال سراپا انفعال از غیرت و انفعال آب آب شد - هماندم برادران خود را طلب نموده انکشاف این راز نموده بایشان فرمود که چون از معاملهٔ سیتا ننگ بدنامی بر آبگینهٔ احوال من رسیده و در میان خلائق کارم برسوائی کشیده بهتر آنست که او را از شبستان فرحت انگیز به بیابان بلاخیز در اندازند و بعد از ان نامش بر زبان نیارند

ببر اندر بیابانش ازینجا / رها کن در دد و دامش بصحرا
غزال مشکبو را کن طعمهٔ شیر / که از دیدار او گشتم بجان سیر

هر سه برادران بشنیدن این سخن سراپا محن نهایت مکدر گردیدند - و گفتگوی معقول بیقصوری آن مخدومهٔ جهان بر آن شهنشاه زمین و زمان ظاهر فرمودند اما آن شهنشاه غیرت نهاد اصلا بترک این عزیمت راضی نشد تا آنکه لکشمن به تعمیل فرمان واجب الاذعان پیش سیتا رفته معروض داشت که چون شما بزیارت معابد و عابدان استدعا کرده بودید حالا اجازتی برای شما حاصل کرده ام باید که همراه من بیائید و از صحبت این جماعه بهرهٔ فیض ربائید سیتا غافل از نیرنگی زمانهٔ بیوفا با دلی شاد و خاطری آزاد همراه آن خجسته نهاد روان شد - چون بصحرای زخار و دشتی سراپا خار خار در رسید لکشمن از غایت غم و اندوه بیطاقت شده آغاز گریه نمود - سیتا بمشاهدهٔ این حالات حیرت افزا در اضطراب شد که باعث این گریه چیست و موجب درد و آزار او کیست لکشمن احوال بدگمانی برادر والا مقام و حکم اخراج آن گل اندام بهزاران هزار درد و آلام بر وی ظاهر نمود نظم

چو سیتا شد آگه ازین ماجرا / ز بیطاقتی کرد گم دست و پا
حواسش بیکبار شد منتشر / تو گوئی نماندش ز هستی خبر
به لچهمن چنین گفت کای کامگار / ترا در جهان نیکوئی باد یار
ندانم چه واقع شد از من گناه / که شد رام بر من چنین کینه خواه
مرا بیگنه کرد اول خیال / که آورد با خود بسعی کمال
کنون دست برداشت از من چرا / که بگذاشت تنها بدشت بلا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

زن خویش را هیچ سو هر چنین ‌ ‌ گذارد بصحرا است اندرین

به لنکا چه بودم اسیر الم ‌ ‌ بجهیکهمن همین داشت بر دل کرم

کنون در بیابان وحشت فزا ‌ ‌ بگو تا که تنها بمانم کجا

لباسم چه باشد غذایم چه چیز ‌ ‌ دمی فکر من کن ز روی تمیز

بپرسند از من ریاضت کشان ‌ ‌ که بارے چه شد از تو زشتی عیان

چرا رام بگذاشت اینجا ترا ‌ ‌ بتنهائی و بیکسی و بلا

بفرما که آخر چه گویم جواب ‌ ‌ چه گیرم ز خود از بدی ها حساب

ازین غصه بر ساحل آب گنگ ‌ ‌ سر خود زدن لازم آمد بسنگ

وهم جان خود بیدرنگ این زمان ‌ ‌ که بر من بود وقت تنگ این زمان

بترسم پس از مردنم نسل رام ‌ ‌ شود منقطع همچو عمرم تمام

تو اکنون ازینجا برو پیش او ‌ ‌ که با من ترا نیست مهلت بگو

لچهمن را از شنیدن این کلام حالت بجنون انجامید و نوبت بر جان و کارد باستخوان رسید ناچار بر خاطر بے اختیار جبر کرده با دلی نژند و خاطرے دردمند قدم بمراجعت گذاشت - بر هر قدمی سری بسنگ زدی - و هر گامی جامه بر تن دریدے - تا باین حال کثیر الاختلال بدار الخلافت اجودهیا رسید و بسجده قدوم برادر گرامی مشرف گردید - و چون بعرض احوال پرداخت خاطر آن والا تبار را زیاده از خود بیقرار ساخت نظم

زبان خامه ندارد سر بیان فراق ‌ ‌ دگر نه شرح دهم با تو داستان فراق

کنون چه چاره که در بحر غم بگردابے ‌ ‌ فتاد زورق صبرم ز بادبان فراق

چگونه دعوے وصلت کنم بجان کز دست ‌ ‌ تنم وکیل قضا و دلم ضمان فراق

بسے نماند که کشتی عمر غرقه شود ‌ ‌ ز موج شوق تو در بحر بیکران فراق

ذکر آمدن بالمیک زاهد نزد سیتا و بردن سیتا را بمعبدگاه خویش با عزاز تمام و پیدا شدن لو و کش فرزندان سری رام از بطن آن گل اندام و جگ اسمید کردن سری رام و رسیدن بالمیک با لو و کش در مقام و شناختن سری رام فرزندان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

خود را طلب فرمودن سیتا از او فرو رفتن سیتا در زمین و انجام کار آن شهنشاه زمان و زمین

گویند که چون لکشمن آن مخدره عصمت را دران دشت بلاخیز و صحراے اذیت انگیز بگذاشت و خود با دلے پریشان و خاطری حیران قدم بر جادهٔ مراجعت نهاد مصیبتی که این آوارهٔ دشت بیکسی را پیش آمد و حالتے که برین سرگشتهٔ وادی ناکامی بگذشت نه خامه را یارای تحریر است و نه زبان را طاقت تقریر۔ نظم

دل او بود وقف نامرادی ‌ ‌ ‌ روان شد کوثر ثانی به وادی

ز سوز دل بهر جا گرد فریاد ‌ ‌ ‌ ز آتش در بیابان آتش افتاد

چو آهو چشمش از سرمه رمیده ‌ ‌ ‌ گرفته خوابگاهش آب دیده

کرشمه زان فره مهجور مانده ‌ ‌ ‌ شکر خند از دهانش دور مانده

شکسته رنگ سرخی لبانش ‌ ‌ ‌ دل تنبول خون شد در دهانش

از اتفاقات همدران نزدیکی بالمیک نام زاهدے که در خرق عادات و کثرت عبادات مشهور آفاق بود و پیش از ظهور سری رامچندر واقعات آن قدسی صفات در زبان سنسکرت به رشته نظم درکشیده بود نوای نوحه و زاری و صدای فریاد و بیقراری این پردهٔ نشین حریم خلافت و جهانداری بسمع خود رسانیده با دلے بیقرار۔ و خاطرے بے اختیار بصحرا رسید و آن عصمت نهاد را بعاطفت و شفقت تمام بعبادتخانهٔ خود آورده مسکنی برای او مقرر نمود و تمامی زن های مریدان و معتقدان خود را بخدمت آن مکرمه متعین ساخته هدایت باطاعت و فرمان برداری نمود تا آنکه بعد ایام معینه وقت وضع حمل در رسید و دو طفل توام ازان مخدره بوجود آمدند زاهد یکی را کُش دیگری را لَو نام نهاد و به پرورش و پرداخت ایشان قدم بر جادهٔ سعی گذاشت تا آنکه رفته رفته از مهد رضاعت بمرکز بلوغیت رسیدند و از فیض تعلیم و تربیت زاهد در اندک زمانی بعلوم گوناگون و فنون بوقلمون بهره وافی ربودند مقارن انیحال این بادشاه خورشید کلاه و شاهنشاه فلک بارگاه سری رامچندر متوجه جگ اسمیده شد۔ سلاطین نامدار و فرمان دهان عظمت شعار درین دربار جمع آمدند زاهد بالمیک۔ لَو و کُش را همراه گرفته دران بزم جمشیدی در رسید و بخواندن راماین که

CC-0. Agamnigam Digital Preseyation Foundation, Chandigarh

از پیشتر بایشان تعلیم داده بود - امر فرمود تا این هر دو برادران باواز سے خوش و لہجہ دلکش بخوانند آن مصروف شدند و هر یکے را دل داده خوش ادائی نموده گردند تا رفته رفته خبر به سری رامچندر رسید بشوق تمام ایشان را طلب داشته مشرف بملازمت خود کرده قصه خود را از زبان ایشان شنید تا بهمان حالت بشناخت که این هر دو فرزندان اویند باغوش عاطفت جا داد و دریا دریا اشک از دیده ریخته بدریافت حال سیتا پرداخته چون معلوم شد که سیتا بقید حیات است دریای محبت بجوش آمد و بدیدار جمال جانان و نظاره روے آن ماه تابان مشتاق گردید و باحضار آن گل رخسار فرمان داد هر چند که آن مخدره عصمت راضی بحضوری نبود اما از نصیحت زاهد چار و ناچار چون بهار بچمن و شمع بانجمن در آمد چون نظر این کشته تیغ انتظار از نگاه آن گلعذار دو چار شد از فرط شوق و تمنا عنان اختیار بدست نماند و رشته شکیب از دست افتاد از جلوت بخلوت نشستند و درها ے شکایت و حکایت باز کردند

نظم

صنم گفت ای دل آزار و جفا کیش	چه محنت ها که دید از تو دل ریش
نکو نبود دل آزاری نمودن	بمعشوق این همه خوار ے نمودن
چه بود آن بے سبب رنجاندن و بس	بفرما تا چه نام او را نهد کس

بجواب آن این کلام آن تخت نشین عظمت و احتشام اظهار ندامت کرده باو گفت که از غیرت و ننگ که مردان را از آن گزیر نیست - وقوع این واقعات گردیده و هنوز هم بسبب ولادت این فرزندان خاطرم از بدگمانی بر نیاسوده - بشنیدن این سخن نمکدانے تازه بر زخمش افتاد و خاطرش از فرط غم و الم دو نیم شد

نظم

شنید و زهر خندید آن شکر خند	گشاد از لعل تعویذ زبان بند
چگوید با چنین بهتان کس اندر	فلک شد پاره چون دوزد رفو گر
از آن تهمت که میکردی دل ریش	شد آتش خوش گواه این دل ریش
فرشته آدمی دیو و پری زاد	قسم کردند بهر عصمتم یاد
گواه خود کرا آرم دیگر بار	همان بهتر که نالم سوی دادار
که تا سازد زمین از هم دو پاره	روم در روے زتو گیرم کناره

بمجرد این سخن شکم زمین دو پاره گردید - و آن گوهر بے بها هوار - و جواهر آبدار به درج خاکی آرمید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پری زادی پری پیکر پدی وار	ز پیش دیده غائب شد به یکبار
همه تن روح گشت آن جوهر پاک	به نقل روح شد در پیکر خاک
مگر شخص زمین لب تشنه می مرد	که آب زندگانی را فرو برد

شاهد این واقعه عبرت انتما و سوانح شگفت افزا آن والاجناب غرق گرداب غم و الم گردید و از غایت بیتابی جامه بر تن درید — من بعد در غضب و جلال آمده و به عظمت و قدرت خویش نظر انداخته خواست که از خدنگ های شرر افگن و تیرهای آتش زن سطح خاک برهم زند و وجود زمین را ته و بالا کند بالمیک دست آن والاجناب بگرفت و معروض نمود نظم

کرمی والی نه این جرم زمین بود	قضای آسمانی این چنین بود
مکن کاری چنین کز این چنین کار	تلف گردند مخلوقات بسیار
بزیرش یک جهان دارند آرام	شود خون شان وبال گردن ترام

ازین نصائح دلپذیر آن والاجناب ترک اراده خود فرموده بر جادۀ صبر و رضا خرامش نمود — و بهر نوعیکه دانست و توانست جگر را ختم ساخته با دلی آزرده و خاطری پژمرده در فکر ترک علائق توجه فرمود — چون عمر این شهنشاه معدلت شعار به یازده هزار سال رسید روزی کال بجهت ملازمت این شهنشاه بلند اقبال حاضر شده معروض داشت که میخواهم چیزی از سخنان راز با آن والاجناب عرض دارم بشرطیکه دران خلوت کسی را راه نباشد و اگر احیاناً کسی دران مقام قدم بگذارد و بقتل درآید این بادشاه والاجاه باجابت معروضات او خلوت کرده و لکشمن را بدربانی نشاند و با کال سخنها آغاز کرد همدرین اثنا دُرباسا نام زاهدی که آثار جلالت و عظمت از نقش جبینش پیدا و شعاع نور عبادت از چهره پُر نور او هویدا بود بجهت ملازمت این خداوند زمین و زمان در رسید لکشمن بممانعت پیش آمد زاهد در غضب آمده گفت که اگر مرا بر رفتن اندرون اجازت نمیدهی بدعای بد تمامی خانوادۀ شما را زیر و زبر میکنم لکشمن از خشم و غضب او ترسیده فی الفور اندرون حرم سرای خلافت رفت و ازین واقعه خبر داد سری رامچندر زاهد را طلبید و باعزاز و اکرام تمام او را دید بعد رفتن او کال بعرض رسانید که چون از لکشمن خلاف عهد بظهور رسید و در عین خلوت موجود گردید حالا واجب القتل است آن والاجناب از بششت مشورت فرمود او بجای قتل باخراج بلد فرمان داد لکشمن از غایت فرمان پذیری تن بدان در داده فی الفور سر بقدوم

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

برادر مخدوم گذاشت و از انجا با دلی شادمان و خاطری فرحان بیرون آمده بر دریای سرجو رسیده تودیع حیات نمود و در نیصورت سری رامچندر تاب مفارقت برادر بجان برابر نه آورده و ترک سلطنت و علائق کرده باتفاق بهرته و شته گهن قدم در راه سفر آنجهان نهاد و تمامی متوطنان شهر اجودهیا از اهالی و موالی و از اعالی و ادانی تبرک بقیهٔ زندگانی همراه آن سیّاح عالم لامکانی روان شدند این بادشاه کونین و شاهنشاه دارین باتفاق ایشان آهسته آهسته از کنار دریای سرجو میرفت تا همه تن نور شده و دفعتًا از زمین بر آسمان صعود نمود و بهرته و شترگهن نیز پیروی آن والا جناب فرموده وداع عالم فنا نمودند و تمامی ساکنان اجودهیا از صغیر و کبیر و برنا و پیر از عالم فانی بعالم جاودانی شتافتند - بعد این واقعات امر سلطنت بر راجه کُس قرار یافت تا دوازده کس حسب تفصیل ذیل از نسل او بامر فرمانده‌ی پرداختند

نمبر	نام راجه	ولدیت	کیفیت	نمبر	نام راجه	ولدیت	کیفیت
۱	راجه سیرام چند	راجه دسرته		۹	راجه بوندرک	راجه مکده	
۲	راجه کشن	راجه سیرام چند		۱۰	راجه دیو اهک	راجه بوندرک	
۳	راجه دهوندمار	راجه کشن		۱۱	راجه کسل	راجه دیو اهک	
۴	راجه بود	راجه دهوندمار		۱۲	هرن ناته	راجه کسل	
۵	راجه اشک	راجه بوده		۱۳	راجه اگن برن	راجه هرن ناته	
۶	راجه دهرماهک	راجه اشک					
۷	راجه اهت	راجه دهرماهک					
۸	راجه مکده	راجه اهت					

من بعد امر سلطنت ازین خانوادهٔ او بیرون رفت و بدیگر خاندان رسید که حالش بسلسله و ترتیب در تاریخهای هندی یافته نمی شود بنابران ازان درگذشته بذکر حالات فرمانرهی فرمانروایان اسلام که ابتدائیش از نواب سعادت خان برهان الملک و انتهائیش تا حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاه بادشاه است می پردازد -

شبیہ نواب سعادت خان بہادر برہان الملک مؤسس بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

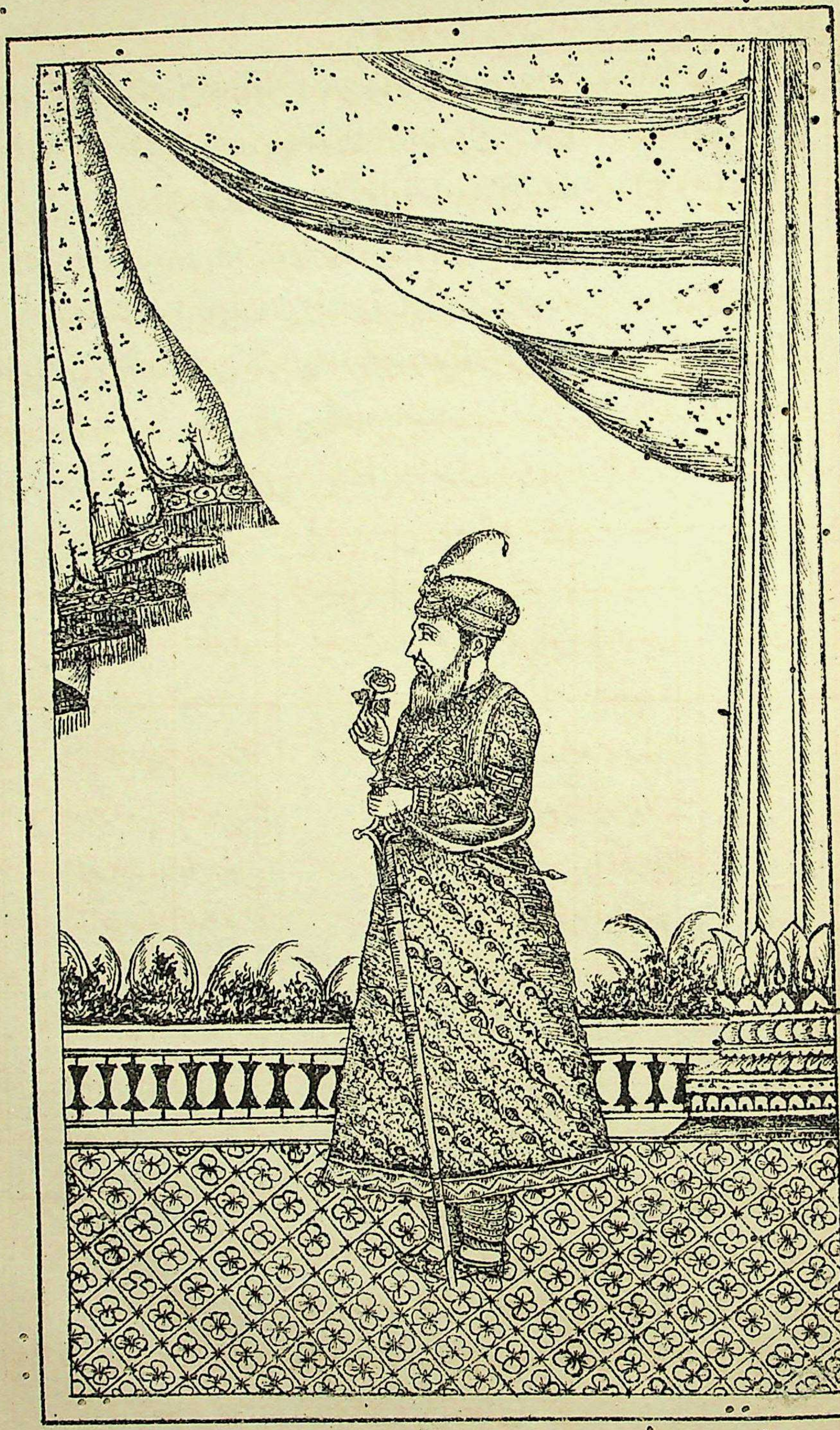

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دفتر دوم

در ذکر فرمانروایان اوده که بر وزارت شاهان دهلی ممتاز بوده باز حکومت پرداختند

ذکر حکومت نواب برهان الملک سید سعادتخان بهادر بهادر جنگ

نواب سعادتخان برهان الملک در ابتدای حال محمد امین نام داشت پدرش مرزا نصیر از اولاد امام موسی کاظم بود در عهد بهادر شاه بن اورنگ زیب عالمگیر از ولایت بهند آمد و به سرکار نواب سربلند خان صوبه دار گجرات بخدمت میر منزلی ملازم گردید روزی نواب بجای انتهاض الویه نصرت نمود از اتفاقات خیمه در موضعی ناهموار نصب شد و شبانه روز شدت بارش آنقدر دست بهم داد که نواب همه شب بحالت غیظ در کنج رته بسر برد چون شاهد صبح سر از دریچه مشرق برآورد نواب مغزی الیه سعادتخان را طلبیده شکایت شبینه آغاز نهاد و آثار غیظ ظاهر ساخت نواب سعادتخان ازین ترشروئی مکدر شده جوابی معقول در برابر آن ادا نمود نواب گفت که شما مزاج هفت هزاری دارید مشکل است که صحبت ما و شما درست نشیند سعادتخان سلام کرد و گفت که زبان مبارک را بشارت غیبی میدانم میروم تا بمنصب هفت هزاری نخواهم رسید رو نخواهم نمود همانا دم برهنمونی بخت بیدار و دستگیری همت استوار غربت و کربت اختیار فرمود و بعد قطع منازل و مراحل بدار الخلافت دهلی رسید و رفته رفته با راجه رتن چند دیوان عبد الله خان قطب الملک وزیر فرخ سیر طرح تالف و تعارف افگند و از قدردانی و مردم شناسی او حکومت هندون بیانه حاصل نمود مدتی سمند حکومت دران سرزمین بجولان در آورد هنگامیکه حضرت محمد شاه متمکن سریر سلطنت شدند و امیر الامرا حسین علی خان برادر عبد الله خان قطب الملک بایمای اعتماد الدوله محمد امین خان از دست حیدر علی خان کشته گردید و عزت خان همشیره زاده امیر الامرا با فوج کثیر و جمعیت سادات بارهه بر حضرت بادشاه یورش نمود درانوقت سعادتخان با پنجهزار سوار خنجر گذار خود را بموکب سلطانی رسانیده ترددات نمایان بجا آورد بظهور اینخدمت شایسته و اینکار بایسته از پیشگاه حضرت بادشاه بخطاب سعادتخان بهادر مخاطب گردید بعد چندی بصوبه داری اکبر آباد امتیاز یافت مقارن انیحال کیفیت بدنظمی صوبه اوده معروض خاقان پایه سریر خلافت گردید آنحضرت در عوض اینخدمت سعادت خان بهادر را به بصوبه داری اوده امتیاز بخشیدند سعادت خان با فواج جرار و سپاه خنجر گذار به اوده آمد شیخ زاده های لکهنو که خو کرده بغاوت و شرارت بودند و سرآمد ایشان شیخ مجاهد الدین احمد خان بود همان مسلک دیرینه اختیار کردند و تن بسر گشتی و طغیان سپردند سعادتخان از دانائی و هوشمندی که

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

عنان خاطر بدست اضطراب نسپرده و لغصه و غضب در نیامده بیرون شهر خیمه زده و با انتظام اطراف
و اکناف بدل توجه فرموده با شیخ زاده ها طرح دوستی انگند و از غایت شفقت و عاطفت ایشانرا
بدام خود آورده خوف و هراس و اندیشه و وسواس از دلهای ایشان زائل ساخت تا روزی
به بهانهٔ دعوت همه ها را طلب فرموده وقت فرصت غنیمت شمرده یکیک را از هم گذرانید و جاگیره
و وظائف و اموال و اجناس ایشانرا بالتمام ضبط فرموده بدینصورت این ولایت از خس و خاشاک
فتنه پاک گردید و صورت انتظام شایسته جلوهٔ ظهور گرفت و در انزمنه سوابق خراج این ولایت
بیش از هفتاد لک روپیه نبود سعادت خان در سال اول یک کرور هفت لک روپیه تحصیل فرموده
و در سال دوم و سوم جمع دو کرور روپیه تشخیص نمود بظهور این خدمت بخطاب نواب برهان الملک
معزز گردید و پایهٔ قدرش بچرخ برین رسید در سال یکهزار و یکصد و چهل و هشت هجری باجی راو
پسر بالاجی بشوناته پیشوای دکن بجمعیت هشتاد هزار سوار بجهت وصول زر چوته که از عهد اورنگ زیب
عالمگیر در تمام هندوستان علاوه حق دلسکهی مقرر بود متوجه دهلی شده روزیکه در دار الخلافت میله
کالکا بکمال کثرت و انبوه بود رسیده دست قتل و تاراج بر رعایای دار الخلافت دراز نمود
سکنای دهلی که از مدتی در عهد امن و امان بسر میبردند بظهور این معامله بهای و هوی
افتادند و حضرت بادشاه را با وجود موجودگی سپاه که از چهار لک سوار کمتر نبود فرصت مدافعه
جرات تدارک این واقعه حاصل نشد ناچار ملتمسات باجی راو حسب استدعای او منظور و مقبول
ساخته بعد خرابی بصره راضی بر مراجعت ساختند درینصورت پیشوای مذکور کلهٔ گوشهٔ تکبر کج
نهاده با هزاران هزار کامرانی کوس معاودت نواخت اما طریقهٔ غارت و تاراج از دست
نداد و شهریکه محل نزول او میشد دست خوش تاراج میگردید چون این معنی مقروع سمع نواب
برهان الملک شد رگ حمیت بجوش آورده بجنگ پیشوای دکن متوجه گردید و مسافت
چهل کروه شباشب قطع نموده دفعةً خود را بر غنیم زد مخالف که ازین آفت ناگهانی و ازین بلای
آسمانی آگاهی نداشت مضمحل شده قرار بر فرار داد نواب مراسم تعقب بجا آورده غنیم را
ضعیف تر نمود تا باجی راو جان بری از دست او محال دیده ملتجی مصالحت و مستدعی موافقت
شد درینضمن خاندوران خان امیر الامرا که سرمایهٔ حل و عقد معاملات سلطنت بود و ازین جرات
و شجاعت نواب سعادت خان در مقام حسد در آمده شقهٔ عتاب آمود از جانب حضرت بادشاه بنام
نواب برهان الملک فرستاد که درمیان ما بدولت و باجی راو بهمه وجوه مصالحت و موافقت

بعمل

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation- Chandigarh

بعمل آمده بود شما بغیر ایمای اقدس و استصواب من چرا بر سر باجی راؤ تاختید باید که خود را بحضور رسانید
از عهدهٔ جوابدهٔ آن برآئید نواب برهان الملک که بجلدوی این چنین خدمت امیدهای
نمایان داشت مغموم و ملول گردیده صلح از غنیم غنیمت دانست باجی راؤ که از جان به تنگ آمده
بود از نواب بسه امر گروید اول آنکه حق چوتهه در ملک اوده تا ابد بر باحرام خواهد بود دوم
هرگاه شما را با حریف مقابله رو دهد سپاه جنگ آزموده بمدد خواهم فرستاد. سوم بغیر اجازت و
استصواب شما عزم هندوستان نخواهم کرد بعد استقرار این معامله باجی راؤ بدکن شتافت و نواب
برهان الملک بطرف اوده مراجعت فرمود در سال ۱۱۵۱ هجری نادرشاه قهرمان ایران
بر هند آمد و بعد فتح کابل و پشاور و لاهور در پانی پت کرنال که محل نزول محمد شاه بود رسیده
جنگ انداخت درآنوقت نواب برهان الملک بجمعیت کثیر باعانت بادشاه رسیده شریک جنگ
گردید باوجودیکه دنبلی برپای او برآمده بود اصلاً پروای آن نکرده اختیار مقابله و مجادله نمود
از اتفاقات فیلی که بر وی نواب ممدوح سوار بود با فیل سواری شیر جنگ برادرزاده اش درآویخت
و جنگ کنان در لشکر نادرشاه افتاد قزلباشان انیمعنی از تائیدات غیبی و عطیات لاریبی
شمرده از هر سو هجوم آوردند و نواب برهان الملک را گرفتار نمودند شاه جهانجاه نواب برهان الملک را طلبیده شفقت
خسروانی مبذول حالش فرموده در تکریم و تعظیمش بذل همت نمود نواب برهان الملک نادرشاه را بر دو کرور
روپیه راضی ساخته آماده مراجعت ساخت و به بادشاه اطلاع داد آصف جاه استقرار این
معاملت از سعی خود وانموده بجلدوی این حسن خدمت عهدهٔ امیر الامرائی از بادشاه خود حاصل
فرمود روز دوم ملاقات محمد شاه با نادرشاه حسب قرارداد مصالحت بظهور آمد چون حال
وفات امیر الامرا و ترقی آصف جاه به گوش نواب برهان الملک رسید از قدردانی بادشاه
غمو مغموم گردیده از معاملهٔ مصالحت کناره گزید و نادرشاه را از کفالت معاملت جواب داد
نادرشاه جهانجاه از سر عهد و پیمان برخاسته آصف جاه را مقید نمود و محمد شاه را هم بلطائف الحیل
طلبیده در خیمهٔ خود جا داد و بعد دو سه روز محمد شاه را همراه گرفته بطرف دارالخلافت دهلی علم
نهضت برافراشت و قطع منازل و مراحل کرده داخل شاهجهان آباد شد شبی که فردای آن
واقعهٔ قتل دهلی بظهور خواهد آمد نادرشاه نظام الملک را پیش خود طلبید و گفت گدای
پیرکی تو در قندهار نوشته بودی که اگر بلازمان شاهی اینطرف متوجه خواهند شد پنجاه کرور روپیه
در شهر سر انجام کرده خواهم داد و هرچه از امرا بدست خواهد آمد علاوهٔ آن است حالا آن زر کجاست

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

بہ وامروز وفردا دیگر فرصت است اگر زہر می آری جلد بیار تو برچشم و الا ترا به انتقام خواہم
کشید نظام الملک مرخص شده بخط مستقیم پیش برہان الملک آمد و ماجرا گفته واین سخن بر
زبان آورد که امروز این آفت برای من است و فردا برای شما صوابدید ہمین است
که پیاله زہر بنوشیم و تا قیامت سر بر نداریم برہان الملک که مغل ساده بود قبول نمود و
پیالهٔ شربت زہر آمیز خورده سفر عالم باقی اختیار کرد و نظام الملک در ایوان خود آمده
به آرام خوابید وقت صبح خبر وفات برہان الملک شنیده بظاہر متاسف و بباطن مسرور گشت
والله اعلم بالصواب و در بعضی تواریخ مسطور است که بعارضهٔ دنبل و تپ محرقه وفات یافت
بہر و حال این واقعه در ماه ذیحجه سنه یکہزار و یکصد و پنجاه و یک ہجری بظہور آمد

ذکر حکومت نواب وزیر الممالک منصور علیخان بہادر صفدر جنگ

چون از جفا کاری این سپہر غدار و ستم شعاری این دیر ناپایدار نواب برہان الملک
شربت فنا نوشید و جہانی در ماتم آن رکن رکین سلطنت و اعتضاد دولت و مملکت جامه
سیاه پوشید شیر جنگ برادر زاده اش که خیالات خام در کاسهٔ دماغ می پخت و خود را مستحق این
دولت و عظمت میدانست بتوسط طہماسپ خان جلایر دعوی خود پیش نمود راجه
لچھمین نراین دیوان برہان الملک که بہی خواه این دولت و خیر اندیش آقای نعمت بود
بذریعهٔ باقی خان زنگیه بحضور بادشاه معروض داشت که صفدر جنگ ہمشیره زادهٔ
برہان الملک است و نواب مغفور بجانشینی خود او را برگزیده لخت جگر خود را به او داده بود
پس بموجب شرع شریف و ہم بنظر لیاقت صفدر جنگ مستحق مراحم بادشاہست بعوض آن دو
کرور روپیه پیشکش بارگاه فلک اشتباه خواہد نمود بادشاه جمجاه ملتمس او را بعز قبول جا داده خلعت
صوبه داری اوده از طرف محمد شاه به صفدر جنگ عطا فرمود و چند سوار قزلباش ہمراه
راجه لچھمین نراین نمود تا بعرصهٔ چند روز دو کرور روپیه داخل خزانهٔ نادری شد بدینصورت
صفدر جنگ بفرماندہی این ولایت استقلالی یافت و شیر جنگ بہزاران ہزار ناکامی
بکنج نامرادی در ساخت اکنون بنا بر سرا لی زیامن سخن برخی از حالات حسب و نسب نواب
صفدر جنگ بقلم می سپارم

ذکر حسب و نسب نواب منصور علیخان بہادر صفدر جنگ

[illegible] خان بهادر [illegible] اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در فرقه اتراک ایلیت مشهور وموسوم به بیات و بیات بدو قسم است اول قوینلو دوم
قراقوینلو و ترکمان تیره نامند از کتب اخبار مکشوف است که از تیره قرا نهاد محمد ابو یوسف
ترکمان در عهد امیر تیمور گورکان صاحبقران کمر بفرماندهی بست و بملک گیری و جهانکشائی
سمند همت را جولان داد از این سبب او را چند بار محاربات صعب با حضرت تیمور رو نمود
گاهی نصرت وگاهی هزیمت یافت چون امیر تیمور جهان فانی را پدرود فرمود جلال الدین
میران شاه بسریر آرا شد قرا یوسف لشکری جمع آورده بر وی یورش نمود میران شاه بعد
کوشش و کشش بسیار شربت شهادت چشید و فتح و نصرت نصیب ایشان گردید من بعد شاهرخ مرزا
ابن امیر تیمور بر سریر فرماندهی بر آمد و با لشکری تازه و جمعی بی اندازه از قرایو
ترکمان اختیار مقابله نمود از قضای الهی هما نشب قرا یوسف مهیضه کرد و بچند ساعت سفر
عالم باقی اختیار ساخت خاقان عادل از راه فتوت جبلی پسرش جهان شاه را بادشاهی
تبریز بر داشت و نظر عاطفت و شفقت برو بر گماشت جهان شاه نیز بعد چندی ودیعت
حیات نمود برادر زاده اش شاه بداغ خان بر سریر سلطنت نشست و پس از آن حسن علی مرزا
سریر آرای جهانبانی گشت چون ایشان را نیز هنگام حیات سر آمد شاهزاده منصور
تاج فرماندهی بر سر نهاد مقارن آنحال شاه عباس صفوی بادشاه ایران همت بر ملک
گیری و جهانکشای بر گماشت و تمامی بادشاهان اطراف را بزور شمشیر و قوت تدبیر مطیع و فرمان بردار
و اطاعت پذیر و خراج گذار نمود منصور مرزا را هم بدست آورده ولایت تبریز را متصرف شد
و شیوه عالی و تنخواه برایش مقرر نمود و از منصور مرزا محمد قلیخان بیگ - و از محمد قلی بیگ جعفر علیخان بیگ
و از جعفر علیخان بیگ - محمد قلیخان بیگ - بوجود آمدند - محمد قلیخان بیگ دو پسر داشت یکی
محمد شفیع خان بیگ - دویمی جعفر خان بیگ از آنجمله جعفر خان بیگ با همشیره نواب سعادتخان
برهان الملک ازدواج یافت ازو دو پسر بوجود آمدند یکی مرزا محسن دوم مرزا مقیم سعادتخان
در عهد دولت خویش مرزا مقیم همشیره زاده خود را از ولایت طلب داشت و آنجا رسید دکافرا
از ناصیه او یافته دختر لخت جگر خود را با وداد تا رفته رفته بعد وفات نواب برهان الملک
چنانکه مذکور شد بصوبه داری اوده و خطاب منصور علیخان صفدر جنگ مخاطب شد اینست
احوال صفدر جنگ بر سبیل اختصار اکنون باز بر سر مدعا می آئیم که چون از فضل رب
قدیر و یاوری تقدیر صفدر جنگ بصوبه داری اوده افتخار یافت این ولایت اوده از داودی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و معدلت پژوهی آنجناب در اندک مدتی آراسته و گلشنی پیراسته گردید بلکه بهار بیخزان و
بهشت جاودان شد در اواخر ایام سلطنت محمد شاه احمد شاه ابدالی که بعد کشته شدن نادرشاه
بر ملک کابل و قندهار و هرات وغیره متصرف شده بود متوجه هندوستان گشت حضرت بادشاه
شاهزاده احمد شاه را به سپه سالاری صفدر جنگ و قمر الدین خان وزیر را با افواج جرار
و سپاه خنجر گذار گسیل فرمود بمقام سرهند تلاقی فریقین اتفاق افتاد و قمر الدین خان وزیر سلطنت
بضرب گوله توپ شربت شهادت نوشید و نواب صفدر جنگ داد شجاعت داده و کارنامهای
رستم و اسفندیار بجا آورده علم فتح و ظفر برافراشت و بهزاران هزار کامرانی با شاهزاده کامگار
کوس مراجعت نواخت چون مقام پانی پت کرنال مخیم سرادقات اقبال گردید خبر واقعه
جانگاه حضرت بادشاه مسموع سمع خاص و عام شد صفدر جنگ بکمال استعجال تختی و چتری ترتیب داده
شاهزاده احمد شاه را بهمان مقام متمکن سریر سلطنت فرمود و با اعیان مملکت و حاضرین خدمت
مبارکباد گفت همان روز صفدر جنگ بخلعت وزارت استسعاد یافت و ازین منصب جلیل
و خدمت رفیع قامت افتخار برآراست مقارن انحال نظام الملک آصف جاه بملک دکن
درگذشت امیر الامرا غازی الدین خان بهادر فیروز جنگ پسر کلانش نیز که بدکن رفته بود
رفیق طریق پدر گردید پسرش شهاب الدین خان از دستگیری نواب صفدر جنگ خدمت
امیر الامرائی و خطاب پدر یافته بعماد الملک مشهور گشت و جاوید خان خواجه سرا که مقرب
خدمت ملکه زمانیه والدهٔ بادشاه بود بخطاب نواب جاوید خان بهادر امتیازی گرفت و
رفته رفته در جزو مدت مرجع خواص و عوام و سرمایهٔ حل و عقد مهمات انام شد ازانجا که پست
فطرت و فرومایه بود دیری برنیامد که از غایت تنگ ظرفی سرمست بادهٔ پندار گردیده درپی
استیصال کاخ دولت نواب صفدر جنگ در افتاد و بعضی شرارت پیشگان را بقتل و هلاکت
این والاجناب متعین فرمود تا روزی سواری نواب صفدر جنگ از بازار سعد الله خان
گذشت گروهی از ناسپاسان و فتنه پردازان که در کمینگاه مختفی و متواری بودند بانهای
آتشین بر آنجناب سرکردند اما تائید ایزدی که بهمه حال حافظ و ناصر بود سپر این خدنگ بلا گردید
تا آسیبی بر ذات مقدس نرسید اما مردم جلو زخمها برداشتند و سایبان بازار همه سوخته خاکستر شدند
نواب صفدر جنگ ظهور این بی اعتدالی بایمای نواب جاوید خان فهمیده آمد و رفت
دربار موقوف کرد و ملال خاطر ظاهر ساخت تا ملکه زمانیه والدهٔ حضرت بادشاه بمنزل نواب

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

صفدر جنگ تشریف ارزانی داشته عذر خواهی نمودند درینصورت کدورت مزاج صفدر جنگ فی الجمله رفع گردید مقارن اینحال راجه نول راے حاکم اوده از دست افاغنه کشته گردید و تمامی انولایت اوده بقبض و تصرف افاغنه درآمد چنانچه تفصیل این واقعه و تشریح این ماجرا حواله قلم سوانح نگار میگردد

ذکر افاغنه علی محمد خانی که به روهیله مشهور اند و دار الحکومت ایشان بریلی و آنوله بود

شهاب الدین خان نامی از قوم روهیله بریچ است در ولایت مابین پشاور و کابل مے بود و او را از یک بطن دو پسر بوجود آمدند پسر بزرگ حسن خان و پسر کوچک شاه عالم خان از حسن خان دوندی خان است و از شاه عالم خان - حافظ الملک حافظ رحمت خان علاوه ایشان شهاب الدین را متبنائے بود موسوم به داؤد خان در عالم جوانی از پدر مجازی رخصت گرفته به هند آمد هر چند دست و پا زد که صورت معیشت پیدا کند و ذریعه سد رمق حاصل سازد راه بجاے نبرد مقارن اینحال شهاب الدین خان یکهزار روپیه براے خرید مادیان به داؤد خان فرستاد او یازده مادیان بهفت صد روپیه خریده دو تا براے خود نگاهداشت و مابقی پیش شهاب الدین خان پدر مجازی خود فرستاد و چند روهیله را که افلاس زده اینطرف و آنطرف مے گشتند رفیق خود ساخت روزے مهاجنی متوطن بریلی که از غسل گنگا فراغت کرده باز متوجه وطن بود با داؤد خان دوچار شد زر و جواهر بسیار داشت داؤد خان باتفاق رفقاے خویش او را بدست آورده قتل نمود و مال و متاع او را بتصرف آورد و ازین سرمایه کثیر استقلالے بهم رسانیده هشتاد سوار ملازم کرد و قلعه مختصرے از گل ولای ترتیب داده دران سکونت اختیار نمود اینواقعه در عهد اورنگ زیب عالمگیر بظهور آمد روزے داؤد خان را بصحراے گذر افتاد دید که زنے قوم برهمن از غایت افلاس و گرسنگی مرده بزیر درختے افتاده است و طفلے یک نیم ساله برابر آن نعش مصروف بازیست و پنج گرگ محافظت او می نمایند داؤد خان بواد ید اینحال متحیر شده خیال نمود که این پسر خیلے با اقبال و برگزیده روزگار خواهد بود چون پسر نداشت طفل مذکور را بخانه آورد و بفرزندی برداشت و علی محمد خان نام نهاد و تیتکه خان مذکور چهارده ساله شد داؤد خان ودیعت حیات نمود علی محمد خان مالک نقود و امتعه و ریاست او گردید مقارن اینحال حسن خان پدر دوندی خان و شاه عالم پدر حافظ الملک

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

حافظ رحمت خان بخدمت علی محمد خان آمدند زبانی داود خان نام ایشان شنیده بود
تعظیم و تکریم ایشان بسیار نمود و بکمال عزت پیش خود جا داد حسن خان برادر اسپان و
شاه عالم را حاجیان میگفت بعد دو سه روز شاه عالم خان به علی محمد خان گفت که پدر تو داود خان
غلام پدر من بود بنا بران هرچه متروکه اوست همه از آن من است باید که بقدر لیسر برد و پیش
خود نگاه داشته باقی بمن بده علی محمد خان گفت که هرچه مال من است همه از آن آن قبله است
هر قدر که مطلوب باشد بگیرید و اینقدر تفضیح و تضحیک من نفرمایند شاه عالم تیز و تند شد و زیاده
از سابق برافروخت و گفت که تو چه عزت داری که بگفته و اجبی بعزت خواهی شد بهتر آنست که همه
متروکه پدر خود بمن بسپار و آرے و بلی مگن علی محمد خان بوادید انحال بسرداران روهیله
که قریب هفت صد کس ملازم او بودند اشاره کرد تا ایشان شاه عالم خان را بته تیغ کشیدند
بالجمله علی محمد خان زیاده از پدر قوتی بهم رسانید و هر طرف تاخت و تاراج شروع نمود راجه پهار سنگه
حاکم بریلی حسب فرمان شاهی در صدد گرفتن او شد روزے او را بمصالح پیش خود طلبیده نشست
و بعد ساعتی خواست که خان مذکور را در خیمه گذاشته خود به بهانه رفع حاجت بیرون آید تا مردم
سپاهش که پس پرده بکمین بودند او را گرفتار نمایند علی محمد خان از تائید غیبی تشاره او دریافته
دامن راو مذکور مضبوط گرفت و گفت که تا وقتیکه بنده از خیمه جناب بیرون نمی رود رفتن
ملازمان جناب هم ممکن نیست راو معزی الیه چون دانست که پرده فاش شد و طشت از بام
افتاد با خان مذکور طریق مصالحت پیش گرفت و دستار بدل نمود علی محمد خان با راو معزی الیه
عهد بست که اگر خداوند تعالی مارا صاحب ملک و مال کند با شما سلوک برادرانه خواهیم نمود خان
مذکور ربع الخیر داخل اوتاق خود شد و راو معزی الیه بعد چندے از حکومت بریلی معزول
گردید و بجاے او خواجه سراے از پیشگاه اقدس و اعلی تفاخر یافت و به بریلی آمده بانتظام
اشتغال ورزید چندان استقلال بهم نرسانیده بود که علی محمد خان بجمعیت روهیله ها خود را
بر خیمه او زد و او را بقتل آورده تمامی اسباب شوکت و حشمت او که از کرورها متجاوز بود دست تصرف
تاراج نمود و تمام ملک بریلی را بقبضه خود در آورده سمند حکومت را جولان نمود بنصورتیکه
علی محمد خان صاحب ملک و مال و یکے از اعظم امراے با اقتدار شد بعد چندے حکم نمود
که اگر کسے نام مرا بے تقدیم لفظ نواب بر زبان خواهد آورد مستوجب عقوبت خواهد گردید از آن
روز به نواب علی محمد خان مشهور آفاق شد ملاسردار کمال زئی بعهده بخشیگری و فتح خان ۱۱۶۱ھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نجابت نسبانامی و حافظ الملک حافظ رحمت خان بدیوانی و راجه مان رای تمایست به پیشکاری امتیاز یافت مقارن انحال هرنند بر همنی حاکم مراد آباد که در شجاعت و بسالت گوی تفوق از ستاره بهادران عهد ربوده بود بجنگ علی محمد خان متوجه شد و جنگ صعب نموده خود به نفس نفیس صفها دریده خود را به علی محمد خان رسانید و ستان بر سینه او حواله کرد علی محمد خان سنانش رد کرده شمشیرے بر کمرش زد که مثل خیار بریده شد بوقوع این واقعه لشکر او چون بنات النعش از هم پاشید و تمامی احمال و اثقال او که از دو هم و قیاس افزون بود بدست علی محمد خان افتاد این فتح ثانی موجب مزید شوکت و وفور استقلال او گردید حالا هر طرف که چشم می افتاد فوج روهیله بنظرے آید و دیگر هیچ چون شورش علی محمد خان از حد تجاوز نمود حضرت فردوس منزل محمد شاه با فوج ظفر موج متوجه تادیب و تنبیه علی محمد خان شدند خان مذکور تاب مقابله آنحضرت نیاورده در پناه نیستان متحصن شد حضرت بادشاه به لوازم محاصره پرداخته آمد و رفت آذوقه بر او مسدود فرمودند و جنگ در انداختند چون مدت محاصره بکشید ناچار علی محمد خان بذریعه نواب قمر الدین خان وزیر السلطنت استدعاے عفو زلات نمود بادشاه باحضار فرمان داد علی محمد خان که از جان به تنگ آمده بود بلاپس و پیش حاضر بارگاه فلک اشتباه گردید بجهت عبرت دیگر بندگان ناسپاس علی محمد خان را بزندان سپارند و بعد چندی بوفور عاطفت رهائی بخشیده بحکومت سهرند معزز فرمودند حافظ الملک حافظ رحمت خان و دیگر روهیله ها باز با و پیوستند المختصر علی محمد خان یک سال در سهرند مانده از راه هردوار باز بهمان نیستان که به بنگڑه موسوم بود داخل شد دران ایام بریلی و دیگر پرگنات آنجا بعد رفتن علی محمد خان به سید هدایت علی خان سهار نپوری که از عظیم آباد همراه رکاب نواب صفدر جنگ آمده بود تعلق داشت مشار الیه از آمد آمد نواب علی محمد خان مغلوب هراس گردیده از انجا بر آمد و راه دار الخلافت پیش گرفت و آن ملک وسیع بے جنگ و جدل بقبض و تصرف علی محمد خان باز در رسید مقارن انحال خبر آمد آمد احمد شاه ابدالی بعد کشته شدن نادر شاه بهندوستان انتشار یافت درینصورت بادشاه را فرصت مدافعه این فتنه حاصل نگردید علی محمد خان درین فرصت وسیع استقلال کامل بهم رسانید و همگی همت خود را مصروف بران نمود که چون حضرت بادشاه ازینجهان فانی رخت بعالم جاودانی کشد خود در السلطنت برداشته تمامی هندوستان را متصرف شود درین اثنا علی محمد خان بعارضه فالج مبتلا شد و از نشست و برخاست و حس و حرکت باز ماند درینحالت خبر وفات محمد شاه بگوشش او رسید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

تاسف کرده بسوے آسمان دید وآب در دیده گردانید مطلب او این بود که درینوقت چه
می توانم کرد اگر صحیح البدن مے بودم کر همت می بستم القصه علی محمد خان قبل از وفات دستار
خود را برسر حافظ الملک نهاد و حافظ الملک بگریه درآمد و همان دستار را برسر سعد الله خان
که کوچک ترین فرزندان علی محمد خان بود گذاشت وقتیکه خان مذکور جهان فانی را پدرود نمود
سعد الله خان بر مسند حکومت نشست وتمامی روهیله طریق اطاعت پیموده پیمان هواخواهے
بستند وبصدق نیت وصفائی باطن آماده جان نثارے شدند مقارن انحال نواب
قائم جنگ بنگش فرخ آبادی مسند حکومت ملک بریلی بسعی نواب صفدر جنگ از حضرت
بادشاه حاصل کرده به سعد الله خان و حافظ رحمت خان پیغام فرستاد که حالا حکومت این
ملک به بنده متعلق شده باید که از ممالک محروسه بادشاهی دست تصرف کوتاه نمایند تا براے
شما وظیفه که کفایت به گذراوقات کند مقرر سازیم وچند بیرق برای نصب کردن که نشان حکومت
است به بریلی فرستاد سعد الله خان و حافظ رحمت خان بیرقهای قائم جنگ را سرنگون
ساخته جوابے سخت و درشت نوشتند قائم جنگ بدریافت انحال بغضب درآمده باهشتاد هزار
سوار متوجه دفعه این فتنه گردید واز انطرف روهیله ها بجمعیت چهل هزار سوار بمقابله برآمدند
جنگے صعب از جانبین بظهور آمد از انجاکه روهیله ها بمقابله نواب قائم جنگ مثل مورضعیف بودند
نه آنقدر زر داشتند ونه اینقدر سپاه اما محض بتائید ایزدی چندان تلاش رستمانه وکارهای
مردانه کردند که سلک جمعیت افاغنه بنگش از هم پاشید وقائم جنگ بضرب گوله توپ شربت
شهادت چشید غنیمت بسیار بدست روهیله درآمد واینچنین فتحی عظیم که در وهم وخیال هم نمی گنجید
نصیب روزگار ایشان شد بعد روهیله ها همت وجرات بران کردند که به تعقب افاغنه
بنگش تاخته واز گنگا عبور کرده تمامی ملک مقبوضه ومتصرفه ایشان بحیطه تسخیر آرند حافظ رحمت خان
که مرد جهاندیده بود ایشان را ازین اراده باز داشته واین فتح خداداد را از مغتنمات پنداشته
بملک خود مراجعت فرمود نواب صفدر جنگ چون از اخبارات متواتره اوده استدراک
این واقعه نمود بر جناح استعجال وکوچهاے طولانی از دار الخلافت دهلی داخل فرخ آباد گردید
وبفاصله دو سه کروه از شهر خیمه زده بوالده قائم جنگ نوشت که قائم جنگ برادر اعیانی ویکے
از دوستان جانی من بود از کشته شدن او غمی که پیرامون خاطرم را فرو گرفته است در تحریر وتقریر
راست نمی آید چون برای تدارک این فتنه مشوره از شما ضرور است باید که براے ملاقات

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

من تشریف آرند والده قایم جنگ بفریب آمده مع هفت غلامان قوی هیکل برای
دیدن نواب ممدوح آمد نواب والا جناب غلامان را زیر تیغ کشید و والده قایم جنگ را مقید
ساخت و تمامی ملک او را بتصرف درآورده عمال و حکام متعین نمود و حکومت و تمشیت این
ملک تازه تفویض به راجه نول رای نایب خود که حاکم اوده بود فرمود و احمد خان برادر
قایم جنگ و دیگر اعزا او را محبوس ساخت و بعد ایامی چند که تسلط تمام بر ملک و مال افاغنه
بنگش بخوبی تمام او را حاصل گردید والده قایم جنگ را رخصت خانه داد و بعضی گویند که بفریب
رهائی یافت بالجمله بعد این واقعه روزی زنی از قوم افغان در قصبه مئو رشته چند بدست هندوی
فروخت و قیمت آن گرفته صرف قوت لایموت نمود هندوی مذکور رشته های مسطور را بوجهی
ناقابل دیده بعد ماهی خواست که واپس کند و زر قیمت که داده بود بستاند زن مذکور جواب داد
که حالا زر پیش من کجاست که قیمت شما واپس کرده رشته های خود را بستانم و علاوه آن بعد ماهی
استرداد شیء فروخته بهیچ عدالت جائز نیست هندوی مذکور تیز و تند شده سخت و سست گفت
و بر انهم اکتفا نورزیده چند کفش زده او را بی آبرو ساخت زن مذکور گریان پیش احمد خان
آمد و گفت که حالا آبروی افغانی برباد رفت که ما را بر سر بازار بلاقصور بی آبرو نمودند کاش
اگر بجای تو محمد خان بنگش را دختری می زائید خوب بود لعنت بر این دستار بستن
که آبروی افغانی برباد شود و تو حمایت قوم خود نکنی گویند که احمد خان درین رنج و اندوه
تا پنجروز هیچ نخورد رستم خان آفریدی که یکی از دوستان و خیراندیشان او بود گفت
که حالا بیائیم و باتفاق یکدیگر در دفع اعدا بپردازیم تا خدا مدد دهد احمد خان گفت که زر کجاست
من یک خرمهره در بساط بضاعت ندارم و انجام اینچنین کارها بغیر زر چگونه ممکن دارد رستم خان
گفت که من اثاث البیت خود را فروخته هر چه بدست می آید می آرم چنانچه روز دوم پنجهزار روپیه
از فروخت جائداد خانه خود آورده حاضر کرد از همان زر نگاه داشت سپاه با خفای تمام بعمل آمد
چون جمعیت چهارصد مردم بهم رسید تاخت و تاراج مصروف شدند قریب قصبه مئو موضعی بود
که در آنجا مهاجنی توطن داشت بسیار مرد متمول و صاحب زر بود و زر سرکار راجه نول رای
اکثر اوقات همانجا داخل می شد روزی هفتاد هزار روپیه و یکهزار اشرفی از لکهنو داخل کوتهی
او گشت احمد خان صورت اینحال دریافته باتفاق رستم خان آفریدی بجمعیت نود مردم
روانه آنطرف شد صباحی که مهاجن حسب عادت مستمره برای رفع حاجت و غسل وغیره در باغیچه

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

متصل مکان برآمده مسواک می نمود دفعتهً احمد خان برو رسیده آن بیگناه را زیر تیغ کشید و زرے که در کوٹھی او مجتمع بود و آنچه اثاث البیت در خانه او بدست آمد بقبض و تصرف خود در آورده کوتوال آن قصبه را گرفته بر خر سوار کرده و تشهیر نموده بود دیده اینحال بسیاری افغانان در ظل رایت او فراهم آمدند تا تعداد جمعیت او به شش هزار کس رسید روز نهم ازین واقعه به فرخ آباد در آمد و عمال و حکام راجه نول رای را گشته قبض و دخل خود نمود و قلعه هم بسبب آنکه محافظانش افاغنه بودند بی مزاحمت بحیطه تصرف ایشان در آمد راجه نول رای با دراک اینحال کثیر الاختلال از جا بجا بطلب فوج نمود و تبدارک این فتنه بجمعیت کثیر کوچ کرده در کنار کالی نی که متصل فرخ آباد است پرتو ورود انداخت همانجا شقه نواب صفدر جنگ بدین مضمون رسید که ای راجه نول رای دشمن را کم نباید گرفت اینها افغان اند تمام ملک از ایشان است جنگ نخواهی کرد و صبر کن تا وقتیکه من بیایم راجه نول رای مضمون شقه ملاحظه نموده بدین خیال که هنوز رفع این فتنه چندان دشوار نیست چنان نشود که بعد چندی بیخ این فتنه زمین را بگیرد تا انقطاعش از حیز امکان بیرون گردد که گفته اند

نظم

درختی که اکنون گرفت است پای　به نیروی شخصی برآید زجاے
وگر همچنان روزگارے هلی　بگردونش از بیخ بر نگسلے

خود را مردانه آماده جنگ کرد و از کالی نے عبور ساخت در آنوقت جمعیت پنجاه هزار سوار همراه داشت از انجمله بست هزار سوار همراه او عبور کرده بودند و سی هزار سوار آنطرف دریا مانده اراده عبور داشتند که درین اثنا درمیان فریقین آتش جنگ و جدال باشتعال در آمد و هنگامه کار زار و صدای گیر و دار از هر چهار طرف بلند شد رستم خان آفریدی و محمد خان آفریدی بجنگ راجه نول رای متوجه شدند چون راجه قطعه زمینی منتخب کرده بجمعیت سه چهار صد سوار که بر آنها اعتماد تمام داشت ایستاده بود ایشان راه گم کرده بتلاش راجه نول رای بطرفے افتادند درین اثنا افغانی بدسرشت از ملازمان راجه نول رای حقوق ولی نعمت بباد داده بمقتضای کورنمکی اپنے نواخت مضمون آن بزبان پشتو این بود که اے گم کردگان راه کجا می روید چرا این طرف نمی آئید که سردار ما درین جا عه است رستم خان آفریدے و محمد خان آفریدی بشنیدن این معنی جانب فیل راجه متوجه شدند و یکبار چند بندوق بر جا عکه داران راجه نول رای بود خالی کردند بسیارے مردم گرد و پیش بگلولهاے تفنگ ایشان بخاک

دمان

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

و چون طپنچه‌ها ندر راجه نول رای در غضب آمده بنفس نفیس خود جنگ شروع نمود و چند تیر بر ایشان انداخت و هر بار ضرب خالی رفت درین اثنا میر محمد صلاح که از سادات بارهه بود با راجه دست بسته عرض نمود که ای مهاراج من از پیشتر بحضور عرض میکردم که تخم روهیله‌ها بر زمین نباید گذاشت حالا هر چه دیدند از دست خود دیدند هنوز این کلمه از زبان میر مذکور تمام نشده بود که از زخم تفنگ کارش نیز تمام شد مقارن اینحال راجه نول رای هم بگلوله تفنگ در هودج بافتاد و جان داد تلاطمی عظیم از چهار طرف برخاست مردم لشکر آقای ولی نعمت را کشته یافته راه فرار اختیار نمودند و افاغنه تیزتر گردیده دست غارت و تاراج دراز کردند و بعد چند ساعت منادی زدند که حالا دور دور نواب احمد خان است هر کس به طمانیت تمام نشیند هنگامیکه افاغنه بتاراج خیام راجه نول رای مصروف بودند چند بقالان ملازم راجه متعینه خزانه که در خیمه کلانی قمار می باختند و از دین و دنیا خبری نداشتند فتح راجه نول رای خیال کرده از روهیله می پرسند که آن افاغنه گریختند یا هنوز جنگ میکنند یکی از افاغنه نهیب زد که ای نابکاران نمی دانید که نولرای کشته شد حالا دور دور احمد خان است بدریافت اینحال رنگ روی ایشان متغیر گردید افاغنه قصد کشتن کردند ایشان بعجز و زاری در آمده عرض نمودند که پیشتر ما رعیت صفدر جنگ بودیم حالا رعایای احمد خان هستیم چرا قتل ما بیگناهان روا میدارند نذر خزانه هر چه هست بگیرند و جان بخشی ما غلامان کنند افاغنه خلاف عادت خود بر ایشان رحم آورده همه را گذاشتند و تمامی زر و جواهر راجه بتصرف در آوردند بالجمله این واقعه بآن سرعت و عجلت واقع شد که تماشائیان اوضاع روزگار را حیرتی دست داد چون اینخبر وحشت اثر بدار الخلافت رسید نواب صفدر جنگ قرین غم و الم گردیده بجوش و خروش تمام با سپاه جرار و پهلوانان خنجر گذار و امرایان نامدار و راجه‌هایی با اقتدار از جمعیت دو نیم لک سوار برای تدارک افاغنه نخوت شعار عازم آنطرف گردید و بکوچهای طولانی بمقابل حریف رسید درین معرکه که از سرداران و امیرزادگان دهلی سوای چند کس احدی نبود که برفاقت نواب صفدر جنگ نیامده باشد بلکه راجه سورج مل جات هم همراه رکاب بود الغرض احمد خان چون خبر آمد آمد نواب صفدر جنگ شنید بغایت مضمحل و سراسیمه گردید و چار و ناچار دل بمرگ نهاده اختیار مقابله و مقاتله نمود چون جنگ از طرفین صورت ظهور گرفت از کثرت فوج دگرمی هنگامه جدال

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و قتال نمونه حشر نمایان گشت و آثار رستخیز ظاهر شد نواب صفدر جنگ بغرور کثرت جماعت
جانفروش و مردان جنگ کوش پرواے ترتیب فوج نکرده و وقعت این جنگ را بپایه چاه
نیاورده خود با چند فیل نشینان قریب پلاس زاری براے تماشاے جنگ ایستاده درین
اثنا پنجهزار افاغنه بموجب ایماے احمد خان از عقب پلاس زاره آمده دفعة خود را بر فیل
نواب ممدوح زدند و یکبار بندوق خود ها برین جماعت خالی کردند بسیارے مردم گرد و پیش
سواری و از فیل نشینان نامی بخاک و خون طپیدند فیلبان نواب صفدر جنگ هم گلوله
تفنگ خورده جان داد مقارن اینحال گلوله بندوق پوست مال بلازمان جناب هم رسید
حالت غش طاری شد جگت نرائن برادر خورد راجه لچهمین نراین از اسپ فرود آمده خود را
بر فیل رسانید و بجاے فیلبان نشسته بکمال جرات و مردانگی بندگان عالی را از ان
معرکه جانستان برون آورد و بسیارے سرداران نامدار و خوانین ذی اقتدار درین
معرکه شربت شهادت چشیدند از انجمله انجم الدوله محمد اسحق خان بهادر زخمها برداشته
جهان فانی را بدرود نمود و احمد خان بحصول چنین فتحی عظیم که طراز فتوحات تواند بود کله گوشه
افتخار بر آسمان شکست و شادیانه فتح در لشکر خود بلند آوازه کرد الغرض بعد اینچنین فتح و ظفر
که در وهم و خیال هم نمیگنجید تمامی ملک اوده تا به آله آباد و بنارس انچه به تحت فرمان نواب
صفدر جنگ بود همه بقبض و تصرف احمد خان در آمد حالا هر طرف که نگاه مے افتاد
بجز افاغنه دیگرے بنظر نمیرسید اکنون اینمعامله را تا به اینجا گذاشته برخی از احوال کثیر الاختلال
نواب صفدر جنگ بخامه می سپارم که چون بندگان جناب از جان نثاری جگت نرائن
از ان مهلکه جانستان همدوش عافیت و سلامت بر آمده متوجه دهلی شدند هنوز در نیمه راه
بودند که عرضی راجه لچهمین نرائن مشعر مژده ولادت نواب آصف الدوله بنظر اقدس
گذشت هر چند که آنجناب را درینعالم زندگانی به ازین شادمانی دیگر نبود لیکن نسبت ظهور
اینچنین شکست و برهمی معاملات مملکت سبرتے که درخور این مژده فرحت افزا تواند بود
حاصل نگشت تا آنکه نواب ممدوح بعد قطع منازل و مراحل داخل دار الخلافت شدند
انتظام الدوله پسر قمر الدین خان چون کدورتے از بندگان عالی داشت با پادشاه عرض
نمود که حالا آمدن نواب صفدر جنگ بحضور خوب نیست چراکه وزیر پادشاه از افغانی بے
پر و بال شکست خورده ننگ فرار بر خود گیرد و داغ بدنامے بر چهره حال خود کشاید بلکه مقرون

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

صواب آن نیست که ضبطی خانهٔ او بعمل آید تا موجب عبرت دیگر بندگان گردد حضرت ظل سبحانی
جواب اینمعنی بمشورهٔ والدهٔ خود ملکهٔ زمانیه اوده هم بالائی داشته بمحل تشریف ارزانی
داشتند و حقیقت حال از مادر مهربان معروض داشته استصواب گرفتند ملکهٔ ممدوحه فریاد زد
که زنهار زنهار بگفتهٔ بداندیشان خانهٔ خود خراب مکن و خود را در ورطهٔ حیرانی و معرض پریشانی
میفکن پدر تو از دست این تورانیان یکروز آرام نیافت حالا ترا هم میخواهند که مثل پدر
گرفتار بلا سازند صفدر جنگ با تو هیچ بدی نکرده است فتح و شکست باختیار خدا است
هر کرا خواهد بدهد برای خدا ازین اراده بیجا بگذر بادشاه رای والدهٔ خود را مستحسن داشته
بدل و جان منظور و مقبول فرموده از آن اراده درگذشت و خانخانان را بلطائف الحیل
رخصت نمود

ذکر جنگ کردن شیخ زاده های لکهنو با افغانان و فتح یافتن بفضل ایزد سبحان

چون تمامی ملک اوده مقبوضهٔ نواب صفدر جنگ بقبض و تصرف احمد خان رسید روزی
یکی از شیخ زاده ها بقصد خریدن اسپی در جماعت افغانان در آمد آغاغنه بسبب اینچنین
فتح عظیم باهم لاف و گزاف می زدند و نواب صفدر جنگ را بدشنام غلیظ یاد میکردند
شیخ مذکور تاب شنیدن این کلمات نیاورده به آهستگی گفت که شما را نمی زیبد که اینچنین سردار
را باین کلمات ناسزا مخاطب کنید خود احمد خان که سردار شما ست پیش صفدر جنگ
چه حقیقت دارد مثل او هزارها کس ملازم سرکار او هستند افغانان باستماع این سخن از غایت
کبر و نخوت باین بیچاره شیخ در آویختند شیخ هم که مرد سپاهی بود شمشیر از نیام کشید دو کس را
کشته خود هم کشته گردید شامگاهان چون خبر اینواقعه بخانهٔ شیخ آمد سی نفر شیخ زاده از اقربایان
او برخاسته خود را بر جماعت افغانان زدند و قاتل شیخ را مع دیگر افغانان زیر تیغ کشیده
برگشتند و نزد معز الدین خان که در شیخ زاده های لکهنو خیلی بجمعیت و شوکت ممتاز بود
رفته عرض حال کردند و گفتند که این قوم افغان است اگر مایان بجنگ ایشان کمر نخواهیم بست ایشان
بعوض آن تخم شیخ زاده ها بر زمین نخواهند گذاشت پیش از وقوع واقعه علاج آن باید نمود
معز الدین خان بر همین معنی همداستان شده در فکر جمعیت افتاد تمامی شیخ زاده های
لکهنو در ظل رایت او فراهم آمدند و از اطراف جوانب اوده و دیگر بلاد دهلی به لکهنو رسیده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

داخل جمعیت شدند از انجمله مولوی محمد اشرف سندیلوی اگرچه خود نیامد لیکن بسیاری شیخ زاده ها از سندیله همراه فرستاد - القصه جمعیت پنج شش هزار کس بهمرسید از انطرف افاغنه هم بانبوه کثیر و جمع غفیر بمقابله بر آمدند و جنگ صعب و مقابله هاے سخت کردند اما شیخ زاده ها کمال داد مردانگی داده هر بار غالب آمدند آخر نوبت بآن رسید که شکست فاش نصیب حال افغانان نخوت شعار گشت و ایشان را جز فرار قرار نماند شیخ زاده ها مراتب تعاقب بجا آورده افغانان را زده زده از ملک اوده بدر کردند تنفسی از ایشان در ملک اوده نماند تمام اینولایت بحوصه تصرف ایشان در آمد شیخ زاده ها ایالت این ولایت به **شیخ معز الدین خان** قرار داده بجهت مسند نشینی ترغیب و تحریص دادند او از غایت مردمی ابا نمود و گفت که این فتح محض بتائید اقبال صفدر جنگ حاصل شده مرا نمی زیبد که با آقای نعمت طریق بیوفائی سپارم هر چند شیخ زاده ها برو لعنت کردند او بهیچ وجه قبول نساخت و عریضه باطلاع حال و استدعای قدوم به نواب صفدر جنگ فرستاد

ذکر آمدن نواب صفدر جنگ از دار الخلافت دهلی و جنگ کردن با احمد خان و فتح یافتن و نواختن کوس حکومت بملک اوده

گویند که چون نواب صفدر جنگ از افاغنه شکست یافته اسباب شوکت و حشمت در باخت از نهایت غم و الم ترک آمد و رفت دربار نمود و بعجب حسرت و اندوه زندگانی میکرد روزے نواب ممدوح بخواب رفت و تا دیر بیدار نشد بیگم صاحبه زوجه عفیفه آنجناب را بیدار کرده عرض کرد که اینقدر مغلوب خواب بودن و از کار دنیا بیخبر گشتن بمردان نمی زیبد نواب گفت که چون مرا بهیچ چیز کارے نمانده است پس بیدارے و خواب من هر دو برابر بیگم فرمود که ازین سر بگریبان کشیدن و خون جگر خوردن چه می شود اکثر مردان هزیمت یافته اند و باز دست و پا زده مخالف زیر کرده اند چرا تدارک کمر نمی بندند نواب گفت که براے سر انجام همچو مهمات زر کثیر درکار است و من یک خرمهره در بساط بضاعت خود ندارم بیگم گفت که یازده لک روپیه نقد و چهار لک اشرفی پیشم موجود است ازان سر انجام این مهم فرمایند نواب صفدر جنگ بدریافت اینمعنی بغایت مسرور شده داز و فور شادمانی همه شب نخفت صباح آن بدربار نشست

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و راجه سورج مل جات و راجه ناگرمل و اسمٰعیل خان کابلی و راجه لچهمن نراین را طلبداشته فراعه مشورت انداخت یکے میگفت که افاغنه علی محمد خانی را مددگار خود باید کرد و دیگری واے میزد که از احمد شاه ابدالی مدد باید گرفت درین موقع راجه لچهمن نراین عرض نمود که نزدیک بنده بهتر ازین صلاحی دیگر نیست که ملهار راؤ مرهٹه را طلبداشته مددگار خود کنیم اغلب که باستعانت او بر افاغنه فتح یابیم چه افاغنه اگر مرهٹه ها را در خواب هم بینند راه صد ساله گیرند نواب وزارت مآب راے او را مستحسن داشته راجه رام نراین را باستدعاے اعانت پیش ملهار راؤ مرهٹه فرستاد راجه مذکور از خدمت نواب والاجناب رخصت گرفته بعد طے منازل و مراحل به لشکر مرهٹه رسید و ملاقات کرد و خط نواب پیش نمود ملهار راؤ بعد دریافت مضمون خط گفت اگر دو کرور روپیه بعد فتح نواب سپهر جناب بنام رحمت سازند بر فاقت حاضرایم راجه رام نراین بجواب آن پنجاه لک روپیه گفت آخر بعد رد و قدح بر یک کرور معامله ختم گردید همانوقت ملهار راؤ با جمعیت کثیر علم نهضت بر افراشت راجه رام نراین از پیشتر آمده اطلاع حال نمود ازینطرف نواب وزیر هم با فوج نو ملازم بر آمده باتفاق ملهار راؤ جانب فرخ آباد اعلام نصرت مرتفع ساخت مقارن انحال عریضه شیخ معز الدین خان از لکهنؤ مشتمل بر مژده فتح ملک اوده و استدعاے قدوم بنظر بندگانعالی گذشت اینمعنی موجب مزید تقویت و جمعیت خاطر مبارک گشت چون اینخبر وحشت اثر بگوش نواب احمد خان رسید در ورطه اضطراب افتاده بروهیله هاے علی محمد خانی رجوع آورد حافظ الملک در جواب گفت که اگر خط معافی خون نواب قائم جنگ نوشته پیش ما بفرستید ما در بندگی و جانفشانی حاضرایم احمد خان فی الفور کاغذ معافی خون نوشته بحافظ رحمت خان فرستاد تا حافظ الملک با جمعیتی کثیر و جمعی غفیر از جاے خود بر آمده ملحق فوج احمد خان گردید در یکصد جمعیت یک نیم لک سوار ازطرف احمد خان بهم رسید چون تقابل فئتین جلوه پذیر ظهور گردید جنگے بوقوع آمد آثار رستخیز نمایان گشت

نظم

درآمد دو لشکر به جنبش چو کوه
ز ان جنبش آمد جهانی ستوه
دو صف را مسافت چو نزدیک شد
از ان چشم خورشید تاریک شد
تعلوے دو لشکر نهایت نداشت
درازی صف نیز غایت نداشت
ز هر دو طرف آرزوے ستیز
نه راے مدارا نه فکر گریز

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دلیران بمیدان خروشان شدند | ز غیرت چو دریای جوشان شدند
دهاوده برآمد ز مردان جنگ | شپاشاپ از تیرهای خدنگ
جهانی شده از کشته بالا و زیر | کشنده ز کشتن نگشته سیر

بالجمله افغانان تاب جنگ مرهته نیاورده راه گریز پیش گرفتند وتمامی اسباب شوکت وحشمت در باختند بهادران عرصهٔ جنگ و یلان بانام و ننگ تعاقب پرداخته عرصه بر مخالف تنگ نمودند وسعد الله خان رئیس روهیله را طلف تیغ بیدریغ ساختند درینصورت افغانان به کتل کنور پور که در پای کوه واقع است پناه گرفتند نواب والاجناب چون برق و باد بعقب ایشان رسیده مراسم محاصره وانسداد آذوقه بعمل آوردند به تضییق محصورین سعی موفور ظاهر ساخت تا آنکه روهیله از جان تنگ آمده بذریعه ملهار راو مرهته استدعای عفو زلات نمودند نواب صفدر جنگ از غایت مردمی ملتمسات ایشان را بسمع قبول جا داد تا قرار یافت که احمد خان بنگش سوای شانزده محال که در ملک میان دوآب است با هیچ چیز سروکار نداشته باشد و ملک افاغنه علی محمد خانی بدستور بتصرف ایشان ماند بالجمله نواب والاجناب باین طور معامله جنگ ختم فرموده با فتح و نصرت کوس مراجعت نواخت و ملهار راو مرهته یک کرور روپیه نقد بموجب قرارداد و پنجاه لک روپیه بطریق انعام از سرکار نواب وزیر یافت و پنجاه لک روپیه از افاغنه گرفت و بهزاران هزار کامیابی برگشت این واقعه در سنه یکهزار و یکصد و شصت و دو هجری بظهور آمد بعد این معامله نواب والاجناب محمد قلیخان برادر زادهٔ خود را به نیابت در صوبهٔ اوده گذاشته خود به دارالخلافت دهلی آمد و بکمال شگفتگی خاطر جبین ارادت بر آستان شاهی سوده خلعت پوشید و زمام سلطنت بکف اقتدار خود گرفت المختصر چون از تایید غیبی اینچنین فتحی عظیم او را حاصل گردید آب رفته باز بجو آمد دیگر اراکین سلطنت را حسرت و اندوه افزود بالخصوص نواب جاوید خان زیاده از دیگران مغلوب حسد شده در فکر اهانت و خفت بندگان عالی افتاد تا آنکه نواب سپهر جناب پی بر مکنون ضمیر او برده روزی به بهانه دعوت بخانه خود طلبید و فرصت وقت را غنیمت شمرده او را بقتل رسانید چون متوسل و دست برداشته ملکه زمانیه بود بنابران شوری عظیم برخاست ملکه زمانیه از غایت غضب زمین و آسمان برهم زد و حضرت بادشاه هم بغایت ملول و اندوهگین گشته از صفدر جنگ مکدر و منغص شدند نواب سپهر جناب بواد این شورش و فساد بنظر

خاطر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

حفاظت جان و مال خود از شهر برآمده بیرون خیمه زده با جمعیتی که داشت بخود وارسے نشسته مدعا احتیالش آن بود که حضرت بادشاه باستمالت او خواهند پرداخت و او را راضی بمراجعت خواهند ساخت چون فتنه پردازان معامله را طول داده اسباب کدورت مهیا و آماده کرده بودند پس ظهور این معنی نگردید منقول است که عمادالملک زیاده از همه به تخریب وزیرالممالک آماده بود هر دم روغنی بر آتش سوزان میگذاشت اکنون مختصری از حسب و نسب عمادالملک میگوید

ذکر عمادالملک غازی الدین خان فیروز جنگ نبیرهٔ نواب آصف جاه چین قلیچ خان بهادر صوبه دار حیدرآباد

نواب نظام الملک آصف جاه چین قلیچ خان بهادر چند پسر داشت از انجمله غازی الدینخان فیروز جنگ فرزند کلانش بود که بعهدهٔ امیرالامرائی اقتداری و اختیاری کلی داشت مرد سخی و صاحب همت بلکه در بعضے صفات بعدیل و بے نظیر بود هنگامیکه نواب نظام الملک آصفجاه در دکن ودیعت حیات نمود پسر دوم او نظام علیخان بر سر ریاست پدر متمکن گردید غازی الدین خان فیروز جنگ بخدمت امیرالامرائی قناعت نمود بعد چندے نظام علیخان در دکن کشته گردید و فتورے عظیم دران مملکت راه یافت غازی الدین خان فیروز جنگ جهت تدارک این فتنه و تسلط بر ریاست موروثی عازم دکن شد او پسرے داشت موسوم به میر شهاب الدین خان هنگام رفتن دکن دست پسر خود بدست نواب وزیرالممالک صفدر جنگ سپرده خود روانه منزل مقصود شد از مشیت ایزدی بدکن رسیده باقرب اوقات پیمانه اجل درکشید میر شهاب الدین خان پسرش ازین واقعه لغایت مغموم شده بانواع بیتابی درساخت مقارن انحال از پیشگاه حضرت ظل سبحانی حکم ضبطی خانه پدرش غازی الدینخان فیروز جنگ شرف اصدار یافت محمود خان کشمیری که اتالیق میر مذکور بود بدریافت انحال او را گرفته نزد راجه لچهمین نراین دیوان وزیرالممالک آورد و صلاح داد که شما بحضور وزیرالممالک صفدر جنگ رفته عرض حال کنند یقین که در حق شما خوب شود میر مذکور همراه اتالیق خود پیش نواب وزیر آمد نواب والاجناب اول عذر رسیدن خود در تعزیت شروع نمود میر گفت که من خود برائے تادیهٔ مراسم تعزیت بحضور بندگانعالی آمده ام زیرا که برادر جناب قضا کرده است بنده را سوائے اینکه عم من مرده است هیچ غمی نیست پدر بنده آنجناب اند خدا تعالی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نگاهدارد نواب والاجناب باستماع این سخن آب در چشم گردانیده باستمالت او پرداخت و خود بدربار
آمد و از حضرت ظل سبحانی عرض نمود که حقوق خدمت آصف جاه برین بارگاه خلافت اشتباه بر خاص و
عام ظاهر اند عجب که با وجود چندین حسن خدمات ویرا وزارت و نیابت یافته و امروز ضبطی خانه او
میشود و میر شهاب الدین نبیره اش حاضر آستان دولت است امید که بر جاے پدر خلعت
امیر الامرائی با و مرحمت گردد حضرت فرمودند که این طائفه تورانیان سلطنت ما را خراب کردند
اکنون هیچگونه رعایت بحال ایشان منظور نیست نواب صفدر جنگ باز جسارت کرده با صرار
و استعداد انمعنی مبادرت نمود تا حضرت بادشاه برعایت نواب سپهر جناب خدمت امیر الامرائی
و خطاب امیر الامرا عماد الملک نواب غازی الدین خان فیروز جنگ مرحمت فرمودند و از ضبطی
جائداد معاف داشتند عماد الملک گرانبار منت گردیده شکریه نواب صفدر جنگ ادا نموده و
زبان بدعا و ثنا کشود اینست احوال عماد الملک ازینجا ارباب انصاف ملاحظه فرمانید که صفدر جنگ
با عماد الملک چگونه نیکی نمود و عماد الملک بعوض آن چه بدیها که نکرد گویند شبے که فرداے آن درمیان
بادشاه و وزیر محاربه رو خواهد نمود عماد الملک در لشکر صفدر جنگ بود بظاهر دم موافقت و اطاعت
میزد و بباطن فکر تخریبش میکرد همانشب به بهانه آوردن بعضی اسباب ضروری از لشکر صفدر جنگ
جدا شده بدار الخلافت آمد و بادشاه و ملکه زمانیه را ترغیب و تحریص داده آماده جنگ ساخت
و خود سپه سالار این فوج گردیده غلغله انداخت که این جنگ نه جنگ طور دیگر است بلکه جنگ با
رافضی است پس هر که با خلفاے راشدین محبتی داشته باشد شریک جنگ شود باین صورت
بسیارے مردم از لشکر نواب وزیر الممالک جدا شده بطرف بادشاه رجوع آوردند و دکرور روپیه
براے این جنگ از حضرت بادشاه گرفت و جنگ شروع کرد ۶ ماه بین الفریقین آتش جدال و
قتال مشتعل بود و هنگامه حرب و ضرب گرمی داشت تا آنکه نواب صفدر جنگ عرضداشت بحضور
بادشاه بدینمضمون فرستاد که غلام را اراده دیگر بخاطر نیست با اینهمه خدمات و جانفشانی ها غلام را با
قومی که حالات شان منقوش لوح باطن اشرف مواطن است دشمن سلطنت قرار دادن بعید از انصاف است
بعد چندے حال این صاحبان دریافت خواهد شد حضرت بادشاه عرضداشت او بدینصورت مزین
بدستخط خاص فرمودند که هر چه آن امارت و ایالت مرتبت معروضداشت مقرون بصدق است
لیکن مناسب اینست که آنفدوی مراجعت به اوده نماید پس نواب والاجناب بارشاد بندگان اشرف
عمل نموده خلعت رخصت پوشید و بطرف ملک اوده علم نهضت برافراشت همدرین وقت

شبیہ نواب شجاع الدولہ المخاطب جلال الدین محمد شجاع الدولہ بہادر [illegible] ستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نگاهدارد نواب والاجناب باستماع این سخن آب در چشم گردانیده باستمالت او پرداخت و خود بدربار
آمد و از حضرت ظل سبحانی عرض نمود که حقوق خدمت آصف جاه برین بارگاه خلافت اشتباه بر خاص و
عام ظاهر اند عجب که با وجود چندین حسن خدمات دیه وزراء وفات یافته و امروز ضبطی خانه او
میشود و میر شهاب الدین نبیره اش حاضر آستان دولت است امید که بر جاے پدر خلعت
امیر الامرائی باو مرحمت گردد حضرت فرمودند که این طائفه تورانیان سلطنت مارا خراب کردند
اکنون هیچگونه رعایت بحال ایشان منظور نیست نواب صفدر جنگ باز جسارت کرده باصرار
و استبداد انیمعنی مبادرت نمود تا حضرت بادشاه برعایت نواب سپهر جناب خدمت امیر الامرائی
و خطاب امیر الامرا عماد الملک نواب غازی الدین خان فیروز جنگ مرحمت فرمودند و از ضبطی
جائداد معاف داشتند عماد الملک گرانبار منت گردیده شکریه نواب صفدر جنگ ادا نمود و
زبان بدعا و ثنا کشود انیست احوال عماد الملک ازینجا ارباب انصاف ملاحظه فرمایند که صفدر جنگ
با عماد الملک چگونه نیکی نمود و عماد الملک بعوض آن چه بدیها که نکرد گویند شبے که فرداے آن درمیان
بادشاه و وزیر محاربه رو خواهد نمود عماد الملک در لشکر صفدر جنگ بود بظاهر دم موافقت و اطاعت
میزد و بباطن فکر تخریبش میکرد همانشب به بهانه آوردن بعضی اسباب ضروری از لشکر صفدر جنگ
جدا شده بدار الخلافت آمده بادشاه و ملکه زمانیه را ترغیب و تحریص داده آماده جنگ ساخت
و خود سپه سالار این فوج گردیده غلغله انداخت که این جنگ نه جنگ طور دیگر است بلکه جنگ با
رافضی است پس هر که با خلفاے راشدین محبتی داشته باشد شریک جنگ شود باین صورت
بسیارے مردم از لشکر نواب وزیر الممالک جدا شده بطرف بادشاه رجوع آوردند دو کرور روپیه
براے این جنگ از حضرت بادشاه گرفت و جنگ شروع کرد و ماه بین الفریقین آتش جدال و
قتال مشتعل بود و هنگامه حرب و ضرب گرمی داشت تا آنکه نواب صفدر جنگ عرضداشت بحضور
بادشاه بدینمضمون فرستاد که غلام را اراده دیگر بخاطر نیست با اینهمه خدمات و جانفشانی با غلام را با تو
قومی که حالات شان منقوش بوجه باطن اشراق مواطن است دشمن سلطنت قرار دادن بعید از انصاف است
بعد چندے حال این صاحبان دریافت خواهد شد حضرت بادشاه عرضداشت او بدینصورت مزین
بدستخط خاص فرمودند که هرچه آن امارت و ایالت مرتبت معروضداشت مقرون بصدق است
لیکن مناسب انیست که آنفدوی مراجعت به اوده نماید پس نواب والاجناب بارشاد بندگان اشرف
عمل نموده خلعت رخصت پوشید و بطرف ملک اوده علم نهضت برافراشت همدرین وقت

شبیہ نواب شجاع الدولہ المخاطب جلال الدین محمد شجاع الدولہ بہادر متعلقہ صوبہ ہندوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

رای لچهمن لال جد چهارم این نامه نگار که در دار الخلافت مصدر عواطف بادشاهی بود فی الحال توسل بجناب نواب وزارت مآب داشت سعادت همرکابی اختیار کرده به اوده آمد و مورد عنایات بیغایات شد ازینجا بزرگان راقم السطور را قطع تعلق از سلطنت دهلی و تقرب بسرکار نواب وزیر بخوبی تمام دست داد بالجمله بعد مراجعت نواب والاجناب بطرف اوده انتظام الدوله خانخانان بخلعت وزارت سر عزت برافراخت من بعد میان خانخانان و عماد الملک صحبت به کدورت انجامید تا وزارت بر عماد الملک قرار گرفت او از غایت ناسپاسی بکفران نعمتی کمر بست و با حضرت ظل سبحانی طریق بے اعتدالی گرفت آنحضرت از جان بتنگ آمده و صورت جان بری ندیده منشور عنایت بطلب نواب صفدر جنگ فرستادند درینوقت که منشور عاطفت عز صدور یافت آنجناب دانه بزرگی برآورده از شدت درد بیتابی داشتند نواب والاجناب بعد ملاحظه شقه عهد بست که چون بیماریش رو بانحطاط نهد عازم دار الخلافت گردیده تدارک این فتنه نماید اما عمرش وفا نکرد و اجل امان نداد تا آنکه در سال یکهزار و یکصد و شصت و هفت هجری در پاپر گهاٹ که سه منزل از لکهنؤ فاصله دارد وداع حیات فرمود در فیض آباد به گلاب باڑی امانت نگاه داشتند بعد چندی در شاهجهان آباد برده بروضه تعمیر کرده آنجناب مدفون ساختند گویند که این عمارات بصرف سی لک روپیه طیار شده بود تاریخ

	چو آن صفدر عرصه مردمی		ز دار فنا گشت رحلت گزین	
	چنین سال تاریخ او شد رقم		که بادا مقیم بهشت برین	

بعد وفات صفدر جنگ نواب عماد الملک بادشاه را از تخت برداشته میل در چشم کشید و ملکه زمانیه را هم مکحول ساخت و عزیز الدین عالمگیر ثانی را بر سریر سلطنت جا داد

ذکر حکومت نواب جلال الدین حیدر المخاطب به نواب وزیر الممالک شجاع الدوله بهادر خلف نواب ابو المنصور خان بهادر صفدر جنگ

بعد وفات وزیر الممالک نواب ابو المنصور خان صفدر جنگ مرزا جلال الدین حیدر المخاطب به شجاع الدوله خلف نواب مغفور که تاریخ ولادت او ازین بیت مستفاد میگردد تاریخ

	برآمد آفتاب از مطلع نور		بدولتخانهٔ نواب منصور	

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در سنه یکهزار و یکصد و شصت و هفت هجری در دار الخلافت فیض آباد بر مسند ریاست نشست درینوقت اسمعیل خان کابلی راتق و فاتق امور مملکت بود و سرداران مغلیه تسلط تمام داشتند که ای دهمه و تنخواه محمد قلیخان برادرزاده نواب مغفور بودند و میخواستند که او را بر مسند نشانیده چیزی از قبیل جاگیر برای شجاع الدوله بهادر و دیگر متعلقانش مقرر کنند چون نیر اقبال بندگان جناب باعتلا بود تدبیرات ایشان را اثری نگردید و مخیله ایشان بظهور نرسید که گفته اند ع دشمن چه کند چو مهربان باشد دوست ❊ در آغاز مسند آرائی روزی نواب والا جناب بسواری فیل از او ده گذشت دختری هیجده ساله که به تناسب اعضا و حسن دلربا عدیم المثال و بدیع الجمال بود بنظر اقدس در افتاد همین که نگاه چار شد مرغ دل بدام زلفش گرفتار آمد و متاع صبر و شکیب و ستر د حضرت سلطان عشق گردید نظم

جمالی دید از حد بشر دور ❊ ندیده از پری نشنیده از حور
ز حسن صورت و زیبا شمائل ❊ اسیرش شد بصد دل نه بیکدل
گرفت از قامتش در دل خیالی ❊ نشاند از دوستی در جان نهالی
وزان عنبر فشان گیسوی موبند ❊ بهر سو رشته جان کرد پیوند

فی الفور بحاضران رکاب حکم فرمودند که خانه او را تحقیق کرده و نام مادر و پدر را دریافته بعرض رسانند بندگان آستان به امتثال فرمان واجب الاذعان زود بهرچه تمامتر تحقیق نموده معروض داشتند که آن پری پیکر از قوم کهتری و یکی از شرفای معززین این شهر است و فلان جا سکونت دارد بندگان عالی راجه همت بهادر را که سردار فوج ناگه و خیلی بصفت تهور و شجاعت ممتاز و در عهد نواب صفدر جنگ مصدر خدمات شایسته بود درین روزها بتقرب خدمت اختصاص داشت امر فرمودند که بهر طوریکه داند آن دختر پری پیکر را حاضر سازد همت بهادر به ناگه ها فرمان داد تا در نصف شب آن دختر را که بخواب رفته بود مع پلنگ طلبداشته بخدمت بندگان عالی رسانیدند نواب والا جناب شب بعیش با او بسر برده صباح آن دختر را بعد عطای عقدی از گوهر شاهوار رخصت فرمود دختر مذکور بخانه آمده بوارثان خود انکشاف حال نمود وارثانش نزد راجه رام نرائن کهتری که دیوان انتخاب بود آمده دستار خودها بر زمین زدند و صورت واقعه ظاهر نموده هنگامه قیامت برپا ساختند راجه رام نرائن و راجه جگت نرائن هر دو برادر تمام کهتریان فریادی را که زیاده از دو هزار بودند گرفته پیش اسمعیل خان کابلی آمدند

وتعصب

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وحقیقت واقعی اظهار نمودند اسمعیل خان ازین ماجرا بر آشفته وتمامی سرداران مغلیه را باخود ساخته پیغام طلب همت بهادر به بندگان عالی فرستاد آنجناب بجواب فرمودند که درین قضیه همت بهادر قصوری ندارد هرچه کرده بحکم حضور کرده پس شمارا هرچه گفتنی باشد بامن بگوئید وآنچه کردنی باشد بامن کنند ممکن نیست که همت بهادر را بشما بدهم اگر بجمعیت خودها حقیقت خود فراموش کرده اراده دیگر بخاطر دارند من هم باین جمعیت که بظاهر قلیل و بباطن کثیر است تدارک وتنبیه شما تیار هستم انشاء الله تعالی دمار از روزگار شما خواهم برآورد سرداران مغلیه بدریافت این جواب باهم مشوره کرده قرار دادند که بندگان عالی را از امر حکومت معزول ساخته محمد قلیخان را برمسند ریاست جا دهند چنانچه خط طلب بنام محمد قلیخان روانه کردند نواب عالیه والده ماجده بندگان عالی برین معامله وقوف یافته راجه رام نرائن را بدر دروازه طلب کرد وتبعادت یک پرده نشانیده گفت که آفرین صد آفرین کار نجیب زادگان همین است که با آقا و آقازاده خود آنچه بعمل آورده اند صفدر جنگ شمارا برای همین روز پرورش کرده بود که شریک مخالفان شوند راجه رام نرائن عرض کرد که اگر جان من بکار نواب شجاع الدوله بهادر بیاید هرگز دریغ ندارم لیکن ازین حرکات که نواب صاحب پیش گرفته اند شهر ویران میشود ودست بدشمنی کمر می بندد باآنکه این قدر شورش انگیزی کردم برای این بود که نواب والاجناب بازچنین حرکت نفرمایند نمیدانستم که اینقدر مقدمه طول خواهد کشید اکنون صلاح آنست که توقیعی از بنده ارشاد شده است اسمعیل خان راهم طلبداشته ارشاد فرمایند بیگم صاحبه رای او را پسندیده اسمعیل خان ودیگر سرداران مغلیه را طلبیده چنانکه با راجه رام نرائن ارشاد فرموده بود همچنان باایشان هم کلمات شکایت بزبان آورد تا ایشان بنظر حقوق پرورش نواب صفدر جنگ نادم ومنفعل شده از اراده های فاسد درگذشتند وهمانوقت خط ممانعت درباب آمدن لکهنو بمحمد قلیخان فرستادند محمد قلیخان حسب الطلب ایشان درنیمه راه بود که خط ممانعت باو رسید بکمال مضمحل وسراسیمه گشت ناچار جهت رفع بدگمانی آمدن خود برای حصول ملازمت وگذرانیدن نذر ظاهر ساخته داخل لکهنو شد بموجب ارشاد والا بعضی سرداران باستقبال شتافته بحضور آوردند تا بحسب معمول این دولت مشرف بملازمت گردیده نذر گذرانیده انجا که معامله او طشت ازبام شده بود پس هرچند که سامان رفع بدگمانی نمود سودی نفعی نه بخشید وکدورت مزاج اقدس برطرف نگردید بعد فرو شدن این هنگامه فتنه خیز بندگان عالی بمقتضای

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

عقل خداداد چندی خود را به پردهٔ بی پروائی در انداخته بظاهر بشغل کبوتر بازی و کاغذ بادی
مصروف شدند و در باطن تماشای اوضاع ارکان دولت و ملاحظهٔ اطوار اعیان مملکت
و فکر حصول استقلال اشتغال نمودند مقارن انیحال در سال یکهزار و یکصد شصت و نه هجری نواب والا
جناب با لشکر قیامت اثر به تدارک بلونت سنگه راجهٔ بنارس نهضت فرمود و راجه مزبور تاب
جنگ نیاورده بلطف گده گریخت و با رسال تحف و هدایا و پیشکش لائق آن والا جناب را بر خود
مهربان ساخت درین اثنا خبر آمد آمد شاهزاده عالی گوهر المخاطب به شاه عالم بن عالمگیر ثانی
بادشاه دهلی از خوف عماد الملک مسموع سمع تشریف گردید نواب سپهر جناب بمقتضای خرد و دانش
مراسم استقبال بجا آورده حصول ملازمت نمود و هفت لک روپیه نقد و امتعهٔ گران بها پیشکش
ساخت شاهزاده بعد فراغت ازین طرف بمهم بنگاله علم نهضت افراشت و محمد قلیخان برادر
زادهٔ نواب صفدر جنگ را موعود وزارت ساخته همراه گرفت شجاع الدوله متوهم شده
خان مذکور را بعد چندی طلب نمود و باندیشه اسیری زن و فرزند مهم بنگاله را گذاشته بکوچهای
دوگرها بر جناح استعجال شبا شب قطع مسافت نموده بحضور رسید تا نواب والا جناب بپاس
سررشتهٔ حزم و احتیاط او را در قلعه جلال آباد که بیرون شهر لکهنو آباد کردهٔ صفدر جنگ از
نام جلال الدین حیدر شجاع الدوله بهادر است مقید فرموده مدتی در حبس گذرانیده بتکلیف
نواب والا جناب به جمع دکنیان میرفت محافظانش حسب الحکم او را بقتل رسانیدند تا هم آنجا
مدفون شد مقارن انیحال رگهناته راؤ مرهته عرف راگهوجی پسر کوچک باجی راؤ بموجب
ایمای پدر خود از دکن بهند آمد و لاهور را متصرف شد و دتا پتیل و جنکوجی سیندهیه باجازت
رگهوناته راؤ و نجیب الدوله را در سکرتال محاصره کردند و رگهناته راؤ چندی لاهور را
بتصرف داشت تا احمد شاه ابدالی جهت تدارک او عازم لاهور شد رگهناته راؤ دست و پا
تدبیر گم کرده در فکر فرار افتاد درینضمن سکهان لاهور بایمای آدینه بیگخان که بانی مبانی طلب
مرهته بود و درینوقت بسبب تقاضای بیست و دو لک روپیه از مرهته غبارے بخاطر داشت
با مرهته ها در آویختند ناچار رگهناته راؤ استقامت آنجا مناسب حال خود ندیده بخط مستقیم راه
دکن شد و دتا پتیل و جنکوجی سیندهیه که هنوز محاصره سکرتال داشتند چندان کار بر نجیب الدوله
تنگ کردند که خان مذکور دست از جان شسته اراده نمود که زن و بچه خود را بقتل رسانیده
خود جنگ کرده کشته شود درین اثنا نواب والا جناب شجاع الدوله بهادر بدریافت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

حال کثیر الاختلال نجیب الدوله بجمعیت بست هزار سوار بطریق ایلغار بمعاونت او داخل سکرتال شد
نجیب الدوله بسبب رسیدن نواب وزیر از یکدل بهزار دل گروید و از غایت مسرت
نمیدانست که این در خوابست یا در حقیقت بعالم بیداریست و بدیگر طرف مرهته چون لشکر
نواب سپهر جناب را مثل مور و ملخ مقابل خود یافت منفعل و سراسیمه شده و بذریعه ایلچیان کاردان
امید هاے فراخ داده التجا به ترک اعانت نمود اما نواب ممدوح از اقبال اینمعنی انکار کلی
فرموده باتفاق نجیب الدوله با ایشان جنگ در انداخت و محاربات سخت و معرکه های
صعب نمود تا مرهته تاب مقابله و مجادله نیاورده پاے استقامت از جا داده و راه فرار
اختیار نمود و نجیب الدوله ازین فیروزی و بهروزی سپاس بجناب ایزدی بجا آورده
و از بار منت نواب سپهر جناب پشت خم نموده زبان بستائش و نیایش کشاد در خلال این
احوال نواب عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ حضرت بادشاه عالمگیر ثانی
را از غایت ناسپاسی و بیباکی زیر تیغ کشید و یکے را از فرزندان کام بخش بن عالمگیر را بر سریر
سلطنت نشانیده ملقب به شاهجهان ثانی ساخت بظهور این ماجراے عبرت خیز و وقوع این
سانحه حسرت انگیز دیگر ارکین سلطنت را دل بهم برآمد و هر یک تشنه خون عماد الملک شد
و بسیارے از ایشان اختیار مفارقت و انحراف از و فرموده به نجیب الدوله پیوستند و بامیاے
ایشان رساله داران سپاه بطلب تنخواه با عماد الملک در آویختند مقارن انحال روهیله ها
نیز بجهت تنخواه هجوم کردند عماد الملک نجیب الدوله را باعث این شورش و یورش دانسته
در جوش غضب باو نوشت که اگر از یک مادر و پدر بوجود آمده بیا و خانه مارا تاراج کن مراد
عماد الملک ازین تحریر آن بود که نجیب الدوله عذر خواهی نموده تدارک این فتنه ها
خواهد ساخت برخلاف آن نجیب الدوله بروهیله حکم کرد تا خانه او را تاراج کردند و هر چه
اسباب شوکت و حشمت بود همه بغارت بردند عماد الملک بکمال حسرت و افسوس از دار الخلافت
قطع امید کرده به راجه سورج مل جاٹ پیوست او بمردمی پیش آمده پیش خود جا داد حالا نواب
عماد الملک باستصواب سورج مل جاٹ مرهته را بجهت استیصال نجیب الدوله طلب
نمود درینصورت مرهته اینمعنی را از فوز عظیم دانسته بالشکرے گران و سپاهی بیکران بطرف
دهلی متوجه شد نجیب الدوله بواد ید شورش مرهته بمقام اضطراب در آمده عرضداشت بحضور
احمد شاه ابدالی با استدعاے قدوم فرستاد تا شاه جمجاه بهمت بادشاهانه و صولت خسروانه

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بطرف هندوستان انهاض الویهٔ نصرت نمود نجیب الدوله و حافظ رحمت خان و دو دیگر
خان و احمد خان تمامی سرداران هند چند منازل برسم استقبال شتافته استدراک ملازمت
نمودند و از انطرف بسواس راو پسر پیشوای دکن باتفاق سداشیو راو بهاو عم خود
بجمعیت کثیر از راه متهرا و اکبرآباد داخل شاهجهان آباد دهلی شده در قلعه محل و دخل نمود و باستصواب
محمود خان کشمیری اتالیق عماد الملک شاهجهان ثانی را از سریر سلطنت برداشته
مرزا جوان بخت جهاندار شاه پسر شاه عالم بادشاه غازی را بولیعهدی بر تمکین سریر سلطنت ساخت
چون هردو لشکر مقابل خیمه زدند شاه شاهان که مراد از احمد شاه ابدالی است نجیب الدوله را
بطلب نواب سپهر جناب شجاع الدوله فرستاد خان مذکور بمقام پایر گهاٹ ادراک
ملازمت نموده شقهٔ بادشاه گذرانید و زبانی هم ادای پیغام کرده استدعای قدوم ساخت
چون مکنون ضمیر بندگان جناب آن بود که خود را ازین معرکه برکران داشته تماشای نیرنگی
روزگار کنند تا ایزد کرا فتح دهد علاوه آن از شاه شاهان اطمینان هم نداشت چرا که نواب
صفدر جنگ در عهد محمد شاه بمقام سرهند هزیمت سخت باو داده بود پس خیلی اندیشه داشت
که مبادا به فریب طلبداشته باشد تا که خفتی و اهانتی رساند اندرینصورت از رفتن ابا نمود و عذرها
فرمود نجیب الدوله بجواب آن سخنان تسکین افزا از جانب شاه شاهان معروض داشت و
بجهت انهاض الویهٔ نصرت غایت استبداد بکار برد ناچار نواب سپهر جناب از غایت مروت
و فتوت ابرار او را بدل قبول داشته با جنود نصرت ورود بطرف شاهجهان آباد دهلی علم نهضت
برافراشت چون خبر قرب وصول نواب والاجناب بحضور فیض گنجور معروض گشت شاه شاهان
شاهزاده بلند اقبال مرزا تیمور را بجهت استقبال فرستاد تا نواب سپهر جناب با هزاران هزار
شوکت و حشمت در لشکر ظفر پیکر داخل گردیده استدراک ملازمت نمود یک لک روپیه نذر
گذرانید من بعد خلعت رخصت پوشیده داخل اوتاق گردید بالجمله بعد رسیدن بندگان جناب
مقابله هردو لشکر دست بهم داد و تلاقی فئتین بر روی روز آمد یلان جنگ کوش و بهادران
جانفروش دست کشش و کوشش کشادند و پهلوانان خنجر گذار و دلاوران نامدار کارنامه‌ها
بجا آوردند بطرف مرهته دتاجی پٹیل و جنکوجی و علی بهادر و شمشیر بهادر و ابراهیم خان
گاردی بمقابل افواج بادشاهی که سرگروهان آن نجیب الدوله و دوندے خان
و حافظ رحمت خان و احمد خان و اشرف الوزرا شاه پسند خان بودند شتافته پای استقلال

CC-0. Adamnigam/Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ایشان از جا ربوده بودند قریب بود که علم نصرت و فیروزی دو دیدن بر افرازند و عروس فتح و ظفر را با آغوش مراد در آرند از انجا که امر تقدیر بران رفته و کاتب ازل خط ناکامی بر پیشانی تقدیر ایشان نگاشته بود پس با وجود کشش و کوشش بسیار و با وجود بجا آوردن کارنامه های رستم و اسفندیار نتیجه جز ناکامی نیافتند و غیر نامرادی از نهال تمنا ثمری نه برداشتند تا آنکه شاه شاهان که در قلب جا داشت بملاحظه برهمی فوج کمک تازه بسرداران مسبوق الذکر فرستاده عقب آن خود هم سوار با دولت و اقبال شده و سمند تیزگام جهان نورد را تازیانه همت کرده بمقابل اعدا آمد از رسیدن فوج کمک دو رو و موکب شاهنشاهی بهادران عرصه جنگ و دلاوران با نام و ننگ از یکدل بهزاره دل گردیده و قدم همت به زمین ثبات افشرده آثار رستخیز برپا نمودند و یکی با دیگری دست و گریبان شدند

نظم

یلان از دو سو در خروش آمدند	دو دریای آتش بجوش آمدند
سیاست در آمد بکردن زدنی	ز چشم جهان دور شد روشنی
دلیران هندی بگرز گران	پراگنده کردند مغز سران
کتاره در آورده هندو بکار	کتاره گذار آفت روزگار
نه هندو عنان تافت از کار جنگ	نه بر قامت ترک شد جامه تنگ
اجل را بجان آشنائی شده	میان تن و جان جدائی شده
پسر با پدر کین برآراسته	محابا شده مهر برخاسته

درین اثنا تیری از شست قضا بر پیشانی بسواس راو خورد با آنکه زخمی خفیف بود اما از غایت نزاکت تاب صدمه آن نیاورده از اسپ در افتاد و جان داد مقارن اینحال سداشیو راو هم بزخم گلوله تفنگ رفاقت برادرزاده خود اختیار نمود بظهور این واقعه حیرت انگیز جمعیتش چون بنات النعش از هم پاشید و از کثرت کشتگان سیل خون بهر طرف روان گردید جنکوجی سیندهیا و ابراهیم خان گاردی و دیگر امرایان مرهته بدست قزلباشان گرفتار آمدند و غنیمت بسیار بدست ایشان افتاد از انجمله پنجاه هزار اسپ و دو لک گاؤ و چند هزار شتر و پانصد فیل بود و تعداد دیگر غنایم ازینجا قیاس باید نمود در نیوقت که این روز سیاه نصیب مرهته گردید وکیل ایشان بخدمت شجاع الدوله بهادر آمده عرض نمود که آنچه مشیت ایزدی بود از مکمن بطون بعرصه شهود خرامید حالا امید از عاطفت و شفقت جناب

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

آنده ارم که نقش لسبواس راو که در دست قزلباشان است بکمترین مرحمت گردد نواب
سپهر جناب بمقتضاے مردمی پیش حضرت بادشاه آمده استدعاے نقش نمود قزلباشان
از هر سو هجوم آورده هنگامه نمودند و گفتند که از برادران و عزیزان و پسران و خویشان من درین
جنگ بسیارے تن بکار آمده اند بعوض خون شان نعش اورا خشاب کرده بولایت خود خواهیم برد
و زنهار بکسی نخواهیم داد اگر کسے دعوی شجاعت دارد از ما بزور خود بگیرد نواب والاجناب
باستماع این کلمات تیز و تند شد قریب بود که فسادی عظیم صورت ظهور گیرد اشرف الوزرا
بواد ید انجال درمیان افتاد بعد کوشش بلیغ نعش لسبواس راو از درانیان گرفته
تفویض بندگانعالی نمود تا نواب سپهر جناب حوالۂ وکیل مرهٹه فرمود من بعد معامله ابراهیم خان
گاردی پیش آمد و یکی از سرداران عظیم الشان فوج مرهٹه بود و بشجاعت و تهور علم یکتائی
می افراشت درین معرکه جنگ کارنامه ها بجا آورده و شمشیرهاے نمایان زده بدست
مردم نواب وزیر گرفتار آمده بود جمیع قزلباشان و درانیان خبرش دریافته وقتیکه نواب
والاجناب پیش حضرت بادشاه تشریف میداشتند هجوم آورده طلب ابراهیم خان نمودند
و گفتند که اگر بندگانعالی باذن او دریغ و اغماض خواهند نمود ما بزور خود خواهیم گرفت نواب
والاجناب تاب این سخن نیاورده دست بقبضۂ شمشیر نهاده بروے سرداران درانی بکمال
غصه و غضب بزبان آورد که اینک من حاضرم ممکن نیست که موی از ابراهیم خان گاردے
بدست شما افتد اگر اراده جنگ است توقف چیست ع همین میدان همین چوگان همین
گوی ع به بینم که تا بختیاری کراست ؛ هرگاه بندگانعالی اینچنین کلمات غضب آمیز بزبان
آوردند تمامی روسا افاغنۂ هند درین معرکه همزبان و بدل شریک آنجناب شدند تا آنکه
نواب اشرف الوزرا جناب والا را بلطف و مدارا بخلوت برده انواع چاپلوسے بعمل آورد
و گفت که شما می بینند که درانیان جهالت پیشه در اختیار ما نیستند و شما را بادشاه با فرزند خود
خوانده است و کار وزرا تدبیر فرو نشاندن فتنه است نه اینکه آتش فتنه از ذات ایشان بالا گیرد
لاجرم ابراهیم خان را بمن بسپارند من حلف یاد میکنم که ابراهیم خان را بعد هشت روز
بشما خواهم سپرد چون بندگان عالی کلام اشرف الوزرا مقرون براستی دانست ناچار خان مذکور را
حواله او نمود از انجا که درانیان خار خار عداوت و شان مخاصمت در دلهامی شکستند بنابران
پیش از رسیدن روز موعود زهر در طعامش کردند تا خان مذکور بکمال حسرت اینجهان فانی

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

پدرود نمود ازینجا باز بر سر مطلب می آیم که چون این فتح عظیم نصیب شاه ابدالی گردید سجدات شکر بدرگاه
ایزد توانا بجا آورده و جانب دار الخلافت علم توجه برافراشت و باد ولت و اقبال داخل قلعه گشته سلطنت
هندوستان را بر شاهزاده عالی گوهر که مراد از شاه عالم باشد مقرر نمود و خلعت وزارت به نواب
شجاع الدوله بهادر نسلاً بعد نسلٍ و عهده امیر الامرائی به نجیب الدوله بهادر عطا فرموده عنان مراجعت
بجانب ولایت معطوف داشت بعد رفتن شاه جمجاه نواب شجاع الدوله بهادر را هوای گلگشت ملک
بندیل کهند در سر افتاد بنا بران اعلام نصرت فرجام بدانسو باهتزاز آمد در اثنای راه که شهر کالپی
مورد خیام دولت گردید جاسوسان بعرض رسانیدند که هشصد چاه پخته درین شهر است لیکن هیچ یکی
ازان آب ندارد همانساعت حکم والا بدرستی چاهات شرف نفاذ یافت کارپردازان با سرع اوقات
بصرف زر کثیر صفائی و مرمت چاهات بعمل آورده از هر طرف جوی آب شیرین روان ساختند چون جنود نصرت
ورود بسرزمین بندیل کهند نزول اجلال فرمود راجه هندوپت خود را حاضر بارگاه نساخت
و دیگر خویشان و برادران خود را که هر یکی صاحب ملک بودند باطاعت آنجناب ممانعت
نوشت چنانچه یکان یکان عمل بر تحریر او کرده بخود داری نشستند و راجه هندوپت هم جمعی
کثیر فراهم کرده آماده جنگ گشت چون این معنی مقروع سمع نواب سپهر جناب گردید همت والا
بتادیب و تدارک راجه مزبور متوجه شد و بطرف مسکن راجه موکب والا بحرکت آمد هنوز
لشکر ظفر پیکر در نیمه راه بود که راجه همت بهادر بعرض رسانید که بندگان والا را برای
استیصال زمینداری توجه خاص فرمودن و به نفس نفیس یورش آوردن منافی شان جناب است اگر
به بنده حکم شود که کرامت خان نام شخصی را که در شجاعت و جلادت یگانه عصر است و سابق
ملازم هندوپت بود حالا بوجهی ازو رنجیده در خانه خود است طلب داشته باتفاق او بمهم
هندوپت روانه شوم بندگان عالی این گذارش او را مستحسن داشته مقرون باجابت فرمود چنانچه راجه
همت بهادر کرامت خان را طلب داشته و موعود بعنایات ساخته رفیق خود نمود و باتفاق
او بجمعیت کثیر متوجه این مهم گردید هندوپت باستماع قرب وصول کرامت خان
متعجب شده خود بجنگ بر آمد اما یقین نمیکرد که کرامت خان حقوق او را گذاشته تیغ
بر او خواهد کشید چون مقابله فریقین دست بهم داد جنگی صعب بظهور پیوست و شکست بر لشکر
کرامت خان افتاد برادید این حال از کمال غیرت و انفعال اسپ خود بر انگیخت و خواست
که بر هندوپت دستبردی دلیرانه نماید درین اثنا گلوله تفنگ بر پیشانی او در خورده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بهمان ساعت مرغ روحش از قفس عنصری پرواز نمود هندوپت از کشته شدن او مغموم وملول شده باوجود حصول این فتح عظیم اصلا حکم نبواختن نقاره نفرمود وراجه همت بهادر به کمال ناکامی مراجعت اوده نمود —

ذکر لشکر کشیدن نواب شجاع الدوله بهادر بر سر احمد خان به فرخ آباد و بدست آوردن نقد مراد

امراؤگر گسائین برادر راجه همت بهادر که از مقربان خاص واز خلاصهٔ هواخواهان دمساز بود درین روزها بظهور بعضی اداهاے ناهنجار از نظر بندگانعالی درافتاد بنابران ترک روزگار نموده بجمعیت خود که بران غرور واستکبار تمام داشت راه فرخ آباد پیش گرفت وبفرخ آباد رسیده بذریعه فخر الدوله بخشی حصول ملازمت نواب احمد خان بنگش نمود ازانجا که نواب خیلے سیر چشم وبامروت بود امراؤگر را باتمامی خیل وحشم او ملازم کرد هرچند بعضی مقربان خیراندیش معروض داشت که این قدر فوج کثیر ملازم داشتن بعید از عقل است سرانجام زر تنخواه ایشان از کجا خواهد گردید گفت که خدا رازق بندگان خود است من بزبان خود شخص امیدوار را جواب نخواهم داد القصه چون امراؤگر در فرخ آباد رخت اقامت کشاد راجه همت بهادر باو نوشت که شما را از بندگانعالی آزرده رفتن ودرین نزدیکی بفرخ آباد استقامت پذیرفتن نمی زیبد امراؤگر بجواب نوشت که هرچند من قیام فرخ آباد وملازمت نواب احمد خان بنگش خوش نداشتم الابزعم نواب شجاع الدوله بهادر براے چند روز استقامت اینجا مناسب حال خود دیدم تا نواب بدانند که صاحب جوهر هرجا که رود عزت اوست از اتفاقات راجه همت بهادر خط برادر خود را به شجاع قلیخان که او را از دوستان جانی خود میدانست نمود واو بوارسے مضمون خط در طیش آمده بندگانعالی را از خلاصه مضمون آن مطلع فرمود نواب والاخیاب باستدراک اینحال در غضب شده به احمد خان بنگش بدین مضمون ترسیل کتابت نمود که مناسب بحال شما آنست که امراؤگر را که از سرکار ما مغضوب شده بشما پیوسته است از ملک خود بیرون نمایند والا در صورت توقف هوشیار باشند که ملک شما پی سپر ستوران باد رفتار خواهد گردید احمد خان در جواب نوشت که من بجز خداوند تعالی که رحیم وقهار وکریم وغفار است از کسے نمی ترسم امراؤگر را من از خود طلب نداشته ام او خود

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پناه باین سرکار آورد و بمقتضای شفقت ذاتی او را پیش خود جا دادم اکنون ممکن نیست که او را
از خود جدا کنم اگر ارادهٔ دیگر بخاطر جناب است توقف چیست نواب والاجناب چون جواب
این چنین شنیدند حکم فرمودند که خیمه‌ها بیرون زنند و جار تیاری جنگ زنند المختصر بمجرد صدور حکم اشرف
لشکرے گران و فوجی بیکران حاضر رکاب دولت شد و بساعت سعید و آوان حمید نواب والاجناب
مع فوج ظفر موج اعلام نهضت برافراشت نجیب الدوله هم باستماع حال نهضت رایات
باستعانت بندگان عالی متوجه فرخ آباد گشت چون اینخبر وحشت اثر بفرخ آباد رسید کارپردازان
سرکار بنگش امراؤ گر را لعنت بسیار کردند که شما را مناسب نیست که درمیان دو سردار عالیشان موجب
سلسلهٔ فتنه و فساد شوند و بندگان خدا را در معرض هلاک اندازند ظاهر است که چون نواب
شجاع الدوله داخل اینطرف شد کیست که با او مقابله مے تواند کرد فرض کردیم که ما همه بر سر
غیرت آمده و جنگ کرده کشته شدیم باز چه فائده رو داد خرابی خانهٔ بنگش بزرگ و کوچک برگردن
شما خواهند بست و بدنامی شما از مقابلهٔ ولی نعمت آنچه خواهد شد علاوه بران پس صلاح ما اینست
که شما خود از نواب مرخص شوند امراؤ گر این مشوره پسندیده عرضی متضمن همین مضمون بنواب
احمد خان نوشت نواب جواب نگاشت که اگر همه مانند صد شجاع الدوله بیایند شما را از
خود جدا نکنم خانهٔ ما خانهٔ شماست و اگر میروند زنجیر بپاے شما نکرده ام امراؤ گر بوارسے این
مضمون از فرخ آباد کوچ کرد و بطرف اکبرآباد روانه شد هنوز یک منزل طی نکرده بود که خبر ورود
لشکر ظفر پیکر مقروع سمع خاص و عام شد احمد خان بدریافت اینحال بسیارے افاغنه را
جمع نموده با جمعیت بسیار بجنگ برآمد امراؤ گر را هم از اثناء راه واپس طلبیده شریک خود
ساخت و در برابر خداگنج آمده خیمه زد از انطرف نواب شجاع الدوله بعد قطع منازل
بقنوج رسید و دو یکروز بانتظار نجیب الدوله اختیار اقامت نمود درین توقف احمد خان
مدد بسیار از اطراف و جوانب طلبداشت و حافظ رحمت خان و دوندے خان را
هم بجمعیت افغانان معین خود نمود درینصورت جمعی کثیر در ظل رایت او فراهم آمد گویند که
اگر نواب والاجناب در قنوج توقف نمی فرمود راست خود را بر احمد خان میزد واحدے از
ایشان جان بر نمی شد چون مقابله هردو لشکر دست بهم داد نواب وزارت مآب سالار جنگ را
برسم سفارت پیش سرداران روهیله که ایشان هم موافقت زده مراسم رسل و رسائل مسلوک
داشتند برائے ابلاغ پیام وطے نمودن مدارج گفتگو فرستاد روهیله‌ها از غایت نامردمی و

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وبعوض مهمان نوازی او را نظربند کردند مقارن اینحال نجیب الدوله سریع تر از هوای صبا و شمال بداخل لشکر نواب وزیر شد و پیش دوندے خان پدر زن خود آمده گفتگوی خشونت آمیز در باب نشانیدن سالار جنگ شروع نمود طرفثانی در خشم شده گفت که ترا ننگ افغانی باقی نمانده میخواهی که شجاع الدوله احمد خان را بکشد و ناموس افغانان بدست مغل بیفتد نجیب الدوله بغضب آمده گفت که ای احسان فراموش از خدا بترس این همان شجاع الدوله است که صیانت افغانان از دست مرهته نمود که تا قیامت بار این احسان برگردن ما و شما بلکه تمامی افغانان هند خواهد بود افسوس که در اندک مدت آن همه برباد دادی و بر بساط ناسپاسی قدم نهادی دوندی خان باستماع این سخن متعجب گردید نجیب الدوله گفت که شما احمد خان را بفهمانند که امرا و گر را پیش خود جا ندهد و من سالار جنگ را بخدمت نواب صاحب می برم بدین صورت تصفیه رو می دهد و آتش فتنه باین آب تدبیر فرو می نشیند طرفثانی قبول کرد و سوار شده پیش احمد خان آمد و از پست و بلند او را فهمانیده امرا و گر را از فرخ آباد رخصت کنانید و نجیب الدوله سالار جنگ را گرفته بحضور نواب وزیر رسانیده و در باب مراجعت اعلام نصرت و گذاشتن احمد خان را بحال خود التجا نمود نواب والاجناب گفته او را منظور فرموده بطرف اوده علم مراجعت برافراشت و نجیب الدوله بسمت دهلی گام برداشت این واقعه در سال یکهزار و یکصد و هفتاد هجری بوقوع آمد بعد مراجعت این مهم همت والا بتدارک راجه هندوپت متوجه شد درین اثنا خبر رسید که قاسم علیخان عالیجاه ناظم بنگاله از صاحبان عالیشان انگریز بهادر شکست یافته رجوع باین درگاه آورده و هزاران هزار امید دستگیری و اعانت پایندگان عالی داشته است نواب والاجناب بدریافت اینحال بمقتضای کرم جبلی و فتوت ذاتی بآئین ستوده استقبالش فرموده باعزاز و اکرامش دریافته در خیام فلک فرسا قریب خود جا داد اکنون از حال عالیجاه برخی بخامه می سپارد و برای ناظرین این نامه سرمایه آگهی میگذارد

ذکر نواب قاسم علیخان عالیجاه ناظم بنگاله

در مشهد مقدس مردی بود مشهور به میر علی بوریانشین او پسری داشت موسوم به میر باقر بحلیه فضل و کمال آراسته و بجامه علم و هنر پیراسته ازو فرزندی بوجود آمد در چند روز مثل بدر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

علامهٔ عصر شد چون صاحب طبع بود خالص تخلص کرد مشق شعر از محمد قلی سلیم طهرانی می نمود
در عهد خلد مکان از ولایت بهند رسید و برفاقت صوبه دار گجرات امتیاز اندوخت و دختر خویش
بحبالهٔ ازدواج خود آورد و بعد وفات پدر زن صوبه دار گجرات شد و به سید امتیاز خان
بهادر مخاطب گشت این نواب قاسم علیخان عالیجاه فرزند اوست دختر جعفر علیخان
صوبه دار بنگاله بعقد خود داشت چون میرن پسر جعفر علیخان از افتادن برق وداع
حیات نمود عالیجاه دست و پائے بر آورد و با سرداران انگلشیه ربطی و ضبطی نمود تا باستعانت
ایشان جعفر علیخان پدر زن خود را معزول ساخته بر مسند حکومت نشست سخت متلون مزاج و مغلوب
واهمه بود در اندک اشتباه مردم را میکشت درین روزها بمعامله محصول اشیار تجارت با سرداران
انگلشیه مخالفت نمود سخن اندک را طول داد بساط احسان در نوردید چشم مردمی کور کرد منازل قصور
ایشان را آتش زده بخاک برابر ساخت سرداران انگلشیه چون معامله چنین دیدند از خواب غفلت
بیدار شده خود را هوشیار نمودند و متواتر خود را برایشان زدند و زده زده از ملک بنگاله
بیرون کردند درینصورت عالیجاه خود را بامید دستگیری بآستان عالا افگند باوجودیکه درینحالت
هزیمت آمده بود باز هم سه صد فیل حامل زر سرخ و سفید و صنادیق جواهر بیش بها همراه داشت
روزی دو تهان آب روان بجناب وزارت مآب پیشکش نمود چون قیمتش دریافتند معلوم شد
که بقیمت یکهزار و هفتصد و چند روپیه بمقام ڈهاکه خریده بودند بالجمله چون درباب استعانت [illegible]
گفتگو رسید سلسله سخن بر همین معنی انقراض یافت که تا وقتیکه نواب وزیر الممالک در جنگ انگریز بهادر
شریک عالیجاه باشند لکهه روپیه کوچ و پنجاه هزار مقام بگیرند هرگاه این مهم بانجام رسد و او را بر بنگاله
متسلط نمایند سه کرور روپیه نقد و صوبهٔ عظیم آباد با جمع تمام که نود و پنج لاک روپیه دارد بصیغهٔ خرچ
بلند اقبال یعنی نواب آصف الدوله بهادر تواضع نماید نواب والاجناب ملتمس را بعز
قبول جاداده کمر براعانتش حسب گروه همراه او روانه شد و بکلی خواهش آن داشت که بهر طوریکه
ممکن باشد او را بر مسند حکومت بنگاله جاداده آب رفته باز بجویش آرد ازانجاکه عالیجاه بدنفس
و بد باطن بود بنابران قدر این رفاقت و اعانت ندانسته کمر بر خرابی نواب وزیر الممالک بست
و خفیه عرضداشت بحضور شاه عالم بادشاه در اله آباد فرستاد که اگر خلعت وزارت صوبه داری
اوده باین فدوی مرحمت گردد یک کرور نقد و پنجاه لک را جواهر پیشکش می نمایم و بعد فتح
فرنگیان دو کرور روپیه پیشکش هرسال بحضور خواهم رسانید و در رکاب دولت حاضر بوده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ساحت ممالک محروسه را از خس و خاشاک فتنهٔ سکهان و جاتان و مرهته پاک ساخته مثل
وزرای هفت اقلیم آستان والا خواهم ماند اتفاقاً این عرضداشت بدست منیر الدوله بهادر رسید
او از غایت خلوص که با آن جناب داشت بجنسه عرضداشت مذکور را بلا تاخیر بخدمت نواب وزارت
مآب نمود با ورای آنکه اینحال بندگان عالی را حسرت تمام دست داد و غایت ملال خاطر بهم رسید
درینحالت این شعر بر زبان آوردند

نکوئی با بدان کردن چنان است	که بد کردن بجای نیک مردان

از همانوقت در فکر برهمی کارش شدند و بتدریج شمرو فرانسیس را که سپه سالار لشکرش بود بمواعید
دلپذیر بسوی خود کشیدند و من بعد تمامی افسران فوج و ملازمین اعلی و ادنی را بطمع زر و
جاگیر در دام خود آوردند تا روزی عالیجاه را گرفته مقید نمودند و سپرد و بهیر فتح علی خان
برادر زن نواب برهان الملک ساختند چون ازین طرف جمعیت تمام دست داد
ضبطی خانه اش کرده از زر سرخ و سفید و جواهر ثمینه و اسباب نفیسه آنچه که سرمایه دولت و شوکتش
بود بعوض زر مقبول الضبطی در آوردند گویند که فتح علی خان عالیجاه را تفویض ابو الحسن خان
برادر زاده خود نمود و او از غایت بیرحمی سخت تنگ گرفت و گفت که زر و جواهر را بمن نشان ده
عالیجاه گفت که هر قدر که جواهر و خزانه بود پیش نواب وزیر رسید حالا یک خرمهره در بساط
بضاعت ندارم ابو الحسن برای اظهار جبروت دیگ کلانی از آب پر کرده بر آتش گذاشت
هرگاه دودش بلند شد حکم کرد که نواب را در دیگ بنشانید یکی از حاضران خدمت فتح علیخان را
ازین معامله نشان داد بمجرد شنیدن این بی اعتدالیها پیش ابو الحسن آمد و او را نفرین بسیار
کرد و عالیجاه را بمنزل خود برده عذر خواهی نمود عالیجاه در حق او دعای خیر بر زبان آورد
و گفت که حالا نواب وزیر الملک چرا بنده را تنگ میفرمایند آنچه زر و جواهر و اسباب شوکت
و حشمت پیش من بود همه گرفتند حالا اگر کشتن من مرکوز خاطر است بسم الله و اگر جان بخشی منظور است
پس رها فرمایند تا بهر طریق که خواسته باشم بروم فتح علیخان اینهمه حالات بحضور جناب نواب
وزارت مآب معروضداشته حکم ترخیص حاصل نمود تا عالیجاه با علائق خود میر موصوف را دعاگویان
قدم براه گذاشت بالجمله نواب والاجناب بعد فارغ شدن این مهم همت به تسخیر ملک بنگاله و جنگ
با سرداران انگلیشیه برگماشته چون قاعده دانشمندان عاقبت بین است که تا سررشته صلح بدست
افتد کمر بمقابله و مجادله نه بندند لهذا برای دفع دخل نخست وکیل بخدمت نواب وزارت مآب

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

فرستاده تحریر نموده‌اند که مارا با ملازمان شریف وآنجناب را با ما هرگز سر محاربه و پیکار نیست واینقدر حرکت
که از جانب خود بدلاوران رکاب دولت اتفاق افتاد باغواے **قاسم علی خان** بود الحمد لله
که حال طینت او بر بندگانعالی روشن وهویدا گردید حالا از راه دولتخواهی گذارش میکنم که صوبه عظیم آباد را
که عالیجاه بصاحبزادهٔ بلند اقبال **مرزا امانی** مقرر کرده بود از ما هم بگیرند و بعد ازین متعهد آنم
که بیائند همدگر مبانی محبت و اتحاد استحکام پذیرد و راجه **بینی بهادر** که نایب حضور و مختار مالی و
ملکی بود وکیل مذکور را بحضور آورده باریاب ملازمت نمود و از راه خیراندیشی در باب مصالحت
سعی موفور بجا آورد نواب والاجناب جواب این معنی بر مشورهٔ نواب **مرزا علی خان**
و سالار جنگ و میر **نعیم خان** و دیگر سرداران فوج واشته همه را طلب فرموده در خلوت
با ایشان همدرین باب مشورت نمود ایشان متفق اللفظ والمعنی شده استکراه از صلح و آشتی ظاهر
کردند و قوت خود و ضعف اعدا را بطلاقت لسانی وانموده ترغیب و تحریص بر جنگ دادند
راجه **بینی بهادر** که مرد دانا و عاقبت بین بود و قوت هر دو طرف خوب میدانست باز
جسارت کرده از راه دولتخواهی معروضداشت که نزدیک بنده به از صلح و آشتی امرے
دیگر نیست بندگانعالی نظر بر مآل کار فرموده صلح قبول فرمایند و یقین دانند که در سپاه
حضور یکے هم مرد میدان نیست ایشان هنوز آتشخانهٔ انگریزے ندیده اند وقتیکه مقابله رو
خواهد نمود هیچ یکے ازین جماعه بمقابله نخواهد ایستاد چون نواب وزارت مآب اعتماد بر گفتگوی
نواب **مرزا علی خان و سالار جنگ** وغیره کرده بود بنابران گذارش راجه
بینی بهادر را از پایهٔ حساب ساقط ساخته منغض شد و از گفتگوے صلح او را ممانعت کرد
راجه بانگریز بهادر نوشت که من از راه خیراندیشی و دولتخواهی نواب را بسیار فهمانیدم لیکن
چه کنم که آفتاب دولت او را وقت زوال نزدیک رسیده قصه مختصر در سال هزار و یکصد و هفتاد
و هشت هجری بمقام بکسر در میان نواب وزیر و انگریز بهادر هنگامه حرب و ضرب گرم شد تا آتش
جدال و قتال باشتعال در آمد روزے در عین جنگ دو سردار عالیشان انگلشی بسوارے
بگهی گشت هوا میکردند ناگاه بارسالهٔ **باقر خان** یمنی دوچار گشته گرفتار شدند چون پیش نواب
وزیر آوردند آنجناب از غایت فتوت و مروت مقدم ایشان را گرامی داشت و در خیمه جداگانه
مشتمل بر فرش و پرده و پلنگ با پایه هاے نقره جا داد و از اطعمه گوناگون و اشربه بوقلمون همه
چیز مهیا و آماده نمود و ابواب جمیع ماتحتان بر ایشان بکشود و از زر نقد هم زیاده از ضرورت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

سلوک فرمود و در تمام روز یکبار خود هم پیش ایشان تشریف می برد و ایشان را نیز پیش خود طلب میداشتند درینصورت این هر دو سردار بوادید این مردمی بغایت منت پذیر نواب وزارت مآب شدند و زبان بدعا و ثنا کشودند درین اثنا بعد جنگ بسیار و کشش و کوشش بیشمار شکست بر لشکر نواب نامدار افتاد ناچار نواب والاجناب از میدان عنان برتافته بطرف ملک روهیله علی محمد خانی عنان توجه برداشت انگریز بهادر بعد حصول اینچنین فتحے عظیم افواج خود را بتمامی ممالک محروسه منتشر ساختند و ازانجا تا به لکهنؤ عمل و دخل نمودند نواب شجاع الدوله بهادر از اینچنین شکست فاش کمال مضمحل و سراسیمه گشته باستصواب عنایتخان پسر حافظ رحمت خان در شهر بریلی آمده خیمه زد و خواست که از فوج روهیله اعانت گرفته باز تدارک این شکست نماید اما چون روهیله با نواب وزیر صفائی خاطر نداشتند پس بعوض مهمان نوازے نیت بران بستند که لشکر نواب وزیر را بغارت برند چنانچه چند بار باین نیت حمله هم نمودند چون هنوز جمعیت هفتاد هزار سوار همراه بود و حافظ رحمت خان مانع این حرکات میگشت هر بار ناکام برگشتند درینصورت نواب والاجناب باستصواب حافظ رحمت خان استقامت بریلی مناسب بحال خود ندیده بطرف فرخ آباد علم نهضت برافراشت نواب احمد خان بنگش از غایت مردمی استقبال بجا آورده قدوم میمنت لزوم مهمان والا را از نعمتهاے غیر مترقبه شمرده مهماندارے بآئین شایسته بجا آورد درین روزها نواب عماد الملک هم بفرخ آباد بود او مشوره داد که ملهار راؤ مرهٹه را طلب داشته معین خود باید نمود اندرین صورت امید است که باز تدارک این فتنه بآسانی صورت ظهور پذیرد نواب شجاع الدوله رای او را تحسین داشته بطلب مرهٹه او را کفیل نمود تا عماد الملک مرهٹه را باستقرار چهل هزار روپیه کوچ و بست هزار مقام با فوج طلب نمود بعد آمدن ملهار راؤ و نواب شجاع الدوله با سپاه قدیم که کم از شصت هزار نبود و نیز با مردم نوملازم جمعیت مرهٹه باتفاق عماد الملک بطرف انگریز بهادر گام همت برداشت بمقام کوڑه جهان آباد تلافی فریقین رو داد و جنگے عظیم بظهور رسید جماعه فرنگیان چنان از آتشخانه ولایتی آتشبازی کردند که باز شکست بر لشکر نواب وزیر افتاد و فوج مغل و مرهٹه همه پس پا شد ملهار راؤ گفت که پالکی مرا بر زمین گذارم من جنگ کرده کشته خواهم شد درین اثنا نواب عماد الملک و جناب نواب وزارت مآب پیش راؤ مزبور آمده باهم گفتند که خود را هلاک کردن و بدست اجل سپردن فائده

۱۱۷۱

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ندارد بباید که تا باز خود را جمع کرده از ایشان خواهیم جنگید فتح و نصرت بدست خدا است
انسان را بدان اختیارے نیست تا راؤ مغزی الیہ سوار شده باتفاق هر دو سردار والاشان
ازانجا بیرون آمد غنیمت بسیار بدست صاحبان انگریز بهادر افتاد عماد الملک از نقد
و جنس که بعد آمدن دهلی باخود داشت همه درباخت

ذکر صلح کردن نواب وزیر با جماعه انگلشیان و مراجعت فرمودن از انجا بفضل ایزد سبحان

نواب وزیر بعد شکست یافتن از سرداران انگلشیه و برآمدن ازان مهلکه سخت مغموم و
ملول مے بود و طرفه درماندگی بکار خود داشت هرگاه از یاران و دوستان مشوره میکرد
یکی میگفت که احمد شاه ابدالی را باعانت باید طلبید و دیگرے رائے می زد که از
سکهان والوس افاغنه مدد باید جست درین موقع نواب امیر الامرا احمد خان
بنگش باوجود کدورتهاے دیرینه از غایت صفائی و دولتخواهی معروض داشت که
ازین جماعه افغانان و سکهان وغیرهم که شما توقع اعانت نصرت دارند کسے بکار شما
نخواهد آمد و درین انتظار زر یکه در کیسه بضاعت دارید بخرج سپاه و معاونان رسیده بکار
خود درخواهید ماند پس اقتضاے رائم بران است که با معدودے که توقع رفاقت ازانها
دارند بر دشمن بتازید اگر حیات باقیست ظفر مے یابید والا جان خود را برسید ان
ببازید و اگر این دشوار نماید بوساطت احدی پیش جماعه انگلشیان بروید یقین کلی است
که با شما سلوک نیک کنند و بدعهدے بشما نسازند نواب والاجناب راے احمد خان را
بسیار پسندیده مهمان هر دو صاحبان عالیشان را که ذکر آنها تقدیم یافت چهار چهار راس
اسپ خاصه و دو دو زنجیر فیل و خوانچه هاے قیمتی و یک یک بدره اشرفی داده بلشکر
شان مرخص نمود آنها با دل پر اندوه از جدائی آنجناب چون بلشکر خود رسیدند زبان
بستایش و ثناے نواب نامدار کشاده ساعی مصالحه شدند و از طرف نواب نامدار راجه
شتاب راے را براے تحریک گفتگوے صلح بلشکر انگریز بهادر رخصت نمود و مقارن
آنحال خود هم با ده دوازده سوار بطرف لشکر انگریزے پا بر رکاب گذاشت چون خبر آمد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

او بجنرل کرناک رسید متعجب و متحیر گردیده با جمعی از سرداران انگلشیه و راجه شتاب رای مراسم استقبال بجا آورد نواب والاجناب جنرل را قریب پالکی باستقبال خود یافته فرود آمده معانقه نمود و جنرل کرناک مع جمیع سرداران نذر گذرانیده و مهمانداری بجا آورده دقیقه از آداب و بندگی فرو نگذاشت نواب شجاع الدوله ضیافت همانجا خورده استراحت فرمود و بعد چند ساعت از خواب بیدار شده بخیمه خود که بفاصله دو سه کروه بود منزل ساخت و گفتگوی مصالحه شروع نمود در عرض دو سه روز بذریعه راجه شتاب رای صورت صلح بشرائط ذیل مقرر شد اول آنکه نواب شجاع الدوله بهادر پنجاه لک روپیه بابت مصارف جنگ بدهد نیمه نقد و نیمه بر صوبه تنخواه نماید و آنچه در عمل و دخل انگریزی بمعرض وصول آمده باشد درین رقم مجرا گردد و صوبه اله آباد مخصوص به بادشاه باشد و بادشاه در اله آباد خاطر خواه معاش نماید و مرزا نجف خان که رفیق بادشاه و انگلستان شده بود ملازم بادشاه بود و یک لک روپیه سالانه می یافته باشد و فوجی از انگلش باعانت بادشاه در اله آباد بماند و یکی از اصحاب انگلش در خدمت شجاع الدوله بهادر بطور سفارت حاضر بوده کاری بمعاملات او نداشته باشد و دوست همدیگر را دوست و دشمن یکدیگر را دشمن بدانند و بوقت جنگ اعانت یکی با دیگری نمایند و راجه بلونت سنگه زمیندار بنارس که معتوب شجاع الدوله بهادر است بپاس خاطر انگریز بهادر مشمول بعفو جرائم گردیده مطیع و فرمان پذیر نواب شجاع الدوله بهادر باشد القصه بعد استقرار اینهمه شرائط و اقبال از طرفین نواب والاجناب جهت ادای زر در لشکر انگریزی توقف فرمود و به برادران و عزیزان و یاران و دوستان و بندگان قدیم و جدید جهت اعانت زر ترسیل کتابت نمود همه ها از غایت نامردمی قطع مروت و دریغ اعانت کردند حتی که والده بندگان عالی هم اغماض نمود و بار سال قدری قلیل زبان بندی خلائق ساخت لیکن نواب بهو بیگم صاحبه زوجه عفیفه آنجناب از نقد و جنس هر چه با خود داشت مع حلقه بینی و مروارید آن بحضور نواب شجاع الدوله فرستاد و گفت که اگر شجاع الدوله بهادر بسلامت است هزار دولت با من است و اگر خدا نخواسته او نباشد دولت دنیا بچه کار من آید

نه هر زن زن است و نه هر مرد مرد
خدا پنج انگشت یکسان نکرد

باجمله نواب والاجناب از اعانت زوجه خود فراغت از لشکر انگریزی حاصل فرموده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

با هزاران هزار کامرانی معاودت فرمود و با بیگم بسیار اظهار شفقت و مهربانی نمود و از ان روز
آنچه بعد مصارف مملکت و اخراجات سلطنت پس انداز گشتی بالتمام بایشان مرحمت فرمودی
این واقعه در سال یکهزار و یکصد و هفتاد و نه هجری بوقوع آمد

ذکر اسیر و مکحول شدن راجه بینی بهادر و موقوف شدن چند رساله سواران و ملازم گشتن فوج پیاده

چون بندگان جناب را به مملکت و دولت استقلال از سر نو حاصل گردید و آب رفته باز بجو آمد درینوقت بعضی از مصاحبان عداوت پیشه و غرضگویان شرارت اندیشه که از راجه بینی بهادر خار خار عداوت بسینه ها داشتند به افتراهای بیجا و تهمت های نازیبا سخنانی که بخلاف حق نمکخواری و برعکس آداب خدمتگذاری باشد از طرف راجه معزی الیه تراشیده بحضور فیض گنجور نواب وزارت مآب معروض داشتند و چندان مزاج اقدس را به غصه و غضب آوردند که آنجناب بلا استدراک صورت واقعه و بغیر تفتیش و تحقیق نفس مدعا جمعیت یکهزار سوار همراه رفته از مقام باڑی بجهت گرفتن راجه بینی بهادر متوجه لکهنو شدند و این مسافت را بزودی تمام شبا شب قطع نموده در خیمه گاه راجه بینی بهادر داخل گشتند راجه معزی الیه با دراک فرخنده مقدم شریف از خرگاه خود دویده اشرفیها نذر گذرانید چون راجه فوج مغلیه همه در تحت فرمان خود داشت و جمعی کثیر از سوار و پیاده در رکابش حاضر بودند درینصورت بندگان عالی اظهار مافی الضمیر بیکبارگی نه نموده باستمالت ظاهری و حکمت عملی در گرفتن او بذل توجه فرمودند و از غایت دوربینی اظهار شفقت و ملاطفت بحال او نموده به خیمه او فرود آمدند و طعام چاشت تناول فرموده همانجا استراحت فرمودند و بعد از آنکه تمازت آفتاب رو بانحطاط نهاد و در روز کم باقی ماند بحیله شکار سواری نمودند و باین بهانه راجه بینی بهادر را همراه گرفته در خواصی فیل خود جا دادند چون قدری راه قطع شد یکی از مصاحبان را طلب داشته او را هم بهمان خواصی حکم نشستن دادند و فیلی عماری دار طلب داشته به راجه فرمودند که در خواصی جای بر شما تنگ است برین فیل سوار شوند اگرچه راجه بفراست مافی الضمیر بندگان جناب دریافت نمود اما از راه عقیدت سری نه جنبانید و برهمان فیل که ایما بود سوار گشت بمجرد سوار شدن بفیلبانان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اشاره رفت تا سراپاے عماری را از غلاف پوشاینده روانهٔ خیرآباد شد و به یساولان حکم گشت که رفقاے بینی بهادر را بلاغ فرمان نمایند که شما همه کس ملازم حضور بودند و با ما یماے ما بدولت هنوز با این دولت بسر مے بردند امروز که این ناسپاس بسزاے خود رسید حالا شما هم شکر او تعالی بجا آرند و حفاظت نقود و امتعه راجه تا حکم ثانی بذمه خود دانند انشاالله تعالی مراعات واجبی بحال شما عمل خواهد آمد یساولان بموجب حکم در تمام لشکر راجه بینی بهادر گشته اعلان این فرمان کردند تا همه ها از خرد و بزرگ طوعاً و کرهاً سر تسلیم خم نمودند امّا فوج مغلیه از گرفتار شدن راجه بینی بهادر منتشر شده هر یکی حواس گم کرده بهر طرف که راه یافت اختیار فرار نمود حتی که اسپ و اسلحه هم گذاشته جانهاے خود را بسلامت بُردن غنیمت دانستند الحاصل نقد و جنس راجه و تمامی سامان شوکت و حشمت او بضبطی در آمد درینوقت در اصطبل راجه یکهزار و سه صد اسپ خاصه بود و یکصد و هشتاد و پنج فیل همه داخل کارخانهٔ سرکار شد

اکنون از حسب و نسب راجه بینی بهادر میگوید

ذکر حسب و نسب راجه بینی بهادر

بینی بهادر برهمن بود از ساکن بسواڑه توابع صوبهٔ اوده در خدمت راجه رام نرائن دیوان نواب شجاع الدوله بهادر آمد شد داشت چون آثار کاردانی از جبین او یافته مے شد راجه او را در سلک رفقا و مصاحبین خود منسلک ساخته مدار المهام خانهٔ خود نمود برهمن مذکور از وفور عقل و فراست کارهاے او را بحسب دلخواه او سرانجام داد و زیاده از دیگر کارپردازان کفایت مصارف او ظاهر کرد و سواے آن بدیگر امورات از غایت خیراندیشی بظهور آمد بدینصورت قصهٔ امانت و دیانت او بکوچه و برزن زبان زد خلائق گردید چنانچه راجه مهانرائن پسر کلان راجه رام نرائن بینی بهادر را از پدر گرفته مقرب خود ساخت و حل و عقد معاملات خود همه بر راے اش تفویض نمود چون بعد از وفات راجه رام نرائن امر دیوانی بر راجه مهانرائن قرار یافت درینوقت اختیار کلی به بینی بهادر حاصل گردید مهانرائن که مرد عیاش و عشرت طلب بود شب به نای و نوش میگذرانید و روز بخواب بسر می برد ازین سبب بندگان عالی از و بغایت بیزار مے بودند اما بمقتضای حق شناسی و بخیال قدیم الخدمتی باوجود اینهمه قصور و نارسائی او را ازین عهده جدا نمیکردند پس بینی بهادر همه کارهاے او را سرانجام میداد روزے نواب سه لک روپیه طلب نمود مهانرائن شراب خورده بیخبر بود چند بار چوبدار آمد راجه را بر پلنگ بیخبر یافته برگشت و عرض حال نمود انجناب بر سر غضب آمدند بینی بهادر حاضر آمده عرض نمود که اگر مهلت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

سه روز مرحمت شود و سود فیصد دو روپیه منظور گشته نظامت خیرآباد به فدوی مرحمت گردد
سبیل نذر گزرده حاضر سازم و از همان پرگنه زر بهاجن رسانیده رسید آن داخل نمایم بندگان عالی
ملتمس او را منظور فرموده خلعت فاخره باو بخشیدند راجه زر مقبوله روز دوم بوقت عصر بحضور
رسانید درینصورت راجه ٹکیت بهادر از همه مقربان مقرب تر شد و روز بروز کارش
ترقی گرفت مقارن انیحال جهاؤلال ازین خانه نشین شد و جاگیر چهل هزار روپیه برای او
مقرر گردید پس ٹکیت بهادر بخطاب راجگی مخاطب شده بعهدهٔ دیوانی رسید و باز از انهم
درگذشته نایب و مختار مهمات مالی و ملکی گردید چنانچه ذکرش تقدیم یافت این است احوال
ٹکیت بهادر اکنون باز براه مدعا می آیم که بعد مقید شدن راجه ٹکیت بهادر یکی از عزیزانش
بجماعهٔ انگلشیه اظهار اینواقعه و استدعای رهائی و بحالی راجه بذریعه کتابت نمود ایشان بجواب
نوشتند که نواب وزیر را در معاملات خانگی اختیاری حاصل است ما را دست اندازی
بدان نمیرسد چون اینمعنی معروض بارگاه وزارت شد نواب نامدار بغضب در آمد ایلچ خان را
فرمان دادند که هم درهمین وقت ناسپاس را کور بکن ایلچ خان حسب الحکم پیش راجه بهادر
آمد و میل در هر دو چشمش بکشید تا از بینائی معطل شد بعد این معامله بدیگر انتظامات توجه خود
مصروف فرمودند از انجا که در جنگ بکسر از مردم فوج بسیار بی اعتدالی و ناسپاسی ها بظهور آمده
بود بدین سبب از جماعهٔ بسیاری را موقوف و برطرف فرمودند و اکثری را بدیگر جاها
متفرق نموده بعوض آن هفتاد پلٹن پیاده ملازم نمودند از انجمله چند پلٹن های نجیب بودند که
سوای نجیب زادگان احدی از ارازل در و نبود که افسری ایشان به میر احمد پسر
میر کرم الله مقرر گردید و سوای آن فوج دیگر هم ملازم داشتند که سرداری ایشان بر
محبوب علی خان و لطافت علی خان قرار گرفت که ذکرش موجب اطناب کلام است
الغرض در سال یکهزار و یکصد و هشتاد و دو هجری یازده هزار سوار و یک لک و سی هزار پیاده
بشمار آمد سوای آن هیجده هزار هرکاره ملازم کردند که روز نهم خبر از پوتا به فیض آباد میرسید
و روز دوازدهم از کابل درهمین سال حضرت خدیو گیهان شاه عالم بادشاه از اله آباد
بر طبق استدعای نواب والاجناب برای سیر و گلگشت دارالخلافت فیض آباد متوجه
اوده شدند نواب وزارت مآب مراسم استقبال و مراتب فدویت و انکسار بجا آورده تا حضور
بادشاه با دولت و اقبال به لال باغ نزول اجلال فرمود نقد و جنس تخمیناً یازده لک روپیه از

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جانب نواب والاجناب منتقل گردید حضرت بعد توقف سه چهار روز باز جانب اله آباد عنان
عزیمت معطوف داشتند در ابتدای سال یکهزار و یکصد و هشتاد هجری نواب والاجناب طرف
اله آباد کوچ فرموده اقدس ملازمت حضرت شاهنشاهی نمود قرار یافت که نواب یمین الدوله
سعادت علی خان بهادر فرزند کهین آنجناب که درانوقت عمر دوازده ساله داشت از طرف
پدر خود به نیابت وزارت حاضر درگاه خلائق پناه باشد بدین سبب نواب وزارت مآب
فرزند خود را بحضور گذاشته مراجعت به اوده فرمود و در همین سال جشن طوی صاحبزاده
بلند اقبال مرزا امانی یعنی آصف الدوله بهادر با شمس النسا بیگم بنت وزیر اعظم
هندوستان نواب خانخانان خلف وزیر الممالک قمر الدین خان بظهور آمد بست و چهار
لک روپیه درین جشن کتخدائی بپایه صرف رسید در آخر این سال مهاجی پتیل سیندهیا و
توکوجی هولکر و رام چندر گنیش و بساجی باجازت پیشوای دکن بهند آمده در اکبرآباد جواهر سنگه
نبیره راجه سورج مل جات که ملک یک کرور پنجاه و چهار لک روپیه بتصرف داشت
بجنگ ایستاد و بعد کشش و کوشش بسیار شکست یافت ناچار پیشکش لائق گذرانیده طریق اطاعت
پیش گرفت تا مرهته بعد حصول این نصرت طرف دهلی متوجه شد مقارن انحال نجیب الدوله
از جهان گذشت پسرش ضابطه خان تاب جنگ نه آورده از دهلی بسکرتال گریخت و دکنیان
بآسانی تمام داخل دهلی شده جابجا عمل و دخل نمودند و ملک میان دوآبه نیز که در تصرف روهیله
بود بقبض و تصرف خود آوردند و نواب احمد خان فرخ آبادی را هم ضعیف تر ساخته
عرائض اطاعت و عبودیت بحضور حضرت شاه عالم فرستاده استدعای قدوم نمودند چون آنحضرت را
از مدتی هوای سیر وطن در سر بود بنا بران این معنی را فوز عظیم دانسته عزیمت آن سمت مصمم فرمودند
هر چند سرداران انگلشیه مانع عزیمت شدند و نواب والاجناب شجاع الدوله بهادر هم
کمال سعی بجا آوردند تا موجب فسخ این توجه گردد از انجا که امر شدنی در پی ظهور بود و مشیت ایزدی
امری دیگر میخواست التماس احدی پیرایه اجابت نگرفت و بصورت موکب گیهان پوی
بعد سپردن ملک اله آباد و کوره به منیر الدوله متوجه شاهجهان آباد شد نواب وزیر الممالک
از فیض آباد باستقبال بر آمده بمقام سرای عالم چند اقدس ملازمت نمود و چند روز در
اثنای سفر همراه رکاب گذرانید از مقام کانپور نقد رخصت به کف آورده یمین الدوله
سعادت علی خان پسر خود را همراه گرفته به فیض آباد تشریف ارزانی داشت و حضرت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ظل الٰہی بعد طے منازل و مراحل از راہ فرخ آباد داخل شاہجہان آباد شدند ہمدرین ایام
رای کنور سین برادر کلان جد کلان راقم السطور از پیشگاہ نواب وزارت مآب بحکومت
سندیلہ تفاخر یافت چون در آنوقت جاے حاکم نشین رحیم آباد بود بنابران با عیال و اطفال
ہمانجا رفت اقامت گشادہ کوس حکومت نواخت و بعد چندے آب و ہوای آن مقام را خوش
نکردہ و قابل استقامت ندیدہ تمامی متعلقان را بہ سندیلہ فرستاد ازان وقت استقامت مستقل
بدین قصبہ دلپذیر حاصل گردید رای موصوف چندان سخاوت داشت کہ در تحفہ الٰی یکی از صاحبزادہ ہاے
خود بمقتضاے دریادلی علاوہ ایشان کہ استحقاق خدمت داشتند تمامی سپاہ متعینہ حکومت خود را
بعطاے خلاع و جوڑہ ہاے لائقہ و انعام زر سرخ و سفید مالا مال نمود مقارن انیحال در دار الحکومت
فیض آباد شورشے عظیم برخاست تفصیلش اینکہ شخصی از فرقہ جہلیکہ ہا کہ سردار ایشان میان لبنت
خواجہ سرا بود بر دوکان بقالے رفتہ چیزے خرید مے نمود ناگاہ جوانے از ثابت خانیان
ہم براے خرید ضرورتے ہمدران دوکان وارد شد و بگرفتن اشیا را اضطراب نمودہ تقدیم
خواست بدین سبب فیمابین این ہر دو جوانان نوبت سختی و درشتی رسید بالآخر شمشیر از
نیام ہا برآمدند جوان ثابت خانی از اسلحہ و یراق درست بود جوان فرقہ جہلیکہ را زخمی نمود
او ہمان زخمیکہ داشت فریاد کنان بجمعیت خود آمد جہلیکہ ہا با دراک انیحال راست بران جوان
دویدند و در اثناے راہ او را گرفتہ زیر لکد و چوب گرفتہ بگذاشتند ثابت خانیان بمشاہدہ انیحال
یکدل و یک راے شدہ بجمعیت خود مکان میان لبنت را محاصرہ کردند او بہر نوعیکہ توانست
خود را ازان مہلکہ برآوردہ پیش بندگان عالی رسانید و حقیقت واقعی معروضداشت انجناب بہ
نعیم خان افسر ثابت خانیان ارشاد کردند کہ ازینجا برو و این ہنگامہ برزودی فرو نشان
نعیم خان برطبق امر والا در فوج خود آمدہ ہرچند مردم سپاہ خود را تفہیم داد اما از تیرہ بختی
یکے ہم بجادہ راستی نیامد و بلکہ از غایت تکبر و نخوت کہ بزعم شجاعت در دلہا داشتند کلمات سخت
و سست نسبت بندگان عالی و ہم نعیم خان بر زبان آوردند نعیم خان مجبور گشتہ واپس بحضور
رسید و صورت حال بے کم و کاست معروضداشت با دراک این حال دریاے غضب
بندگان والا بجوش آمد فی الفور حکم بہ تیارے فوج دادند بہ رزیڈنٹ بہادر ہم فرمان فرستادند
او ہم با فوج خود حاضر گشت المختصر نواب ممدوح بعد جمع آمدن جمعیت کثیر بتدارک آن فتنہ سوار
شدند و از انطرف ثابت خانیان حق نمک برطاق نسیان نہادہ بمقابلہ رسیدند و پیشدستی کردہ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

چند بانهاسے آتشین بر لشکر ظفر پیکر انداختند ازین حرکت بیجا نائرهٔ غضب بندگانعالی زیاده مشتعل
گردید حکم یورش صدور یافت مردان کارزار و بهادران جان سپار جامعه باغیه را بزور تیر و تفنگ
در گرفتند و سمت بهادر گوشائین بالا بالا رفته در چهاؤنی و مسکن عیال و اطفال ایشان آتش در زد
و بدینصورت پاے استقلال ایشان از جا در آمد و تمامی جمعیت چون بنات النعش از هم پاشید
و شورش این جامعه باقبال بندگانعالی بچند ساعت فرو نشست و دار الحکومت مهد امن و
امان گشت از سوانح توجه بندگانعالی باستیصال ضابطه خان پسر نجیب الدوله و رسیدن
او بدربار و سرانجام یافتن مدعاے او است تفصیلش آنکه در سال یکهزار و یکصد و هشتاد و پنج هجری
موکب والا از لکهنؤ بسمت قصبهٔ موهان بحرکت آمد در اثناے راه خبر رسید که ضابطه خان از
مرهته که بحکم بادشاه دهلی متوجه تدارک او بود شکست یافت و تمامی متعلقان او بدست مرهته
افتادند از انجاکه بندگانعالی را با نجیب الدوله پدرش واسطه محبت درمیان بود پس
اینواقعه بر خاطر اقدس بسی گران آمد و وقتیکه قصبهٔ شاه آباد مخیم سرادقات اقبال گردید ضابطه خان
بکمال سراسیمگی افتان و خیزان بحضور رسیده استحصال ملازمت و استدعای اعانت نمود بندگانعالی
بنظر محبت پدرش تمامی سرداران افاغنه را از فرخ آباد و بریلی جهت سرانجام اینکار طلبداشته
در زینت بهادر را هم شریک این مشوره نموده بعد کنکاش بسیار ایلچ خان را پیش
مرهته فرستاده مستدعی استخلاص متعلقان ضابطه خان گردید از انجاکه مرهته را با این خاندان
عهد و پیمانی خاص و محبتی با اختصاص بود بنابران مقدم ایلچ خان را گرامی داشت و بعد
شنیدن پیغام بندگانعالی متعلقان ضابطه خان را به ایلچ خان سپرده بعزت تمام رخصت داد
ایلچ خان بکامیابی تمام بطریق یلغار بحضور رسید و متعلقان ضابطه خان را بحکم والا باو سپرد
ضابطه خان بندهٔ احسان بندگانعالی گردیده زبان به نیایش و ستایش کشاد و بر اوچه
موقوف تمامی قوم افاغنه گرانبار منت آنجناب شده حلقهٔ اطاعت بگوش و غاشیهٔ عبودیت بر
دوش کشیدند مقارن اینحال توکوجی مرهته و مهاجی پتیل و بیاجی مرهته سرداران بحکم
حضرت قدر قدرت شاه عالم بادشاه دهلی به تسخیر ملک افاغنه علی محمد خانی متوجه شدند و ازیطرف
نواب وزارت مآب نیز با سپاه ظفر پناه قصد انطرف نمود و حافظ الملک حافظ رحمت خان باستماع
اینخبر متشوش شده از بی جمعیتی خود را به آستان والا افگنده مستدعی اعانت شد بندگانعالی
بنظر رحم و کرم ملتمسات حافظ رحمت خان را منظور نموده بجمعیت کثیر علم نهضت برافراشت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وجمعیت افاغنه را همه داخل لشکر خود نموده در چبوتره که مقابل انوپ شهر برکنار دریای گنگا است شهرت نزول افزائی داشت مرہٹه منحو استند که بر ملک ایشان خوب بتازند و از دولت وحشمت ایشان اثری نگذارند اما باعث بندگانعالی صورت مخیلهٔ ایشان جلوهٔ ظهور نگرفت درین اثنا از پونا خبر رسید که نرائن راؤ کشته شد و رگهناتهه راؤ عم او برجای او نشست سرداران مرہٹه ازین خبر متوحش ومشوش گشته عازم مراجعت گشتند و به بندگانعالی پیغام دادند که اگر شصت لک روپیه آنجناب بدهند و همین قدر از زر روهیله بدهانند تمامی ملک دوآبه که بقبض وتصرف من است بملازمان عالی بگذارم و اگر روهیله بدادن زر اهمال کنند بندگانعالی مراجعت نفرمایند تا ملک بقیه از ایشان مسخر کرده بدست بندگانعالی بفروشم نواب وزارت مآب حافظ رحمت خان را طلبداشته بعد انکشاف صورتحال پست وبلند معامله ذهن نشین او نمود حافظ الملک گفت که فی الحال سبیل انیقدر زر که تعداد کثیر دارد از حیطهٔ امکان من بیرون است بست لک روپیه می توانم داد اما بندگانعالی چهل لک روپیه در حساب من و شصت لک روپیه بحساب خود بدهند بتدریج ادا خواهم نمود بندگانعالی قبول نموده بست لک روپیه از حافظ الملک گرفت مابقی از خود تدبیر کرده جمله یک کرور و بست لک روپیه پیش مرہٹه داخل نمود و ملک دوآبه مقبوضه مرہٹه بقبضه وتصرف خود آورد و باقی ملک مقبوضه افاغنه از دست مرہٹه محفوظ داشته بهزاران هزاران کامیابی مراجعت به فیض آباد فرمود

ذکر جنگ کردن نواب شجاع الدوله بهادر با افغانان روهیله وشکست دادن وضبط کردن ملک ایشان

هنگامیکه بندگان جناب بمقام بکسر از سرداران انگلشیه شکست یافته بناکامی در ساختند خطی بنام حافظ الملک حافظ رحمت خان و دوندی خان مشعر بعضی حالات بیوفائی طائفه انگریزان و نیز بطلب کمک نوشته بودند درینوقت حافظ الملک سند آن خط را تبدیل داده بذریعهٔ نواب منیر الدوله پیش نواب گورنر جنرل کشور هند فرستاد و نوشت که اراده نواب وزیر با سرکار انگلشیه بطور دیگر است چنانچه مضمون خط شاهد مدعا است نواب گورنر جنرل باستماع این حقیقت متحیر شده محبت نامه مملو بشکایت بجناب نواب وزارت مآب

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

فرستادند وخود وہم جہت تدارک این فساد داخل بنارس شدند بندگان عالی بمجرد دریافت
اینصورت حیرت انگیز در گرداب تحیر وتحسر در افتاده چاره کار خود بجز این ندیدند که متعلقان
ووابستگان دامن دولت را گرفته جہت اظہار خلوص پیش نواب گورنر بہادر روانه بنارس
شدند نواب گورنر از آمدن بندگان عالی با تمامے متعلقان ووابستگان رفع شک نموده خاطر
مطمئن ساخت اما چون منیر الدوله خط بمهر آنجناب باو داده بود وان خط را بصورتے جعلی قرار
نمی توانست داد بنابران حالت تملل داشت چنانچه خط مذکور را بمصاحبت معتمدی بخدمت نواب
سپہر جناب فرستاد نواب مضمون خط وتحریر خود شناخته از غایت خجالت سر بگریبان ندامت
فرو برد وجواب روان نتوانست داد از شخص متوسط ارشاد فرمود که اگر این خط را امشب
پیش من بگذارند ویا در صورت مناسب نقلش بدہند جوابش فردا توانم داد واسطه بدین معنی
راضی شده اجازت نقل داد کارپردازان نقلش گرفته واسطه را رخصت کردند نواب والا
شان تا دیر عالم سکوت داشت وبکسی حرف نمیزد درین اثنا محمد ایلچ خان عرض نمود که مضمون
خط مذکور ارشاد شود بندگان عالی مضمونش بزبان مبارک ارشاد فرمودند محمد ایلچ خان بعد
شنیدن مضمون تامل کرده سر فرو برده بعد ساعتی بعرض رسانید که درین تحریر قباحتی بنظر
کمترین در نمی آید بندگان عالی را بگورنر باید نوشت که این خط خط من ومهر مهر من است لیکن
در ایامیکه به تحریر در آمده درمیان ما وصاحبان عالیشان تصفیه رو نداده بود پیش از تصفیه هرچه
نوشتیم نوشتیم شمارا جاے شکوه وشکایت نیست وانچه بعد ازین تسوید در آمده باشد آنرا بمن
نمایند واین خطه کہنه را که معاندان ناتوان بین سنه تبدیل داده اند بکار نمی آید وظاہر است
که در وقتیکه خط ہذا الخیطه تحریر در آمده بود دوندی خان بقید حیات بود بدین سبب حالش
درین خط مذکور است واگر تحریر حال بودے چرا از دوندی خان سخن درمیان آمدے باید که
از روے اخبار سنه وفات دوندی خان وسنه تحریر مذکور ملاحظه نموده معاندان فتنه سرشت را
که محرک سلسله فساد بوده اند بسزا رسانند نواب سپہر جناب جواب خط از زبان ایلچ خان
شنیده از غایت مسرت چندان برخود بالید که در پیراهن نگنجید وخان مذکور را بسیار تحسین وآفرین
نموده مشمول عاطفت خاص ساخت وبهمین مضمون تحریر به گورنر فرستاد تا صفائی یکدگر با حسن وجوه
دست داد بعد ملاقات ورخصت یکدگر بندگان جناب بسمت دار الحکومت کوس مراجعت نواخت
وازانجا بعد چند روز بطرف فرخ آباد علم نهضت برافراشت نواب مظفر جنگ پسر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

احمد خان بهادر فرخ آبادی قدوم میمنت لزوم آن امیر والا مرتبت را دران سرزمین از تائیدات آسمانی
شمرده سعادت ملازمت حاصل نمود و بخطاب فرزندی سر عزت برافراخت پس ازان انصراف عنان به اتاوه
نموده و چون مهاجی سندهیا و تکاجی هلکر مبلغ از جناب وزارت مآب گرفته بدکن رفت و از غلط کاری
باشرارت طبعی بحکام و عمال خود در باب سپردن ملک مقبوضه دوآبه به بندگان عالی هیچ ننوشت بنابران
هرسنکه پندت که قلعه دار اتاوه بود با جناب عالی بدرشتی پیش آمد و آماده جنگ و جدال گشت آنجناب
به تدارک او کمر همت بسته اختیار مقابله و مجادله فرمودند هرسنکه تاب جنگ نیاورده از کرده پشیمان گردید
و قلعه را بملازمان دولت سپرد از خالی شدن این قلعه تمامی ملک دوآبه بدست بندگان عالی درآمد
درین ضمن حافظ رحمت خان خطی متضمن تشنیع به مظفر جنگ نوشت که ترا چه پیش آمده بود که با شجاع الدوله
در ساختی الحمد لله که از امروز داخل زمره متوسلان مغل شدی و نام افغانان را بخاک برابر کردی شجاع الدوله
با اینهمه فوج و حشم چه می توانست نمود اگر قصد فرخ آباد میکرد لک افغان بکمک تو می فرستادم
نواب مظفر جنگ این خط را بجنسه بحضور فرستاد بندگان عالی بملاحظه مضمونش برآشفته آماده تدارک
حافظ رحمت خان شدند بنابران خط بطلب چهل لک روپیه که حسب ایمای او به مرهته داده
بودند نوشته نزد حافظ رحمت خان فرستادند او بمطالعه اش بسیار بر خود پیچید و جواب نوشت
که من مالک تمام ملک نیستم دیگر سردارزاده ها هم شریک ریاست اند اول از انها بگیرند من هرچند می فهمانم
سخن مرا کسی گوش نمی کند آمدم بر حصه خود که بست لک روپیه میشود اگر از خدا شرم دارند عبث
تقاضا میکنند زیرا که ملک دوآب را که از ما بود بتصرف خود آورده اند و ما نفس نکشیده ایم اینقدر ملک
به بست لک روپیه گران نیست سوای این از ما خیال یک روپیه هم بے انصافی است تا قیامت
نخواهند یافت و اگر غرور جاه و حشمت بقبول ملتمس رخصت ندهند بنده بهر صورت حاضر است بندگان عالی
ازین جواب ناصواب بهم برآمدند و کمر بر تدارک چست بستند و از مقام کوڑیا گنج بطرف شاهجهانپور
بجمعیت کثیر علم نهضت برافراشتند از انطرف حافظ رحمت خان با جمعیت هفتاد هزار سوار
بمقابله برآمد و در مابین کتره کمال زئی و فرید پور تلاقی فریقین اتفاق افتاد درانوقت جنرل
جانکن صاحب بهادر هم با کمپوے انگریزی در لشکر ظفر پیکر همراه بودند بالجمله در ماه صفر سال
یکهزار و یکصد و هشتاد و هشت هجری جنگ شروع شد معرکه عظیم بظهور پیوست در عین جنگ
حافظ الملک از غایت تهور و شجاعت اسپ خود را برانگیخت و خواست که صفها دریده تا سواری
نواب وزیر برسد و برو دستبردے دلیرانه و جنگی رستمانه نماید درین اثنا گلوله تفنگ بر پیشانی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

او در خورد بهمان ضرب جانستان از اسپ بر زمین افتاد و مرغ روحش از قفس عنصری پرواز کرد
مقارن اینحال سلطان خان برادر مرتضی خان سر حافظ الملک بُریده پیش بندگان عالی
در آورد و آنجناب بمشاهده سر حافظ الملک بسیار متحیر و متاسف شدند و بجهت ادای سپاس از فیض
فرود آمده جبین نیاز بدرگاه قادر بے نیاز سودند از هر طرف کوس فتح و ظفر بلند آوازه گردید و نقاره
مسرت و شادمانی از چهار سو نواختن آمد بندگان عالی درین روز مسرت اندوز ابواب بذل و کرم
بر روے عالم کشادند و جهانی را از عطاے زر سرخ و سفید مالامال ساختند مذکور است که شرفو
نام طوائفی که سر آمد لولیان هند بود و بحسن و انداز و سلیقه گفتارش زاهد توبه شکست و فرشته
عصمت را الوداع میگفت بحضور رسیده مبارکباد بعرض رسانید هفت هزار روپیه باو انعام
شد شرفو عرض کرد که دعاگو همین وقت در چکله رفته این عطیه بهمه قسمت میکند ارشاد شد که انعام
نام نیست بلکه مخصوص بتست گفت بلاگردان شوم مسرت فتح هم مخصوص بدعاگو نیست در تمام چکله امروز
عید نوروز است هرگاه آنها خواهند شنید که شرفو تنها هفت هزار روپیه آورده است از چهار
طرف خواهند دوید و موهاے سر دعاگو راکنده خواهند برد نواب والاجناب فرمود که این مبلغ بتو
ارزانی شد من بآنها نیز چهار لک روپیه انعام کردم پس دنیادار و غیره ارباب طرب را علم شد
تا بچکله رفته چار لک روپیه بیک یک تقسیم نمود همان روز مرزا حبیب بیگ دست در کمر
آنجناب حلقه کرده معروضداشت که بدیگران زر انعام میدهند من چه تقصیر کرده ام تبسم شده فرمودند
که شما هم ده هزار بگیرند مرزا باز عرض کرد که کم از لک روپیه نمیگیرم ارشاد شد که از بهر چند بگیرند اکنون
این قصه هاے طول و طویل را تا همین جا گذاشته بر سر مدعای آئیم که چون حافظ رحمت خان
بخاک و خون غلطید روهیله ها بدست و پا گردیده همراه فیض الله خان پسر وسطی علی محمد خان
بطرف دامن کوه طریق گریز پیش گرفتند نواب سپهر جناب براے قطع بیخ این فساد مراتب تعقب
بعمل آوردند نواب ذوالفقار الدوله نجف خان هم از اکبر آباد آمده شریک تعقب گشت در مقام
مسولی خبر ولادت غازی الدین حیدر پسر نواب یمین الدوله سعادت علی خان بهادر
بسمع مبارک رسیده موجب مزید مسرت و وفور راحت گردید چندی براے ترتیب جشن مسرت در همین مقام
توقف بعمل آمد و محفل عیش و نشاط و هنگامه بذل و کرم نشاط افزای دلها شد درهمین وقت فیض الله خان
پسر وسطی علی محمد خان عرضداشت نمود که ملازمان عالی برادرم سعد الله خان را برادر خوانده
بودند منهم مترصد آنم که همان عنایت بحال من مبذول شود حق تعالے آنجناب را براے من اینجا ۱۲۲۵

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نواب آصف الدولہ بہادر ہزبر جنگ متعلقہ صفحہ   بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

آورده است ازین آثار معلوم می شود که از من بقدر هم ملازمان حضور روز به نصیب من گردد بر ضمیر منیر بندگان عالی مخفی و محتجب نیست که پدرم علی محمد خان بکمال عرق ریزیها این ملک را بدست آورده بود هنگام وفاتش من در پنجا موجود نبودم سعد الله خان را نوکران حق ناشناس جانشین کرده و بنگ جاگیر او را رهی دخوشنود کرده باقی ملک را با خود ها قسمت کردند و من الی الآن منتظر لطیفه غیبی بودم الحمد لله که جناب اقدس ایزدی ملازمان عالی را برای ما فرستاد حالا امید قوی است که بداد خود برسم اگر یک قطعه زمینی که مداخل آن زیاده از ده یازده لک روپیه متصور نیست به بنده عنایت فرمایند هر آئینه ثمرهٔ آن نیکو نامی ها برای جناب و موجب زندگی من بلکه ذریعه زندگانی دو لک افغانان خواهد بود انشاء الله تعالی بعوض این عنایت و مرحمت من با تمامی الوس خود دوام بر بساط جانفشانی حاضر خواهیم بود وزیر الممالک بمقتضای رحم و کرم ملتمسات او را مقرون باجابت فرموده ملک یازده لک روپیه باو بخشید که حالا دار الریاست آن شهر رامپور است و به رامپور روهیله شهرت دارد بالجمله بعد این معامله نواب والاجناب بهزاران هزار کامرانی و باصناف مسرت و شادمانی کوس مراجعت نواخته قطع مراحل و طی منازل کرده داخل فیض آباد گردید چون نظم و نسق ممالک مقبوضه از اعظم کارها بود بنا بران همت علیه مصروف بران فرموده یمین الدوله سعادت علی خان بهادر را بحکومت آنجا اقتدار بخشید و مرتضی خان بریج و محبوب علی خان و ایلچ خان و لطافت علیخان را همراه داده روانه بریلی ساختند مقارن اینحال مزاج مبارک از مرکز اعتدال بر افتاده از حیات ناپائدار یاس حاصل نمود درینباب مورخان روایات مختلف آورده اند مقرون بصدق آنست که دانه بزرگی بر آمده بود هر چند جراحان تدابیر شایسته و معالجات بایسته بعمل آوردند اما صحت نگردید بعد یکماه و سیزده روز بتاریخ بست و چهارم ذیقعده سال یکهزار و یکصد و هشتاد و هشت هجری مطابق بست و نهم ماه جنوری سنه یکهزار و هفتصد و هفتاد و پنج عیسوی ازین عالم فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند و بمقام فیض آباد در گلاب باری که پیش ازین مدفن والد ماجدش بود مدفون گردیدند

عزیزی تاریخ این واقعه چنین یافت

تاریخ

چون شجاع صفدر منصور برهان جلال | رفت سوی ملک فانی زین سرای پر گزند
شد شجاعت بی سر و پا و سخاوت غم هم | تاج خود را بر زمین از گریه و زاری فگند

ذکر حکومت وزیر الممالک نواب آصف الدوله یحیی علیخان بهادر هزبر جنگ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بعد وفات نواب شجاع الدوله فرزند بزرگ او نواب آصف الدوله یحیی علیخان هزبر جنگ
بتاریخ بست و پنجم ذیقعده سال یکهزار و یکصد و هشتاد و هشت هجری مطابق یکهزار و هفتصد هفتاد و پنج
عیسوی بر مسند ریاست نشست مرتضی خان نام شخصی که از عهد صاحبزادگی راتق و فاتق مهمات سرکار
بود درینوقت بخطاب مختار الدوله مخاطب گشته منتشی امور مملکت گردید چون یمین الدوله سعادت علیخان
بهادر برادر خرد آنجناب از عهد پدر بملک جدید بریلی وغیره تشریف میداشتند و حکومت این ملک مفتوحه
بالتمام متعلق بایشان بود ازین سبب مختار الدوله از صاحب رزیدنت بهادر عرض نمود که قیام یمین الدوله
سعادت علیخان بهادر بملک بریلی خلاف رای بندگانعالی است چرا که دو شمشیر در یک
نیام نگنجد مناسب آنست که ایشان را بحضور طلب دارند تا آنچه مراعات لائق بحال ایشان باشد از
سرکار نواب وزیر بعمل آید رزیدنت بهادر بعد تامل بسیار با مختار الدوله گفت که نواب وزیر را
در معاملات خانگی اختیار حاصل است بهر امریکه رای صواب مقتضی باشد بعمل آرند مختار الدوله ازین
جواب مسرور شده واپس بدربار آمد و موافق شقه بطلب نواب سعادت علیخان فرستاد
و قتیکه فرمان واجب الاذعان بنواب سعادت علیخان رسید خیلی تکدر بمزاج ایشان دست بهم داد
اما چون عنان اختیار بدست نبود پس باستصواب ایلچ خان و محبوب علیخان عزیمت لکهنو
قرار دادند و بساعت مختار از بریلی نهضت فرموده داخل لکهنو شدند نواب وزارت مآب بعوض
این اجازت که از جانب رزیدنت بهادر در باب طلب سعادت علیخان حاصل گردید
ملک بنارس را بسرکار انگلشیه تواضع نمود بعد چندی ایلچ خان با مختار الدوله صحبت خود برار
ندیده بحیله آوردن خلعت وزارت از بادشاه دهلی مفارقت از صحبت خان مذکور اختیار نمود
بموجب فرمان بندگانعالی گوپال پندت با دو پلتن پیاده همراه ایشان رفت مختار الدوله چون
خصومت بسیار از ایلچ خان داشت ازین سبب به مجد الدوله مدار المهام سلطنت دهلی در باب
عدم عنایت خلعت وزارت به ایلچ خان و در تفضیح و تضحیک خان مذکور او را ترغیب نمود از انجا که مجد الدوله
دوست مختار الدوله بود درین صورت خلعت وزارت بدست ایلچ خان نداده بلیت و لعل گذاشت و بموقع
و وقت در اهانت و خفت ایلچ خان دریغ نکرد که ذکرش موجب اطناب کلام است مختار الدوله برین
هم کفایت نکرده به گوپال پندت نوشت که تنخواه فوج شما ایلچ خان از سرکار وصول کرده گرفته است از وی
بگیرند گوپال پندت بدیدن این مضمون با جمعیت خود وثاق ایلچ خان را محاصره ساخت و یورش بسیار نمود
ایلچ خان در دروازه ها برآمده و خود بسته آماده جان دادن شد و عرضداشتی بحضرت بادشاه فرستاد خلاصه اش آنکه گوپال پندت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

باسپاه خود باغوای مختار الدوله درپی آنست که آبرویم بریزد و آنچه امتعه و اقمشه که در چندین مدت العمر بکمال عرق ریزی
بدست آورده ام بغارت برد بنابران این بنده درگاه مستدعی آنست که بندگان حضرت تدارک این فتنه نمایند
و آنچه از نقود و اجناس پیش من است بندگان حضور قبول فرمایند که فدوی و آقای فدوی نمک پرورده و خانه
برداشتهٔ بندگان آنحضرت است درین صورت اگر حق بحقدار رسد خوب باشد حضرت بادشاه بوارسی این مضمون مسرت
مشحون متوقع حصول زر معتدبه گردیده جهت انسداد فساد و استخلاص ایلچ خان از دست مردم فوج مجد الدوله
امر فرمودند تا معزی الیه گوپال پنڈت را طلب داشته تهدید نمود و پنجاه هزار روپیه نقد از ایلچ خان دهانیده پنڈت
مذکور را با فوجش بطرف لکهنئو روانه ساخت اکنون مجد الدوله با بادشاه عرض نمود که هرگاه اینچنین مرحمت و عنایت
از پیشگاه خلافت نسبت ایلچ خان بظهور آمده حالا به ایلچ خان تاکید گردد که زر موعوده داخل نماید آنحضرت
فرمودند که اضطراب چیست ایلچ خان خود داخل خواهد نمود چندی انتظار باید ساخت مقارن آنحال ایلچ خان
که ارسطوی زمانه و افلاطون عهد بود به ذوالفقار الدوله نجف خان که درآنوقت با فتوحات عظیمه باکبرآباد قیام
داشت خطی بدین مضمون نوشت که ارکان سلطنت در فکر انتزاع اموال و اجناس من بوده اند من بصورتی
حفظ آن نمی توانم کرد اگر مرا پیش خود جا دهی از نقد و جنس که دارم بحسب ضرورت بشما هم اعانت میتوانم
ساخت ذوالفقار الدوله درین روزها ضرورت زر بسیار داشت این معنی را از تائیدات آسمانی
و مواهب ربانی دانسته خط الطلب او روانه ساخت و عقب آن فوج خود را برای آوردن او فرستاد
ایلچ خان بعد رسیدن جواب و دریافتن خبر قرب وصول سپاه به بهانهٔ شکار از حضرت بادشاه اجازت
گرفته با اجمال و اثقال راهی منزل مقصود شد و به نجف خان پیوست چون اینچنین صید فربه از دام سلطانی
برجست تاسف تمام بحضرت بادشاه و ارکان سلطنت دست بهم داد و بعد چندی بشیر خان که از اعظم امرای دولت
اودهه بود از دست مختار الدوله کار بجان رسانیده باکبرآباد رسید ایلچ خان باوجودیکه در عهد شجاع الدوله بهادر
با او خصومتی داشت درینوقت بمردمی پیش آمده استقبال کرده او را بمسکن خود آورد و از نقد و جنس مراعات او
نمود و گفت که آنچه بغض و عناد بوجه تقرب تا عهد نواب شجاع الدوله بهادر بود حالا من بندهٔ شما هستم آنچه
با من است جمله از آن شما است محمد بشیر خان ازین مردمی بندهٔ احسان او گردید بعد چندی خان مذکور بذریعه
ایلچ خان ملازمت ذوالفقار الدوله نجف خان حاصل نمود نواب موصوف بکمال تعظیم و تکریم او نموده پیش خود
جا داد مقارن اینحال نواب معزی الیه سه لک روپیه از ایلچ خان گرفت و صوبه اکبرآباد و سعید آباد جمعی
چهارده لک روپیه باو ارزانی داشت و مرسان و هانسی و حصار به محمد بشیر خان داد و ایلچ خان ضامن او شده
یک نیم بعوض ادهم داخل نمود اکنون این قصه را همین جا گذاشته بذکر نواب سپهر جناب آصف الدوله بهادر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

متوجه میشوم که چون آنجناب بر سریر فرمانده‌ی جلوس فرمودند فیض آباد را گذاشته شهر لکهنو را که بر کنار دریای گومتی
واقعست دار الحکومت قرار دادند درینصورت تمامی سکنای فیض آباد که توسل بدربار داشتند ترک توطن آنجا
نموده به لکهنو آمدند و علی قدر مراتب درجات احداث عمارت نمودند اما بهو بیگم والدهٔ بندگانعالی به ترک
اقامت راضی نشده با متوسلان و بندگان در فیض آباد ماندند در اندک مدت خطهٔ لکهنو از بذل و ایثار وجود
وکرم آنجناب مخزن مردم باکمال و معدن اشخاص عدیم المثال گردید و از کثرت آبادی و فراوانی
مردم در کوی و برزن گذر مرور دشوار می‌نمود بالجمله مختار الدوله نایب تقرب تمام بمزاج
حاصل نموده زمام اختیار و اقتدار بدست آورد بمقتضای تسلط از نیک و بد هر چه میخواست میکرد
بندگانجناب اصلا تعرضی بحالش نمیکردند بلکه از کار مملکت خبری نداشتند چون کارش و اختیارش
تا به اینجا رسید تکبر و نخوت کاسهٔ دماغ او را از تمیز نیک و بد خالی ساخت و بیقین انجامید که نقش
حکومت و اختیارش تا حیات او بصورتی از صفحهٔ روزگار حک نمی‌تواند شد بدین خیالات خام
با بندگان دو رو نزدیک طریق بی‌اعتدالی پیش گرفت و از آن هم درگذشته با جناب عالی هم
چند بار گستاخی نمود و اکثر امور منافی رای آنجناب ازو سر بر زدند درینصورت مزاج اشرف ازو
برگشت اما بمقتضای حلم و سکون حرفی بر زبان نیاوردند و سخنی باو نگفتند روزی بمیان
بسنت خواجه سرا که از اعظم مقربان درگاه بود این راز در میان نهاده در باب قتل او ایمای
فرمودند هر چند که میان مذکور با مختار الدوله دعوی فرزندی داشت اما درین روزها با او صاف
نبود و انهمعنی را فوز عظیم دانسته در فکر کار افتاد لیکن ارادهٔ دیگر که بخاطرش جا یافت این بود که بعد
اتمام کار مختار الدوله نواب سپهر جناب آصف الدوله بهادر را هم بانجام رساند و سعادت علیخان
بهادر را بر جای ایشان نشانیده زمام مهام سلطنت بدست خود گیرد بلکه از روی بعضی تواریخ معتبر بتحقیق
پیوست که میرزا سعادت علیخان بهادر هم شریک این مشوره بودند بالجمله میان بسنت خواجه سرا
بمقام اتاوه دعوت مختار الدوله نمود و مجلسی خسروانه ترتیب داده استدعای قدوم ساخت مختار الدوله
بمقتضای اجل بلا پس و پیش باو ثاقش رفت و بعد فراغت از اکل و شرب همانجا استراحت کرد چون
بخواب رفت خواجه سرا بآسانی تمام او را بقتل رسانید و بعد اتمام کارش شمشیر برهنه در دست گرفته
باراده خام پیش بندگانعالی در آمد و گفت که کار دشمن باقبال بندگان والا به انجام رسانیدم نواب سپهر جناب
ازین ادای ناهنجار او برآشفته طپنچه بر او سر کردند مقارن اینحال راجه نواز سنگه در برابر ایستاده بود
بضرب شمشیر کارش تمام نمود همانوقت این خبر در تمام اردو مشتهر گردید که مختار الدوله باشارهٔ میرزا سعادت علیخان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بهادر بقتل رسید و در صورت فرار ممدوح تشویش و توهم گردیده بلشکر امراو گیر که از وقوع امداد داشت در رسیده
مخفی گردید بعد از ان بصلاح او بر اسپ ماده تیز رفتار سوار شده از انجا هم برآمد و شبا شب قطع مسافت
و طے منازل نموده به نواب ذو الفقار الدوله نجف خان پیوست او بمردمی پیش آمده مقدم او را گرامی
داشت و لوازم مهمانداری بتقدیم رسانید ایلچ خان به اکبر آباد خبر آمد نواب سعادت علیخان دریافته
حاضر گردید و از امتعه نفیسه و امتعه گران بها بسیارے چیز پیشکش ساخته اظهار فدویت و خدمتگذاری نمود
روزے سعادت علیخان با نواب نجف خان گفت که ایلچ خان غلام پدر من است و زر بسیار
دارد و مرا حیف می آید که اینقدر زر روزی برباد خواهد رفت اگر شما ممد و معاون من باشند خانه اش ضبط نمایم
و بقدر ضرورت بشما هم بگذارم نواب نجف خان قبول نموده روزی برای این کار مقرر ساخت چون
ایلچ خان بعد واقعه مختار الدوله عرضداشت بحضور نواب آصف الدوله بهادر فرستاده استدعای
عهده نیابت نموده بود از یاوری طالع بیدار ملتمسه اش منظور افتاده درهمین ایام فرمان طلب او در رسید
همانوقت ایلچ خان بر جناح استعجال روانه لکهنؤ گردید نواب سعادت علیخان و نجف خان که
ازینمعنی خبرے نداشتند بر وقت مقرره بقصد ضبطی خانه اش سوار شدند در نیمه راه بودند که خبر بدر رفتن
ایلچ خان مقروع سمع گردیده باعث تاسف و تحسر ایشان گردید بالجمله ایلچ خان چون بسرحد ملک
نواب وزیر پا گذاشت منزل بمنزل تمامی عمال و حکام بموجب فرمان والا مراسم استقبال بجا آوردند تا بعد
طی مراحل و منازل به لکهنؤ رسید و شرف ملازمت بندگان عالی دریافت و بعهده نیابت سر امتیاز برافراشت
دو ماه کار نیابت و امور مملکت بانجام رسانیده و در انتظامات سابقه تصرفات خوب خوب کرده بود
که ناگاه عمرش بیوفائی کرد و دفعتاً بعارضه سخت مبتلا شده بساط حیات در نوردید ضبطی خانه او و مختار الدوله
بیک روز واقع شد اقبال الدوله پسر مختار الدوله چندی از بساط تقرب دور ماند من بعد مشمول عاطفت
گردیده آمد و رفت دربار شروع نمود القصه بعد وفات ایلچ خان امر نیابت بر حسن رضا خان قرار
گرفته و بخطاب سرفراز الدوله مخاطب شد و حیدر بیگ خان نامی شخصی که از متوسلان راجه بینی بهادر
و بمطالبه مستاجری علاقجات مقید بوده درین روزها رهائی یافته بود بسفارش صاحب رزیڈنٹ بهادر
به نیابت حسن رضا خان مقرر شد و مهاراجه ٹکیت رای بعهده دیوانی و رای جیسکه رای
برادر جد راقم السطور بواصلباقی معزز و مفتخر گردید سرفراز الدوله حسن رضا خان اگرچه خوانده نبود اما از
دانش و هوش بهره وافی داشت و صفتش معقول و نیتش بخیر بود و همت هم بلند داشت و از حسن خدمات
بمزاج بندگان عالی تقرب بسیار حاصل نمود بلکه آنجناب را شیفته خدمات خود ساخت روزی یکے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

از پایه اتش بیش بندگانعالی ازو پرسید که در کارخانهٔ شما چند فیل خواهند بود سرفراز الدوله گفت که هر قدر
فیل که در کارخانهٔ سرکار به بینند همه از آن من باشند بندگانعالی فرمودند که حسن رضا خان راست گفت
دروغ نیست همه چیز من از آن اوست پس ارباب دانش نسبت او ازینجا دریابند اما حیدر بیگ خان
صفاقی داشت که دیگری نداشت در عهد دولت آصفی یگانهٔ عصر و برگزیدهٔ دهر بود در اندک مدت بواسطهٔ مزید
دانش و وفور آگهی بر همه امور سلطنت تسلط شد و از سرفراز الدوله نایب بجز نامی نماند با اینهمه طریقهٔ آداب
او از دست نمیداد و خلاف استرضای سرفراز الدوله کاری نمیکرد و جناب والا نیز از حسن خدمات
خود مهربان داشت و با نجبا و شرفا و امرا و غربا سلوک خوب میکرد و بندگانعالی که از اعظم اسخیا بودند بلکه درین
دادی در زمانهٔ عدیل و نظیر نداشتند هر روز زر معتد به علاوهٔ رقم معینه طلب میفرمودند حیدر بیگ خان فی الفور
حاضر می ساخت و اگر در خزانه نمی بود از هر جا که می توانست طلبداشته میفرستاد ازین اطاعت و فرمان پذیری
بندگانعالی نظر عاطفت بحال او بسیار میداشتند از جملهٔ کارهایش یکی اینست که در عهد مدار المهامی خود با تحفه و
هدایا به کلکته رفت و ملازمت نواب گورنر جنرل نموده تحائف گذرانید و از طلاقت لسانی و شیوا زبانی زریکه به تعداد
شش آنه هر سال وادنی سمه افتاده دو آنه ازان معاف کنانید و محصول که تجاران انگریزی معاف
بود اجازت وصول آن حاصل نمود و اینهم قرار یافت که بغیر توسط و ذریعه رزیدنت بهادر تنفسی از قوم
انگریز بملازمت بندگانعالی نرسد گویند که گورنر بهادر از حیدر بیگ خان چندان مسرور گشت که
باسترداد ملک بنارس هم استرضای خود ظاهر فرمود اما حیدر بیگ خان قبول ننمود و گفت که نواب
وزیر به استرداد چیز داده و بخشیده هرگز راضی نخواهند شد بلکه منافی شان خود خواهند دانست حیدر بیگ خان
با هزاران هزار کامیابی مراجعت به اوده فرمود و در وقت مراجعت چندان زرپاشی به کلکته
نمود که تا حال این روایات زبان زد خلائق است درهمین وقت جیت سنگه راجه بنارس با سرکار
انگریزی طریق بغاوت و طغیان پیش گرفت و دایرهٔ دولت گورنر بهادر را محاصره نمود و بسیاری انگلشیان را
قتل و هلاک ساخت نواب وزارت مآب باستدراک حال بجمعیت مردان خنجر گذار بطریق یلغار بسوی
بنارس شتافت و راجه بنارس را مغلوب کرده نواب گورنر را ازان مهلکه نجات داد نواب گورنر ازین
دوست نوازی و وفاداری زیر بار منت بندگانعالی گردیده زبان به ستایش و نیایش کشاده آری

دوست آن باشد که گیرد دست دوست	در پریشان حالی و درماندگی

درهمین ایام فیض الله خان نواب رام پور درگذشت پسرش محمد علی خان به جای پدر
نشست و مذهب اثنا عشری اختیار نمود و غلام محمد خان برادر کوچکش از تغیر مذهب برآشفته

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بجمعیت مفاسد و اشرار نجوه آورده او را بقتل رسانید و خود مسند امارت گردید چون این معنی معروض بارگاه
وزارت شد بندگان عالی بسبب آنکه محمد علیخان توجه خاص داشتند ازین حرکت ناهنجار برآشفته با فوج
جرار و مردان جانسپار بتادیب و تدارک غلام محمد خان متوجه شدند و از انطرف غلام محمد خان
نیز بجمعیت چهل و پنجهزار سوار از رامپور برآمده اختیار مقابله نمود و جنگی از طرفین بظهور پیوست و شکست
بر لشکر غلام محمد خان افتاد و احمال و اثقال و تمامی سامان شوکت و حشمت او دست خوش تاراج گردید
ازانجمله سه لک اشرفی داخل خزانه نواب والاجناب شد بالجمله بعد حصول اینچنین فتح عظیم نواب احمد علیخان
پسر محمد علیخان مقتول را بر مسند ریاست نشانیده عنان عزیمت بجانب دارالحکومت معطوف فرمود مقارن
انحال امیر الدوله حیدر بیگ خان ودیعت حیات نمود واقعه او بر خاطر اشرف بسی گران گذشت
پسرانش اکبر علیخان و حسین علیخان را مورد عاطفت ساختند و همت بر پرورش و تربیت ایشان
گماشتند. اما بجای امیر الدوله مهاراجه ٹکیت رای ترقی یافت بعد چندی سرفراز الدوله حسن رضاخان
و مهاراجه مذکور بغرض درستی بعضی امور مملکت به کلکته رفتند با وجود صرف بسیار کاری ناساخته بی نیل مرام واپس
آمدند. همدرین ایام تکدر مزاج بندگان عالی با مهاراجه ٹکیت رای دست داد تفصیل این اجمال آنکه بعد
مراجعت از سفر کلکته میانه سرفراز الدوله بهادر و مهاراجه ٹکیت رای نفاق کلی بهم رسیده بود و بظاهر مهاراجه
معزی الیه خود را ملازم خان والاشان داشته از آداب که عادت او بود دست برنمیداشت لیکن در جمیع امور
ملکی و مالی خود مختار بود در امری احتیاج اجازت او نداشت هرچه میخواست میکرد رفته رفته در سال هزار و دو صد
و ده هجری فرد هفتاد و پنج لک روپیه بحضور گذرانید که اینقدر مبلغ و سود مهاجنان در سرکار است و آینده سود
در سود میشود درینباب ارشاد حضور حقیقت نواب والاجناب چون در وقت امیر الدوله گاهی باین چیزها
آشنا نبود شصت لک روپیه هر سال برای مصارف خود از امیر الدوله میگرفت و سوای این شصت لک هرچه
میخواست دیگر هم از امیر الدوله وصول می نمود و گاهی از حکم او تخالف نمی ورزید بنابران از دیدن فرد مذکور
در غضب آمده به مهاراجه ٹکیت رای گفت که این چیزها من نمی فهم شما دانید و کار شما چون مهاراجه مرخص شد
همانوقت راجه جهاؤ لال حاضر گشت بندگان عالی به راجه مخاطب شده فرمودند که خدا بیامرزد امیر الدوله را
هرچه میکرد گاهی این درد سرها بمن نمیداد مهاراجه ٹکیت رای را ببینید که امروز فرد هفتاد و پنج لک پیش
من آورده است که اینقدر سود مهاجنان در سرکار است این نمیداند که هرگاه مابدولت را ضرورت این دردسر
بذات مبارک خود خواهد بود پس نایب و مختار چرا خواهم داشت راجه جهاؤ لال ارشاد بندگان عالی را
بغور شنید اما نفس نکشید چون مکرر همین کلمه بزبان اقدس گذشت و جواب طلب فرمودند جهاؤ لال

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

معروض شد است که ارشاد اقدس و اعلی همه برجای خود است مهاراجه تکیت رای بدبختی اثبات مال سرکار کرده دو لکهه از
تغلب و تصرف میکنند این حساب که پیش نموده است همه جعلی است نواب فرمود که شمارا امر می فرمایم که فهمید حساب
و کتاب مدخله مهاراجه تکیت رای از مهاجنان بعمل آرند و اصلا خوف و هراس را بدل راه ندهند راجه قبول نمود
روز دوم بحکم اشرف تمامی مهاجنان پیش راجه جهاؤلال رفتند و راجه در حویلی بچهراج حساب و کتاب
ایشان ملاحظه نمود و از ایشان گفتگوها ساخت و ایشان را قائل نموده همگی یازده لک روپیه بذمه سرکار فیض آباد
بر آورد و همه مهاجنان قبول نموده رخصت شدند راجه جهاؤلال فرد تصفیه حساب ایشان بنظر بندگان عالی
گذرانید آنجناب ازین معامله آگاه شده مهاراجه تکیت رای را از نظر انداختند و خزانه به بچهراج
تفویض نمودند و به سرفراز الدوله حسن رضا خان فرمودند که راجه جهاؤلال را بجای مهاراجه
تکیت رای به نیابت خود برگزینند حسن رضا خان آنروز هیچ نگفت و در خانه آمده با یاران هواخواهان
استصواب کرد مصلحت اندیشان چنین حالی خاطر او ساختند که مهاراجه بهادر اگر هزار عیوب داشته باشد
اما متوسل و دستگرفته جناب است با اینهمه مختاری قدرت آن ندارد که در گفتگو بی پردگی و بی ادبی بعمل آرد
و جهاؤلال خود بخود مورد عنایت آقا است اطاعت آنجناب بصورتی نخواهد نمود و مالک این خانه
خواهد گردید سرفراز الدوله سخن هواخواهان بر جای خود دیده روز دیگر بحضور بندگان عالی آمده از
نیابت جهاؤلال انکار نمود و خود هم بمبالغه مهاراجه معزی الیه ساعی گردیده و نیز رزیڈنٹ بهادر را هم شریک
گفتگوی خود کرده خلعت بحالی به مهاراجه دهانید اما بعد چندروز باز مهاراجه معطل گردید در سال یکهزار و دوصد
و یازده هجری نواب گورنر جنرل بهادر داخل لکهنو شدند و راجه جهاؤلال را گرفته به عظیم آباد روانه ساختند
وجه اخراج راجه از لکهنو آن بود که چون راجه مذکور در مزاج مبارک تقرب تمام حاصل نموده مرتبه اش
از همه ارکان دولت درگذشت جمله اعیان مملکت و کاربردازان این دولت بر آتش رشک سوختند
صاحب رزیڈنٹ بهادر را هم باو کدورتی بهم رسید هرچند که راجه بصفائی خاطرش سعی بلیغ نمود نفعی نبخشید
علاوه آنکه مذکور شد وجه دیگر در اخراجش این بود که راجه معزی الیه با راجهای راجپوتانه و سرداران مرهٹه
و شاه زمان بادشاه کابل طریقه رسل و رسائل مرعی داشت و اکثر در حالت کیف بر زبانش میگذشت
که طائفه انگریزان را از هند برداشتن چندان دشوار نیست بعضی همصحبتانش که بظاهر دوست و بباطن
دشمن بودند این معامله را تا به رزیڈنٹ بهادر رسانیده کاه را کوه نمودند بالجمله نواب سپهر جناب از رفتن
راجه معزی الیه طرفه رنجی و المی برداشت بلکه نوبت بر جان رسانید در حالت ملال بر زبان میگذشت که یا
امیر المومنین اگر زمین و آسمان برهم خواهد خورد نیابت به حسن رضا خان و تکیت رای نخواهم داد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

منقول است که چون جهاؤلال مقید شده به عظیم آباد رفت پنجهزار روپیه ماهوار برای او مقرر گردید تا حیات همانجا گذرانید هنگام وفات بوارثان وصیت نمود که بطریق اهل اسلام دفن کنند وارثان بوصیتش عمل کردند بعد این معامله گورنر بهادر تفضل حسین علامه را که بعهدهٔ سفارت بندگانعالی در کلکته می بود بخدمت آنجناب فرستاد که بی تعین نائب و مختار اجرای کار خیلی دشوار است از حسین رضا خان و تکیت رای هر کس را که خواسته باشند باین خدمت سرفراز فرمایند نواب والا جناب فرمود که اگر گورنر بهادر را همین منظور است که نیابت به یکی ازین هر دو کس بدهند مناسب برای آنها تجویز فرمایند من تبدیل لباس کرده به کربلای معلی میروم و اگر پاس حرمت من مرکوز خاطر است دیگری را برای اینکار انتخاب کنند نواب گورنر بهادر بعد شنیدن این جواب رکن الدوله الماس علیخان را برای نیابت منتخب نمود و بندگانعالی هم برین امر راضی شدند و طرفه تر هم اقبال نمود در تمام شهر مشتهر شد که امروز وقت عصر الماس علیخان خلعت مختاری خواهد پوشید از انجا که بی حکم خدا هیچ نمی شود طرفه اتفاق افتاد که رزیدنت بهادر بضرورت کاغذ دفتر ملاحظه میفرمود اتفاقاً تحریری از گورنر سابق بممانعت نیابت الماس علیخان برآمد مضمونش آنکه الماس علیخان لیاقت این امر خطیر ندارد زیرا که این امر را تدین شرط است و خان مذکور متدین نیست رزیدنت بهادر بمجرد معاینه این مضمون نقل تحریر مذکور بحضور بندگانعالی فرستاد و در باب عطای خلعت نیابت به الماس علیخان ممانعت نوشت درینصورت الماس علیخان هم خارج از بحث شد اکنون نوبت به خان علامه تفضل حسین خان رسید بندگانعالی او را برای نیابت برگزیدند خان علامه بسیار عذر کرد قبول نیفتاد ناچار خلعت وزارت پوشید و مقبول و منظور سرکار ین گردید چون بخانه آمد اکرام الله خان را برای عذرخواهی بخدمت سرفراز الدوله فرستاد که از طرف من بخدمت عرض رسانند که بنده این همه سعی و عرق ریزی برای ملازمان عالی کرده بود لیکن چه کنم که قضیه بالعکس شد تا قرار یافت که من ناکاره متحمل این تحر ثقیل شوم هر چند عذر آوردم هیچ نشنیدند بناچاری جز رضا و تسلیم چاره ندیدم امید که ملازمان عالی بنده را از هوا خواهان خود دانند و گمانی دیگر نبرند سرفراز الدوله به شنیدن این سخن مسرور شد و گفت که الحمد لله دولت از من رو نگردانید چرا که خان علامه از دوستان جانی من است بالجمله چون خان علامه رتق و فتق مهمات مملکت گردید از بسکه طبع حکیمانه و خاطر آسوده داشت سوای مطالعه کتب رنجی دیگر بر خود گوارا نمی نمود دفعتهً این بار گران بر دوش او افتاد بنابران خیلی تفکر و توحش بمزاجش راه یافت و در جستجوی مشیران معتمد افتاد چنانچه فخر الدین احمد خان بهادر را مالک مختار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بیگری نمود و حکیم مهدی علی خان را که بعد از عزل الماس علی خان سرآمد عمال بود و زبدهٔ مشیران خود ساخته ولو احقان و منتسبان امیر الدوله بسبب احسانات آن مرحوم کارهای جلیله داد خلاصه آنکه هر چند تقرر خان علامه حسب استرضای بندگان عالی بظهور آمد اما در اخراج راجه جهاؤلال خان علامه هم شریک بود و بدین سبب کدورت آن از مزاج بندگان جناب نرفت و آئینهٔ خاطر مبارک از زنگ ملال پاک نشد بلکه صحبت سخت بیمزه بود چون ملال خاطر بندگان عالی از مفارقت جهاؤلال بود ناگاه قی گرفته ترک غذا اختیار فرمودند و آماده بر هلاکت شدند رفته رفته ضعف و نقاهت بسیار بهم رسانیدند و باستیلای عوارض مبتلا گشتند تا بتاریخ بست و ششم ربیع الاول سنه یکهزار و دو صد و ده هجری مطابق بست و یکم ماه سپتمبر سال یکهزار و هفتصد و نود و هفت عیسوی بعد حکومت بست و سه سال و دیعت حیات فرمودند و در امام باڑه کلان که تعمیر کردهٔ آنجناب است و مثل آن عمارتی دیگر نیست مدفون گردیدند یکی از فضلای عهد تاریخ چنین یافت

تاریخ

گلشن عشرت بتاراج خزان رفت ای ندیم	شامه هاشمام حسرت می نماید از نسیم
آصفی کاین نه صدف را یک در شهوار بود	آن در شهوار رفت از دست عالم شد یتیم
لکهنو بی آصف است و آسمان بی آفتاب	شهر یونان بی مسیح و طور سینا بی کلیم
دارد آصف عشرتی در صحن آصف باغ خلد	انبیا همدم سلیمان همنشین آصف ندیم
نقشبند کاف و نون بر تربت آصف نوشت	هاهنا روح و ریحان و جنات النعیم

نواب آصف الدوله عجب فرمانروای بود که در سخاوت و مروت و حق شناسی و نیکوکاری عدیل و نظیر خود نداشت سخاوتش قصص سلاطین ماضیه را افسانهٔ بی اصل نمود از جملهٔ کارهای خیرش یکی اینست که در نجف اشرف بصرف هفت لک روپیه نهر آورده تیار ساخت پیش ازان قحط آب دران مقام نهایت بود زائرین و مترددین سخت آلام و صعوبت برمیداشتند اکنون جابجا چشمهٔ آب است و بنهر آصفی شهرت دارد در آغاز مسند آرائی شراب میخوردند بعد ازان ترک کرده خوردن بنگ اختیار کردند لیکن بافیلان گاهی رغبت نفرمودند خرچ مطبخ او یکهزار و هشت صد روپیه یومیه بود و میوه ولایتی زیاده از یک لک روپیه هر سال میگرفتند و دو هزار فیل در کارخانه بشمار رسیده بودند دیگر سامان شوکت و حشمت او ازینجا قیاس باید نمود اما به امور مملکت بسیار کم توجه می نمودند مردم ارازل را بخدمات رفیع دادند از انجمله راجه جهاؤلال و راجه شیو دین سنگه بودند بسبب غفلت و بی پروائی نقصانی بسیار به مملکت بهم رسید و ملک بنارس عبث از ممالک محروسه

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بدر رفت چنانکه ذکرش حواله قلم شد درینوقت بسیاری شعرای نازک خیال وسخن پروران بمثال فراہم آمده بودند که ذکر ایشان بجای خود خواہد آمد رزیڈنٹ میجر تہامس صاحب جان پرستو صاحب مدلٹن صاحب جان چیری صاحب جان آلمسٹن صاحب نائب نواب مختار الدوله محمد ایلچ خان نواب سرفراز الدوله نواب امیر الدوله حیدر بیگ خان اگرچه درجه نیابت داشت اما از غایت تسلط واقتدار واختیار مثل نائب بود نواب تفضل حسین خان علامه دیوان مہاراجه ٹکیت راے واصلباقی نویس راے جیسکه راے

ذکر بعضے شعراے نامی این عہد

مرزا رفیع المتخلص به سودا سرآمد شعراے نازک خیال وسرحلقه سخن سرایان شیرین مقال بود اصلش از کابل ومولدش شاہجهان آباد دہلی است در اردو وفارسی ہر دو شعر میگفت از سلیمان قلی وداد تلمذی نمود من بعد از ارشد تلامذه شیخ ظہور الدین عرف شاہ حاتم گشت به عہد شباب به لکھنؤ آمد مقرب بارگاه وزیر الممالک نواب آصف الدوله بہادر شد نقل است که روزے مرزا موصوف خدمت شیخ علی حزین رفت وبرخی از کلام خود بخواند چون نوبت باین شعر رسید ۵ ناوک نے تیرے صید نه چھوڑا زمانے مین ∴ تڑپے ہے مرغ قبله نما آشیانے مین ∴ شیخ بیتاب شد وگفت که مرزا در پوچ گوئی هم از خاقانی است از دست تا کار من دل شده با سلسله افتاد ∴ در بادیه عقلم عجب زلزله افتاد ∴ که جان زتنم بری وگه تن سوے جانان ∴ ای عشق بدست تو عجب مشغله افتاد ∴ ہرگز مدان بوصل تو بیجان گریستیم ∴ امروز بر جدائی فردا گریستیم ∴ چون چشمه چشم من نشد از گریه بہره مند ∴ روزانه گریه کردم وشبها گریستیم ∴ کس زآستین خویش نم از چشم من نچید ∴ عمری درین ہوس به تمنا گریستیم ∴ یک خلق را به گریه در آورد اشک من ∴ گاہے نشد بیاد تو تنہا گریستیم ∴ در قتل کم آئی و من روی تو بینم ∴ یک خلق مرا بیند و من سوی تو بینم ∴ سازم بچنین مرگ عوض عمر ابد را ∴ سر را بدم تیغ بزانوے تو بینم ∴ کو طالع بیدار که ہر صبح من از خواب ∴ تا چشم بمالم رخ نیکوے تو بینم ∴ گل پھینکے ہے اوروں کی طرف بلکه ثمر بھی ∴ اے خانه برانداز چمن کچھ تو ادھر بھی ∴ کیا جانیے کیا ضد ہے میرے ساتھ وگرنه ∴ کافی ہے تسلی کو مری ایک نظر بھی ∴ تھا مرے ماتم مین نہین شام سیه پوش ∴ رہتا ہے سدا چاک گریبان سحر بھی ∴ خانه پرورده چمن ہین آخر ای صیاد ہم ∴ اتنی فرصت دے که ہولین گل تک آزاد ہم ∴ خنده گل بے نمک فریاد بلبل بے اثر ∴ اس چمن سے آه جا کر کیا کرینگے یاد ہم ∴

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

خاکساروں سے موافق کب ہی دنیا کی ہوا	راہ میں تیرے گئے جیون نقش پا برباد ہم

میر حسن المتخلص بہ حسن پسر غلام حسین ضاحک است پدرش از ہرات بہ دہلی آمد میر حسین
ہمانجا ولادت ونشو ونما یافت وبعد از تحصیل علوم از بسکہ طبع موزون داشت شعر اردو گفتن آغاز
نہاد انچہ میگفت بہ میر درد عرض نمود بعد خرابی دہلی بہ فیض آباد رسید گاہے از میر ضیاء الدین ضیاء وگاہے
از مرزا رفیع سودا اصلاح میگرفت تا مثنوی بہ بحر متقارب مشتمل بر قصۂ بے نظیر و بدر منیر بنام آصف الدولہ بہادر
گفتہ پیش نمود اتفاقاً در مدح این شعر بر آمد ؎ سخاوت یہ ادنی سی اک اسکی ہے ؛ کہ اک دن
دو شالے دیے سات سو ؛ از انجا کہ نواب والاجناب قبل ازین بہ دوسہ روز یکہزار و چہار صد
دو شالہ بمقربین و تابعین مرحمت فرمودہ بود بنا بران مضمون شعر خلاف مزاج افتاد و بماندم حکم
اخراجش فرمودند تا میر موصوف قطع تعلق از انجا نمودہ چار ناچار اختیار غربت و کربت نمودہ در
سال یکہزار و دو صد و یک ہجری وفات یافت اشعار مثنوی از نہایت اشتہار محتاج بہ انتخاب نیست
پس برخے از غزلیات او ثبت افتاد **ازوست** جو ہوا ہم پہ ستم ایجاد تیرے ہاتھ سے ؛ ہم
کیا کریں اب آہ ہم فریاد تیرے ہاتھ سے ؛ درد دل بھی ہے تجھی سے اور تو ہی درمان بھی ہے ؛
داد تیرے ہاتھ سے بیداد تیرے ہاتھ سے ؛ غیر سے شکر و شکایت کچھ نہیں دل کو کہ ہے ؛ شاد
تیرے ہاتھ سے ناشاد تیرے ہاتھ سے ؛ پایا ہے بیکسی میں عجب میں نے یار دل ؛ میں دل کا
غمگسار میرا غمگسار دل ؛ وہ دن گئے جو گل کی طرح تھا کھلا ہوا ؛ پہلو میں اب تو کھٹکے ہے مانند خار دل ؛
محمد تقی المتخلص بہ میر ہمشیرہ زادہ سراج الدین علی خان آرزو است در سخنگوئی و معنی آفرینی
برگزیدۂ روزگار است سخن شناسان ماضی و حال بہ استادیش اعتراف دارند و زانوی ادب
پیش او تہ می سازند نسیم بوستان سخنش غنچۂ دلہا را بہ شگفتن آرد و رائحہ عطر بیز کلامش مشام سخن را
معنبر دارد از اکبر آباد بہ لکھنؤ آمد و بقدر دانی و پایہ شناسی وزیر الممالک پایہ اش بلند شد
ازوست ہمارے آگے ترا جب کسی نے نام لیا ؛ دل ستم زدہ کو میں نے تھام تھام لیا ؛ **ولہ**
غم رہا جب تک کہ دم میں دم رہا ؛ دل کے جانے کا نہایت غم رہا ؛ حسن اوسکا تھا نہایت دلفریب ؛
نہ لگے آنے پر بھی یک عالم رہا ؛ **ولہ** جی جائے کیسا کہ رہے تمکو قسم ہے ؛ مقدور تلک در پئے
آزار رہو تم ؛ ماہ اسکو کہہ کے سارے شہر میں ؛ مجھکو مشکل منہ دکھانا ہو گیا ؛ **ولہ** خ گیا اسطرف
کا خط لکھا ؛ ہاتھ جب تک میرا قلم نہوا ؛ **ولہ** دروازے پہ کھڑا ہوں کئی دن سے یار کے ؛
حیرت نے حسن کی مجھے دیوار کر دیا ؛ **ولہ** کاش اٹھکے روبرو نہ کریں مجھکو حشر میں ؛ کتنے میرے سوال ہیں

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی نواب مرزا وزیر علی خان بہادر متعلقہ صفحہ (۹۷) بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جنکا نہین جواب ؛ ولہ ہمتو آگے ہی مر رہے ہین میر ؛ تیغ کھینچے پھرے ہی یار عبث ؛ ولہ دو قدم ساتھ جنازے کے نہ آیا وہ میر ؛ جانتا تھا کہ اسے ہے میری رفتار پسند ؛ ولہ خوش نہ آئی تمھاری چال ہمین ؛ یون نگرتا تھا پامال ہمین ؛ ولہ دن نہین رات نہین صبح نہین شام نہین وقت ملنے کا مگر داخل ایام نہین ولہ تجھکو مسجد ہے مجھکو میخانہ ؛ واعظا اپنی اپنی قسمت ہے ولہ نین جو بولا کہا کہ یہ آواز ؛ اسی خانہ خراب کی سی ہے ؛ ولہ آہ میری زبان پر آئی ؛ پھر بلا آسمان پر آئی ؛ ولہ پیدا کہان ہین ایسے پراگندہ طبع لوگ ؛ افسوس تمکو میر سے صحبت نہین رہی ؛ ولہ مقدور تک تو ضبط کرون ہون پر مین کیا کرون ؛ منھ سے نکل ہی جاتی ہے اک بات پیار کی ؛ ولہ حیرت سے دیکھ رہیوائے نامہ بر منھ اسکا ؛ بس اور کچھ نہ کہیو پڑھ کر میری زبانی ؛ ولہ پتھر کی چھاتی چاہیے ہے میر عشق مین ؛ جی جاتا ہے اسکا جو کوئی وفا کرے ؛ ولہ

کھل گئی بات تھی سو ہر یک پر ہا ؛ تو وہی منھ چھپائے جاتا ہے

ذکر نواب وزیر علی خان بہادر

مرزا وزیر علی خان کہ فرزند کلان نواب آصف الدولہ بہادر گفتہ می شد بعد وفات نواب مغفور باعانت رزیڈنٹ بہادر مسند آرای وزارت گردید امرای دولت وکارپردازان مملکت موافق معمول نذرہا گذرانیدند تزیین جشن نشاط و ترتیب سامان مسرت و انبساط چنانکہ دستور معمول است بعمل آوردند تفضل حسین بہ خلعت نیابت و غلام محمد خان بہ داروغگی دیوانخانہ و فخر الدین احمد خان بہ خلعت بخشیگری معزز شدند و رای جھیکہ رائے برادر جد راقم السطور کہ بعہدہ و اصلبا قبے امتیاز داشت و درین روزہا بسبب عزل مہاراجہ ٹکیت رائے انصرام تمامی کارہای دفتر دیوانی می نمودند بدستور عہد نواب غفران مآب مورد عاطفت گردیدہ بحصول خلعت امتیاز یافتند ہمانروز در شہر منادی زدند کہ حالا دور دور وزیر علی خان است ہرکس بطمانیت نشیند و کار بار خود کند روز دوم دربار عام کرد و خلعت و خطاب دیگر امرا کہ استحقاق داشتند تقسیم فرمود روز پنجم در محلسرای نواب مغفور تشریف ارزانی داشتہ چند زن جوان را از محلات پدر برای خود انتخاب فرمود و ازین ادای ناہنجار عالمی را دشمن خود نمود و بہو بیگم صاحبہ ہم بظہور این امر ناشایستہ بہم برآمدند و مجتبیگم با او داشتند از ان اختیار مفارقت نمودہ آمادہ بر استیصال او شدند تحسین علی خان نواب ناظر کہ از وفات نواب آصف الدولہ ترک لباس کردہ بر مزار او نشستہ بود طلبداشتہ تکلیف دنیاداری داد

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

و به خلعت گران بهار تا تنش برآراست با اینهمه روزی بیاید که سخن برآشفت و عبث عبث آماده ذلت و خواری
اوگشت خان مذکور بواد دید انحال از انجا گریخته به خان علامه پیوست او در اوتاق خود بجای محفوظ یعنی
بربالاخانه نشاند وزیر علیخان بحیث جویش پیش خان علامه آمد و از غایت غضب چهره اش سرخ و چشمانش
چون بود پرسید که تحسین کجاست خان علامه گفت که مرا از حالش آگهی نیست ازین جواب آشفتگی به تغیر و
نزدیک بود که گشت و خون عظیمی واقع شود اما از نیافتن نشان کامل مجبور آ برگشت و بهر نوع خیریت
گذشت بعد رفتنش خان علامه تحسین علی خان را پیش صاحب رزیدنت بهادر فرستاد تا خان مذکور از
جان امان یافت مقارن انحال نواب گورنر جنرل بهادر مستر جان شور صاحب از کلکته بطرف ملک اوده
علم نهضت برافراشت نواب وزیر علی خان اول تفضل حسین خان را پیش گورنر بهادر فرستاد و عقب خود هم
باتفاق مصاحبان و دمسازان خود که او را نصیب الدوله میگفتند کوچ نمود در مقام پرتاب پور چانده رسیده
با گورنر بهادر ملاقات نمود از انجا که نواب گورنر بهادر ادراک حال بی اعتدالی وزیر علی خان خواهش انتظام
دیگر داشت پس بانتظار یکجائی سپاه خود در جونپور توقف فرمود بعد از انکه هفت هزار فوج در ظل
رایتش فراهم آمد کوچ کرده بعد طی مراحل و منازل داخل لکهنؤ گردید و در حوالی کوٹهی بیبیاپور خیمه زد
گویند الوف نفوس و صنوف ذبیحات برای وزیر علیخان دعا میکردند و حکومتش را بهزار تمنا استدعا
میخواستند اما تقدیرش نبود المختصر بایماء نواب گورنر جنرل بهادر محضری نوشتند مضمونش آنکه وزیر علیخان
را اشارکتی در ملک و مال نواب وزیر الممالک نواب آصف الدوله بهادر نیست و استحقاق جانشینی آن
مغفور ندارد چنین قرار پذیرفته که نواب یمین الدوله ناظم الملک سعادت علیخان بهادر مبارز جنگ که بعد
غفران مآب اکبر اولاد نواب وزیر الممالک شجاع الدوله فردوس آرامگاه و متصف بصفات حمیده است بمسند حکومت
متمکن گردد باید که هر کس برین کاغذ مهر خود ثبت نماید فقط اول نواب بهو بیگم صاحبه والده نواب
آصف الدوله بهادر مهر خود نمودند من بعد تفضل حسین خان و سرفراز الدوله حسن رضا خان و مهاراجه
تکیت رای و جمیع ارکان دولت مهر خودها برغبت تمام ثبت کردند اما رای جبیکه رای مهر و دستخط
ننمود و عذرات بسیار کرده خود را از نیکار باز داشت و دو سه اشخاص دیگر مثل عبدالرحمن خان قندهاری
رساله دار پیروی ایشان کرده از مهر و دستخط انکار کلی آوردند تا سبب ملال دیگران گشت بالجمله بعد
تکمیل کاغذ محضر نواب گورنر جنرل بهادر وزیر علی خان را به بهانه ملاقات پیش خود طلب داشت چون ایام
ادبارش قریب رسیده بودند بلا پس و پیش با جمعیتی قلیل پیش نواب گورنر بهادر آمد نواب معلی القاب
کاغذ محضر را از صندوقچه خود برآورده پیش وزیر علیخان افگند و گفت که شما از امروز معزول گردیده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی نواب سعادت علی خان بہادر متعلقہ صفحہ (۹۹) بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

بهر است بهر کار لفکر بری در آمدند باید که راضی برضای الهی شده صابر و شاکر باشند برای مصارف کارخانجات شما تجویز معقول عمل
خواهد آمد وزیر علیخان بشنیدن این کلام ملالت انجام زیاد دریا اشک از دیده ها ریختن آغاز نهاد و گورنر بهادر او را مطمئن ساخته و برای
خیمه خود جا داد و فوج پیاده و سوار برای حفاظت مقرر ساخت بظهور اینواقعه طرفه آشوب و تلاطمی رو داد و شگرف حشری در میان مردم
افتاد و هر کس دشنام علیحده به تفضل حسین خان و سرفراز الدوله و تکیت رای و الماس علیخان میداد و بر حیات لعنت بر ایشان میفرستاد
چنانچه بعضی مردم شوخ طبع تاریخ اینواقعه چنین یافتند تاریخ از سر نام هفت کور نمک :: سال تاریخ شد عیان بیشک ٭
اول آن قاتل حسن الماس :: سرگروه همه حرام نمک :: باز تحسین که باد نفرینش :: از سماوات و هم ز جن و ملک ٭
فتنه پرداز ملحد کشمیر :: که شیاطین بدرش او طفلک :: آن خرد دشمن حسیم و حکیم :: جهل بسیار و دانش اندک :: ناقص العقل
ز نکمه ناوان :: دست بردار شد از ان کودک :: راجه هم داخل لعیان شد :: کرده پاس نمک ز خاطر حک :: زر داد ان
دختر و دغا کردن :: شرف خود را شناخت آخر وک :: مهر کردند بهر عزل وزیر :: خود سیه رو شدند زیر فلک :: یکی
سیات حرف نیج کیا خانه خراب :: تین ت اور دو الف یک ح و ب تفضل حسین خان کشمیری تحسین علیخان خواجه سرا
تکیت رای اشرف علیخان الماس علیخان خواجه سرا حسن رضا خان نائب بهو بیگم یا در آصف الدوله بهادر در مدت
حکومت چهار ماه و پنج یوم رزیدنت لمسدن صاحب نائب تفضل حسین خان علامه دیوان و واصل باقی نویس
رای جیسکهه رای

ذکر حکومت نواب وزیر الممالک یمین الدوله ناظم الملک نواب سعادت علیخان بهادر مبارز جنگ

وقتیکه واقعه مختار الدوله بمقام اتاوه چنانکه مذکور شد دست بهم داد نواب سعادت علیخان بهادر بر پاس سر رشته حزم و حفظ ما
از لشکر ظفر پیکر نواب آصف الدوله بهادر گریخته پیش نواب ذوالفقار الدوله نجف خان بهادر رفتن خود قرار داده بدینما
عزم و دست یلغار تمام شتاب سبب قطع منازل و مراحل کرده در اکبرآباد دار الخلافه نزدیک رسیدند ذوالفقار الدوله باستخبار
این احوال مراسم استقبال بجا آورده به اوتاق خود آورده مراتب مهمانداری بتقدیم رسانیدند و از غایت همدمی ملک بیانه
جمعی هفت لک روپیه برای مصارف ذات عالی مقرر فرمود تا قریب چهار سال اتفاق قیام آنجناب با دولت و اقبال
همدران اطراف دست داد بدین مدت قیام در اکثر معارک با ذوالفقار الدوله نجف خان بهادر یا در بعیده و قریبه
جا بنفس نفیس باطراف و جوانب ممالک و در دست تاخته فتوحات نمایان بعمل رسانیدند از یاوری اقبال
سمند همت را باستیصال اعدا تازیانه میکردند اقبال دوشیزه عروس فتح و نصرت را منتظر آنجناب جلوه میداد
با اینهمه خاطر مبارک را دلبستگی چنانکه باید دران سرزمین حاصل نگردید بدین سبب بعد قیام مدت مذکور وقتیکه
ذوالفقار الدوله به تنبیه بعضی مفاسد و اشرار انتهاض الویه نصرت نمود نواب سعادت علیخان باستصواب نواب
گورنر جنرل از ذوالفقار الدوله نجف خان اختیار مفارقت نموده به لکهنو مراجعت فرمودند و با نواب آصف الدوله

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ادراک ملازمت کرده اقامت اختیار کردند در سنه یکهزار و یکصد و نود هجری بازبار آمد نواب گورنر بهادر متوجه بنارس گشته
در باغ ماده‌و داس قیام نمودند سه لک روپیه سالانه برای مصارف کارخانجات انتخاب از سرکار نواب وزیر مقرر گردید
درین رقم قلیله آنجناب کفایت شعاری بعمل آوردند که بعد مصارف کارخانجات وقتیکه بغرض مسندنشینی به لکهنو می آمدند
زری کثیر خزانه جمع نمود بالجمله درین مدت قیام بنارس طریقه رسل و رسائل با نواب گورنر بهادر مفتوح داشته در باب
مسندنشینی خود تحریک می نمودند از انجاهر بار بعد وفات نواب وزیر موعود این امر جلیل می شدند درینوقت نواب
آصف الدوله بهادر رحلت فرمودند و وزیر علیخان مسندآرا گردیدند غمی و رنجی که بیرامون خاطر آنجناب گردید زیاده
از حد و بیانست همانوقت تحریری متضمن شکوه تخلف وعده به نواب گورنر مستر جان شور صاحب بهادر فرستادند
از غایت اضطراب خود هم عقب آن بسواری بجره سوار شده بجانب کلکته متوجه شدند چون گورنر بهادر باستماع اخبار
سفاهت وزیر علیخان و ابتری مقدمات اوده عازم لکهنو بود در ما بین راه بمقام راج محل ملاقات ایشان با گورنر
بهادر دست داد گورنر بهادر آنجناب را مطمئن فرموده راضی بر مراجعت نمود و خود به لکهنو آمده بصورتیکه بالا گذشت
نواب وزیر علیخان را معزول و محبوس ساخت همانروز بذریعه چیری صاحب حاکم بنارس طلب نواب سعادتعلیخان
بشرائط بعمل آمد صاحب موصوف نواب معزی الیه را پیش خود طلبیده گفته فرمود که منشای نواب گورنر بهادر
چنین است که اگر نواب سعادت علی خان نصف ملک را بعوض مصارف فوج و قطاع امداد خوانین و شاهزادگان
دهلی بما گذارند و بر نصف مملکت عمل و دخل خود قبول نمایند تشریف شریف ارزانی داشته مسندآرای وزارت
شوند و در صورت انکار یکی از اولاد نواب شجاع الدوله بهادر فائز این امر جلیل و کامیاب این حصه تقبل خواهد گشت
نواب سعادت علیخان باندیشه آنکه مبادا در حالت انکار صورتیکه قرار یافته آنهم از دست رود و باعث تحسر و تاسف
گردد ایمای نواب گورنر بهادر را قبول و منظور نمود تا چیری صاحب برفتن لکهنو اجازت داد همانوقت نواب والاجناب
بر جناح استعجال متوجه بیت الحکومت لکهنو گشته شبا شب بعد قطع مراحل و منازل بتاریخ یکم جنوری سنه ۱۷۹۸ء یکهزار
و هفت صد و نود و هشت عیسوی داخل لکهنو شدند اول خدمت نواب بهو بیگم صاحبه رفته نذر گذرانیدند من بعد
به دولتخانه مصفی تشریف ارزانی داشته باستعانت رزیدنت بهادر بر مسند وزارت جلوس فرمودند صاحب رزیدنت
بهادر کاغذ عهدنامه پیش نمود نواب والاجناب مهر خود ثبت فرمود و همین روز راجه جهبنگه را که بتوهمات
گوناگون از لکهنو گریخته به بنارس پیوسته بند کالجناب بعد گرفتن همراهی ارکان دولت رامی موصوف را
حاضر نیافته استدراک سبب نمودند مهاراجه تکیت رای که در معامله محضر از ایشان سوء مزاجی بهم رسانیده بودند حال
انکار ایشان در باب دستخط محضر و سرگذشت فرار از غایت خوف و خطر معروض داشتند چون این کلمه از زبان
مهاراجه برآمد تمامی ارکان دولت زبان بتصدیق کشودند اگرچه مهاراجه بهادر انکشاف این ماجرا و اظهار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اینواقعه مبدأ آن نموده بود که راجه موصوف مورد عتاب گردیده مردود درگاه فیض‌پناه و بلا دگرد دازانجا که گفته اند عدو شود
سبب خیر گر خدا خواهد چنانچه کشف همین واقعه موجب طلوع نیر اقبال گردید و همین طریق عمل راجه موصوف سبب ترقی دولت
ایشان گشت چه امر بدیهی است که هر کسیکه با ولی‌نعمت خود در بیوفائی کوفت خانه امید دیگران سراسر بسوخت و هر گاه آقای
خود را نشناخت همه را بوفای خود مستظهر ساخت بهمین سبب بندگان جناب که معدن عقل و ذکا و مخزن فهم رسا بودند رای موصوف
را بوفاداری و خلوص نیت از همه ارکان دولت منتخب نموده به مهاراجه بهادر حکم دادند که او را مطمئن گردانیده حاضر گردانند و کار متعلقه
بدستور باو سپارند که بارها از کردارهای گذشته او اصلا تعرضی نیست مهاراجه بهادر چون نفس معامله دگرگون دید و تیغ خود را برشتی نیافت
خون جگر خورده چار ناچار نشنو و بملاطفت بطلب ایشان فرستاد راجه موصوف با خاطر لرزان و دلی پر از امید و بیم به لکهنو
رسید و راجه ملازمت نموده بخلعت خاصه مفتخر و مباهی گردید بیاوری تقدیر بجائی که بود باز رسید اکنون این معامله را
همین جا گذاشته باز سر رشته مدعا بدست می‌آرم که بندگان جناب بعد تمکن بر مسند فرماندهی تفضل حسین خان را بر عهده وکالت
و استقامت کلکته و سرفراز الدوله حسن رضا خان را بعهده نیابت و مهاراجه تکیت رای را بعهده دیوانی و رای جیسکهه رای را بعهده
و اصطبل با اختیار بخشیده بمقتضای مصلحت وقت مراعات و تفقدات بی پایان نسبت ایشان مرعی فرمودند و علاوه ایشان
بدیگر بندگان نیز فراخور حال شان بذل رعایت و عنایت نمودند من بعد وزیر علیخان را بحراست بهمراهی انگریزی روانه
بنارس کردند یک و نیم لک روپیه سالانه برای او مقرر گشت و از نقد و جنس هر قدر که خواست همراه برد اصلا تعرضی باو نگردید گویند
که اشیای قیمتی و جواهر گرانبها و نیز اموال دیگر کارخانجات قیمتی کرورها روپیه همراه برد چندی روز در بنارس بعافیت
گذرانید بسبب شوخی و شرارت که امتزاجش بود در انجام طریق ناهنجارش گرفته اراده بغاوت در سر نهاد و اسباب
سرکشی آماده و مهیا کرده غلغله در اطراف و جوانب انداخت چیری صاحب رزیدنت بنارس که با او سر اتحاد داشت
باستدراک اینحال روزی او را پیش خود طلبید و دوستانه پند و نصایح نموده ازین حرکات ناملائم تنبیه نمود
وزیر علیخان از غایت ناعاقبت اندیشی بغضب آمده آن صاحب با عقل و فرهنگ را به تیغ بیباکی کشته بخاک و خون
انداخت و بعد اتمام کارش بیرون آمده و آتش به کوتهی او زده با فوجی که همراه داشت بقتل دیگر صاحبان عالیشان کمر بست
و مرزا جمعه پسر جهاندار بخت شاهزاده دهلی را بپادشاهی و خود را بوزارت برداشته غلغله در زمین و زمان افگند فوج
انگریزی بظهور این فساد عظیم بمقابله و مقاتله در رسید وزیر علیخان هم شاهزاده را همراه گرفته اختیار مقابله نموده آتش جدال
و قتال از طرفین مشتعل گردید در اندک زد و خورد جمعیت مرزا چون بنات النعش از هم پاشید و مرزا جمعه گرفتار پنجه عذاب
گردید ناچار وزیر علیخان هم حرکت مذبوحی اختیار نموده بالآخر بگفته خیر اندیشان عنان از میدان بر تافت و از تعقب
سپاه انگریزی جای امان نیافته اسپ در دریای گهاگهره زده بعافیت گذشت و از انجا افتان و خیزان بعد
سرگردانی بسیار براجه جی پور پیوست والی جی پور مراسم استقبال بجا آورده به تعظیم و تکریم گرفت و موعود

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بانواع روابط و اتحاد نمود درین اثنا کرنیل کالنس صاحب بهادر که به تعقیبش مامور بود با فوج ظفر موج به جی پور رسید
و راجه را طمع زر داده بگرفتن وزیر علیخان ترغیب داد و راجه از زر دوستی متاع گران از پیمان را گذاشته
وزیر علی خان را حوالهٔ او نمود کرنیل کالنس بهادر او را به کلکته برده به قلعهٔ ولیم فورت مقید ساخت و تا حیات همانجا
گذرانید و در سال یکهزار و هشتصد و شانزده عیسوی ماه جون مطابق ماه شعبان سنه یکهزار و دو صد و سی و دو هجری بعمر سی
و شش سال از جهان فانی درگذشت تاریخ وزیر هند وزیر علی حیف جاه :: چو سوی خلد برین رفت زین سرای غرور
ندیدیم غوطه بدریای فکر ما آریم :: بدست گوهر تاریخ فوت آن مغفور :: بگوشم آمد ناگه بشور و شیون شین :: نوای دلی فاز جن و
١٢٣٢ ه
انس و طیور +

ذکر انتظام نواب یمین الدوله ناظم الملک سعادت علی خان بهادر مبارز جنگ

چون بندگان جناب را از طرف وزیر علیخان جمعیت تمام دست بهم داد و استقلال کامل بحکومت و دولت بهم رسید رای صواب
انتما اقتضای آن نمود که تفضل حسین خان و سرفراز الدوله حسن رضا خان و مهاراجه تکیت رای را از میان برداشته سررشته
انتظام مملکت بکف اقتدار خود در آرد و ازین گنجفه بازان فرزین کردار بساط مملکت خالی گرداند چنانچه علامة العلما تفضل حسین خان را
بدستور قدیم عهده سفارت داده روانه کلکته فرمود و سرفراز الدوله را فرمان داد که از هنگام صبح تا شب حاضر حضور باشند و
امورات مملکت بعرض اقدس رسانیده سرانجام مهمات دولت نماید درینصورت سرفراز الدوله بطبق فرمان حاضر دربار می بود
و از محنت حاضر باشی آسایش و عافیت را خیرباد گفته بعد ابست کاری داشت چون بندگان جناب را بهر صورت استیصال
سرفراز الدوله پیش نهاد خاطر بود و بنا بر مزید تکلیفش هودج فیل بجانب اختصار تیار کنانیده سواری اختیار فرمودند از انجا
که قاعده مستمر این دولت آن بود که هنگام سواری صاحب ملک و مال نایبش در عماری نشسته خدمت مگس رانی بجا آرد پس
سرفراز الدوله حسب معمول آن تنومندی و فربهی در ان جای مختصر بهزار جر ثقیل خود را گنجانیده بانواع تکلیف می نشست چندان
اذیت برمیداشت که دمبدم جانش بر لب می آمد غرضکه سرفراز الدوله عجب عقوبت زندگانی کردی و از جان به تنگ آمده هر دم
خواهان مرگ بودی تا چند روز بسبب هجوم مصائب و تکالیف جهان فانی را بدرود نمود و سه لک روپیه قرض مهاجنان
بذمهٔ او بر آمد از نیلام اثاث البیت با ایشان دهانیدند و اسباب جلوس وغیره که عطیهٔ سرکار بود همه منتقل بسرکار خود نموده
داخل کارخانجات نمودند و دختریش را با کاظم علی خان پسر خود عقد بسته از نقد و جنس که بعد خانه خرابی در خانه او باقی مانده
بود بجهیز کتخدائی وصول فرمودند بالجمله در چند روز از سرفراز الدوله از حشمت و دولت او نشانی نماند تفضل حسین خان
نیز در همین ایام هنگام مراجعت از کلکته ما بین راه ودیعت حیات کرد اکنون ازین جماعه مهاراجه تکیت رای باقی بود
او هم در چند روز بپایهٔ عزل در آمد تمامی سامان دولت و حشمت و اسباب شوکت و عظمت او بصیغهٔ ضبطی در آمد و داخل
کارخانه سرکار گردید و رای جیسکه رای برادر جد راقم السطور از عهده و اصلی باقی بجای او ترقی کرد مهاراجه تکیت رای

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

امیری بود که در سخاوت و فیاضی عدیل و نظیر نداشت هندوان او را راجه کرن میگفتند و مسلمانان او را حاتم طائی خطاب میکردند در سخاوت هنود و مسلمانان برابر بود و هر جا که بمصرف کثیر شواله تعمیر نمود برابر آن مسجد طیار ساخت غرضکه در بلاد و قصبات از عمارتهای خشتی و سنگی یادگاری خوب گذاشته و بر دریاها و خارها و نالهها پلها گذاشته بالجمله از ارباب احتیاج هر که بجناب رجوع آورد روی ناکامی ندید و آنچه بخیال هم نداشتی زیاده از آن از خوان نعمتش بهره بر و کسیکه بنوع مقرری او از بست و بخشش ملکی و سی سالانه متجاوز بوده بدل و ایثار دهند و انتهائی نداشت و زنده است نام نیک نوشیروان بعدل گرچه بسی گذشت که نوشیروان نماند مهاراجه فرزندی یا دختری نداشت برادرزادگانش از عدم لیاقت کاری نیافتند و بنامرادی در ساختند بعد این معاملات نواب گورنر جنرل بهادر در باب تعیین نایب ترسیل کتابت نموده خود بندگان نواب بجوابش نوشتند که چون نواب جنت مکان خیلی عدم توجهی بکار و بار سلطنت داشتند بدین ضرورت نایب مقرر کرده بودند از آنجا که این دولت را بامور مملکت توجه بذات خاص خود است و وسعت این مملکت احتیاج نایب ندارد بنابران تخفیف این عهده بعمل آورده ام انشاء الله تعالی در عهد دولت خود ضرورت آن نخواهد بود من بعد بنظر احتیاط نصیر الدوله فرزند دوم خود را به نیابت برگرفتند و شمس الدوله پسر سوم را بعهده جرنیلی امتیاز بخشیدند و غازی الدین حیدر پسر کلان را ولیعهد ساختند و حکم عام در دادند که از امروز فرزندان این دولت را مرشدزاده گفته باشند و اصل اصول انتظام مملکت را بر پرچه اخبار قرار دادند خریطه اخبار که اخبارنویسان از اطراف ممالک هر روزه بر ڈاک میفرستادند بدست خاص خود میکشادند و هر پرچه را خود ملاحظه کرده حکمش بدست خاص خود می نوشتند و جهت مزید تفتیش و تحقیق هرکارها به تعداد کثیر مامور فرموده بودند که خبر تحقیق از هر جا آورده معروض داشته باشند و برین هرکارهها هرکارههای دیگر مقرر ساخته بودند که تفتیش راست و دروغ اخبار این هرکارهها کرده باشند که مبادا بغرض نفسانی اشخاص بیگناه را بعتاب و خطاب مبتلا بسازند اگر احیاناً خبر دروغ کسی میرساند بسیار بسزا میرسید

ذکر تقسیم ممالک محروسه فیمابین نواب وزیر و صاحبان انگریز بهادر

اگرچه نواب سعادت علی خان بحصول دولت و ریاست و بوصول مکنت و حشمت بمقرین نشاط و انبساط می بود اما از اقبال مضمون تقسیم ممالک محروسه سخت پشیمانی داشت و میخواست که این اقرار صورت قرار نگیرد و این عهد و پیمان رنگ نفاذ نپذیرد بدین سبب مدام سر بزانوی تفکر نگون داشتی و بدین اندیشه بهر چار سو نظر انداختی اما فکری از فکرها پیش کار گرفتی نیفتاد و شاهد مدعا جلوه ظهور ننمود چون مدتی برین گذشت و باوجود تاکیدات صاحب رزیڈنٹ بهادر غیر از لیت و لعل از طرف نواب وزیر جوابی نرفت بدین سبب نواب گورنر جنرل لارڈ ولزلی صاحب بهادر در سال چهارم جلوس والا به لکهنؤ تشریف ارزانی داشتند و بایمای نواب معزی الیه صاحب رزیڈنٹ بهادر مولوی سبحان وکیل نواب والاجناب را طلبیده شمشیر برهنه پیش ایشان نهاد و گفت که یا نواب شما حسب اقرار ملک تقسیم نمایند و یا جواب شمشیر بدهند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

مولوی سدن معروض داشت که جواب شمشیر بعد از معرکه بکسر ختم شد کیست که با صاحبان انگریز جواب با شمشیر دهد البته در معامله تقسیم ملک گذارش خود انیست که نواب وزارت مآب را درین معامله سر مو عذری نیست انشاء الله تعالی از و در تکمیل عهدنامه بعمل می آید بعد این گفتگو مولوی سدن بحضور نواب وزیر آمد و صورت حال من و عن باظهار آورده معروض داشت که حالا در توقف و مکث نتیجه نیک بنظر نمی آید گمان غالب است که بحالت لیت و لعل نوبت جنگ و جدال برسد نواب والا جناب همان ساعت رای جیسکهه رای را طلبیداشته بنابر تقسیم ممالک محروسه فرمان دادند چنانچه رای معزی الیه مشاهیر بسنام ناظمان ممالک مثل رکن الدوله بهادر الماس علیخان و حکیم مهدی علیخان و مرزا مهدی و دیگر ناظمان جاری نموده در اندک مدت جمله ناظمان کاغذات نکاسی خام داخل کردند اما بخوف مطالبات و واصلات سنین ماضیه جمع اصلی و نکاسی خام مخفی داشتند چنانچه بر بنای کاغذ مدخله شان تقسیم ملک بعمل آمد و نقصانی کثیر درین معامله بظهور رسید ملک یک کرور سی و پنج لک و بست و سه هزار و چهار صد و هشتاد و پنج روپیه تفویض سرکار انگلشیه گردید بصورت ذیل

حسب قول قرار سابق	بابت تنخواه شاهزادگان دهلی مقیم بنارس و اولاد نواب فرخ آباد و نواب حافظ رحمت خان و الماس علی خان و تفضل حسین خان
[illegible] لک	[illegible] لک [illegible]

تاریخ این تقسیم چنین یافتند

	خود بخود این دور دورنگی گرفت		ملک ز نواب فرنگی گرفت	
			۱۲۱۶	

تفصیل ملک که بقبضه سرکار انگریز افتاد

یک کرور [illegible] لک [illegible]

چکله گورکهپور و دامان	محالات رهتر	فرخ آباد	کهیری اکرته	اعظم میان	جمع کل
[illegible] لک [illegible]	[illegible] لک [illegible]	[illegible] لک [illegible]	دو لک [illegible]	[illegible] لک [illegible]	[illegible]
گورکهپور	صوبه اله آباد	چکله بریلی	اتاوه	نامل	
[illegible] لک [illegible]	[illegible] لک [illegible]	[illegible] لک [illegible]	لک [illegible]	لک [illegible]	

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

تفصیل ملک بقیه که در تحت نواب وزیر ماند

[illegible] کسرپور [illegible] لک [illegible]

چکله گونڈه [illegible] لک [illegible]	بسواڑه [illegible] لک [illegible]	بانگرمو [illegible] لک [illegible]	چکله کهیرات [illegible]	چکله جگدیس پور دو لک [illegible]	چکله خیرآباد [illegible]
دیوا سترکهه [illegible] لک [illegible]	دریاآباد وغیره [illegible] لک [illegible]	رامنگر [illegible] لک [illegible]	چکله محمدی [illegible] لک [illegible]	چکله سندیله رسول آباد و صفی پور [illegible] لک [illegible]	چکله سلطانپور [illegible] لک
گوشاین گنج [illegible] لک [illegible]	نانک پور بهار دو لک [illegible]	املاک نواب صفدرجنگ در شاهجهان آباد [illegible]	املاک زرخرید سرکار در بنارس [illegible]	حضور تحصیل [illegible]	

ذکر بندوبست ممالک محروسه بعد تقسیم ملک

چون بندگان عالی را از تقسیم ملک انفراغ کلی دست داد به تنظیم و تنسیق بقیه مملکت نظر توجه مبذول فرمودند و بسیاری تغیر و تبدل در انتظام سابقه بعمل آوردند از انجمله رکن الدوله نصیر الملک محمد الماس علی خان خواجه سرا که از اعاظم ناظمان این ملک بود و بسیاری ولایات در تحت فرمان داشت بعلت تغلب و تصرف زر سرکار از نظامت معزول کردند و بسا آینده هم از دیگر کارها ممنوع ساختند از انجا که خان معزی الیه بضاعت کرورها روپیه با خود داشت بلکه در تمول و زرداری کسی همسرش نبود پس باوجود عزلت و عطلت تاحیات بکمال ثروت و فراغت بسر برد گویند در سخاوت و فیاضی بی نظیر بود و همت بلند و نیت حق پسند داشت چون هنگام رحلتش فراز آمد صندوقچه خود را طلبید و تمسکات قرض لکهوکها روپیه که بذمه امرای لکهنو بود چاک کرده در حوض بینداخت و بمازمان و غلامان در اخفای این راز تاکیدات شدید نمود بالجمله چون الماس علیخان جهان فانی را بدرود نمود جایداد و املاکش که از کرورها متجاوز بود بضبطی درآمد و از نقود و اجناس لکهوکها روپیه پیش غلامانش ماند یکی از ان مینالال قوم کایست ساکن جهان آباد بود که او متاع گران از ایمان را بعوض زر و دولت فروخته غلامی او اختیار نمود و باسم حیدربخش حبلیه موسوم گشته صاحب دولت و جاه گردید هنوز اولادش به کوڑه جهان آباد بر املاک و جایدادش قابض و متصرف اند الغرض بندگان عالی حیدربخش را هم زیر محاسبه گرفته بضبطی او متوجه گشتند اما از حسن سعی میرزا جعفر منشی رزیڈنٹی از ین بلا رهائی یافت انیست احوال الماس علی خان دیگر از ناظمان این عهد میرزا مهدی علی خان بود او هم بپایه عزل درآمده در زندان افتاد و همانجا از قید حیات رهائی یافت برادرش حسین علیخان بهزار خرابی خود را از محاسبه پاک ساخته عزلت و خانه نشینی را غنیمت دانست دکاظم علی خان پسر زین العابدین خان ساکن کوڑه جهان آباد دیواد یدا نجال خود را بطرف دکن کشید و باز تاحیات ردی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

این دو پاینده باجمله از ناظمان قدیم غیر از فضل علیخان و حکیم مهدی علیخان و مرزا خانی دیگری نماند حالا بهد کارداران راجه بستیل پرشاد و راجه بهوالی پرشاد و راجه پرم دهن جعدار تم السطور و راجه گوردهن لال برادر ایشان را که بدیانت و امانت ایشان اعتمادی قوی بود برای نظامت منتخب کردند و بعض نظامت اطراف ممالک ایشان را نواختند و محکمهٔ اخبار به صاحب رای دیال برادر مهیر بهار اجه رای بالکرشن نامزد فرمودند و انتظام فوج بدینگونه کردند که از هشتاد پلٹن و یازده هزار سوار مهلگی چهل هزار پیاده و سه هزار سوار نگاهداشتند باقی همه را موقوف کردند و تنخواه پیاده چهار روپیه و جمعدار پنج روپیه و کمیدان هشتاد روپیه و تمندار یازده روپیه و سوار بست روپیه ماهوار مقرر فرمودند در سنه یکهزار و دوصد و بست و چهار هجری راجه رای جیسنگه رای ودیعت حیات فرمود این واقعه بر خاطر اشرف بس گران گذشت یکروز و یکشب از غایت حزن و ملال بچیزی توجه نفرمودند فی الواقع اختصاص رای موصوف باین درگاه همچنین بود تا وقتیکه بخدمت وصلباتی امتیاز اندوخت بمدوح خاص و عام و مطبوع اقارب خود بود من بعد که بپایهٔ والاه دیوانی رسید وضیع و شریف صغیر و کبیر را از حسن سلوک خود ممنون احسان نمود و از دیانت داری و کفایت اندیشی نواب وزیر را شیفتهٔ خدمات خود ساخت روزی نبود که به خلعت فاخره و ملبوس خاص سرفراز نسازند و ساعتی نبود که به مهربانی و مهربانی جناب ایشان را عزتی نبخشند بالجمله اقتدار و اختیار ایشان درین عهد دولت از اندازه درگذشت و بطفیل عاطفت فرمانروایان این دولت چندان صاحب دولت و جاه گردید که ذکرش از احاطهٔ تقریر بیرون است بعهد اقتدار خویش در لکهنو و سندیله عمارت لکها روپیه تعمیر ساخت که تا حال نظارت بخش دیدهٔ نظارگیان است و از دیهات و علاقجات نیز بسیاری ریاست بهم سانیده که نبیره زاده انجمله ریاست سروین ترا گانون یادگار او ست علاوه دیگر صفات طبع نیز موزون داشت شعر هم خوب میگفت مصدوا بخود ستکدامی نازنین بیکار زمصر نازمی آید ؛ که یوسف در رهش از دیده فرش اندازمی آید ؛ بنابر مناسبت بسخن مثل سید صدر عالم بهانوی و بهگوانداس بسمل و دیگر شعرای نکته سنج جمع آمده زله ربای خوان نعمتش بودند این چند ابیات مثنوی بسمل برای سیر ریاض سخن بسلک تحریر درمی کشم سحرگاهی درون خانهٔ خویش ؛ نشستم فکر مطلبی در پیش ؛ آمد آواز در بگوش من آواز ؛ که برون آر خانه ای دمساز ؛ این صدا چون مرا بگوش رسید ؛ شد دل از اختیار و هوش پرید ؛ بیقرارانه آمدم بر در ؛ تا کشادم بکار سو نظر ؛ بود راجه کنور شفیق قدیم ؛ که بود همدم و انیس ندیم ؛ از ره دوستی سلام کرد ؛ شاد خاطر ازین پیام کرد ؛ که فلک رتبه هلال رکاب ؛ رای انجم سپاه مهر جناب ؛ مخزن لطف و مجمع اشفاق ؛ منبع مهر و معدن اخلاق ؛ قدردان قدر بخش قدر افزای ؛ مظهر فیض رای جیسنگه رای ؛ خوانده در خدمت خود است بوفا ؛ همره ما برگذار بیا ؛ دل من زین نوید لطف عمیم ؛ تازه شد چون گل از هبوب نسیم ؛ دست آن غمگسار بوسیدم ؛ همره او روانه گردیدم ؛ چون رسیدم بمحفل پر نور ؛ که از و باد دیدهٔ بد دور ؛ پیش آن صاحب بلند مقام ؛ خم نمودم سر از برای سلام ؛ بکشادم زبان بمدح و ثنا ؛ مطلع تازه خواندمش بدعا ؛ بر فلک مهر و ماه تا باشند ؛ خلق را

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

با قوا انتها باشد * باز کرم در بر خودم بنشاند * مطلع فتان جامی خواند * ای فروغ جمال تو خوبان * پرتو خوبی تو محجوبان جلوه
جمع کردم گرامی و لایق پایه * بود جا بسی گران مایه * هر چه گفته همه نیکو گفته * همه دُر سفته و گهر سفته * لیک او رخت
چون بجنت نمود * گنج معنی بهاتفی بسپرد * رفت چون هاتفی بملک بقا * داد آن گنج ایزد اهلی را * گشت اهلی چو با خدا
واصل * یافت آن گنج مرشد کامل * چونکه مرشد سوی ارم بشتافت * جمله آن گنج را ثنائی یافت * چون ثنائی ز دهر کرد سفر
به نظیری رسید گنج گهر * چون نظیری نشد ز دیر کهن * شد ز آن مسیح گنج سخن * چون مسیح از زمانه رخت به بست * صائبا
آن طلسم گنج شکست * کرد صائب چو از جهان بدرود * داد آن گنج را به فائض زود * رفت فائض چون زین سرای
سپنج * داد اکسیر را خدا آن گنج * کرد اکسیر چو زیر زمین * یافت آن گنج را جناب یکین * مایه داری کنون بخلق جهان
نیست کس همچو آن بلند مکان * بود دهلی مقام والاش * لکهنو حالیا بود جاش * از قدومش زمین شرف دارد *
همه سکان از مکین شرف دارد * من چو زین گنج مایه ور گشتم * بی نیاز از دُر و گهر گشتم * کس چو من نیست مایه دار اکنون
داده ملک سخن مرا بیچون * می توانم سخن از آن گفتن * داستان بعد داستان گفتن * لیک هر کس به پیش فکرم پست * چه
هست تیغ زبان مرا در دست * گر بدعوی کسی سر افرازد * تیغ من فرق او جدا سازد * ملک معنی مرا بود بیشی * منم
امروز خسرو معنی * رای رایان چو این شنید از من * ریخت لعل و گهر ز درج دهن * ای مرا مونس و شفیق قدیم * بود
روزانه و شبانه ندیم * گر توانی سخن از آن گفتن * تو برای رضای خاطر من * قصهٔ عاشقان بکن انشا * یادگاری
گذار در دنیا * چون مرا حکم آن بلند مکان * بود بهتر ز صد هزاران جان * کمر سعی خویش بر بستم * رفته در کنج خانه
بنشستم * بهر یاران فسانه گفتم * مست بودم ترانه گفتم * رفت از هجرت نبی تا حال * با هزار و صد و نود یکسال * نیمه
داستان بماه صیام * بنمودم بخیر روز تمام * ای خدای کریم دانائی * که نیم لاف زن ز خود رائی * بیخودم هستم و نمیدانم *
که چه میگویم و چه میخوانم * عذر به پذیر و از گنه بگذر * تا کند خامه راه معنی سر * همرهش باد قاید توفیق * گفته الله الرفیق ثم
طریق * منقول است که چون هنگام وفات رای معزی الیه در رسید فردی از نقود و اجناس مملوکه خود به تعداد هفت کرور روپیه
بقید تحریر در آورده بدست فیض الله خان خدمتگار خود پیش نواب وزیر فرستاده معروض داشت که چون رمقی از حیات مستعار
من هنوز باقی است امیدوارم که بکار پردازان سلطنت امر گردد که بضبط اثاث البیت این بنده درگاه پردازند و اهل
کار خانجات سرکار نمایند هر چند قاعده مستمره این دولت آن بود که هر گاه کسی از ارکان دولت بمیرد تمامی اثاث البیت او
بضبطی در آید اما بندگان عالی بنابر حسن خدمات رای معزی الیه متاثر و متحسر گردیده حکم معافی جایداد بخط خاص بر ناصیه عرضداشت
نوشته مطمئن فرمودند و بعد وفات ایشان راجه پرم دهن جد راقم السطور و راجه گوردهن لال برادر ایشان را بعطای
خلعت ماتمی نواختند و پس از چندی بحکومت چکله سندیله امتیاز بخشیده خلعت فاخره با علم و نقاره مرحمت ساختند
و عهدهٔ دیوانی به پاکرشن کائسته سکسینه عنایت فرموده بخطاب رای مخاطب فرمودند و در ابتدای حال بدفتر دیوانی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بوجہی قلیل بسر میبرد از انجا کہ آثار رشد و کاردانی از جبہۂ او واضح و لائح بود و بصفات دیانت و امانت اتصاف داشت رای معزی الیہ
شفقت بسیار بحال او مرعی فرمود و بحضور نواب فریدون ایشان نموده معروض داشت کہ بعد از من لائق این پایہ ہمین کس است
چنانچہ بعد وفاتش ستارۂ طالع رسید بجائیکہ رسید اکنون ازین گفتار و کار زبان بکام خموشی کشیده بباز سر رشتۂ سخن بدست می آرم
کہ چون نواب وزیر او را از انتظامات اندرونی فراغتی دست بہم داد ہمت والا متوجہ بر آن گردید کہ سمند حکومت و فرمانروائی در
تمام ساحت ہندوستان بتازد و عروس مملکت را بآغوش تمنا در آرد چون استحصال این امر عظیم بصورتی دیگر در آئینۂ خیال تصور اشکال
می نمود بنابران مسٹر اوزلی را بلندن فرستاده درخواست ٹھیکہ داری ممالک محروسۂ انگریزی باد ا زر پیشکی و افزونی جمع سال بسال
بحضور پارلیمنٹ و شاہ جمجاه انگلستان پیش نمودند از انجا کہ خراج این ولایت وسیع ہندوستان زیاده از چہل و پنج کرور روپیہ نبود
و بعد مصارف ہیچ پس انداز نمیگردید بلکہ فاضل بصرف میرسید لہذا اہالیان پارلیمنٹ این معنی را بطیب خاطر قبول کردند لارڈ مائرا
را بہ گورنری ہندوستان امتیازی بخشیده جہت درستی این امر عظیم روانہ ساختند گویند کہ لارڈ موصوف پیش ازین چندی
بسبب کثرت وام بغایت تنگ بود و قریب بود کہ ریاست و املاکش از دست برود و بعرض تلف رسد بندگان عالی بذریعہ
وکلای خود استدراک این ماجرا فرموده از یک کرور روپیہ اعانت لارڈ موصوف نمودند تا حالتش از پریشانی بجمعیت گرائید
بدین سبب لارڈ موصوف اخلاص و اختصاص بسیار با آنجناب داشت درینوقت کہ لارڈ ممدوح بگورنری ہندوستان
سرفرازی یافت خط شوقیہ بہ بندگان عالی نوشت کہ عنقریب این نیازمند بہندوستان میرسد انشاء اللہ تعالی کارہای
جناب خاطر خواه سرانجام میدہد بندگان عالی ازین مضمون مسرت مشحون بغایت محظوظ گشتند و باوجود دانشوری و ہوشمندی قطع نظر
بر آل کار نکرده این راز را با مقربان و نزدیکان درمیان نہادند تا رفتہ رفتہ خبر بگوش بیلی صاحب رزیڈنٹ بہادر رسید
از انجا کہ فیمابین بندگان جناب و رزیڈنٹ بہادر کدورت بسیار بلکہ نوبت سلام کلام ہم نمیرسید ہر روز ملالی نو و خلشی تازه
وگلی تازه می شگفت بدین سبب رنجیده ملال خاطرش بیفزود و در فکر خود افتاد از اتفاقات ہمدرین ایام بندگان عالی بعارضۂ جگر و
استسقا مبتلا شدند حکیم علی شریف متصدی معالج گردید در چند روز از معالجہ خود صحت داد روزیکہ غسل صحت فرمودند بتقریب
زیارت بدرگاه حضرت عباس بکمال تزک و احتشام تشریف ارزانی داشتند بعد معاودت از انجا یکپاس شب
گذشتہ بود کہ آب یخنی طلب فرمودند مغضا نعلیخان خسر پورده آنجناب از رعایت کوزۂ یخنی زہر آمیختہ پیش نمود بندگان عالی غافل
ازین ماجرا جام یخنی از دست آن بدانجام گرفتہ در کشیدند ہمین کہ از حلق فرو رفت زہر در تمام بدن سرایت کرد در ساعت
مزاج مبارک از مرکز اعتدال در افتاد و ہماندم شاہباز روح مبارک از آشیانۂ عنصری پرواز نمود بظہور این واقعۂ دل خراش
و وقوع این حادثۂ جگر تراش آثار قیامت در محلات ظاہر گردید و تمامی ارکان دولت و اعیان مملکت سر رشتۂ تدبیر
از دست داده مضطر و سراسیمہ شدند مرزا غازی الدین حیدر ولیعہد بدریافت این خبر وحشت اثر مضطربانہ خود را بدولتخانہ
رسانیدند و صاحب رزیڈنٹ بہادر ہمانوقت مع ڈاکٹر در رسیدند و نعش را ملاحظہ کرده بعد گرفتن فصد برفع شک نمودند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

همانساعت بند و بست دروازه ها بعجل آورند و هر طرف عمل و دخل نموده چوکی و پهره نشانیدند بعضی مورخ بران اند که بفیصله
بایمای صاحب رزیڈنٹ بهادر مرتکب اینچنین حرکت گردیده والله اعلم بالصواب مدت حکومت شانزده سال و یازده ماه و
بست و یکروز صاحبان رزیڈنٹ کلمدن صاحب کرنیل سکاٹ صاحب کرنیل کالنس صاحب کرنیل بیلی صاحب
نایب نواب نصیر الدوله محمد علیخان دیوان دو اصلباتی توتس رای جیسکهه رای راجه دیا کرشن بخشی الملک رای مجلس رای

ذکر شعرای نامی این عهد

شیخ غلام همدانی المتخلص به مصحفی از امروهه مضافات مراد آباد در عنفوان شباب به شاهجهان آباد و از انجا
به لکهنو آمد هنگامه سخن پردازی گرم نمود و غلغله سخن سرائی و معنی آفرینی از زمین تا آسمان رسانید شیرینی کلامش مذاق سخن
شناسان را شیرین ساخت و نمکینی طرز بیانش شوری بجهان انداخت در اردو شش دیوان بود و تذکره دارد و در فارسی
یک تذکره و یک دیوان با جرأت و انشا اکثر مباحثات و معارضات کردی در اثنای غالب آمدی امروز دیوان اردو
پیش نظر است برخی از ان ثبت افتاده دوست بلبل خوش صفیر هون گلشن روزگار کا ؛ کچهه مین اشید خوان نهین زمزمه بهار کا
لاله هوا زمین پر رنگ شفق سپهر پر ؛ خون کهان کهان گرا زخم تن فگار کا ؛ تیغ کیے هوئے علم اب کهو کیون کهرے هو تم
کام تو هو چکا تمام مصحفی زار کا ؛ وله جاؤن مین کسکے پاس میرا آشنا هی کون ؛ دنیا مین بیوفا هین سبهی باوفا هی کون ؛
پهولون په ٹرکتی هی جو یکبار اوس بهی ؛ کیا جانے صبح جا کے چمن مین بسا هی کون وله بیگانه خو کو ہے گر آشنا بناؤن ؛
ایسا کبهی نه خوش هون گر کیمیا بناؤن ؛ اے مصحفی جو آؤن معجز طرازیون پر ؛ موسی صفت عصا کو مین اژدها بناؤن وله
ڈرتا هون صبا تجهسے جو وه زلف گرهگیر ؛ قسمت هی بری مجهه پر کهین پیچ نه پڑ جاسے ؛ تو آئے جو گلگشت کو ای سرو خرامان
شمشاد خجل هو کے زمین مین ابهی گڑ جاسے وله روز رو طال نیا دیده تر رکها ؛ ایک بهایا بهی نه ناسور جگر پر رکها

مرزا محمد حسن المتخلص به قتیل بن درگاهی مل از کهتریان شاهجهان آباد دهلی بود بنابر صحبت اهل اسلام
به ملت محمدی درآمد در سخن سرائی پایه اش بلند بود در فارسی و ترکی استعدادی کامل داشت بلاد عرب و عجم
و ترکستان همه دیده و محاورات فارسی و ترکی بخوبی تحقیق کرده صاحب تصانیف کثیره و مصنف کتب معتبره است
مدتی مصاحب امیر الامرا غازی الدین خان بهادر عماد الملک بود من بعد به لکهنو آمد و تا حیات همین جا بسر برد
پیش امرا و وزرا توقیر بسیار یافت و استاد مسلم الثبوت گشت در سال یکهزار و دوصد و دو هجری وفات یافت
از وست ای وای بران لب که بود بوسه گه غیر ؛ چلمی نظری نیست من بی سر و پا را ؛ وله از یار علاج دل
شیدا شدنی نیست ؛ چه علاج ستم پیشه مسیحا شدنی نیست ؛ تا چند قتیلا جو حزین ناله و زاری ؛ آه این شب هجر است
که فردا شدنی نیست ؛ وله در ره عشق دلم شد هدف تیر کسی ؛ زخم من به شد و نیست ز تدبیر کسی ؛
چاکنم من بچه سان کشته نگردم که شها ؛ خون من کرده حلال دم شمشیر کسی ؛ وله یک پهلو صد خنجر یک سینه و صد پیکان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در قتل مظلومان این هست شان ما ٭ وله ٭ از خیل ترا نیست رازدار کسی ٭ که جان ابی به رسید ولیت شکوه ٭
وا نکند ٭ وله ٭ کسی خود را اسیر درد دوری تا کجا دارد ٭ نهادم بر گلو خنجر که همت کارها دارد ٭

رای گلاب رای المتخلص به گلشن عم نامدار این نامه نگار از اعاظم دقیقه شناسان سخن و از
اجله نامورا این فن بود و در عربی و فارسی پایه بلند داشت و در علم تاریخ و لغت و شعر گوئی و سخن سنجی رقم یکتائی
می نگاشت با وجود کثرت امور دولت و وسعت دایره حکومت و تعات عزیزش بدین شغل خطیر صرف فرمودی و گاهی
از موانست شاهدان سخن معطل نبودی هنگامیکه ودیعت حیات فرمود دفتر نامه های لطفی بدستش بود ارباب خرد
موانست و باسخن و تالف او باین فن از اینجا دریابند در فارسی دیوان کلانی دارد و اول از مرزا قتیل و من بعد
از مصحفی تلمذ کردی علاوه آن بعلم تیراندازی بی مثل و بی نظیر بود ٭ از دست نسیم صبح پیغام شگفتن داد گلها را ٭
درین گلشن چو نرگس باز کن چشم تماشا را ٭ نمیدانی که اینجا بیکسی سر و رکفن دارد ٭ چه بیدردانه بر خاک خرام
می بری پا را ٭ وله ٭ عاشقانند که جز ناله ز دل سر ندهند ٭ پاره سازند گریبان به رفو در ندهند ٭ خوبرویان
جهان را چکنم شرح ستم ٭ صبر هرگز نبود تا غم دیگر ندهند ٭ وله ٭ با تیغ ناز و غمزه سوار سمند شد ٭ فریاد الامان ز دل یک
بلند شد ٭ صد چاک سینه دو چشم ام از اضطراب ٭ آخر برون ز سینه دل دردمند شد ٭ وله ٭ مثل خاطر بسوی
او دارم ٭ روز و شب آرزوی او دارم ٭ صبح و شام از پی نظاره او ٭ سیر گاهی به کوی او دارم ٭ رنجش
آرد مزاج من هر دم ٭ عاشقم لیک خوی او دارم ٭ وله ٭ آنکس که از زبان تو حرف جفا شنید ٭ گویا پیام
خضر ز آب بقا شنید ٭ وله ٭ عاشق که سوی ملک عدم شد سفر او ٭ آشفته مگر به دو بیابان گذر او ٭ وله ٭ قصیده در مدح
راجه پرم دهن جد این نامه نگار آمدم شاد بکوی تو و نالان رفتم ٭ بچه رنگ آمده بودم بچه عنوان رفتم ٭
جیب در جیب بخیدم ز تو خار حسرت ٭ نه پی چیدن گلهای گلستان رفتم ٭ آمدم پیش تو تا گاه نمودی قتلم ٭ بهم
از دم تیغ تو بر چشمه حیوان رفتم ٭ وه که امروز ز نعل تو سراپا مایوس ٭ چون سکندر ز لب چشمه حیوان رفتم ٭ عوض
لطف تو با من چه نبود ایثاری ٭ دوش زین واقعه شرمنده احسان رفتم ٭ دست بر کش ز ستم ور نه بنم نام خدا ٭ بر دم
رای زمان عادل دوران رفتم ٭ چون رسیدم بدرت از مدد بخت سعید ٭ در حقیقت بدر کعبه عرفان رفتم ٭
لذت تلخی دشنام تو تا یافته ام ٭ در هوای نعم روضه رضوان رفتم ٭ بادیه عشق شد و بر در کوی تو هرا ٭ قند الحمد
ز قطع ره جولان رفتم ٭ راه نا کرده به بستان وصال تو خزان ٭ از گل داغ دل اینا شته دامان رفتم ٭ عقده
وا کرد ز زلف تو از آن دم که صبا ٭ باد دوش در همه اطراف پریشان رفتم ٭ کرد تعمیر عشق تو از آن دم که منزل
در ره ملت آشفته مزاجان رفتم ٭ تا که یارم اثر گریه ذوق لغت ٭ جانب دشت جنون خرم و خندان رفتم ٭
اشک چشم شده بس موج زنان یکباری ٭ گشت زورق نه جهان با طوفان رفتم ٭ رای زمان جهان راجه پرم دهن که از د

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در همه عالم اگرچه دشتها خوار رفتم * گر دمی غنچه روش تنگ زدوران نشستم * از پی اگر بش چون گل خندان رفتم * حاسد
خنده ازین امر رو هست اگرچه بدو کعبه جان ناحیه سلیمان رفتم * نان بدلیدار چو شگفته مزاجان نروم * ازپی فایده
خویشتن بحالی رفتم * گر ترا میسر بود فایده ز منظوره * دیر تا چند تو هم آئی که من هان رفتم * مهر امید بر آورد سر از شرق روش
با همه پاس اگر با هیچ غیر بیان گفتم * از می خلق که یک جرعه بکام فگنند * تا دو عمر ز خود رفتم چو مستان رفتم * تا که زلف هنجش نافه سربسته گشاد
شب باست فزا گل سنبل در ریحان رفتم * تیره ایست تا که سر خویش بعیوق کشید * آسمان گفت که من از سر دوران رفتم * میکنم بهر دعا گو کنون دست دراز
زانکه در راه ثنای تو فراوان رفتم * تا که گویند که بلبل سر گلشن دارد * تا گو شید کی کحل صفاهان رفتم * سایه لطف خدا باد رفیقت جا دیده
که سها بودم و از تو مه تابان رفتم * وله رباعی * با شمع بگفتم که هر شب به چه سان * سازی تو همه سوز دل خویش عیان * گفتا که بسازیم با شیفی چرا
بوی نزد و انیست در ارباب جهان * وله گردش چشمش رهوشم داد بیکاری مرا * دور ساغر گردیده هم هشیاری مرا * زیر شمشیر
جفایش سر نهادن طاعت است * میکند تعلیم استاد وفاداری مرا * در خم زلفش اسیرم از جهان آزاده ام * به ز آزادی است
یارب این گرفتاری مرا * وله درین بهار نه گل خوش نه بوستان بی تو * اگر خوش است همین چشم خونفشان بی تو * نه سوی لاله
ببینم نه سوی گل گاهی * که چشم من نگشاید برین و آن بی تو * وله غمی دارم که دلداری ندارم * وگر دارم وفاداری ندارم *
دل من شیشه صاف است در عشق * برین آئینه زنگاری ندارم * برو بلبل تو بر گل باش خرسند * که من پروای گلزاری ندارم *
انشاء الله خان المتخلص به انشا * انشاء الله خان مرشدآبادی در ظرافت فهم و شوخی طبع ضرب المثل بود و خدمت
نواب وزیر الممالک ناظم الملک سعادت علیخان بهادر تقرب بسیار داشت و بر اکثر کلام شعرای عصر اعتراضات کردی و در لطیفه
گوئی و بذله سنجی علم یکتائی برافراشتی کلیاتش بالتمام بنظر گذشت برخی از ان درین نامه جا یافت **از وست**
مشرب بداند بیدار یم و هیچو شبنم ما * با شمیم تند خوی چون خم همی جوشیم ما * ای خوشا غفلت که از رفتن هنوز آگه نیم * اینقدر ما در میان
خواب و خرگوشیم ما * کاسد افتاده است بازار جهان گو مشتری * گر کسی باشد متاع خویش بفروشیم ما * وله وصف مژگانش قهر و
چشم خونریز است پنداری * نهان در نیستان نیزه خنگیر است پنداری * وله ما طرف باده نگه می کنیم * در شب آدینه گنه می کنیم *
وله ای شوخ محبوب ترا میدانم * از همه خوب ترا میدانم * آتش افروخته در عالم * ای بر آشوب ترا میدانم وله کھینچ لے
کاش وہ پری اپنے مجھے لحاف میں * یا کہ بلا سے پھینک دے دامن کوہ قاف میں * ہو نہ وہ ماہرو تو جھٹ شیشہ مے ولگیہ اگر
شمع سے آگ دوں لگا چادر نور باف میں * شیخ جی یہ بیان کرو ہم بھی تو بار کچھ سنیں * آپکے ہاتھ کیا لگا خلوت اعتکاف
میں وله پھبتی ترے مکھڑے پہ مجھے حور کی سوجھی * لا ہاتھ ادھر دے کہ بہت دور کی سوجھی

دفتر سوم بوستان اوده

ذکر نواب رفیع الملک رفعت الدوله غازی الدین حیدر خلف نواب سعادت علیخان بهادر

نواب غازی الدین حیدر بعد وفات پدر در سنه یکهزار و دو صد و بست و نه هجری مطابق بسال یکهزار و هشت صد و چهارده عیسوی بر مسند ...

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

متمکن گردید تاریخ جلوس چنین یافتند ع خرد گفت جشن وزارت مبارک * هر چند شمس الدوله داعیهٔ مخالفت در سر داشت و بجهت
حصول امر ریاست سعی موفور بجا آورد اما تدبیرش کارے نساخت و نهال تقدیرش برگ و باری نداد چار و ناچار ترک مخالفت
کرده متابعت نمود و طوعاً و کرهاً طریق اطاعت پیمود بعد ارکان دولت و اعیان مملکت نذرها گذرانیده اظهار فدویت نمودند
همان روز آغا میر که از عهد ولیعهدی مقرب خدمت بود بخطاب معتمد الدوله مخاطب شده از خلعت مدار المهامی فرق عزت برافراخت و رحیم
دیاکرشن بعهدهٔ دیوانی و داصلباقی چهرهٔ افتخار برآراست مظفر علیخان به داروغگی دیوانخانه و اهتمام سواری خلعت پوشید قمر الدینخان
المعروف به میرزا حاجی خلف میرزا جعفر منشی رزیدنٹی بجلدوے حسن خدمات مورد عاطفت شده صاحب اختیار و مرجع مهمات این دولت
نامدار گردید رزیدنٹ بهادر بغرض تسلط و رونق کار خود دست مداخلت بکار و بار مملکت دراز کردند و قواعد و ضوابط ترتیب داده
عمل در آمد نمودند بظهور این معنی آئینهٔ خاطر بندگانعالی بغبار ملال مکدر شد و زبان بشکایت و حکایت آشنا گشت مقارن اینحال نواب مارکوس
هستنگس الملقب به لارڈ مایرا گورنر جنرل کشور هند داخل لکهنؤ شدند مراسم استقبال و مراتب مهمانداری بآئین شاهانه بعمل آمد بندگانعالی
که از ولیعهدی صاحب رزیدنٹ بهادر ملالے بخاطر داشتند شکایت اینمعامله از نواب معزی الیه بدرجهٔ غایت نمودند و مستدعی تدارک این فتنه
شدند نواب معزالیه بعد وقوف این ماجرا از صاحب رزیدنٹ بهادر اعراضی شدید فرمودند بلکه معتوب ساخته راضی نامهٔ بندگانعالی و مطلبیدند
درینصورت رزیدنٹ بهادر بنهایت مضطر و سراسیمه گشت و علی نقی منشی خود را برائے اصلاح اینمعامله هدایت نمود منشی موصوف نزد معتمد الدوله را
بوثاق خود طلبید و ذکر اینمعامله درمیان آورده گفت که اگر از سعی شما راضی نامهٔ بندگانعالی بدست آید بعوض آن عهدهٔ نیابت این دولت شما
خواهیم داد نایب معتمد الدوله ازین مژده بنهایت مسرور گشته پیش بندگانعالی آمد و وقت فرصت دریافته چندان فهمائش نمود که بندگانعالی
بلا پس و پیش راضی نامهٔ خود بذریعهٔ معتمد الدوله پیش رزیدنٹ بهادر فرستادند درینصورت این مرحله دشوار گذار باسانی تمام طی گردید و بعد رفتن
نواب گورنر معتمد الدوله بسعی رزیدنٹ بهادر خلعت نیابت پوشید و صحبت میرزا حاجی درهم و برهم شد اکنون اینمعامله را همین جا گذاشته
بطرف حالات شمس الدوله می آئیم که چون امر ریاست بر بندگانعالی قرار گرفت او از غایت حسد ناتوان بینی در لکهنؤ اقامت خود نه پسندیده به بنارس
شتافت شانزده هزار روپیه ماهوار برائے او مقرر گردید و صد سپاه خاصه و بست و پنج فیل و یکصد کهار و مختصری پیاده و سوار در انجا هم همراه داشت تا حیات بکمال
جمعیت و شوکت بسر برد در حالت تحریر این شگرفنامه پسرش اقبال الدوله بهادر در کربلائے معلی استقامت دارد از سلطنت انگلشیه و دولت عثمانیه
بساعزاز یافته صاحب زر و مسافر نواز است خصوص بر اهل هند تفقدات بسیاری نماید از نقد و جنس مراعات میکند با اینهمه بنهایت منکسر المزاج بوده است
در سال سیوم جلوس والا مطابق سنه یکهزار و دو صد و بست و نه هجری جناب عالیه متعالیه بهو بیگم صاحبه والدهٔ نواب آصف الدوله بهادر رخت زندگانی از جهان فانی بعالم جاودانی
کشیدند پرگنه سلون که بجاگیر بود بضبطی در آمد به بادشاه بیگم مرحمت گشت و از جایداد نقود و اجناس حسب وصیت آن مرحومه یک لک روپیه نذر کربلائے معلی
دو لک روپیه برائے تعمیر مقبره علیحده کرده مابقی به لواحقان و خواجه سرایان بذریعهٔ رزیدنٹ بهادر تقسیم گردید درین ایام معتمد الدوله که دولت و ثروتش
بانتها رسیده و اختیار و اقتدارش از حد گذشته بود بپایهٔ عتاب در آمد و میرزا حاجی از کنج عزلت بر آمده باز بر جا خود رسید از
پیران کهن سال و بزرگان راست مقال که این حالات بچشم خود ملاحظه کرده اند سبب معزولی او چنین معلوم و مفهوم گردید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ متعلقہ صفحہ (۱۱۳) بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

گرچون حل وعقد امور مملکت بهمگی بکف اقتدار او درآمد و اختیارش از حد درگذشت از غایت پست فطرتی بدین دولت و ثروت بی ثبات مست بادهٔ بیخودی گردیده از منزل دانشوری و هوشمندے دور تر افتاد و به ظلم و تعدی کمر بسته به آزار خلائق کار از سر نهاد خانهاے غربا و منازل امرا بجرد عنف گرفته اکثرے را بنیاد انداخت و بعضی داخل عمارات خود ساخت گویند که اکثر اوقات جمعی از داد خواهان قریب در دولت بانتظار قدوم میمنت لزوم ایستادند و هنگام برآمدن آنحضرت هنگامه داد و بیداد بلند میکردند هماوقت آنجناب معتمد الدوله را طلبیداشته جواب طلب میفرمودند او بجواب آن از دروغ راستی نما آبی بر نایرهٔ غضب آن والا جناب میریخت تا از غایت اعتبار که بر ذات او داشتند حرف پاره های کذب او را نیز بنقد اعتبار خریده باز داد رسی نمی ساختند و داد خواهان را از داد و انصاف محروم میداشتند چون ازین حرکات ناصواب و غفلت بندگان سپهر جناب جرأت او بیشتر افزود از دیگران چه ذکر است با بادشاه بیگم نیز طریق بے اعتدالی پیمود و میر فضل علی خان را که از طرف بیگم منتظم علاقه جاگیر بود بے دخل ساخته حکام و عمال حسب رای خود مقرر کرد بادشاه بیگم ازین ادائے ناهنجار بر آشفته شکایت او با بندگان عالی نمود و زمین و آسمان بر هم زد تا بندگان جناب باسترضائے بیگم موصوف او را معزول فرمودند و مرزا حاجی را چنانکه مذکور شد بر جای قدیمه جا دادند هنوز دو ماه ازین ماجرا نگذشته بودند که معتمد الدوله بصرف زر کثیر صفائی خاطر بیگم حاصل نمود و سعی او باز بر جای خود رسید و مرزا حاجی خود را به کنج ناکامی و عزلت کشید

ذکر جلوس فرمودن نواب غازی الدین حیدر بر سریر سلطنت و مخاطب شدن بخطاب ابو المظفر معز الدین شاه زمن غازی الدین حیدر بادشاه اوده

نخلبندان بوستان اخبار و چمن پیرایان بهارستان آثار چنین گلدستهٔ سخن بسته اند که چون نواب لارڈ هیسٹنگس الملقب به لارڈ مایره به هندوستان نزول اجلال فرمود بجهت استدراک ملازمت حضرت اکبر شاه ثانی بادشاه دهلی بغایت متمنی گشته بعزیمت آنصوب مصمم نمود تا خبر آمد بدهلی انتشار یافت رزیڈنٹ بهادر حضرت بادشاه را از مقدم آنجناب آگاه ساخت و بجهت تقدیم مراتب تعظیم و تکریم تحریک نمود آنحضرت از لفظ تعظیم بغایت متغص و مکدر گشته بر زبان آوردند که هر چند بمقتضای گردش فلکی از سلطنت باندولت بجز نامی نمانده اما نقد شکوه سلطنت هنوز از دستم نرفته است پس خلاف شان سلطنت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

امید تعظیم ازینجانب نباید داشت رزیدنت بهادر باستماع این ارشاد سر بگریبان تفکر فرو برده تا دیر
بعالم سکوت ماند چون مزاج بادشاه را بغایت آشفته و برافروخته یافت عرض نمود که اگر آنحضرت را همین منظور
خاطر است بدانست کمترین مناسب آنست که نواب معلی القاب را از مقام فرخ آباد که هنوز دایرهٔ دولت
ایشان همانجاست رخصت فرمایند تا نوبت ملال طرفین نرسد حضرت بادشاه ازین رای اتفاق نموده
خلعتی گران بها با نفایس و تحائف شاهانه بذریعهٔ ایلچی کاردان روانه فرمودند تا سفیر با تدبیر بر جناح
استعجال خود را بفرخ آباد رسانیده خلعت رخصت بحضور نواب گورنر جنرل گذرانید نواب معزی الیه
ازین ادای مافی الضمیر حضرت بادشاه دریافته طوعاً و کرهاً خلعت قبول نمود اما سخت اندوه و ملال
بهم رسانید پس همگی فکر انمعنی ملحوظ خاطر اشرف گردید که برغم بادشاه دهلی سلطنتی جدید قائم شود تا سبب
غیرت بادشاه و تدارک این خجالت و خفت گردد چنانچه در ضمن تحریری به نواب وزارت مآب
رفعت الدوله غازی الدین حیدر درباب اختیار لقب بادشاهی ایمای کردند نواب معتمد الدوله بدریافت
این مضمون مسرت مشحون آنحضرت را آماده بر حصول این امر جلیل نموده درینباب تحریری بتوضیح فرستاد
تا باسرع اوقات اجازتی صادر گردید معتمد الدوله باهتمام خود تیاری تخت و تاج بصرف دو کرور روپیه
نموده و دیگر سامان بادشاهی بصرف کرورها روپیه مهیا و آماده ساخت جشنی عظیم ترتیب داد منجمان ساعت
جلوس بتاریخ هیژدهم (۱۸) ماه ذی الحجه سنه یکهزار و دوصد و سی و پنج (۱۲۳۵) هجری روز دوشنبه مطابق سال یکهزار
و هشتصد و هیژده (۱۸۱۸) عیسوی قرار دادند چنانچه نواب والاجناب بساعت مختار از مسند وزارت برخاسته
بهزاران هزار شوکت و حشمت بر تخت سلطنت جلوس فرموده بخطاب المظفر
معز الدین شاه زمن غازی الدین حیدر بادشاه اوده ملقب گشت امام بخش
ناسخ تاریخ جلوس یافت ع بحمدالله که با اقبال و دولت * بتخت زر جلوس شاه گردید *
زمین و آسمان یک بزم عیش است * زماهی خرمی تا ماه گردید * مبارکباد ای آفاق عالم *
طلوع آفتاب جاه گردید * ندا آمد بگوشم زود یارب * که شاه امروز شاهنشاه گردید * پی سال همایون
جلوسش * بگو ناسخ که ظل الله گردید * معتمد الدوله بوزارت اعظم و اختیار مطلق تفاخر یافت و نواب
روشن الدوله وزیر دوم و علی محمد خان (۱۲۳۵) نبیرهٔ سالار جنگ وزیر سوم و حکیم صمصام الدوله وزیر چهارم گشت
و نول کشن پسر راجه دیاکشن بعهدهٔ دیوانی و واصلباقی و خطاب راجگی و راجه پتر چند بعهدهٔ بخشی الملکی و
خلیل الدین خان بسفارت و سبحان علی خان کنبوه به نیابت وزارت افتخار گرفت و راجه گوردهن لال
برادر مهین جد این نامه نگار بخطاب راجگی نسلاً بعد نسل و خلعت گران بها معزز گردید و یک کرور روپیه

بطور تواضع بحضور شاه جاه انگلستان مرسول گشت و سکه چنین شد سکه زد بر سیم و زر از فضل رب
ذو المنن [illegible] غازی الدین حیدر والانسب شاه زمن بعد از سوانح اخراج یافتن مرزا حاجی است
توضیحش آنکه چون معتمد الدوله مرزا [illegible] را در قرب و منزلت رقیب خود دانسته وجود او را مخل
بنای دولت خود انگاشته مدام در استهار فرصت بودی تا اختر طالعش باوج بود تدبیرات وزیر
الممالک تاثیری نداد درینوقت که اخترش بوبال آمد خدنگ اندیشه معتمد الدوله بهدف مراد رسید زر
کثیر بذمه مرزا محسن برادرش بابت باقیات نظامت برآمد و علتهای دیگر نیز بر او ثابت شدند
معتمد الدوله او را سخت گرفت و مرزا حاجی را نیز ماخوذ این علتها نمود و چندان معامله او را طوالت
داد که حکم اخراجش از بادشاه حاصل ساخت تا بسال یکهزار و دو صد و سی و هشت ۱۲۳۸ هجری مرزا حاجی از
دار الخلافت اخراج یافت های هجری ۱۲۳۸ تاریخ یافتند بعد اتمام این کار بتجریب حکیم مهدی علی خان
کم نسبت او از اعظم ناظمان این سلطنت بود و در فراست و کیاست پایه فرازنده داشت درین روزها از
سوء مزاجی معتمد الدوله بکمال احتیاط می زیست و سررشته حزم نگاه میداشت تا گرفت یکی از زمینداران
نظامتش سر از اطاعت پیچید و سعد قصور و فتور گردید حکیم موصوف بجمعیت کثیر برو تاخته دست برد
عظیم نمود و جنگی صعب کرده او را بدست آورد و اموال و امتعه اش بغاوت برده او را هلاک ساخت
چون اینخبر انتشار یافت رفته رفته بگوش وزیر الممالک در خورد دست آویزی او را بهم رسید حکیم
موصوف را در معرض باز پرس آورد و آماده تخریب و تعذیبش گردید حکیم معزی الیه نقش معامله دگرگون
دیده خود را بفرخ آباد ملک انگریزی کشید و بذریعه حکام انگریزی معامله تعین نمود معتمد الدوله از بدر
رفتن اینچنین صید فربه خون جگر خورده بتاسف در ساخت و بحسرت نشست تاهم زری کثیر
بذریعه حکام انگریزی وصول فرمود درینوقت اختیار و اقتدار معتمد الدوله از اندازه در گذشت
هر چه میخواست میکرد رقیبی نداشت حضرت بادشاه بشرب باده گلرنگ مدهوش بوده از کارهای
مملکت خبری نداشتند و وقتیکه بهوش می آمدند از امورات سلطنت از وی می پرسیدند جوابی تسکین افزا
معروض داشته مطمئن می نمود و گویند که تمامی خواصان و مقربان خدمت را از خود ساخته آماده بر آن
داشته بود که هر چیزیکه بآنحضرت دهند خالی از کیف نباشد بنابران بندگان حضرت شب و روز در عالم
کیف می بودند و او درین فرصت انواع تعدی بمردم می نمود و زر بادشاهی که از ممالک محروسه بنابه وصول
می آمد بتصرف خود در می آورد و از چه ذکر است ملازمان و کهتران او هر قدر که ظلم و ستم میکردند هیچ
بادشاهی نه از سخالت اقتدار نساخته باشد اما حضرت بادشاه در عدالت و نصفت یگانه عهد بودند چنانچه

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

که بدست این ناسپاسان در افتاده به مدهوشی و بی اختیاری میگذرانیدند اگر مستغنی بحالت هوش تا
بآنحضرت میرسید داد و مراد خود می یافت معتمد الدوله بعتاب می آمد بلکه بدست خود او را می زدند و
میفرمودند که من زمام سلطنت بکف تو سپردم و معتمد خود ساختم تو اینچنین ظلم بر رعایا می نمائی آنوقت وزیر
الممالک سر بقدوم میگذاشت و برای آینده معذرت میخواست اما باز همان حرکات می نمود تا رفته رفته
با بادشاه بیگم باز بی اعتدالی ها شروع کرد و میر فضل علی خان داروغه بیگم را بعلت بی نظمی جاگیر معزول ساخت
و از بادشاه اجازت گرفته حکم اخراج او در داد میر مذکور خود را بحضور بادشاه بیگم رسانید افواج که
بانجا متعین بود حسب اجازت نواب محل بیگم را محاصره نمود بیگم که از مدهوشی بادشاه امید تدارک
این فتنه نداشت ترک امید کرده بخود داری نشست و رزیدنت بهادر را از فتنه پردازی او اعلام نمود
تا صاحب ممدوح درمیان افتاده فوج بادشاهی را از محاصره برداشت و میر فضل علی را گرفته بعزت تمام
بکانپور فرستاد و بادشاه بیگم پنجاه هزار روپیه بمیر مذکور مرحمت فرمود مقارن انحال از سرکار انگلشیه
درباب فرزندی و ولیعهدی مرزا نصیر الدین حیدر استفساری کردند معتمد الدوله از غایت شرارت
بجواب نوشت که شاهزاده از نطفهٔ بادشاه نیست بلکه از خواص گرفته پرورش فرموده اند و بتمامی بلاد
و امصار اشتهار در داد که اگر کسی نصیر الدین حیدر را فرزند بادشاه خواهد گفت مستوجب عقوبت خواهد
گردید مقارن انحال از کلکته باز فرمانی رسید که رزیدنت بهادر خود از بادشاه بلا وساطت وزیر
دریافت حال نماید تا رزیدنت بهادر بخدمت آمده بعد گذرانیدن تحریر صدر استدراک حال نمود
آنحضرت بفرزندی و ولیعهدی مرزا نصیر الدین حیدر اقرار کردند و از سعادت منشی و هوشمندی او
حکایت ها خواندند تا بهمین مضمون جواب بصدر رفت و امر ولیعهدی بر مرزا ممدوح قرار گرفت درین
معامله معتمد الدوله سخت ذلیل و خفیف شد تاهم از حرکات خود باز نه آمد روزی بوقت فرصت
با بادشاه معروض داشت که بادشاه بیگم اراده بد در خاطر داشته اند میخواهند که بندگان حضرت را بفریب
و فسون هلاک ساخته مرزا نصیر الدین حیدر را بادشاه نمایند و زمام سلطنت بدست خود گیرند من از
راه دولتخواهی آنچه که بتحقیق شنیدم معروضداشتم علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد بندگان حضرت
بدریافت انحال سخت مضطر و متفکر شدند و بلا تحقیق و تفتیش با جرا التماس او را مقرون بصدق دانسته
بادشاه بیگم را از نظر انداختند و ممانعت از حضوری نموده دروازه های اندرونی مسدود کنانیدند
بادشاه بیگم چون درهای عذرخواهی بسته یافت و تدبیرات خود را بی اثر دید مستقیم منزل صبر و شکیب
گردیده نظر بخدا بست مقارن انحال مزاج آنحضرت از مرکز اعتدال افتاد عوارض چند رو باشتداد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نهادند هنگام گذشتن وگذاشتن فراز آمد معتمد الدوله از غایت پیش بینی درینوقت هم از کار خود غافل نماند
سر بقدوم نهاد و بسیار از بسیار گریست آنحضرت از غایت لطف و شفقت کاغذی طلبیده وفارخطی نویسانیده
مُهر خود ثبت فرموده حواله اش کردند درین اثنا بادشاه بیگم مرزا نصیر الدین حیدر را همراه گرفته بحضور
آمد هرچند امرت لال عرض بیگی بایمای معتمد الدوله بممانعت پرداخت بیگم پروای ممانعتش نکرده بربالین
آنحضرت رسید و ناله و شیون آغاز نمود خواجه سرای که درینوقت مصروف خدمت بود و سر آنحضرت
بردست خود داشت آنحضرت را بهوش آورده از احضار بادشاه بیگم و مرزا خبر کرد تا چشم کشادند و قطره
آب اشک از دیده ریخته بحسرت تمام بطرف ایشان دیدند بیگم سند جاگیر که نویسانیده برده بود پیش نمود
فی الفور مُهر خود از معتمد الدوله طلبیده شته ثبت فرمودند همان ساعت مزاج متغیر گشت اضطراب طاری
و حالت نزاع ساری شد تا بتاریخ بیست و هفتم ربیع الاول سنه یکهزار و دو صد و چهل و سه ۱۲۴۳ھ هجری روز
شنبه مطابق هیژدهم ۱۸ اکتوبر سال یکهزار و هشتصد و بیست و هفت ۱۸۲۷ عیسوی بعمر پنجاه سال ودیعت حیات فرمودند
تاریخ وفات از وفات جناب شاه زمن + گوییا عالمی هلاک شده + دیده ها شد بماتمش نمناک +
سینه از آه دردناک شده + رفت درمان هوش از دستم + جیب صبر و شکیب چاک شده + گشت
تاریخ مصرع اوستاد + ای بسا آرزو که خاک شده + مدت سلطنت و حکومت سیزده ۱۳ سال و هشت ماه
و پنج بود ریذیدنت کرنیل جان بیلی صاحب بهادر ۱۲۴۳ اسٹریچی صاحب بهادر جنرل ریر صاحب بهادر
جان مقتن صاحب بهادر مارونت رکس صاحب بهادر نایب و وزیر قمر الدین خان المعروف
مرزا حاجی نواب معتمد الدوله بهادر دیوان و واصلباقی نویس راجه دیا کرشن راجه نولکشن
مهاراجه میوه رام

ذکر بعضی شعرای نامی این عهد

شیخ امام بخش ناسخ از اعاظم شعرای لکهنو است در میدان سخنوری رایت جهانگیری بلند کرده و در
بزم معنی آفرینی شمع یکتائی برافروخته بلاغت کلامش صد هزار خار حسرت در دل صائب شکسته و
فصاحت سخنش هزار رنگ خجالت بر روی ملا ظهوری بسته + طرز اندیشه آفریده اوست + در
تن لفظ جان دمیده اوست + پشت معنی قوی ز پهلویش + خامه را فربهی ز بازویش + بسیاری
عمائد لکهنو ازو تلمذ داشتند نواب وزیر الممالک معتمد الدوله بهادر از تلامذه اوست اما مرد مستغنی و درشت خو
بود نقل است که روزی حضرت بادشاه از معتمد الدوله فرمود که اگر ناسخ از ما بدولت درخواست

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نماید بخطاب ملک الشعرائی او را مخاطب گردانم چون این ارشاد بگوش ناسخ رسید بجواب گفت کہ اگر نواب گورنر جنرل و یا مرزا سلیمان شکوہ خلف شاہ عالم بادشاہ دہلی این خطاب مرحمت فرمایند مضائقہ ندارد سوای آن از دیگرے استدعائی کنم بادشاہ ازین جواب برآشفت ہمانوقت ناسخ را از شہر بدر فرمود مدتی در الہ آباد بود اما بفراق لکھنؤ مے سوخت چنانچہ گوید ع ہین سب گلعذار لکھنؤ ہے تصور مین بہار لکھنؤ یاد آجاتی ہے اے واغ جنون کیا نسیم مشکبار لکھنؤ گل سے رنگین تر ہین خار لکھنؤ نشہ سے بہتر خمار لکھنؤ بھر رہے ہین گلعذار لکھنؤ ہر چمن ہر رہگذار لکھنؤ خود بخود بیخود ہون کیا یاد آگیا کوئی رند بادہ خوار لکھنؤ سارے نقشے سامنے آنکھون کے ہین نقش ہین نقش و نگار لکھنؤ دیکھین کیونکر دھوپ مین چلنا پڑا نونہال سایہ دار لکھنؤ ولہ ہم صفیر اپنا وطن ہے لکھنؤ ہم تو بلبل ہین چمن ہے لکھنؤ مشک فشان زلف محبوبون کی ہین غیرت مشک ختن ہے لکھنؤ کر دیا ہے ہے قضا نے کیا فراق جان مین ہون اور تن ہے لکھنؤ در سال یکہزار و دو صد و پنجاہ و چہار ہجری ۱۲۵۴ھ وفات یافت از وست

مزا وصال کا کیا گر فراق یار نہو
کسیکو یار کا اتنا بھی انتظار نہو
دشت وحشت مین مجھے فکر تن عریان نہین
کھل رہے ہین یان گل لیکن مہ تابان نہین
مجھکو دم لینے کی بھی فرصت نہ دنیا مین ملی
ہر گل شعلہ سے جاری نور کا فوارہ تھا
نخل بریدہ ہون مجھے کیا برگ و بار سے
قوس قزح نمود ہوا ہر بہار سے
ولہ کیا غرض غیر سے جب یار سے کچھ کام نہین
خنجر ابرو سے خمدار سے کچھ کام نہین

نہین ہے نشہ کی کچھ قدر گر خمار نہو
وہ مین ہون مورد نفرت کہ در کنار نہو
خار ہون لیکن خیال گوشہ دامان نہین
ولہ رات بھر جو سامنے آنکھون کے وہ مہ پارہ تھا
روز وصل شادیانہ کوچ کا نقارہ تھا
ولہ کیون ہو گیا دو چار مین اس شہسوار سے
شاخ شکستہ ہون نہین مطلب بہار سے
ناسخ یہ غزل ہی جنون زا کہ سنتے ہی
گل سے کچھ کام نہین خار سے کچھ کام نہین
ولہ غم نہین ہے فلک جو تاج نہین
بلبلو گل ہنسے تو کیون نہ رو کون
کہ ہنسی کا مرا مزاج نہین

جو بجلی آئی تو مین خوش ہوا کہ موت آئی
پرفشان کبھی گور ہمکنار نہو ولہ
وا ہین ابھی دیدۂ تر انتظار یار مین
غیرت مہتاب اپنا داغ نظارہ تھا
شب ترے پرتو سے لبریز فیض اتنا چمن
جاتی رہی عنان شکیب اختیار سے
اے چشم تر تصور ابرو سے بار بار نہ
سودا کفن کو پھاڑ کے نکلے مزار سے
تیغ کافی ہے مجھے اپنا گلا کاٹنے کو
ہمکو سر کی بھی احتیاج نہین

خواجہ حیدر علی المتخلص بہ آتش

در سخن سرائی و معنی آفرینی عجیب آتش زبانی بود ہمعصر آتش مدام از جادو طرازیش بر آتش رشک میسوختند و شمع حسد بکاشانہ دلہا می افروختند شاہد دلربای فصاحت ہر ہفت کردہ اوست و عروس جلوہ فروش محاورات از حجاب مستور بجلوہ گاہ ظہور آوردہ او استغنائیش چون فضائلش زبان زد روزگار رونق افزا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

چون کمالاتش مشہور ہر شہر و امصار بالا مام بخش ناسخ اکثر مشاعرات و مطارحات داشتے و در حدت فہم
و شوخی طبع علم یکتائی برافراشتے حق انیست کہ این ہر دو حضرات از کاملین و اوستاد محققین بودند یکی بر دیگری
تفوق داشت و این از ان و آن ازین گوے تفوق مے ربود نقل است کہ روزے بدولتسرائے
نواب [illegible] الممالک کہ بہاران نزدیکی تعمیر و ترتیب یافتہ بود مجلس مشاعرہ منعقد گردید از امرائے کبار
و عمایدنامدار جمعیتی غفیر و صحبتے لطیف بود شیخ ناسخ غزل خواند کہ مطلعش این بود ؎ مسی آلودہ
لب پر رنگ پان ہے ٭ تماشا ہے تہِ آتش دھوان ہے ٭ یاران بسیار از بسیار صفت کردند
بلکہ از کلمات تحسین و آفرین قلابہ زمین و آسمان باہم آمیختند چون نوبت بہ خواجہ حیدر علی آتش رسید
غزلے در طرح خواند کہ مطلعش این بود ؎ یہ کس رشک مسیحا کا مکان ہے ٭ زمین جسکی چہارم
آسمان ہے ٭ برین مطلع غلغلہ در زمین و زمان افتاد و نعرہ احسنت بفلک ہفتم پیچید از بسکہ حسب
حال بود مطبوع طبائع گشت و خجالت بناسخ دست داد اما تدارک آن نشد ہمچنین روایتے
دیگر انیست کہ یکبار نواب وزیر الممالک در مشاعرہ قرار داد کہ وقتیکہ شیخ ناسخ غزل طرح بخواند مشاعرہ
بمقابل حیدر علی آتش خلعتی گران بہا باو بدہد تا خجالتے و ندامتے بحضرت آتش حاصل آید باین قرار داد
مصرعہ طرح پیش آتش نفرستاد و وقتیکہ یکروز باقی ماند مصرعہ طرح پیش آتش رسید حضرت آتش مافی الضمیر
وزیر الممالک دانستہ بکمال غصہ و غضب بہم سائید و خواست کہ خود را شریک مشاعرہ نکند اما بگفتۂ یاران
و دوستان این امر منافی شان خود دانستہ رفتن خود بمشاعرہ قرار داد و بیرون شہر رفتہ در مسجدے
نشست و در فکر یک دو ساعت غزل طرح آب و تاب تمام مشتمل بر انواع اشارات و کنایات نسبت
ناسخ و وزیر الممالک تیار کردہ و شمشیرے و چقماقے بدست گرفتہ شریک مشاعرہ گردید و بمقابل شیخ ناسخ
نشست از غایت غصہ گاہے شمشیر را برمے داشت و گاہے چقماق را حرکت میداد وزیر الممالک و شیخ ناسخ
ہر دو دانستند کہ حالت معاملہ دگرگونہ است اگر امرے خلاف طبع حضرت آتش بظہور آمد آتش فتنہ بلند
خواہد شد و کشت و خون عظیمی واقع خواہد گردید بدین سبب ہمہ ساکت و نظارگی حالات بودند درین اثنا نوبت
خواندن غزل بہ آتش رسید این غزل خواند غزل سُن تو سہی جہان مین ہے تیرا فسانہ کیا ٭ کہتی ہے
تجھکو خلق خدا غائبانہ کیا ٭ کیا کیا اُلجھتا ہے تیرے زلفون کے تار سے ٭ بخیہ طلب ہے سینۂ صد چاک
شانہ کیا ٭ زیر زمین سے آتا ہے جو گل سو زر بکف ٭ قارون نے راستہ مین لُٹایا خزانہ کیا ٭ اڑتا ہے
شوق راحت منزل سے اسپ عمر ٭ مہمیز کسیکو کہتے ہین اور تازیانہ کیا ٭ ذریتہ صبا کا ڈھونڈھتی ہے اپنی
مشت خاک ٭ بام بلند یار کا ہے آستانہ کیا ٭ چارون طرف سے صورت جانان ہو جلوہ گر ٭ دل صاف

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ہو تیرا تو ہے آئینہ خانہ کیا ؛ صیاد اسیر دام رگ گل ہے عندلیب ؛ دکھلا رہا ہے چھپ کے اسے آب دانہ
کیا ؛ طبل و علم ہی پاس ہے اپنے نہ ملک و مال ؛ ہمسے خلاف ہو کے کریگا زمانہ کیا ؛ آتی ہے
کسطرح سے میری قبض روح کو ؛ دیکھوں تو موت ڈھونڈھ رہی ہے بہانہ کیا ؛ ہوتا ہے زرد سنکے
جو نام مدعی ؛ رستم کی داستان ہے ہمارا فسانہ کیا ؛ بے یار ساز وار نہوگا وہ گوش کو ؛ مضطرب
ہمین سناتا ہے اپنا ترانہ کیا ؛ صیاد گلعذار دکھاتا ہے سیر باغ ؛ بلبل قفس مین یاد کرے آشیانہ
کیا ؛ ترچھی نظر سے طائر دل ہوچکا شکار ؛ جب تیر کج پڑیگا اڑے گا نشانہ کیا ؛ بیتاب ہے
کمال ہمارا دل حزین ؛ مہمان سرائے جسم کا ہوگا روانہ کیا ؛ یہان مدعی حسد سے نہ دے داد
تو نہ دے ؛ آتش غزل یہ تو نے کہی عاشقانہ کیا ؛ بر ہر بیت این غزل زمین و زمان راجنبش شد
واز نعرہ احسنت و آفرین لرزہ در ارکان شش جہت افتاد تا آنکہ وزیر الممالک بے اختیار خلعتے
طلبیدہ بہ آتش داد و در برابر آن نباسخ ہم عطا فرمود ؛ از دست خانہ خراب نالون کی بل سے
شرارتین ؛ بہتی ہین پانی ہو ہو کے سنگین عمارتین ؛ سر کونسا ہے جسمین کہ سودا نہین ترا ؛ ہوتی
ہین تیرے نقش قدم کی زیارتین ؛ خانہ ہے تجھی کا ہر ایک قصر شہر عشق ؛ گھر گھر ہین بادشاہیان
گھر گھر وزارتین ؛ دیدار یار برق تجلی سے کم نہین ؛ بند آنکھین ہونگی دینگی دعائین بصارتین ؛
آنکھون مین اپنے دولت دیدار ہین وہ خواب ؛ ہوتی ہین تیرے وصل کی جنمین بشارتین ؛
کہتے ہین مادر و پدر مہربان کو بد ؛ کرتی ہین وہ جوارض و سما کی حقارتین ؛ گویا زبان ہو تو کرے
شکر آدمی ؛ سمجھے جو تو تو کرتے ہین یہ گنگ اشارتین ؛ زیر زمین بھی یاد ہین ہفت آسمان کے ظلم ؛
بھولا نہین مین سنگدلون کی شرارتین ؛ خضر و مسیح کاٹتے ہین رشک سے گلا ؛ تو بھی تو کر شہید دلن
کی اپنے زیارتین ؛ عالم کو لوٹ کھایا ہے ایک پیٹ کے لیے ؛ اس غار مین گئی ہین ہزارون ہی
غارتین ؛ باقی رہیگا نام ہمارا نشان کے ساتھ ؛ اپنی بھی چند بیتین ہین اپنی عمارتین ؛ اہل جہان
کا حال ہے کیا ہمسے کیا کہین ؛ بدگومیان ہین پیچھے تو منہ پر اشارتین ؛ نقش و نگار حسن بتان کا نہ کھا
فریب ؛ مطلب سے خالی جان لے تو یہ عبارتین ؛ عاشق ہین ہمکو مد نظر کوے یار ہے ؛ کعبہ کی
حاجیون کو مبارک زیارتین ؛ ایسی خلاف ہمسے ہوئی ہے ہوائے دہر ؛ کافور کھائے تو ہون
پیدا حرارتین ؛ آتش یہ شش جہت ہے مگر کوچہ یار کا ؛ چار و نظرف سے ہوتی ہین ہمپر اشارتین ؛
ولہ شب ہجران مین جو دم تھا وہ گویا واپسین دم تھا ؛ گمان تھا شام سے مجھپر چراغ صبحگاہی کا ؛
دم آخر بھی بالین پر میرے ہمراہ یار آکے ؛ رقیبون نے محل رکھا نہ باقی عذر خواہی کا ؛ ولہ چھڑتا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

میرے گریبان کو نہین دستِ جنون ٭ کیا یہ اُسکو کسی محبوب کا دہن سمجھا ٭ ولہ فریب حسن سے گبر و مسلمان کا
چلن بگڑا ٭ خدا کی یاد بھولا شیخ بُت سے برہمن بگڑا ٭ قبائے گُل کو پھاڑا جب میرا گل پیرہن بگڑا
بن آئی کچھ نہ غنچون سے جو وہ غنچہ دہن بگڑا ٭ نہین بےوجہ ہنسنا اسقدر زخم شہیدان کا ٭ تیری تلوار کا
مُنھ کچھ نہ کچھ اے تیغ زن بگڑا ٭ ولہ سودا ہوا ہے مرغ جنون کے شکار کا ٭ پھندا بنا رہا ہون گریبان
کے تار کا ٭ گیسو نے قرب آئینہ رُوئے یار سے ٭ ڈانڈا ملا دیا ہے حلب سے تتار کا ٭ وہ صیاد نے
تسلی بلبل کے واسطے ٭ کنج قفس مین حوض بھرا ہے گلاب کا ٭ پروانون سے لڑایا ہے بلبل کو رات
بھر ٭ شمعون مین عطر یار نے ملکر گلاب کا ٭ ولہ وہ سیہ کار ہون ظلمت کدۂ دہر مین مین ٭ چاہیے
دے نہ کفن بھی مجھے تقدیر سفید ٭ کیا جوانمردون کو اُجلا یہ دنی رکھیگا ٭ اوڑھ لے آپ تو چادر فلک پر
سفید ٭ ولہ آگیا مجھکو پسینا جب کوئی ملزم ہوا ٭ خاک مین تن ملگیا جب سر کسیکا خم ہوا + خواجہ وزیر
المتخلص بہ وزیر از ارشد تلامذۂ شیخ امام بخش ناسخ است کلامش در نزاکت از رگ گل نازک تر و در شوخی
از رنگ رخسار گلعذاران بیشتر جادو طرازیش پری نزادان معنی را در شیشہ کردہ و سحر کاری قلمش صد
طلسم سامری برانگیختہ اوستاد را بشاگردیش نازی بود و سخن را بذاتش صد نیاز سے شوکت بخارائی طرز
معنی آفرینی ازو آموختہ و مرزا جلال اسیر در سخن طرز دلربائی ازو گرفتہ از وست دشمن بھی اپنے
دوست سے یارب جدا نہو ٭ ناآشنا کو بھی الم آشنا نہو ٭ صد چاک ہو وہ دل کہ جو در آشنا نہو
پھوٹے وہ آنکھ جس سے کہ آنسو گرا نہو ٭ بعد از فنا زمین سے نہ اُوٹھا میرا غبار ٭ ایسا کوئی کسیکی نظر
سے گرا نہو ٭ کرتی ہے اب تلک جو لگاوٹ تمھاری تیغ ٭ تسمہ کوئی گلے مین لگا رہگیا نہو ٭ ہم خاک
مین ملے تو ملے غم نگریہ ہے ٭ دلمین تیرے غبار کہین رہگیا نہو ٭ جو ہو سکے وہ مجھسے کرو بیوفائیان ٭
تا پھر کسیکو تمسے امید وفا نہو ٭ تاریک ہوگیا ہے نظر مین جہان وزیر ٭ آنکھون مین اُسکے غیر نے سرمہ
دیا نہو ٭ ولہ مر گئی بلبل جو کیا یاد چمن کو ٭ غربت مین خدا یاد دلائے نہ وطن کو ٭ دیکھلایا تیری
تیغ نے جوہر کہ چمن کو ٭ پھر تازہ دیا داغ اسیران کہن کو ٭ یارون نے پس مرگ میرے باندھ دیے
ہاتھ ٭ تھا خوف کہ ٹکڑے نکرے جیب کفن کو ٭ بُت کہتے ہین کیا کیا مجھے اس بے دہنی پر ٭
اللہ نے صد شکر بنایا نہ دہن کو ٭ ولہ بھری ہے ساقی جو تو نے شراب شیشے مین ٭ پری اوتاری
ہے اپنے حباب شیشے مین ٭ کسیکے آتے ہی ساقی کے یہ حواس گئے ٭ شراب سیخ پہ ڈالی کباب
شیشے مین ٭ کسقدر ہی فرق یوسف مین اور اپنے یار مین ٭ گھر خریدار اُسکے آئین وہ بکے بازار مین ٭
ولہ گردش مین ہے داغ دل بیتاب کا ہالا ٭ گرداب بنا چشمۂ سیماب کا ہالا ٭

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ساقی تو مرے زخم کے انگور پہ رکھدے ※ اس سینۂ بیتاب پہ مے ناب کا پھاہا ※ خورشید قیامت ہی مشہور ہوا ہے ※ اوترا ہوا داغ دل بیتاب کا پھاہا ※ فخر الدولہ منشی الملوک مہاراجہ رتن چند ہشیار جنگ المتخلص بہ زخمی از اراکین سلطنت اودھ بود سخن رتبۂ عالی داشت و لیکن فضیلت مرتبہ متعالی بدین سبب خدمت منشی الملوکی باو مرجوع شد در فارسی طبع آزمائی کردی و ہرچہ گفتی خوب گفتی از مرزا قتیل تلمذ داشت از وست چہ شد جان من شرمگین مے نمائی ※ کجا دیدی کزین چنین مے نمائی ※ ز حال دل من خبر دہ خدارا ※ کہ چون زلف خود شانہ بین می نمائی ※ ولہ از برمن دلا کجا رفتے ※ اے اسیر بلا کجا رفتے ※ ولہ اے کہ بعد از کشتن ما میروی ※ حق نگہبانت کہ تنہا میروی ※ چہ تنے دارم دلاور کار تو ※ سوے آن آئینہ سیما میروے ※ حسام الدولہ فقیر محمد خان بہادر متوطن ملیح آباد المتخلص بہ گویا از تلامذہ شیخ امام بخش ناسخ است کلامش بس دلپذیر بلکہ مطبوع طبع برنا و پیر است از وست کریکے کیا یہ دعواے خدائی ※ بتون نے منہ کو خدا یا تو ہوتا ولہ چشم بیمار نے ہمین مارا ※ مردم آزار نے ہمین مارا ولہ نظارہ رخ ساقی سے مجھکو مستی ہے ※ یہ آفتاب پرستی ہی مے پرستی ہے ولہ دلکو کس گل کا عرق آلودہ گال آیا ہے یاد ※ عطر دان کا منہہ بنا ہے منہہ ہر اک ناسور کا ولہ اس کمر پر ہوا ہون مین گویا ※ بے نشان چاہیے مزار مرا ※ ولہ کیا کیا گردن مین شکر خداے قدیر کا جو بخشا ہے مجھ فقیر کو رتبہ اسیر کا ولہ چھینٹ پڑین تیرے نازک مزاج پر جو پھول پھینکین ہین لڑکے تو سنگسار ہون مین ولہ بس ایک رات کا مہمان چراغ ہستی ہے ※

سرہانے روئیگی اب شمع گو کہ ہنستی ہے ※

ذکر سلطنت ابو النصر قطب الدین سلیمان جاہ شاہ جہان نصیر الدین حیدر بادشاہ اودھ

راویان اخبار و ناقلان آثار روایت کنند کہ چون شہریار گردون وقار و بادشاہ جم اقتدار طومار حیات در نوردید و شمع زندگانی آن زینت بخش سریر جہانبانی بصرصر اجل خاموش گردید مرزا نصیر الدین حیدر کہ جامۂ شجاعت در برش و تاج اقبالش بر سرش بود با ہزاران ہزار شوکت و حشمت بر سریر سلطنت و فرمانروائی بر آمد صداے تہنیت و مبارکبادی از شش جہت برخاست و نعرۂ مسرت و کامرانی زمین و زمان را فرو گرفت صاحب رزیڈنٹ بہادر اول مبارکباد عرض نمود

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی نصیر الدین حیدر بادشاہ اودہ متعلقہ صفحہ (۱۲۲) بوستان اودہ

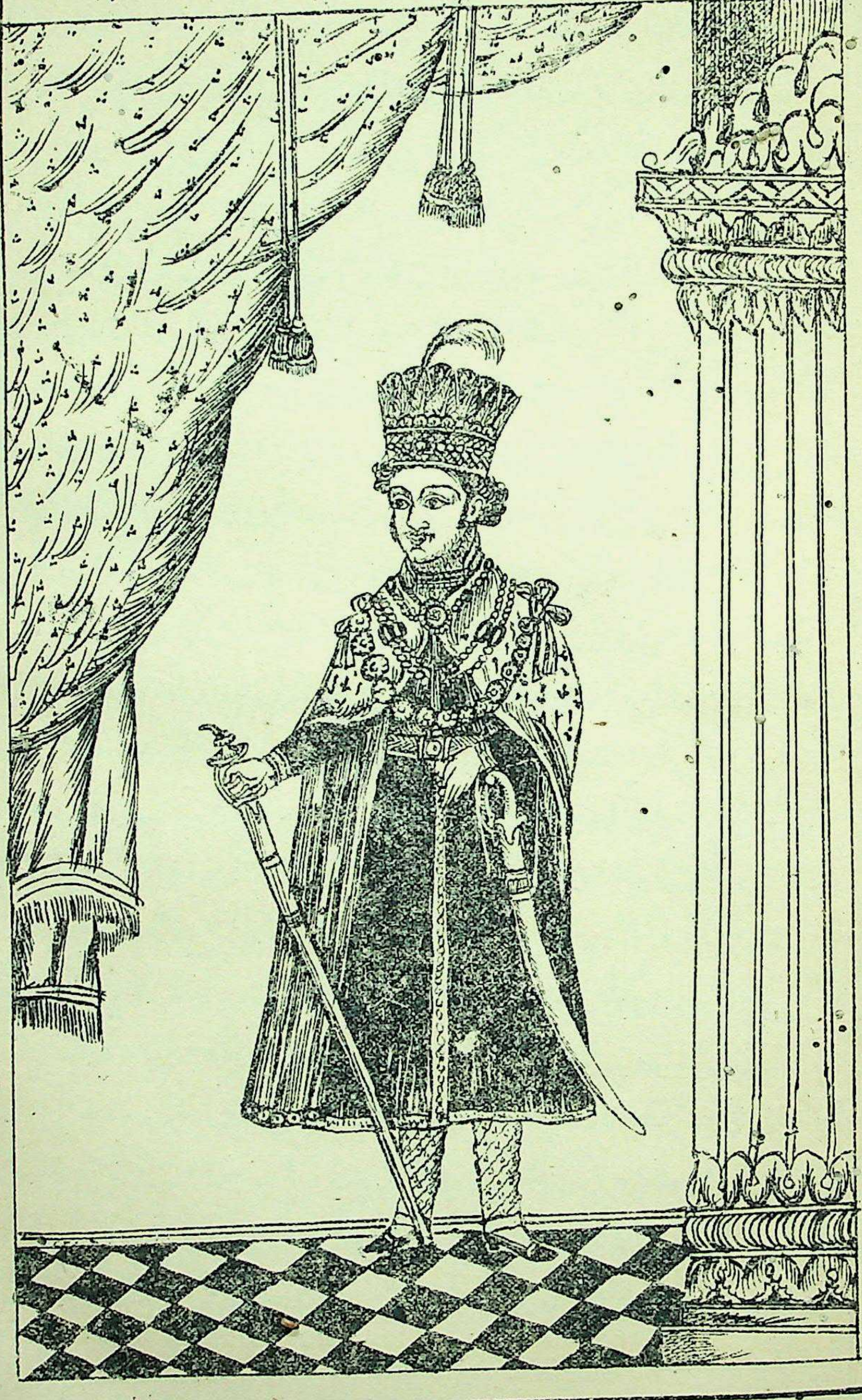

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

من بعد رکن رکین خلافت وجهانداری و اعتضاد مملکت وشهریاری معتمد الدوله نذر داده اظهار اطاعت وعبودیت نمود و دیگر ارکان دولت مرتبه بمرتبه بگذرانیدن نذور چهره آرای عقیدت گشتند وبخلعت وخطاب علی قدر مراتب و درجات سرفرازی یافتند ازانجمله معتمد الدوله بخلعت گرانبها و پنجاه و دو لک روپیه نقد مفتخر گشت ومهاراجه میوه رام پسر راجه نول کرشن دیوان اعلے بخطاب افتخار الدوله مخاطب گشته سه لک روپیه نقد انعام یافت تاریخ این جشن صاحب رائے مورخ چنین گفت تاریخ تخت پر ہے جلوہ فرما بادشاہ گنج بخش ؞ ہیں زمین پرشاد آدم اور فلک پر مہر وماہ ؞ شور عشرت ہے عیان اس مصرعۂ تاریخ سے ؞ اب ہوا مرزا نصیر الدین حیدر بادشاه ؞ سکه چنین یافتند سکه زد بر سیم وزر از فضل وتایید آله ؞ نائب مهدی نصیر الدین حیدر بادشاه ؞ هرچند که آن حضرت از معتمد الدوله کدورتے بخاطر مبارک داشتند واو هم بغایت متوهم متوحش بود اما از غایت پخته کاری ذره فهمی پرده بر آئینه کدورت انداخته از عاطفت خسروانی وتفقدات بادشاهی دل اورا بدست آورند وساحت خاطرش را از خس وخاشاک توهمات پاک ساختند اما در باطن فکر استیصال او ملحوظ بود معتمد الدوله لوا دید این الطاف واشفاق شکوک برطرف نمود وجمعیت تمام حاصل کرد بوقت فرصت بیاران ودوستان میگفت که حضرت بادشاه چندان عاطفت بحال مبذول داشته اند که تفقدات حضرت خلد منزل همه از یاد رفتند سبحان علی خان کنبوه که در دانش وفراست پایه فراتر داشت معروض می نمود که این شفقت بادشاهی بی وجه نیست سر رشتهٔ حزم واحتیاط نگاه باید داشت وخود را بدان نباید فریفت ورزیڈنٹ بهادر هم متواتر با معتمد الدوله گفت که حالا صواب بحق شما آنست که مزید طمع را کار نفرموده از عهده وزارت دستبردار شوند تا خرمن آبرو وشما از برق غضب سلطانی محفوظ باشد ازانجا که طمع دنیا وحب جاه دیده دوربین اورا کور کرده بود بنا بران گوش بر نصائح یاران ودوستان ننهاده بکمال فارغ البالی میگذرانید تا آنکه حضرت بادشاه بذریعه منتظم الدوله حکیم مهدی علی خان درباره عزل او تحریک بصدر کلکته کردند ازانجا اجازتے صادر گردید که آنحضرت را بمعاملات سلطنت اختیارے حاصل هست درین موقع رزیڈنٹ بهادر معروضداشت که بندگان حضرت دربنباب مسارعت نفرمایند وخود آماده انیکار نشوند بلکه نزد بنده بکارے بفرستند تا بآسانی اورا بدست آرم بادشاه گذارش اورا قبول فرموده روزے برای این کار مقرر ساخت تا رزیڈنٹ بهادر کمیتی انگها بگرد اگرد نشستگاه خود بکمین نشانید وخود منتظر آمدنش نشست حضرت بادشاه معتمد الدوله را طلبداشته فرمود که رزیڈنٹ بهادر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شمارا طلبیده اند نزد و باید رفت معتمد الدوله که اصلا گمان اینمعنی نداشت بجمعیت رفقای خودش نقیر محمد خان و منیڈھو خان رسالداران پیش رزیڈنٹ بهادر آمد و ملاقات نمود تا دیر گفتگو از هر در سے بود رزیڈنٹ بهادر او را غافل کرده بحیلهٔ کاری از انجا برآمد بموجب اشارهٔ او کمپنی تلنگه از کمین برآمد معتمد الدوله را بحلقهٔ خود گرفت بعد ساعتی رزیڈنٹ بهادر در آمد با معتمد الدوله گفت که شما بحکم حضرت بادشاه سلیمان جاه از وزارت معزول و محبوس شدند معتمد الدوله از اضطراب نقد حواس در باخت و اشک از دیده ها ریختن آغاز نهاد و بار رزیڈنٹ بهادر گفت که انچه در تقدیرم بود بظهور آمد اما از توجهات شما متوقع اینمعنی هستم که شیشهٔ آبرویم از سنگ جفا محفوظ ماند رزیڈنٹ بهادر او را مطمئن فرموده بحراست فوج خود او را باوتاقش فرستاد و پهره و چوکی برد لیوڑهیها او نشاینده و با فقیر محمد خان و منیڈهو خان فرمود که شما ملازم سلطانی هستید صواب بچی شما آنست که کمر لهامی خود در خدمت بکار ریکه حکم معلی شرف نفاذ یابد کار بند شوید الیشان بمجرد شنیدن اینمعنی از انجا برخاستند و بامتثال فرمان بچهاونی خود در آمده کمرها کشادند بعد ظهور این واقعه فرمان سلطانی بگرفتاری ملازمان و متوسلان معتمد الدوله شرف نفاذ یافت بدیها و ساعتی حکم بجا آوردند هزارها کس از ملازمان و لواحقانش اسیر پنجهٔ عذاب گشتند و بساخانها دست خوش تاراج شدند روز دوم منادی شد که هر کس دعوی زر از معتمد الدوله داشته باشد حاضر در دولت گردد جوق جوق مردم جهت وصول زر خودها حاضر بارگاه گشتند و زرهاے خود از اصل و سود و انچه که بود یا نبود حسب مراد بذریعه رزیڈنٹ بهادر وصول کردند چون نواب مفخر الیه مبلغ چهار لک روپیه از آن جدم راجه پرم دهن داس بتصرف در آورده بود بر وقت حساب و کتاب خراج نظامت خیرآباد مجرا نمیداد و هنوز صفائی آن نشده بود حضرت بادشاه استدراک این ماجرا نموده براجه موصوف را طلبیده بزبان اقدس فرمودند که اگر اینمعامله راست است و زر شما بذمه معتمد الدوله واجب الادا است اظهار باید نمود تا بهمین ساعت زر شما بشما وصول گردد راجه موصوف از غایت هر دو معروضه داشت که مطالبهٔ خانه زاد بذمهٔ معتمد الدوله هیچ نیست هر که عرض کرده محض دروغ معروضه داشته تا حضرت جهان پناه بسکوت ساختند معتمد الدوله ازین مروت ممنون منت راجه موصوف گردید بذریعه معتمدی سپاس آن ادا نمود بالجمله نواب مغزی الیه در چند مدت دامن از مطالبات مهاجنان و دیگران پاک کرده بدستگیری رزیڈنٹ بهادر بعزت تمام روانه کانپور شد جدم فرزند کلان خود راجه مجلس رائے را پنجهزار روپیه برای تواضع نواب مغزی الیه داده بطریق مشایعت خفیه همراه کردند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ایشان تا بدریاے گنگ رسانیده رخصت شدند و زر که همراه برده بودند پیش کردند نواب ازین
مردمی کفر گرانبار خجلت گردیده اشک در دیده گردانیدند و گفتند که زیاده ازین مرا شرمندهٔ منت
نسازید اگر الله تعالی باز مرا بدولت میرساند عوض آن خواهم نمود غرضکه بعد رد و قدح بسیار قبول
نمودند گویند که باوجود اتلاف لکها روپیه از اسباب طلا و نقره و اقمشهٔ نفیسه و جواهر ثمینه و زر سرخ و سفید
بسیار چیزی همراه داشت دانچه او در عزل داشت هیچ وزیری در ایام اقتدار هم نداشت اینواقعه در سال
یکهزار و دو صد و چهل و چهار هجری بظهور آمده صاحب رای مورخ چنین تاریخ یافت ع ۱۲۴۴ھ
آج اس گهر کا بهیجا اوترا ٭ بعد عزل معتمد الدوله میر فضل علی داروغه جاگیر بادشاه بیگم که بکانپور
قیام داشت بیاوری طالع بیدار طلب شده بعهدهٔ وزارت اعظم امتیاز یافت و بخلعت گران ارز
مفتخر گشته بخطاب اعتماد الدوله مخاطب گردید او وزیری بود که در صفات پسندیده و محاسن برگزیده
عدیلی و نظیری نداشت از هنگام مسند آرائی وزارت با صغیر و کبیر سلوک خوب نمود و وضیع و شریف
را از خود راضی ساخت در عهد وزارتش راجه گوردهن داس بار دوم بنظامت خیرآباد تفاخر یافت
حضرت بادشاه از دست خود خلعت دادند و سواریهای خاص از پالکی و نالکی و فیل مرحمت داشته
جلوس بادشاهی همراه کردند کم و بیش دو سال از وزارت او گذشته بودند که صحبت او با حضرت
بادشاه بهمزه گرویده غبار کدورت برخاست مزاج اشرف برآشفت گویند که چون نواب معزی الیه
در ایام طفولیت اتالیق آنحضرت بود دردمندیهای بسیار با آنجناب داشت بنابران درینحالت
سلطنت نیز از غایت خیراندیشیها بهمان طریق عمل می نمود و از نصائح و مواعظ خود را معذور نمیداشت
اینمعنی ناگوار طبع بود علاوه آن بادشاه میخواست که مطالبات بادشاهی بذمهٔ معتمد الدوله برآورده
اورا ماخوذ این علت نماید از غایت نیکولی انکار ازو برنیامد این سبب دیگر ضمیمهٔ کدورت
شد تا روزی بندگان جناب بسیر دریا متوجه بودند و نواب معزی الیه بخدمت حاضر بود یکی از
مقربان خدمت در اثنای سخن با اعتماد الدوله درافتاد و دست بر سر آن وزیر اعظم زد و دستارش
بر زمین افتاد نواب چون این جسارت بایمای آنحضرت میدانست خون جگر خورده ازانجا برآمد
و راه خانهٔ خود پیش گرفت و چندان ملال و کوفت خاطر بهم رسانید که در اندک مدت بیمار شده طومار
حیات درنوردید و چند روز که زنده ماند بدربار نیامد و در خود را بر یار و اغیار بست بعد او
اقبال الدوله پسر مظفر الدوله کپتان متمشی امور وزارت گردید سه سال کار او نیز رونقی و رواجی
داشت بسال چهارم بمعاملهٔ محذوره علیه متهم گردیده معتوب و معزول شد و راجه رامدیال بقال که عهده

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

متوسطی داشت بخطاب راجگی مخاطب شده منشی مهمات وزارت گردید بعد چندی او نیز بسبب کدورت
مزاج رزیدنٹ بهادر معزول و محبوس گردید و قرار یافت که ظفر الدوله کپتان کارپرداز این امر جلیل
ومتمشی این شغل نبیل گردد آن دانای روزگار از عاقبت بینی اباء نموده به عهده قدیمه داروغگی خزانه
قناعت ساخت تا آنکه بعضی مقربان خدمت ذکر حکیم مهدی علی خان بمیان آوردند چون حضرت بادشاه
حکیم موصوف را از عقلاء و بهره دانشمندان عصر میدانستند و بر امانت و دیانت و فراست و کیاست
او اعتمادی کلی داشتند از ذکر خیرش بغایت مفرح و محظوظ گشته امر وزارت براو قرار دادند و بلا استصواب
رزیدنٹ بهادر او را طلب فرمودند حکیم ممدوح بمجرد رسیدن فرمان واجب الاذعان
چون برق و باد خود را بدار الخلافت رسانیده استیلام عتبه علیه و استان رافک مسجود آستان نمود
همانندم بخلعت وزارت و خطاب وزیر الممالک سرفرازی یافت چون تقرر وزارتش بدون
استصواب رزیدنٹ بهادر بعمل آمد قلیله کدورت مزاج صاحب معزی الیه دست بهم داد هر چند
وزیر الممالک بنظر مصلحت سامان رفع کدورتش مهیا و آماده نمود فائده مترتب نشد وقتیکه جناب مستطاب
گورنر جنرل بهادر کشور هند بکانپور تشریف شریف ارزانی داشتند نواب وزیر بملاقات رفت گورنر بهادر
از روی قیافه نقد لیاقت منتظم الدوله را بر محک امتحان زده وزارتش را بغایت پسندید و درباب
انتخاب همچو وزیر با تدبیر برای جهان آرای بادشاهی بسا تحسین و آفرین نمود و رزیدنٹ بهادر بوادیه
استقلال منتظم الدوله از نهایت شرمساری استعفا داده روانه کوه سیاتو شد و منتظم الدوله از یاوری
تقدیر بکار وزارت استقلالی حاصل فرمود و میدان از رقیب خالی یافته دست تسلط و انتظام فراخ
نمود و بمعاملات مالی و ملکی آئین های شاهانه بر نهاد و امورات مملکت را اصلاح داد و ابتری معاملات
سلطنت همه برطرف ساخت در اندک مدت مداخل ملک فراخ گردید و زر کثیر بخزانه سلطانی فراهم
آمد حضرت بادشاه از خوش نظمی و دانشوری او بغایت محظوظ گشته احمد علی خان برادرزاده او را
بخطاب منور الدوله و سید محمد خان را بخطاب منصرم الدوله و ابو طالب همشیره زاده اش را به خطاب
بهادر الدوله معزز فرمودند و بهر یکی کارها بخشیدند الغرض چون زمانه بکام منتظم الدوله گشت و ابواب دولت
و عظمت براو کشاده گردید درگاهش مرجع انام و سرمایه حل و عقد خواص و عوام شد باقتضای رای
صواب اندیش امرا عظام و کارکنان با عقل و فرهنگ را تربیت نمود و بجاهای مناسب بایشان
بخشید از انجمله تاج الدین حسین خان را عهده متوسطی داد و روشن الدوله را پانصد روپیه ماهانه مقرر
ساخته مقرب خود ساخت و راجه درشن سنگه کورمی را که معتوب و خارج از شهر بود طلب ساخته

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بخطاب غالب جنگ و انتظام دار الخلافت اعزازی بخشید او مردی شجاع و جفاکش بود انتظام شهر خوب کرد سرکشان و بانکه هاى دار الخلافت را که هر روز خانه جنگی و خونریزی میکردند زیر نمود و در گرفتن اسلحه ایشان و نیز تمامی سکنای شهر گرفته داخل سلح خانه سلطانی ساخت ملتفته رعب او بجایی رسید که بمجرد شنیدن نام غالب جنگ نقد حواس از کف میرفت و سررشته استقلال از دست می افتاد

ذکر معزولی نواب وزیر الممالک منتظم الدوله حکیم مهدیعلیخان بهادر و تقرر وزارت بر نواب روشن الدوله بهادر

کهن راوی عرصهٔ قیل وقال ٭ زیر پرده چنین می نماید خیال ٭ که چون حضرت پادشاه در آغاز هنگام جوانی بعنفوان ایام دولت و کامرانی بمنصب جلیل پادشاهی و امر اعظم شاهنشاهی فائز و کامروا گشتند قدر این دولت عظمی و منزلت این موهبت کبری نشناخته بشبستان بی تو بغفلت افتادند بمراب تشنه فریب عیش و عشرت خود را در انداخته بکلی عنان تمام بدست بیخبری سپردند بمقتضای نشه جوانی در آغاز دولت کامرانی بصحبت نازنینان عشوه فروش و عنبرین مویان جفاکوش مشغول باکتساب لذات گشتند و باشتغال شراب ارغوانی و استعمال باده ریحانی پرده بر چشم هوش و خرد بر انداختند جام باده گلرنگ از صبح تا شام در گردش و بانگ نوشانوش از چهار سو بلند بود در عالم مستی بسا فتنه ها برمیخاستند و بسا خونهای بیگناهان ریخته می شدند اکثر اوقات بعضی خواصان مقرب الخدمت و محلات مقدس را باهم در اختلاط یافته محض بشکیکه و توهمی قتل فرمودند و بعضی را زنده بدیوار گردیدند و هر ماهی یک دو واقعه دست بهم میداد و برق اجل بر خرمن حیات ایشان می افتاد وزیر الممالک این واقعات کف افسوس می مالید که مبادا افشار راز گردد و این آتش سر بالا کشد هر چند که از نازک مزاجی آنحضرت اندیشه ها داشت اما بمقتضای مصلحت جسارت کرده پند و نصائح می نمود تا بترک این فعل راضی شوند و رزیدنٹ بهادر هم متواتر از خواب غفلت بیداری نمود از آنجا گفته اند بیت بادشاهان و گدایان دو گروه عجب اند ٭ که نباشند و نشاسند بگفتار کسی ٭ معروضات ایشان را اثری پدید نگشت بلکه غفلت و بدعت مزید شد منتظم الدوله صورت حال بدینگونه دیده بفکر استقلال خود افتاد و ٹهیکه داری ممالک محروسه بنام پسر خود برای دوام بمبلغ یک کرور و سی لک روپیه تجویز نمود و از زر ٹهیکه پنجاه لک روپیه برای مصارف فوج و پنج لک روپیه برای ناظمان و عاملان و هشتاد لک روپیه برای مصارف ذات و کارخانجات بادشاهی و محلات قرار داد و رپورٹ جهت منظوری این استدعا بذریعه رزیڈنٹ بهادر به کونسل فرستاد دانایان فرنگ بر طمسات او خط نسخ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

کشیده بجواب نوشتند که تهیهٔ ممالک محروسه بشخصی مقرر کردن از آئین حکمرانی خلاف است درینصورت
عروس تمنای وزیر الممالک در حجلهٔ محرومی ماند ازین ناکامی و ندامت که حاصل شد بدبختی و تندخوئی
بر مزاجش مستولی گشت و زبانش بدشنام خوگر آمد از بندگان اعلی چه ذکر است نسبت محلات بادشاهی
کلمات سخت بر زبان آوردن گرفت و در ارسال فرمایشات بیگمات سرادق اقبال اهمال نمودن
آغاز نمود خرید و فروخت جواهر پیشینه یکقلم موقوف نمود و بدیگر کارخانجات هم تخفیف بعمل آورده
درینصورت از غایت کفایت اندیشی و دنائت او همه مردم بشورش آمدند و محلات معلی بشنیدن حرفهای
ناملائم و عدم حصول فرمایشات دیرینه بر آمده شکایت بحضرت بادشاه آغاز نمودند تاج الدین حسین خان
متوسل که درین روزها متقرب بخدمت بود بامید ترقی خود بیشتر ساعی تخریب وزیر الممالک گردیده مزاج
آنحضرت را برگردانید درینصورت نواب منتظم الدوله حکیم مهدی علی خان در سنه یکهزار و دوصد و چهل
و شش هجری از عهدهٔ وزارت معزول و محبوس گردیده و باعانت رزیدنت بهادر خود را از مطالبات
بادشاهی پاک ساخته روانه فرخ آباد شد تاریخ اینواقعه بطرز غریب یافتند ع افتاد حکیم از وزارت
تاریخ بطرز نو رقم کن ؛ از جای حکیم هشت برگیر ؛ سه مرتبه نصف نصف کم کن ؛ تاج الدین حسین خان
که قامت خود را باستحقاق این امر جلیل می آراست و کلهٔ گوشهٔ تفاخر بر آسمان می شکست بامید ترقی
نشست و چشم در انتظار این روز به کشاد که دولت رو نماید و بر مسند وزارت متمکن گردد از انجا که
انسان را در معاملات تقدیر سررشتهٔ اختیار بدست نیست و طاقت ستیزه و جنگ با تقدیر نی بنابران
تاج الدین حسین خان باوجود آن عرق ریزی و دردسرها نتیجه جز ناکامی ندید و روشن الدوله بیاوری
بخت بیدار برین عهدهٔ جلیله مفتخر و مباهی گردید ع خواست یکی خواسته لیکن نیافت ؛ آنکه نمیجست
برو برشتافت ؛ محنت دریا همه غواص برد ؛ شاه گهر در کمر خاص برد ؛ سبحان علیخان کنبوه به
نیابت وزارت امتیاز یافت و بسبب بی استعدادی روشن الدوله راتق و فاتق امور وزارت
گردید پسرانش احسان حسین خان و مظفر حسین خان هر یکی در مزاج وزیر الممالک دخلی یافتند و دربی
و درگاهی برافراختند روشن الدوله در اندک مدت عملهای بد و کارهای ناخوش اختیار کرد و طریق
ناسپاسی و کفران نعمتی پیش گرفت آنچه شایست بگذاشت و آنچه نبایست اختیار ساخت گویند که خراج
ممالک محروسه بتصرف خود آوردی و مصارف بادشاهی از خزانه عهد سلاطین پیشین نمودی ظفر الدوله
کپتان کرنبی خواه این دولت و داروغه خزانه بود ازین حرکات می سوخت و اکثر اوقات با بندگان
حضرت عرض حال مینمود مهاراجه میوه رام هم بوقت مناسب از اظهار نفس الامر خود را معذور

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نمیداشت تا رفته رفته مزاج آنحضرت برآشفت بغالب جنگ خفیه فرمان رفت که کمپنی هاے تلنگه براے گرفتاری وزیر الممالک حاضر دارد غالب جنگ از نا عاقبت اندیشی این راز را با همراج نائب خود درمیان نهاد آن خدا ناگیر بامید ترقی خود روشن الدوله را ازین ماجرا آگاه ساخت وزیر الممالک باضطراب درآمده بحضور آمد و خود را بر قدم انگند و عرض نمود که براے خانه زاد چرا اهتمام است حاضرم از دست مبارک هرچه بمزاج آید فرمایند آنحضرت بجواب فرمودند که این سخن با تو که گفت روشن الدوله نام همراج بر زبان آورد همانوقت آتش غضب مشتعل گشت همراج خارج بلد شد و غالب جنگ معتوب شده مقید گشت و تفویض راجه درشن سنگه برهمن شد تمامی اثاث البیت او بضبطی درآمد و روشن الدوله باز از طلاقت لسانی و شیوا زبانی مورد الطاف بادشاهی شد مهاراجه میوه رام بواديد انحال مغلوب هراس گرویده مسلمان گشت و رخصت گرفته به کعبه شتافت و بجاے ایشان بالکشن عم او بخطاب مشیر الدوله مهاراجه بالکشن بهادر مخاطب گردیده بعهده دیوانی افتخار یافت و راجه بهاری لال پسر مهاراجه میوه رام بواصلباقی معزز گردید ظفر الدوله کپتان از مخالفت وزیر الممالک بمحاسبه خزانه اسیر پنجه عذاب شده ممنوع باریابی گردید صرف مهر آنحضرت با او ماند هرگاه ضرورتی داعی شدی کاغذی بخانه اش میفرستادند مهر ثبت میکرد وزیر الممالک هرچند سعی نمود که مهر هم از و منتزع شود اما بنابر قدامت و حسن خدمات مقبول نیفتاد مقارن انحال تاج الدین حسین خان نیز حکم اخراج یافت تا خون صد هزار آرزو کرده به کانپور شتافت و مضمون این بیت صادق آمد ع هر که بدی کرد به بد یار شد * هم به بد خویش گرفتار شد +

ذکر وفات نواب قدسیه محل و آغاز مخالفت حضرت بادشاه سلیمان جاه با بادشاه بیگم و مرزا فریدون بخت عرف منا جان

نواب قدسیه بیگم از جمله پردگیان سرادق اقبال منظور نظر عاطفت بود مرتبه او از جمله نسوان درگذشت او سخاوتی داشت که حاتم را در نظرش وقارے نبود نقل است که روزی از حضرت بادشاه معروض داشت که پشمینه سلطانی گاهے بنظر در نیامده بتماشاے آن مشتاقم حضرت بادشاه بکارپردازان فرمان دادند تا ایشان پشمینه هفتاد لک روپیه حاضر ساختند آن سخاوت پیشه از غایت دریادلی بهمه خادمان محل قسمت نمود یک چیز هم ازان با خود نگذاشت همچنین بسا قصه ها از دست درین روزها بوجهی که ذکرش باعث اطناب کلام است مزاج آنحضرت از ره شفقت او باستدراک

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اینحال زهر خورده سفر عالم باقی اختیار کرد حضرت بادشاه را ازین حادثه سخت اندوه و ملال دست بهم داد از شدت غم لباس ماتمی دربر کردند و تمامی بندگان دور و نزدیک و اعزا و اقارب همین فرمان دادند تا همه لباس ماتمی پوشیدند اما بادشاه بیگم راضی نشد بدین سبب آنحضرت از بیگم مکدر گشته روزی بزبان خود شکایت فرمودند بیگم جواب درشت داد تا نوبت بسختی رسید بادشاه از انجا برآمدند و برای خلد مکان بپادشاه بیگم فرمان دادند و فوج مقرر کردند از طرفین نوبت زد و خورد و گیر و دار رسید تا رزیدنت بهادر درمیان افتاده رفع فساد نمود و طرفین را از سر جنگ برداشت و براے قیام بادشاه بیگم الماس باغ قرار داد و فریدون بخت عرف منّا جان فرزند آنحضرت که از وفات مادر خود افضل محل در آغوش بادشاه بیگم جدهٔ خود پرورش یافته بود همراه بیگم بالماس باغ رفت هر چند بادشاه طلب نمود بیگم بدادن او راضی نه شد و منّا جان هم قبول ننمود تا حضرت بادشاه اشتهار دادند که منّا جان فرزند بادشاه نیست هر که او را فرزند بادشاه گوید مستوجب سزا گردد و من بعد پرگنه سلون وغیره که بجاگیر بیگم بود ضبط فرمودند و تمامی چشمه هاے مداخل مسدود کردند درینصورت عسرت کمال بحال بیگم شد مجبور شده جواهر قیمتی براے فروخت ببازار فرستاد حضرت بخبرداری آنهم ممانعت فرمودند پس نوبت فاقه کشی رسید وزیر الممالک همه تن آماده بران بود که این آتش فتنه بلند گردد و اتفاق مادر و پسر صورت نگیرد ازین سبب هر روز آشوبے نو برمیخاست و فتنهٔ تازه رو مے نمود مدتی برین گذشته روزے حضرت بادشاه بمقتضاے جوش محبت به الماس باغ تشریف بردند و عذر معذرت کرده صفائی نمودند قرار یافت که فردا بیگم داخل دولتخانه خواهند شد شب بادشاه همانجا استراحت فرمودند صباح از انجا بدولتخانه آمدند روشن الدوله چون اتفاق آنحضرت با مادر مهربان نمیخواست بآنحضرت گفت که بادشاه بیگم چند خواصان را بقتل آنحضرت مقرر کرده بود مگر خواجه سرای بادشاهی که همراه بود ایشانرا ازین حرکت باز داشت حضرت خواجه سرا را طلبیده استکشاف این ماجرا نمودند او بایمای وزیر الممالک تصدیق اینواقعه نمودند درینصورت بازنارهٔ غضب باشتعال آمد و تعذیب و تخریب بادشاه بیگم بیشتر ملحوظ خاطر گردید هر روز خواصان بادشاه بیگم را بدست آورده بیعزت نمودند و تشهیر مے نمودند و اکثرے را از شهر بدر مے ساختند شگرف آشوبے برروی کار بود وزیر الممالک هر دم روغنی برین آتش میگذاشت و هرگز بانسداد این فتنه راضی نمی شد رزیدنت بهادر از وزیر الممالک به بندوبست این آشوب تاکید شدید میکرد او بے اختیاری خود

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی مرزا فریدون بخت بہادر عرف مُنّا جان متعلقہ صفحہ (۱۳۱) بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

اظهار رحم نمود تا روشن الدوله از غایت کور نمکی و ناسپاسی در فکر کشتن بادشاه افتاد و چند بار زهر
داد هر بار بفضل حافظ حقیقی جان بسلامت بردند و بسیاری کسان بعلت این جرم بپاداش اعمال
رسیدند اما وزیر الممالک بدستور منظور نظر عاطفت بود درینصورت بادشاه از جمله بندگان مقرب
بتوهم گردیده بخوف جان ترک غذا فرمودند اکثر اوقات بفاقه میگذرانیدند دقیقکه اشتها بشدت
میج انجامید از هر دوران عمارت نخود بریان گرفته تناول میفرمودند و یا بمیوه فصلی قناعت می ساختند
چون از چند روز بسبب کثرت شراب عارضه ورم دست و پا بهم رسیده بود درینوقت اشتداد
آن بغایت گردید رفته رفته قوت نشست و برخاست زائل گشت صاحب فراش شدند معالجه حکما
نیز اثری نداد طاقت هم یکقلم مهاجرت ساخت درینحالت دهنیا مهری که خواص مقرب آنحضرت
بود بایمای وزیر الممالک در جام شراب زهر آمیخته درانحالت بیچارگی بغایت بیرحمی در داد
تا بساعتی مرغ روح از قفس عنصری پرواز کرده باشیانه جنت آرام گرفت اینواقعه بماه ربیع الثانی
سنه یکهزار و دو صد و پنجاه و دو هجری مطابق یکهزار و هشتصد و سی و هفت عیسوی بظهور رسید
مدت سلطنت ده سال رزیدنت مارونت رکس صاحب طامس مندک صاحب جنرل لو صاحب
بهادر نائب نواب معتمد الدوله منتظم الدوله اعتماد الدوله اقبال الدوله راجه رامدیال نواب
روشن الدوله دیوان افتخار الدوله مهاراجه میوه رام مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن

ذکر مرزا فریدون بخت عرف منا جان خلف بادشاه سلیمان جاه نصیر الدین حیدر بادشاه اوده

چون خبر وحشت اثر واقعه جانگاه حضرت بادشاه به دور و نزدیک رسید و جهانی ازین قضیه نامرضیه
پر آشوب گردید رزیدنت بهادر بمجرد استدراک اینحال باتفاق ڈاکٹر بدولتخانه شاهی آمد بعد ملاحظه
نعش رفع شکوک کرده بر دروازه ها بند و بست نمود و از خاندان شاهی نصیر الدوله خلف
نواب سعادت علیخان بهادر را برای سلطنت برگزیده طلب فرمود و جواهر زواهر این
مژده آویزه گوش آنحضرت کرده برای تبدیل پوشاک فرمان داد پیرایه بندان کارخانه سلطنت
هنوز از آرایش جشن و لوازمات بادشاهی انفراغی نیافته بودند و نواب نصیر الدوله بهادر تبدیل
پوشاک هم نفرموده بود که ناگاه بادشاه بیگم بدریافت خبر وفات بادشاه مرزا فریدون بخت
را همراه گرفته بجمعیت بسیار متوجه دولتخانه سلطانی گردید رزیدنت بهادر باستخبار این حال کثیر الاختلال

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بپادشاه بیگم ابلاغ پیام نمود که امر سلطنت به نواب نصیر الدوله بهادر قرار گرفته حالا آمدن شما خوب نیست برای وظیفه و جاگیر تجویز بعمل خواهد آمد از ینطرف مطمئن باشند و ازین اراده ناصواب باز آیند از انجا که از فتنه پردازان و خانه براندازان انبوهی کثیر همراه بود و ذات ایشان بامید ترقیهای خود بیگم را بترغیب و تحریص براین امر میدادند بنابران بیگم بر پیغام رزیڈنٹ بهادر را صلا التفات نکرده با جوش و خروش متوجه دولتخانه شد چون دروازه ها بحکم رزیڈنٹ بهادر مقفل و بسته بودند بیگم به فیلبانان فرمان داد تا ایشان از حمله های فیلان دروازه ها شکسته چون مور و ملخ اندرون ریختند بادشاه بیگم مرزا را بر تخت سلطنت متمکن ساخت و دست مرزا بدست مصطفی خان قندهاری که از اعظم افسران فوج بود و بصفت جرأت و شجاعت امتیاز داشت داد تا او بمراتب خیراندیشی دریغ ننماید خان مذکور قبول نمود حضار مجلس بعضی بطوع و بعضی باکراه نذرها گذرانیدند مرزا بگرفتاری اراکین سلطنت فرمان داد فتنه پردازان بمجرد نفاذ حکم هر سو شتافتند روشن الدوله و سبحان علی خان و پسرانش احسان حسین خان و مظفر حسین خان و نیز هر کسی را که یافتند بزدوکوب گرفتند طرفه آشوبی برپا شد در آمد رزیڈنٹ بهادر بدو ادید انحال بکمال جرأت دران آشوب گاه بی تمیزی خود را تا به تخت رسانید و با بادشاه بیگم و مرزا فریدون بخت گفت که هنوز هم هیچ نرفته است زود از تخت فرود آیند و همیشه سپاهی خود نزنند بیگم بجواب درشت پرداخت تا رزیڈنٹ بهادر از انجا بدر آمد مقارن اینحال فوج انگریزی از چهاونی مندیانون که از پیشتر طلب شده بود در رسید بموجب فرمان رزیڈنٹ بهادر چند گلوله های توپ بجانب تختگاه انداختند تلاطمی غریب بظهور آمد جمعیت مرزا بساعتی درهم و برهم شد و مصطفی خان قندهاری و چندی دیگر از جانسپاران جنگ کرده کشته شدند چون میدان صاف شد بائن صاحب بهادر بالا رفته مرزا را از تخت بزیر کشید و دستهایش بسته تفویض راجه بختاور سنگه نمود او بحسب فرمان بیگم را در فنیس انداخته و دست مرزا در دست گرفته برزیڈنٹی رسانند تا همانجا مقید گردید و بعد چندی روانه قلعه چنارگڈه شد مدتی در حبس گذرانید مرزا در سال یکهزار و هشتصد و چهل و شش عیسوی ودیعت حیات نمود و بیگم بسال دوم ازین واقعه با هزاران غم و الم درگذشت مرزا دو پسر و یک دختر داشت سه هزار و شش صد روپیه سالانه ایشان از سرکار بادشاهی معین گشت

ذکر سلطنت ابو الفتح معین الدین سلطان الزمان نوشیروان عادل محمد علی شاه بادشاه اوده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی نواب نصیر الدولہ محمد علی شاہ بادشاہ متعلقہ صفحہ (۱۳۲) بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

بعد فرو شدن آشوب و آرایش یافتن تختگاه نواب نصیر الدوله بهادر بتاریخ چهارم ربیع الثانی
سال یکهزار و دو صد و پنجاه و سه هجری ۱۲۵۳ مطابق هشتم ماه جولائی سنه یکهزار و هشتصد و سی و هفت عیسوی
با عانت رزیدنت بهادر متمکن سریر سلطنت شد و بالقاب ابو المظفر معین الدین نوشیروان
عادل محمد علی شاه بادشاه ملقب گشت از هر طرف مراسم ایثار و نیاز بعمل آمد و زمزمهٔ عیش
و نشاط بلند شد تاریخ بادشاه زمن معین الدین ٭ آن محمد علی شهٔ اعظم ٭ شرف خاندان برهانی
مالک تخت و تاج و جاه و حشم ٭ غازی دین نصیر دولت و ملک ٭ معدن عدل و داد و بحر کرم ٭
آنکه در فضل آصف ثانی است ٭ در شجاعت فزون تر از رستم ٭ چون بمنصوری و سعادت و فتح ٭
بر سریر اوده نشست چو جم ٭ هاتف ناگهان زد و لیم سل ٭ جست تاریخ آن دم خرم ٭ سال
اجلاس با حروف فتح ٭ خلد الله ملکه گفتم ٭ و سکه بر زر سرخ و سفید چنین زدند ٭ بجود و کرم
سکه زد در جهان ٭ محمد علی بادشاه جهان ٭ اول حکمی که نافذ فرمودند به تقسیم مواجب سپاه و اهل قلم
بود از چند سال بنده های بادشاهی بعدم وصول مواجب و وظائف به پریشانی و تنگدستی
بودند و متاع ناکامی در کیسه داشتند بمجرد صدور فرمان اشرف از سپاهی و افسر و اهل قلم همه
بمراد خود ها فائز گشتند و دامن دامن گلهای مراد چیدند من بعد بدیگر انتظام ملکی توجه فرمود آئین های
شایسته برنهاد و قوانین برگزیده رواج داد بیامن عدل گستری و داد بخشی آنحضرت جهانی
بمهد آسایش آرام گرفت و عالمی از حوادث برآسوده ٭ جهان پُر شد از خوبی و ایمنی ٭
ز بد رشته شد دست آهرمنی ٭ زمین چون بهشتی بد آراسته ٭ زداد و ز بخشش پر از خواسته ٭
سبحان علی خان کمبوه که بر نیابت وزارت قیام داشت و نفس ناطقه وزیر الممالک روشن الدوله
بود از نیرنگی زمانهٔ غدار و جفای سپهر کجرفتار بعتاب سلطانی در آمد و فرمان اخراج یافت
روشن الدوله که او را بسیار منحوا مست و استقامت وزارت خود به طفیل او می انگاشت در اجرای
فرمان اشرف اهمال نمود و به لطائف الحیل گذرانید که شاید مزاج اشرف و اعلی مهربان گردد و
استقامت خان مذکور صورت پذیرد چون معامله از کار رفته و کدورت مزاج بندگان حضرت از حد
متجاوز گشته بود بنابران نوبت بآن رسید که خود وزیر الممالک بعلت نافرمانی و عدم ترک صحبت
خان مذکور معزول شد و نواب منتظم الدوله حکیم مهدی علیخان وزیر سابق از فرخ آباد طلب شده
بدین عهدهٔ جلیله منصوب گردید او وزیری برگزیده و سنجیده بود چنانچه ذکرش بواقعات سلاطین
سابق القلم در آمده و حضرت بادشاه هم در معامله فهمی و ژرف نگهی پایه فراتر داشتند بدین صحبتش خیلی درست آمد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و انتظامی شایسته بظهور آمد و بهارستان سلطنت آب و رنگی دیگر یافت چرا نباشد بیت
وزیرے چنین شهریارے چنان :: جهان چون نگیرد قرارے چنان :: هنوز یکماه از وزارت
او نگذشته بود که قزاق اجل کاروان حیاتش تاراج نمود بندگان حضرت را از این واقعه غبار
ملال بر آئینهٔ دل نشست ؎ شهنشاه جهان از وفاتش دیده پرنم شد :: سکندر را اشک
حسرت ریخت که افلاطون ز عالم شد :: ظهیر الدوله غلام یحیی خان از سفارت بوزارت ترقی
یافت او هم مردی شایسته بود از سرمایهٔ عقل و فراست بهرهٔ وافی داشت پس از سه ماه او هم
رخت بمنزل عدم کشید منور الدوله از جرنیلی بدین عهدهٔ جلیله تفاخر گرفت راجه جیالال بهادر
المتخلص به گلشن دیوان قدیم آنحضرت بر عهدهٔ اهتمام دفتر خاص سلطانی بعطای اختیارات
دستخط احکام بادشاهی مقرب الخدمت شده از خلعت گران بها و خطاب راجگی و بهادری
معزز و مفتخر گردید گویند که مرد مخیر و سراپا اخلاق و خوبی بود درین ایام اقتدار و اختیار با ابنای
روزگار طریق نیکوئی سپرده دلے را از خود نیازرد و امام علی که از عهد شاهزادگی رفیق و
انیس خدمت بود بخطاب رفیق الدوله سر افتخار برافراشت و عظیم الله خان حجام بخطاب اعظم الدوله
مخاطب گشته دخل کلی بکار و بار سلطنت یافت او در نازک مزاجی و خوش وضعی و امارت مشهور
دیار و امصار بود در تابستان خسخانه اش را از عرق کیوڑه و گلاب تر میکردند دیگر امارت او
ازینجا قیاس توان کرد صحبت او با منور الدوله راست نیامد چون تقربش بحضرت بادشاه از دیگران
و اقتدارش زیاده از حد بیان بود بدین سبب منور الدوله ترک روزگار کرد و رخصت گرفته
روانه بیت الله شد ابراهیم خان کشمیری از سفارت بوزارت اعزاز یافت و بخطاب شرف الدوله
مخاطب شد هم درین ایام مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن از خدمت دیوانی معزول و محبوس گردیده و
بجایش فخر الدوله مهاراجه رتن چند هشیار جنگ منصوب گشت در سال یکهزار و دوصد و پنجاه و سه (۱۲۵۳)
هجری همت علیه بر تعمیر امام باڑه متوجه شد در اندک مدت بصرف کثیر بانتظام اعظم الدوله
عظیم الله خان و رفیق الدوله اهتمام یافت و به امام باڑهٔ حسین آباد معروف گردید الحق عمارتی
بآن خوبی و متانت تعمیر گشت که تماشاگاه سیاحان هفت اقلیم گردید بندگان حضرت از غایت
دوربینی و ژرف نگهی دوازده لک روپیه برای مصارف این بنای عالی بخزانهٔ دولت
انگلشیه جمع فرمودند و از سود آن خرچ این عمارت قرار دادند چنانچه تا حال باوجود انقراض دولت
بادشاهان اوده رونق آنجا روز افزون ست بالجمله هر امریکه ازین بادشاه بظهور رسید باعث

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی ابو المظفر مصلح الدین محمد امجد علی شاہ متعلقہ صفحہ (۱۳۵) بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

نمط. هزار تحسین است در عهد دولتش همه مردم فارغ البال و آسوده حال بودند هیچ کس آزاری
بر دل نداشت ابواب معدلت بر روی خلائق باز و دست تظلم و تعدی کوتاه بود باوجود ضعف
پیری از کارهای سلطنت خود را معذور نمی داشتند و بر امور کلی و جزوی می رسیدند نظم عجب
عهدی همه در کامرانی ٭ بهر خانه نشاط و شادمانی ٭ نه کس دادی کمند کینه را تاب ٭ نه کس
دیدی خیال فتنه در خواب ٭ چون عمر آنحضرت قریب هفتاد و پنج رسید و ضعف پیری بغایت
مستولی گردید بتاریخ پنجم ربیع الثانی سال یکهزار و دو صد و پنجاه و هشت هجری مطابق هفتم
ماه مئی سنه یکهزار و هشتصد و چهل و دو عیسوی رخت حیات ازین عالم فانی بعالم جاودانی
کشیده و در امام باڑه حسین آباد مدفون گشته مدت سلطنت پنج سال صاحبان رزیڈنٹ
جنرل لو صاحب کالفیلڈ صاحب جنرل لو صاحب بار دوم وزرا نواب روشن الدوله نواب
منتظم الدوله حکیم مهدی علی خان ظهیر الدوله نواب منور الدوله شرف الدوله محمد ابراهیم خان
دیوان مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن بهادر فخر الدوله مهاراجه رتن چند هشیار جنگ وقائع نویس
راجه بهاری لال۔

ذکر سلطنت ابو المظفر مصلح الدین ثریا جاه سپهر شکوه سلطان عادل خاقان زمان امجد علی شاه بادشاه اوده

حضرت بادشاه ثریا جاه امجد علی شاه بعد وفات پدر بتاریخ پنجم ربیع الثانی سنه یکهزار و دو صد
و پنجاه و هشت هجری مطابق سال یکهزار و هشتصد و چهل و دو عیسوی بروز سه شنبه بعمر چهل و سه سالگی
بر سریر سلطنت و جهانداری و بر تخت مملکت و شهریاری جلوه افروز گردید تاریخ جلوس چنین شد
تاریخ از جلوس میمنت مانوس با صد شان ها ٭ ثانی گردون مدام اورنگ بادا یا اله ٭ و سکه
چنین یافته شد ٭ در جهان زد سکه شاهی بتائید اله ٭ ظل حق امجد علی شاه زمن عالم پناه ٭
از عنفوان سریر آرائی همت علیه آنحضرت مصروف بامور خیر شد زکوة بر خزانه بادشاهی مقرر
فرمودند و مجتهد العصر را اختیارات کلی بامور مملکت بخشیدند عدالت ممالک محروسه بالتمام به ایشان
مرجوع گشت و حکم او بر آب و باد روان شد نواب شرف الدوله محمد ابراهیم خان که سنی مذهب
بود و بخشش راست نیامد معزول خدمت شد و نواب امداد حسین خان بخطاب امین الدوله
مخاطب گشته بر عهده وزارت تفاخر یافت و مهاراجه بالکرشن که معزول و محبوس بود بدستور

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

قدیم بعهده دیوانی تفاخر گرفت و بعهده منشی گری وزارت بجهت منشی الملوک مهاراجه رتن چند
تجویز شد مهاراجه بقبول انمعنی نپرداخت تا راجه گندن لال برین عهده جا گرفت و مصلح الدوله
بعهده سفارت و علی رضا بیگ به کوتوالی بیت السلطنت معزز گشت و معین الدوله بعهده
نیابت وزارت مستسعد گردید راجه جوالا پرشاد بخطاب مدبر الدوله مخاطب گشته بخدمت دستخط
خاص مفتخر و مباهی شد او عجب مرد باخیر بود با دوست و دشمن طریق نیکوئی سپرد و سبے
وغیراز امر خیر در رفاه خلق کارے نکردے تا مجسم خیر نامش شد در سال یکهزار و دو صد
و پنجاه و نه هجری فیمابین وزیر الممالک و معین الدوله کدورتے راه یافت و زنگ ملال
در آئینه دلها افتاد معین الدوله که با بندگان حضرت یگانگیت و خویشی و تا بمحلات مقدس
رسائی داشت با وزیر الممالک خصومتها آغاز کرد و مخالفت بنیاد نهاد و وزیر الممالک مستعفی
و خانه نشین شد و وزارت براے معین الدوله تجویز شد او اقبال انمعنی نکرد و براے نواب
منور الدوله تحریک نمود تا نواب موصوف از کانپور طلب شد و خلعت وزارت در بر کرد چندے
فیمابین ایشان معامله خوش گذشت من بعد تفرقه رو داد و اتفاق به نفاق مبدل گردید منور الدوله
عیش دوست و عشرت طلب بود از نزاکت طبع بار عظیم سلطنت نه برداشت برهمی
معاملات مملکت رو داد و شیرازه نظم و نسق از هم گسیخت معزول خدمت شد و امین الدوله باز
بر جای خود رسید و به انتظام مملکت توجه نمود و از عدل و انصاف دلهای مردم بدست آورد
و همدرین ایام راجه جگناته مهاجن قوم اگروال بعلت زر بقایا زیر محاسبه آمد و از خصومت اکین
دولت سخت ذلت و رسوائی برداشت تا چاره کار ندیده مسلمان شد و حلقه غلامی حضرت شاهنشاهی
در گوش کرده از مطالبات سلطانی دامن پاک نمود و بخطاب شرف الدوله غلام رضا خان
بهادر مخاطب گشته دخلے بکار و بار سلطنت یافت رفته رفته در بارش مرجع انام و سرمایه
حل و عقد خواص و عوام شد مرد باجرات و جسارت بود ماده انتظامی بسیار خوب داشت اما
فحش بسیار گفتی و دشنام غلیظ با مرا و اکابر دادی و خود را نیز از ان معاف نداشتی اکثر خدمات
خاص بادشاهی باو مرجوع مے شدند بغایت خوبی سر انجام میداد در سال یکهزار و دو صد و
شصت و سه هجری مطابق سال یکهزار و هشتصد و چهل و هفت عیسوی حضرت بادشاه ثریا جاه
بعارضه سرطان بعمر چهل و هشت سالگی بعد سلطنت پنج سال داعی اجل را لبیک اجابت
گفتند رزیدنت جنرل لو صاحب هز اکسلنسی جنرل ٹاٹ صاحب جنرل پالک صاحب سکسپیر صاحب

کلس

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شبیہ نقل عکسی ابو المنصور ناصر الدین محمد واجد علی شاہ بادشاہ متعلقہ صفحہ (۱۴۵) بوستان اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

طامس ذوڈیو دس صاحب کرنیل رجمنٹ صاحب وزیر نواب شرف الدوله محمد ابراهیم خان نواب امین الدوله نواب منعم الدوله بار دیگر نواب امین الدوله دیوان مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن بهادر داصلباقی نویس راجه بهاری لال خلف افتخار الدوله مهاراجه میوه رام بخشی الممالک راجه لال جی

ذکر سلطنت ابو المنصور ناصر الدین سکندر جاه بادشاه عادل قیصر زمان محمد واجد علیشاه بادشاه اوده

چون بادشاه ثریا جاه بمقتضای قضاے الهی جان بجان آفرین سپرد وکاشانهٔ سلطنت از وجود شاه وشهریار خالی گردید ابو المنصور ناصر الدین سکندر جاه بادشاه عادل قیصر زمان سلطان عالم محمد واجد علی شاه بادشاه اوده بعمر بست وپنج سالگی بر سریر سلطنت ودولت با هزاران هزار حشمت وصولت جلوه افروز گردید صاحب رزیڈنٹ بهادر اول مبارکباد بعرض رسانید من بعد جمیع ارکان سلطنت واعیان مملکت عرض مبارکباد نموده نذرها گذرانیدند اهالی وموالی اعالی وادانی از صدق دل وصفائی باطن اظهار اطاعت وخلوص نمودند وجمیع بندگان دور ونزدیک غاشیهٔ اطاعت بدوش وحلقهٔ عبودیت بگوش کشیدند هنگامهٔ مسرت وانبساط از هر طرف بلند گردید وطنطنهٔ عیش ونشاط از زمین تا آسمان رسید وزیر الممالک امین الدوله نواب امداد حسین خان بهادر بدستور قدیم بعهدهٔ وزارت سرمایهٔ امتیاز اندوخت ومشیر الدوله مهاراجه بالکرشن بهادر بحصول خلعت دیوانی چهرهٔ سعادت بگلگونهٔ مفاخرت برافروخت شیخ قطب علی که از عهد ولیعهدی در علم ستار اوستاد آنحضرت بود بخطاب قطب الدوله وخدمت دستخط خاص مفتخر گردید ودیگر کلانوتان نیز مثل رضی الدوله ونجیب الدوله ووحید الدوله وانیس الدوله ومصاحب الدوله بعطای خدمات وخلاع کامیاب وکامروا شدند همبرین منوال جمیع بندهاے بادشاهے بعنایات وتفضلات شاهنشاهی مفتخر ومباهی گشتند ازانجا که همت والانهمت ونیت حق طویت آنحضرت مصروف بکمال عدل وانصاف بود بنابران درعنفوان این دولت چند صندوق از نقره ترتیب داده مقرر کردند که هنگام سواری همراه رکاب دولت مانند تا که مستغیثان و دادطلبان عرائض خود را دران بیندازند وبلاوساطت احدے معروضهٔ ایشان بنظر اقدس گذشته بازار داددهی وعدل گسترے درچارسوے مملکت رونق پذیرد همبرین

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

منوال بنا اساس معدلت بر نهاده ستم رسیدگان داد طلب را بداد و مراد رسانیدند و ستم کشتگان وادی بیدادی را بشاهراه مدعا در آوردند ـ

نظم

زانصاف خود عالم آباد کرد — دل اهل عالم بدو شاد کرد
جهان را بنیاد راست از عدل و داد — در عیش بر روی مردم کشاد

از جمله معدلت نوشیروانی بندگان حضرت اینست که روزی آنحضرت بطریق گلگشت جانب بادشاه باغ توجه فرموده بودند هنگام مراجعت زنی ستم رسیده خود را بزیر سم سمند تیز گام انداخته زبان بفریاد کشاد بندگان حضرت عنان بادپا بسوی خود کشیده متجسس حال متفحص احوال او شدند مستعدان رکاب حقیقت حال دریافته معروض داشتند که این ستم رسیده دختری داشت از عهد رضاعت بمرکز بلوغیت رسیده و شعشعه حسن دلفریبش اطراف عالم را فرو گرفته ناگاه زمیندار قصبه را نظر بر جمال جهان آرایش افتاد عنان صبر و تحمل از دست داده مفتون شد تا شبی او را از خانه بر آورده داخل خانه خود نمود بنابران این زن بیوه مستدعی انصاف خود است گویند که چون این بی اعتدالی مسموع سمع مبارک شد از غایت غضب لرزه براندام و لکنت بکلام افتاد فی الفور بچاکران بساط حکم شدید تدارک این فتنه صادر فرمودند تا ایشان زود بهرچه تمامتر بموضعی که محل این واقعه بود شتافتند و آن نابکار مصدر فتنه و فساد را در گرفته اسیر پنجه عذاب نمودند و بخانمانش آتش در زده و منهدم ساخته بخاک برابر نمودند و آن دختر را از دست جفای آن فتنه پرست مستخلص نموده بمادرش سپردند تا آن زن بیوه فائز بمراد و واصل بمدعا شده موظف دعای دولت گردید همچنین روایتی دیگر اینست که مسمیان ابراهیم خان و جهانگیر خان در موضعی باغی داشتند که از غایت فلاکت سرمایهٔ معاش ایشان هرچه بود همین بود از اتفاقات حضرت شاهنشاهی آن موضع را بجاگیر نواب خرد محل مرحمت فرمودند منشی غلام حسین داروغه محل مذکور از راه شرارت بر باغات هم عمل و دخل نموده و بعضی اشجار را هم قطع ساخته تصرف آورد این بیچاره ها هرچند دست و پا زدند هیچ نشنید تا آنکه رجوع بعدالت آوردند در اینجا هم کسی گوش بفریاد ایشان ننهاد روزی از جان به تنگ آمده عرضداشت مشتمل بر حالات خود وقت سواری بجناب خلافت پناهی گذرانیده فریاد جان سوز و ناله های حسرت اندوز آغاز نمودند بندگان حضرت بمقتضای ترحم جبلی ایشان را مطمئن فرموده داخل ایوان سلطانی شدند همانوقت بنفس نفیس استکشاف این معامله و استدراک این مقدمه نموده بعد امعان نظر سائلان را بداد خود رسانیدند هرچند محل مذکور که منظور نظر سلطانی بود در این معامله خاک بیز بسیار نموده زمین و آسمان برهم زد اما آنحضرت بر ملتمسات او اصلا توجه نفرموده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

از زبان فیض ترجمان ارشاد کردند که در امور عدالت بهیچ وجه رعایت شما منظور نظر عاطفت نیست
اگر برای منصب وجاگیر وزر و دولت مرحمت سلطانی مطلوب باشد ما به دولت را دریغ نخواهد بود
بالجمله بظهور اینچنین معدلت نوشیروانی غریو از نهاد مردم برخاست و هم هنگامه انصاف رونق گرفت
و هم آبادی ملک و تکثیر زراعت بظهور آمد بمیامن نیت حق طویت آنحضرت چندان ارزانی غله
بهم رسید که در یکروپیه هفت من غله بدست می آمد از بدائع سوانح این عهد رسیدن چشم زخم عظیم
بوزیر الممالک نواب امین الدوله امداد حسین خان است تفصیل این اجمال بر سبیل اختصار آنکه مسمیان
فضل علی و حیدر خان و تفضل حسین و حافظ افغان هر چهار کسان که از مدتی بقطاع الطریقی بسر میکردند
و خبر این پیشه اندیشه نداشتند درین عهد دولت بدار الخلافت رسیده در پی آن شدند که اگر نواب
وزیر الممالک امین الدوله بهادر را بدست آریم هر آئینه اسباب فراغت عمری مهیا و آماده کنیم
برین رای ناصواب اتفاق نموده بر گذرگاهی کمین کردند تا آنکه وزیر الممالک حسب دستور قدیم
بسواری گردون که بهندی بگهی نامند از همان طرف متوجه در دولت بادشاهی گردید ایشان که
از پیشتر در کمین بودند فرصت وقت را غنیمت دانسته بطرف سواری یورش و شورش نمودند و بکمال
جرأت و مردانگی خود را بالای گردون رسانیده نواب وزیر را در گرفتند از سواران همراهی
وخاص برداران سواری همه ها خاک بیوفائی بر سر انداخته راه فرار پیش گرفتند اما از جمله ایشان
هولاس نامی هندوی و شاه میر نامی سیدی جنگهای رستمانه کرده در کار قبله مجازی جان سپاری
نمودند نواب وزیر بجا دید جرأت مفاسید از شمشیر یکه با خود داشت دشمنان را زخمی نمود و خود هم
زخمها بر داشت تا آنکه این هر چهار کسان باتفاق یکدیگر هجوم آورده نواب را در بر گرفته از
گردون فرود آوردند و بر دو کانی نشانیده خودها بمحافظت نشستند چون اینواقعهٔ پر آشوب
مسموع بارگاه سلطانی گردید حسب فرمان واجب الاذعان جمیع ارکان سلطنت و کار پردازان
مملکت و افسران فوج و بهادران عرصه نبرد برای تدارک این فتنه هجوم آوردند این نابکاران
فتنه سرشت بوادید یورش افواج سلطانی خنجر بر گلوی نواب نهادند و گفتند که اگر کسی بطرف ما متوجه
خواهد شد نواب وزیر را فی الفور از هم خواهیم گذرانید بدین خوف همه ها دست از دو باز داشته
در حیرت و حسرت بودند درین اثنا رزیدنت بهادر با دراک اینحال پر اختلال بدان مقام
حسرت اندوز در رسید و ایشان را بوعده های دلفریب مطمین نموده نواب وزیر الممالک را از دست
ایشان مستخلص ساخت بعد ازان همه را گرفتار نموده بادتاق خود آورد و بعد ادای زر موعوده

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

بزندان فرستاد ازان میان فضل علی بہ لطائف الحیل از زندان رہائی یافتہ بطرفے گریخت وباقی ماندگان در ہمان حبس از قید حیات رہائی یافتند چنانچہ منشی مظفر علی اسیر المخاطب بہ سراج الدولہ مدبر الملک کہ در وادی شعر وسخن یگانہ عہد ویکتای روزگار ست ودر عہد حضرت سلطان عالم خدمت نیشگری داشت اینواقعہ را بہ پیرایہ نظم کشید کہ ابیاتے چند ازان اینست ابیات

سحر گاہان وزیر شاہ عالم
سہیل آسمان عز واجلال
نکلکر صورت اختر دم صبح
رخ پر نور پر نور الٰہی
جلو مین خاص بردارانِ ذیشان
گلے مین جنکے پوشاکین تھین بھاری
جلو مین کیسے کیسے بان بردار
فدا اُنپر ہجوم آسمان تھے
فلک کو رشک اِس شوکت پہ آیا
کہ گھوڑا تیز تھی کا ہو اس آن
رہ نزدیک پیش آئی جو اک اور
رہے نواب کے ہمراہ دو چار
ہولاس وشاہ میر سوقت تھے ساتھ
خدا کا شیر جسکا جد امجد
وہ چارون دشمنِ نواب ذیجاہ
کیا افساد کا چارون نے سامان
وہ چارون مرد مفسد بڑھکے آئے
وہ چارون چار پاون سے سوا تھے
عداوت قلب مین انکے خدا داد
فساد انگیزیان پیشہ تھا اونکا
ستمگر آسمان کی طرح کی چارون

امین الدولہ جسکا اسم اعظم
کریم وعادل وفیاض عالم
ہوا اسوار تھی پر دم صبح
نہین تھی پہ وہ مسند نشین تھا
چمک نیزونکی جنکے برق تابان
سوار ایسے کہ جنکو ماہ کہیئے
نقیبون نے کہا بڑھکر خبردار
مقدر نے کہا اب مین جوان عین
قضا نے اور ہی سامان دکھایا
نہ پہونچینگے کبھی ہم ساتھ اسکے
ہوئے راہی اُسی جانب وہ فی الفور
سڑک پر کم رہی شکل آدمی کی
انھین دونون کی تھی پر رہا ہے
فلک بولا امان اسکو علی کی
کمین گاہون مین تھے پنہان سر راہ
قریب آئی جو مسجد کے سواری
زرہ چار آئینہ بکتر لگائے
اودی تلوارین انکی بدلا تھین
تخالف مین بسان چار اضداد
غریبون کو ستایا رہزنی کی
کج اندیشہ کمان کی طرح چارون

چراغ دودمانِ جاہ واقبال
رحیم وباذل ودستور اعظم
وہ تھی تھی ویا طور الٰہی
سلیمان تخت پر گویا مکین تھا
عصا بردار ہمراہ سواری
ظہور قدرت اللہ کہیئے
غرض اس شان وشوکت سے روان تھے
زمین بولی کہ مین بھی آسمان ہون
کیا ہمراہیون نے دلمین یہ دھیان
بسان گرد رہجاوینگے پیچھے
اُسی رستے گئے سب خاصبردار
سوارون سے پہونچنے مین کمی کی
سوارون مین رہا بس ایک سید
مگر تقدیر نے نا منصفی کی
نظر آیا جو انکو صاف میدان
زمین تھی الحذر اُس جا پکاری
کہون کیا بے تمیزی مین وہ کیا تھے
قرابینین دہان اژدہا تھین
فریب ومکر اندیشہ تھا اُنکا
جلا کر گانون گھر مین روشنی کی
غبار کاروانِ قہر وآفت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

حسِ طوفانی بحر قیامت
سوی نواب چا بکدست آئے
پر طوطی مین تھے وہ بیضۂ بار
گرے کعبہ پر اگر بنا کین دیر
بجا گویا کہ بتخانہ مین ناقوس
وہ تلواریں جو اُنکے تازہ دم تھین
ہوا ناوک قلم ترکش قلمدان
پڑی ایسی قرابین اُسپہ ناگاہ
کہ کھینچی میان سے بُرندہ شمشیر
اُدھر تھا شاہ میر آمادۂ جنگ
تھکا یہ راہ کا اور دل پریشان
تھکا تھا راہ کا کچھ بن نہ آئی
نہ تنہا اُس جگہ سید کو پایا
کہا دل نے یکایک کچھ خبر ہے
بنا ہے کینۂ اعدا ہوئی سُست
چھری تھی دست غازی مین سُبکرو
چھری تھی یان سو وہ بھی ہوگئی خم
کیا افغان نے مثلِ سگ جو حملہ
گرا وہ افسر شیران آفاق
کبھی غافل کبھی ہشیار بیٹھا
فقط ایک رہ گیا دستور اعظم
وہ چارون یار اُدھر شمشیر افگن
اِدھر بازو کا اِکا فضل باری
معین منہدم تھا حیدر کا تفضل
ستادہ ہوگیا دستور اعظم

وہاں جان بسانِ دردگروہ
ہی نخوت سے چارون مست آئے
کھینچے خنجر لڑائی کی بندھی ٹھن
مقرر تھا علی نکا فرکا یہ بیر
نظر آئی جو اِن چارون کی بیداد
حضور اُنکے پیے تسلیم خم تھین
ہوا اس وقت مثلِ شیر نر تھا
ہوا نواب پر قربان ہوا خواہ
چلا فضل علی تو جانب راست
چلی دونون مین تو شعلہ آہنگ
لگائے وار اُس ملعون نے کیا کیا
یکایک ہاتھ پر تلوار کھائی
بن آتی کسطرح سید سے تدبیر
چھری تو آپ کے زیب کمر ہے
لگاتے تھے چھری اسطرح ہر بار
مگر خم ہوگئی مثلِ مہ نو
قضا نے اور ہی صورت دکھائی
ہوا وہ شیر نر زخمی سراپا
بہت زخمی جو تھا بیٹھا سنبھلکر
بدقت پشت بر دیوار بیٹھا
وہ چاکر جو کہ تھی کے تھا ہمراہ
تن تنہا اِدھر یہ پانچوان تن
ہوئے نواب پر وہ حملہ آور
فساد انگیز دونون بے تامل
یہ کھائی اُسنے ضرب دست نواب

فسردہ دل برنگ خون مردہ
نہ جوہر اُنکے تیغون میں تھے اظہار
نہ دے خالق کسی سفلہ کو ناخن
عجب کافر تھی وہ آواز منحوس
کہا بندوق نے فریاد فریاد
لڑائی کا لکھا گردون نے فرمان
قضا کی ضرب سے پر بیخبر تھا
لڑائی کی یہ کی اعدا نے تدبیر
لڑائی کی ہوئی ظالم کو درخواست
لڑائی کا اُدھر پہلے سے سامان
پہ یہ روکا گیا ہو ہو کے بیس پا
وہ افغان جانب چپ بڑھکے آیا
نہ تھی اُس شیر کے ہاتھوں مین شمشیر
چھری کھینچی کمر سے اور ہوئے چست
کہ رہجاتی تھی چلکر اونکے تلوار
اِدھر کھینچے ہوئے شمشیر ظالم
چھری تلوار کی کیا تھی لڑائی
بہا یہ خون کہ طاقت ہوگئی طاق
برنگ نبض رہجاتا تھا چلکر
غرض کوئی رہا باقی نہ ہمدم
ہوا مجبور ہے وہ بھی قصہ کوتاہ
تھے چار آئینہ مین وہ چار یاری
چڑھا تھی پہ حیدر پاؤن رکھکر
قرولی کھینچکر پہونچا وہ ظالم
کہ تھی سے گرا مردود بیتاب

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

کمر مین تھا جو اُس مردود کا ہاتھ
یہ سینہ پر تھے وہ مردود غش مین
تفضل نے جو اُسکا حال دیکھا
لگائی دوڑکر شمشیر بُرّان
لگی تلوار ساعد پر یہان تک
تو شانہ جو تھے تلوار آئی
کہون اُسوقت کا کیونکر مین سامان
نہ تھی کچھہ دیر گرتے اُسکو فی النار
مگر چھوڑو جو تھم اُسکو کرم سے
ارادہ کیا ہو پھر یہ اہل بیداد
وہ جرات کی کہ جیتا تھنے میدان
الگ بیٹھو کہین رستے سے چلکر
رہا باقی نہ کوئی کاروان مین
مسلح واسطے بائین وہ بیٹھے
کہون نواب کی جرات مین کیونکر
وہی تیور وہی ہاہس ہنسکے گفتار
ہما سے دولت فرخندہ فرجام
ہوا صید غریب جیند روباہ
خبر پہونچی جو یہ فرسنگ فرسنگ
تہ و بالا ہوا ایسا زمانہ
قیامت کا نمونہ ہو گیا شہر
پیادہ افسران فوج دوڑے
چلا لیکر پیادہ اور اسوار
امیر الدولہ نے کی اُنسے گفتار
مسلمان ہو ہین لازم یہ طغیان

تو آئے خاک پر نواب بھی ساتھہ
غرض نواب نے ایسا دبایا
کہ غالب اُنپہ ہین نواب والا
لگا شانہ پہ ایسا زخم کاری
کہ کاٹا گوشت اُسنے استخوان تک
عجب نواب کا بھی حوصلہ تھا
کہ زخمی ہوگئے نواب ذیشان
کہ اسمین بول اُٹھے وہ اہل بدعت
اُٹھائین ہاتھہ ہم بھی اِس ستم سے
وہ بولے جان بچ جاے ہماری
بڑی جرات ہی اور دشمن پہ احسان
الگ اُس جا سے تھی دوکان قصاب
فقط اک رہگیا یوسف دکانین
رہے باقی جو دو وہ پیش دوکان
بہا سیرون لہو تن سے برابر
ہوئی یہ شہر مین ناگہہ خبر عام
نصیب دشمنان آیا تہ دام
نگین خاتم دست سلیمان
ہوا خواہون کے رخسے اُڑگئے رنگ
کہ گہوارہ بنا ہر ایک خانہ
امیر الدولہ دوڑے ہوکے بیتاب
کنارون سے برنگ موج دوڑے
ہوا چارون طرف انبوہ مردم
کہ اے قوم دغا پیشہ جفا کار
اذیت اسقدر زخمی نہ پائے

رہی جرات وہی اُس کشمکش مین
کلیجہ مدعی کا منہ کو آیا
جو گذری دیر ہوجائیگا بیجان
ہوا فوارۂ خون اُس سے جاری
بہت نواب نے جرات جو پائی
کہ زخم شانہ تک بھی ہنس رہا تھا
پچھوڑا پر عدو کو ہانپنے زنہار
زہے جرات زہے شان شجاعت
کیا نواب نے یہ اُنسے ارشاد
فقط اتنے لیے ہے بیقراری
کہا نواب نے اُنسے سنبھل کر
وہان لائے اُنھین ہمراہ نواب
بڑے مفسد جو اُن دونون مین دو تھے
ہوے استادہ باندھا گرد میدان
شکن آئی نہ پیشانی پہ زنہار
کہ لو صبح تعیش ہو گئی شام
ہنر برنیستان رفعت و جاہ
ہوا آئینہ دار بزم کوران
جگر سے نالہ جانکاہ اُٹھا
الم سے وا اثر گونہ ہو گیا شہر
وہان آئے جہان بیٹھے تھے نواب
سنی دربار مین جسنے یہ اخبار
حواس خمسہ سب کے تھے مگر گم
بہت مجروح ہین نواب ذیشان
کہو جراح سے ٹانکے لگائے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

قسم چاہو تو اُسے اہل دغا لو
کیا نواب نے سب سے یہ ارشاد
نکمّا پاس آنے کا ارادہ
بڑے صاحب کو یہ پہونچی جو اخبار
تلنگے اور کتنے ایک صاحب
جو دیکھا چھوٹے صاحب نے یہ عالم
سوائے قصد جان سُنتے نہین بات
نہین گفتار رنجش خیز بہتر
تشفی دی اُنھین اور کی نصیحت
کہا صاحب نے کیا مشکل ہی یہ بات
یہ کیسی بات اسے ارباب شر ہے
حضور شاہ سے ہاتھی پہ لدکر
ہوے آمادۂ ترک مظالم
خوشی سے زر پہ وہ مردود پھولے
کیا محبوس اُنھین زندان مین لاکر
لگی کہنے یہی ساری خدائی
ملازم ساتھ بتیا بانہ آئے
ولیکن ضبط سے تھے دوش بردوش
یہ کسکی جان پر ہی صدمۂ روح

عوض نواب کے مجھکو بٹھالو
کہ ہون مین پابند دست بیداد
مناسب ہے خبر پائین رزیڈنٹ
چلے آئے اُسی دم ہو کے اسوار
مے خمخانۂ اخلاص بے دُرد
کہ ہی مجروح یون دستور اعظم
کہا دلمین کہ ہے طرفہ فسانہ
کلام مصلحت آمیز بہتر
وہ بولے کچھ عنایت ہو اگر زر
کہ بحر فیض ہے نواب کی ذات
طمع پائی جو اُنکو مال و زر کی
وہین پنجاہ آئے کیسۂ زر
طلب ہو کر اُسی دم آیا جرّاح
ولیکن چال چوکے راہ بھولے
ہوا غل لو وزیر شاہ چھوٹا
ہوئی یوسف کی زندان سے رہائی
بہت زخمی تھے گو نواب ذیجاہ
وہی رنگت وہی تیور وہی ہوش
کیا ایک ایک کو ہنس ہنسکے رخصت

مگر دیکھا کب انسے گھٹے
اذیت دینگے یہ مُفسد زیادہ
یقین ہے خود چلے آئین رزیڈنٹ
نہ تنہا صاحب والا مناقب
برٹ صاحب بہادر صاحب خرد
کمر کھولے ہوے بیٹھے ہین بذات
صلاح وقت ہی کوئی بہانہ
لگے تنہا قریب اہل بدعت
اُٹھائین ہاتھ ہم بھی سیر ہو کر
جو ہمکو آرزو ہے سیم و زر ہے
حضور شاہ عالم مین خبر کی
ہوے اس بات پر راضی وہ ظالم
لگے ٹانکے ہوئی زخمونکی اصلاح
بڑے صاحب نے ہاتھی پر بٹھا کر
فلک بولا گہن سے ماہ چھوٹا
غرض جب سوے دولتخانہ آئے
اُٹھایا تھا بہت اندوہ جانکاہ
خیال اسکا نہ تھا ہی کون مجروح
ہوے بستر پہ گرم استراحت

بالجملہ وزیر الممالک چون ازین بلای جانستان رہائی یافت بدولتخانہ خود تشریف ارزانی داشتہ بمعالجہ پرداخت و بعرصہ سہ ماہ شفای کامل یافت از انجا کہ اقبال از و رو برتافتہ بود پس باوجود حصول صحت باز عہدۂ وزارت نصیبش نگردید و نواب علی نقی خان کہ از نسل نواب مدار الدولہ بود بتایید اقبال و یاوری طالع بیدار برین عہدۂ جلیلہ تفاخر یافتہ متمشی امور مملکت گردید سبحان اللہ و جزاک اللہ گردش گردون گردان گردنان را گرد گرد + بر سر صاحب تمیزان ناقصان را مرد کرد + از روزیکہ نواب مستغنی الصفات و سادۂ وزارت برآراست زمانہ رنگ دیگر گرفت کار و بار جہان از رونق افتاد عدل و انصاف ازین

فقط عزت کا پتھر ہاتھ سے گئے

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

سلطنت مفارقت نمود شیرازه مملکت از هم گسیخت سلطنت آماده رخصت شد کدورت بدلها جا گرفت آه مظلومان اثری پیدا شد که ذکرش انشاء الله برجاسے خود خواهد آمد

ذکر ورود لشکر ظفر پیکر نواب لارڈ هیرڈنگ گورنر جنرل کشور هند بکانپور بجمعیت غفیر و حرکت اعلام نصرت بادشاهی بغرض دیدن آن امیر کبیر

در سال یکهزار و دوصد و شصت و سه هجری مطابق سال یکهزار و هشتصد و چهل و هفت عیسوی نواب مستطاب معلی القاب لارڈ هیرڈنگ صاحب گورنر جنرل کشور هند بعد فرو نشاندن فتنه های پنجاب و تسخیر آن ولایت سیراب عازم اینطرف شدند حضرت شاهنشاهی با دراک انجال محمد خان متوسط را بسفارت با بسیاری تحف و هدایا پیش نواب ممدوح رخصت فرمودند سفیر نامدار بمقام فرخ آباد استدراک ملازمت نمود و بعد گذرانیدن هدایا از جانب بندگان حضرت اظهار اشتیاق ملاقات نموده براسے توجه الویه نصرت بجانب اوده تحریک بکار برد نواب والاشان بکمال مسرت و اشتیاق قبول نموده سفیر را بعد عطای خلعت گران بها رخصت فرمود و بعد ازان خود هم بطرف کانپور علم نهضت برافراشت حضرت شاهنشاهی بعد استدراک انجال برسم استقبال عازم بکانپور شدند کار پردازان سلطنت و ارکان مملکت به طبق فرمان واجب الاذعان باهتمام این سفر فرحت اثر کمر بستند و تمامی کارخانجات بادشاهی و اسباب تزک شاهنشاهی از پیشتر بکانپور رسانیده کنار دریای گنگ را بخیمه هاے بانات رومی و مخمل کاشانی و کار زردوزی درگرفتند و سوزنی های گلدوزی و مسندهای زرنگار آمیزی شرف تمهید دادند و بالای آن شامیانه های زربفت و شمگیره های کمخاب با سلسل های مقیشی علاقه های کلابتونی برپا نمودند گرداگرد آن خیام شاهزادگان و وزرا و امرا به ترتیب مراتب و درجات برپا ساخته باغی و گلهای شگفته و درختان پر از برگ و بار روبروی خیام سلطانی بکمال صنعت و وسعت ترتیب دادند از یکطرف پیشه وران بازاری به ترتیب و آرایش تمام دکانها برآراسته از امتعه بوقلمون نمونه بوستان جنت وانمودند و از دیگر طرف لولیان گلرخسار و طوائفان خورشید عذار خیمه ها برپا نموده بجلوه فروشے و نغمه های داودی و آهنگ باربدی زهره را از سپهر برین بر روی زمین مے کشیدند بالجمله بشاهده کیفیت اردوی سلطانی تماشائیان هفت اقلیم و سیاحان ربع مسکون را حیرتی دست بهم میداد و نظارگیان را چشم بر هم زدن ناگوار خاطر بود و مضمون این بیت مطابق حال

بیت

اگر فردوس بر روے زمین است	همین است و همین است و همین است

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

الغرض بعد ترتیب اُردوی نصرت قرین برطبق فرمان معلی ارکان و اعوان و بندگان مع فوج ظفر
موج از پیشتر داخل لشکر نصرت اثر گشتند بعد ازان بندگان حضرت بساعت سعید و آوان حمید که
انجم شناسان دقیقه رس و اصطرلاب دانان باریک نفس اختیار کرده بودند از دولتخانه برآمده داخل
سواری پالکی شدند و از انجا بسواری سیج گاڑی سوار باد ولت شده در عرصه هفت ساعت بخط
مستقیم به لشکر فیروزی اثر نزول اجلال فرمودند اعوان و انصار که بانتظار مقدم همایون مژده
بر مژده اندوخته بودند شادیانه تهنیت بر آوازه کردند و از صدای اتواب و بنادیق گوش افلاکیان کر نمودند
از اتفاقات آنکه چون بندگان حضرت داخل لشکر ظفر پیکر شدند بارش باران آنقدر نزول رحمت
نمود که صغیر و کبیر و برنا و پیر را حرکت از جای بجای دشوار افتاد بنا بران دو روز بتوقف و تامل گذشت
روز سوم که سلطان مشرق بکمال جاه و جلال سر از دریچهٔ افق بر آورده بر تخت زمردین فلک
جلوه افروز گردید حسب الامر والا شاهزادهٔ عالم و عالمیان و میرزا اسکندر حشمت برادر آنحضرت المخاطب
به جرنیل صاحب و وزیر الممالک نواب علی نقی خان بهادر جهت طی نمودن بعضی مراتب به ملاقات
نواب والا شان رفتند بآئین بهین ملاقات دست بهم داد و جمیع مراتب از جانبین یکسوئی گرفت
تا شاهزادهٔ عالم و عالمیان بکمال شگفتگی خاطر مراجعت فرموده صورت حال را معروض عاکفان پایهٔ
سریر خلافت گردانیدند بعد این مسٹر الیٹ صاحب بهادر سکرٹری شرف اندوز باریابی شده مراسم
شکر قدوم بجا آورده و پیغام اشتیاق آقای خود به نیازمندی و طلاقت لسانی ادا نموده پیشکاران
سلطنت حسب دستور قدیم بتواضع و اکرامش کوشیده رخصت انصراف دادند روز دیگر بندگان حضرت
به تجمل شاهانه و شکوه خسروانه باشتیاق ملاقات متوجه اُردوی گورنری شدند از شکوه بادشاهی و
تجمل شاهنشاهی چه سخن بر زبان آرم ده دوازده هزار سوار خنجر گذار که هر یکی لباس زری در بر
داشتند پیشاپیش میرفتند و چند هزار سواران حبشی که داغ غلامی بادشاهی بر جبین و نقش عقیدت
سلطانی در نگین داشتند با شمشیرهای برهنه و وضع مهیب بهای دهوی تمام همراه رکاب بودند از
اسپان باد رفتار و فیلان دیو کردار و نالکی هاے گهربار و پالکی های نادره کار چندان جلوس بود
که تماشائیان را از تماشای آن چشم بر هم زدن دشوار مے نمود بالجمله بندگان حضرت باین عظمت
و جلال که بندگان را لرزه بر اندام افتادی و رستم دلان را از هیبت شکوه سلطانی زهره بگداختی
بسواری فیل که بزیور مرصع و جل زرتار آراسته بود و تمامی ارکان سلطنت و اعیان مملکت بسواریهای
فیلان از هر چهار طرف پیرامون آنحضرت مصروف به گهرفشانی و زرپاشی بودند داخل لشکر گورنری شدند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نواب گورنر بهادر زینت قدم رنجه فرمائے حضرت خدیو گیهان بر چشم نهاده برسم استقبال برآمد چنانچه بعد ادای مراسم سلام و نیاز چنانکه دستور سلاطین است نواب گورنر بهادر را در فیل خود بجانب چپ جا دادند و بکلمات خلت آمیز حرف زنان داخل خیام شدند بندگان حضرت بر جای مقرره که از پیشتر برای آنحضرت ترتیب داده بودند اجلاس فرمودند و نواب گورنر بهادر بر جای خود نشستند وزیر الممالک نواب علی نقی خان بهادر و مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن دیوان اعلی و دیگر نامیان و مصاحبان پایه بپایه نشستند نواب گورنر بهادر در عالم انعقاد بزم مودت و مکالمه و محاوبه محبت حظ وافر برداشت و بر دانشمندی و خردمندی بندگان حضرت محو و بیخود گشته بعد گفتگوی ضروری چند کشتی اقسام اقمشه و چند زنجیر فیل مع عماری و دوازده راس اسپ با رفتار هدیه گذرانید و بدستور اعظم و دیوان اعلی و حشمت خان متوسط بآئین مستمره خلعت عنایت شد و پس از طی اینهمه مراحل حضرت بادشاه از صاحب ممدوح وعده تشریف آوری گرفته رخصت شدند بهانور دار الخلافت لکهنو از مراجعت قدوم میمنت لزوم مهبط انوار فیض گردید و دوم حکم نافذ گشت که آئین بندی بازار چوک مجدداً صورت بندد و دکاکین و بیوتات و گذرگاه و شارع عام آراستگی پذیرد و مغنی و مغنیه بالای قصور و منازل جمع آمده و مهیا گرده غزل تهنیت قدوم سرایند کارپردازان باسرع اوقات تعمیل فرمان نمودند تا آنکه نواب گورنر بهادر نیز دنبال لشکر فیروزی اثر کوچیده در سواد لکهنو داخل شد سحرگاهان آنحضرت باکمال شوکت و حشمت برسم استقبال سوار شده در مابین راه با نواب گورنر بهادر دوچار گشتند و بر هودج زرین بپایه خود نشانیده براه چوک که از هجوم نظارگیان و کثرت خلق گذر مور دشوار بود گلگشت کنان به موتی محل نزول اجلال فرمودند ساعتی جهت تفریح طبع جنگ فیلان ملاحظه کرده بندگان حضرت داخل کاشانهٔ دولت شدند و نواب گورنر بهادر در کوٹهی رزیڈنٹی رخت اقامت انداختند مراسم مهمانداری شاهانه از جانب حضرت بادشاه بتقدیم رسید و تحائف و هدایای گران بها پیشکش خدمت گردید تا بعد قیام هفته نواب گورنر بهادر بطرف کلکته علم نهضت برافراشتند و حضرت بادشاه تا بیرون شهر مشایعت کرده رخصت شدند شیخ غلام حیدر المتخلص به صغیر از تلامذه سید علی اوسط رشک که مثنوی ظفر نامه در واقعات حضرت سلطان العالم برشتهٔ نظم کشیده والحق بچشم خود دیده نوشته است برخی از ان هم درین مضمون بقلم می آید که خالی از لطافت نیست نظم

گورنر چلا فرخ آباد سے
سواری چلی تیز تر باد سے
بہت ساتھ گورے تھے کالے بہت
پیادہ بہت تھے رسالے بہت
ادھر تو وہ آیا ادھر بادشاہ
چلے لکھنؤ سے سوے خیمہ گاہ
در دولت شہ سے دو کوس تک
دو رویہ تھے سب بیچ میں تھی سڑک
بہت اونٹ زنبورخانہ کے تھے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

تزک اور سامان زمانے کے تھے
جلوخانہ مین فیل تیار تھے
لگی تھین کئی بگھیان جابجا
محل سے برآمد ہوئے بادشاہ
مصاحب بہت تھے ادھر اور ادھر
عجب اُس گھڑی عالم نور تھا
چلی توپ بادل نگر سب جنے لگا
بجا کوس نصرت سواری چلی
ستارہ وہ تھے مثل مہ شاہ تھے
غرض طے ہوئی ایک لحظہ مین راہ
چلے صبح کو دیکھکر نیک دن
نظر آئے گیا دیدۂ آسمان
چھڑکتے تھے دو دن سے بادل سڑک
سر راہ تھا خیمہ توپین بھی تھین
جہان توپ تھی خیمۂ شاہ تھا
بزرگان لشکر کو تھا انتظار
کمیدان پلٹن جمانے لگے
زہے شادی آمد شہریار
امیر آگے بڑھ کر ہوئے خاکبوس
یکایک سواری کی آمد ہوئی
جھکے بہر تسلیم پیر و جوان
گئے خیمہ مین جب شہ دادگر
تو دلدل ہوئی پانون دھنسنے لگا
ہویدا جو مہر منور ہوا
ملاقات کا دن مقرر کرو

ٹھہرے تھے بہت انگریزی سوار
قرین در شہ ہوادار تھے
سب انمول تھین بگھیان گھوڑیان
مشرف ہوئے حاضر بارگاہ
خواص اور خادم بھی تھے بیشمار
جلوخانہ جلوے سے معمور تھا
سلامی سے سب کو یہ پہونچی خبر
ہوا شور بادبہاری چلی
سواری مین اسوار تھے بیشمار
گئے شہر سے باغ مین بادشاہ
کئی دن سے تھا ابر چھایا ہوا
کہ پڑتی تھین دور روز سے بوندیان
اسیطرح سے جب گئے سات کوس
وہان بھی سلامی سے دہلی زمین
جب او نام سے بھی بڑھے تھوڑی دور
منگاتے تھے شہ کی خبر بار بار
پرے باندھکر جم گئے سب سوار
کہ ہر توپ تھی دیدۂ انتظار
چمکنے لگے بادلے کے نشان
صدائے سم اسپ بیحد ہوئی
صداؤن سے توپون کے بے اشتباہ
گرجنے لگا زور سے ابر تر
رہا ابر تیرہ علے الاتصال
شگفتہ دل اہل لشکر ہوا
اذیت سفر مین اُٹھائی بہت

سواران ہندی بھی تھے بیشمار
کشادہ جو تھا صحن دولتسرا
جتی تھین برابر کئی جوڑیان
ہوادار زرین ہوا جلوہ گر
ہوادار کے آگے تھے چوبدار
بگل ہر رسالے مین بجنے لگا
سواری مین حضرت کے ہو جلوہ گر
سب ارکان دولت بھی ہمراہ تھے
سواروں کے آگے تھے ناقہ سوار
سے باغ مین دو شبین ایک دن
غضب کی تھی سردی غضب کی ہوا
سواری کی تھی دھوم زیر فلک
نول گنج مین پہونچی آواز کوس
عجب حال آبادی راہ تھا
تو پیش نظر ہو گیا کانپور
خبر آمد شہ کی پانے لگے
جو غافل تھے وہ ہو گئے ہوشیار
سنی سب نے ناگاہ آواز کوس
سنہری روپہلی تھے وہ سب نشان
ہوا جلوہ بادشہ جب عیان
اُٹھا تھا دھوان بہر تعظیم شاہ
جھما جھم جو پانی برسنے لگا
کھلا تیسرے روز وقت زوال
ہوا حکم سلطان یہ نواب کو
ہر انسان نے تکلیف پائی بہت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

برابر جو بارش رہی تین دن
یہان سے روانہ ہون رخصت سے لے
روانہ ہون مرزا سکندر حشم
اُسی دم ہوے ہاتھیون پر سوار
مع شاہزادہ گیا جب وزیر
وزیر اور مرزا سے ہمتا رہے
غرض بات کا جب ہوا اختتام
زمین بوس درگاہ سلطان ہوئے
گورنر کو ہے شاہ کا اشتیاق
کہ اقرار کل صبح کا ہو گیا
یہ سُنکر کہا شاہ نے حکم دو
زر اندود ہون جامہ خاص و عام
کہ کل صبح کو شاہ ہونگے سوار
اُٹھے شب سے بادبہاری کے لوگ
اسی گفتگو مین ہوا دن تمام
ہر ایک شے کا جھاڑا کیے وہ غبار
وہ سامان تا نصف شب ہو گیا
لگے سب نئے گھوڑے چڑھا کر لگام
کہین فیلبان فیل کسنے لگے
جوانون نے پہنی نئی وردیان
جمی تھین جو میدان مین پلٹنین
وہ زربفت کی وردیان تھین تمام
لٹکتی تھی تلوار زیب کمر
دُم اسپ مین تھے نہان روے اسپ
حمائل دوش پر تھی لٹکتی ہوئی

گران سب کو گذرے یہی تین دن
گورنر بہادر کے پاس آج جاؤ
مع چند ارکان و فوج و علم
روانہ ہوے دونون عالیجناب
میان خیام امیر کبیر
بہت دیر تک ذکر سلطان رہا
اُٹھے بعد رخصت وہ عالی مقام
کہا اے جہاندار فیروز بخت
بڑی آرزو ہے بڑا اشتیاق
یہان اہتمام آج کی رات ہو
سویرے سے کل فوج تیار ہو
وزیر الممالک نے تسلیم کی
کہا افسرون سے کہ ہون ہوشیار
غرض چوبدارون نے پہونچائے حکم
ہویدا ہوا نور وقت شام
سب اسباب شوکت سنوارا کیے
کوئی سو کے جاگا کوئی سو گیا
گجر بجتے کسے زین زر
بسرعت بہ تعجیل کسنے لگے
سپیدہ سحر کا جو پیدا ہوا
چکا چوند تھا چشم خورشید مین
سوار انگریزی تھے نو دس ہزار
کہ تھا غاشیہ تھامے دست ظفر
ہزارون زرہ پوش بھی تھے سوا
سپر آہنی تھی چمکتی ہوئی

ملاقات سے کاش فرصت ملے
جہان تک مدارج ہون سب طے کراؤ
وزیر اور شہزادہ ذی وقار
رسالے سوارون کے تھے ہمرکاب
بہت پیش آیا وہ اعزاز سے
کچھ اُسنے کہا کچھ اُنھون نے کہا
روانہ وہان سے وہ ذیشان ہوے
ہمیشہ سلامت رہے تاج و تخت
ہر ایک بات کا فیصلہ ہو گیا
وہان صبح چلیے ملاقات ہو
مستغرق بزر ہون ملازم تمام
یہی دولت حکم تقسیم کی
خبردار ہون سب سواری کے لوگ
بزرگان لشکر کے پاس آئے حکم
رہے شب کو آمادہ خدمتگذار
غلافون کو فراش اوتارا کیے
اُٹھے دو گھڑی شب سے چاکر تمام
کسے زین زرینی باندھی کمر
ہوئی فوج مین بھی کمربندیان
تو سامان لشکر ہویدا ہوا
چمکتے تھے رخت تن خاص و عام
سراپا لباس اُنکے تھے زرنگار
برابر تھے پہلو سے پہلوے اسپ
کہ دیوار روئین تھی وہ آشکار
سرون پر مصقل تھے مغفر عیان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پڑا اسپ تازی تھے بر گستوان
سراپا وہ پہنے تھے ملبوس زر
لباس زری جسم مین تنگ تھے
عنایت ہوئے تھے انھین تاج زر
مغرق جواہر مین تھا سب لباس
خراسان کی تھی تیغ زیب کمر
ہزارون نگین جسمین ہان کشتیان
ٹنکے تھے برابر سے دُر ثمین
عجب حُسن تھا جامۂ حُسن کا
کیا زیب تن شاہ نے وہ لباس
بندھے ہر جگہ نورتن دست بند
حسام صفہانی تھی زیب کمر
لیے تھی قدم تمکنت آغوش مین
گورنر کی جانب سے باگین اُٹھائے
پکارے مکانار پردہ اُٹھاؤ
ہوادار حاضر ہوا قرب در
ہوادار اُنکے پس شاہ تھے
برآمد ہوئے بادشاہ جہان
لگا تھا وہان ایک تخت روان
وہین پر ہوادار لائے کہار
تو چلنے لگی توپ چھایا دھوان
عجب عالم نور تھا شاہ پر
خجل ماہ تھا شہ کی پوشاک سے
سواری مین حسب مراتب تھے سب
تو ہلنے لگا وادی خیمہ گاہ

امیرون کی اُس دن عجب شان تھی
کوئی شی تھی پُر زر کوئی پُر گہر
وہ زرتار سب ہاف تھے اسطرح
مع تاج سب وہ تھے زرین کمر
شال مہ و مہر مندیل تھی
لٹکتی تھی قبضہ مین سلک گہر
دُر آگین قباؤن مین بیلدین یقین
مع پردہ وہ دامن و آستین پہ
بہت عمدہ پوشاک تھی اطلسی
کہ تھے جسمین لعل و گہر بیقیاس
جواہر جڑے تھے عجب تاج مین
نہ تھی تیغ وہ تھا ہلال ظفر
جلو خانہ مین سبکو تھا انتظار
کسی ذی شرف شہ کے لینے کو آئے
لیا چتر بردار نے چتر زر
تجمل سے حضرت ہوئے جلوہ گر
ندیمون کے ہالے مین تھا بادشاہ
خداوند عالم پناہ جہان
عجب چتر تھا خوشنما تخت پر
ہوئے شاہ تخت روان پر سوار
ترم اور طنبور بجنے لگے
تجلی تھی تخت فلک جاہ پر
عزیزان شہ اور چند اہلکار
اُٹھاتے تھے مرکب قدم با ادب
دبی پائمالی سے ایسی زمین

کہ خود خوشنمائی بھی قربان تھی
ندیمون کے کچھ اور ہی رنگ تھے
پرافشان شکن پر جبین جسطرح
وزیر الممالک تھے حضرت کے پاس
وہ محراب دولت کی قندیل تھی
بدلتے تھے پوشاک حضرت جہان
کہ تھی کہکشان کی نسبت شرمگین
عجب قبۂ نور پر تھی ضیا
وہ اطلس تھی پھولونین اپنے بسی
جواہر گلے مین پڑے دل پسند
گلابی تھے الماس سب تاج مین
نگین جواہر تھا پاپوش مین
نظر سوے دروازہ تھی باربار
یکایک ہوا غل ہوادار لاؤ
بڑھے مردم چند لیکر چنور
ولیعہد و جرنیل ہمراہ تھے
ستارونمین تھا جلوہ افروز ماہ
سب ارکان دولت تھے حاضر جہان
کہ سایہ کیے تھا ہما تخت پر
بڑھا اُس جگہ سے جو تخت روان
بگل حسب دستور بجنے لگے
جلادت عیان تھی رخ پاک سے
ادب سے ہوئے ہاتھیون پر سوار
چلے جب وہ ہاتھی چلی جب سپاہ
کہ اب تک وہان ریت اُڑتی نہین

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بڑھے آگے ماہی مراتب کے فیل
گمانِ مہ چاہ نخشب ہوا
یہ داماں ماہی سے گذرا گماں
سیہ اُنکے پرچم تھے تا آسماں
شتربان قائم تھے پالان پر
کہ جس سے خجل تھے گلِ نارون
رسالو کے آگے تھے اسوار چند
لیے تھا کوئی چتر ظلّ اللہ
وہ نور آنکھوں مین جب سامنے لگا
سرِ رہ تھی گردن کٹورا تھے سُم
زمانہ کو تھا دید کا اشتیاق
کہ طے کرتے تھے راہ مثلِ خیال
ہوا اُنکی سرعت سے گھبرا گئی
سب الماس و یاقوت کے تھے نگین
چھتوں پر کلس کی جگہ تاج تھے
مغرق بند تھے ہزاروں کہار
پُل گنگ پر جب گئے بادشاہ
تلاطم ہوا موجۂ آب مین
سواری کی تجمل سے آگے بڑھی
تو ہاتھی کیا بادشہ نے طلب
مہانے تھے سونیکے ہر دانت پر
زرِ نجم تھا اطلس چرخ پر
کئی مروحی تھے جواہر نگار
وہ تھا طنطنہ زین مہر بر ماہ پر
پس شاہ تھے ہاتھیوں کے جو غول

کہ اقبال و شوکت کی تھی وہ دلیل
جواہر تھے او سپر چکتے ہوئے
پس مہ سمٹ آئی ہو کہکشان
کئی سو نظر آئے اُشتر سوار
مگر قبضۂ تیغ تھا ران پر
بدن مین تھے پہنے قبا مخملی
وہ تھے قدر مین منزلت مین بلند
پہر دن چڑھا اور چمکے جو دھوپ
چراغ نظر جھلملانے لگا
بہت تھے وہ رہوار گھوڑے نہ تھی
وہ گھوڑے تھے پاکس مین جیسے براق
نہ پہونچے کہ رفتار مین ساتھ دین
خبر تار برقی کی شرما گئی
جڑاؤ زر اندوز رکھپال تھے
عوض چوب کے تختۂ عاج تھے
سنہری تھے بھالے سنہری تھی ان
نصاری نے اپنی اوتاری کلاہ
ہلا یوں سواروں سے پُل ناؤ کا
غرض ناؤ کے پُل سے آگے بڑی
بلندی تھی فیلوں کی افلاک تک
کہ تھین نور کی وشتیاں شعلہ در
ہوئے رونق افروز ہودج مین شاہ
لیے ہاتھیوں پر یمین و یسار
کف شاہ کا ہے گہر بار تھی
وہ ہاتھی تھے رفتار مین سب جھول

مگر نور ماہی عیان جب ہوا
کئی مروحی تھے لٹکتے ہوے
کئی اور بھی تھے برابر نشان
زری کی تھی پوشش زریکی جہار
گلوں مین وہ خوش رنگ تھے پیرہن
وہ ہمنی تھے یا نقش نادِعلی
لیے تھا کوئی بادشاہی کلاہ
سواروں کی وردی نے کھلایا روپ
چنور سے بھی خوشتر تھی خاصوں کی دم
عرب کیا کہین ایسے گھوڑے نہ تھے
دم بو یہ اُن گھوڑوں کا تھا چال
نشان اُنکے سُم کے رہ رہ گئے راہ مین
مغرق جواہر مین تھے اُنکے زین
نگین یا یاقوت سے لال تھے
نہ تھا پالکی نالکی کا شمار
سواری کے آگے بہت تھے نشان
پڑا سایۂ چتر گرداب مین
کہ سب آب دریا گذر ہو گیا
گیا تخت پُر نور اُس پار جب
وہ ہودج تھے یا تھے بروجِ فلک
ستارے نہ تھے جھول پر جلوہ گر
اٹھا توپخانہ سے دودِ سیاہ
لگا تھا جو چترِ زری شاہ پر
زر و سیم کی گاہے بوچھار کی
پس پیل تھی بگھیوں کی قطار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

مع چرخ تھین تھلین زرنگار
غرض تھی ہر یک شے جواہر نگار
پہوریہ جا کہ گرنے بس لگے
فراہم تھی اس درجہ خلق الٰہ
گکنہ زر کے خیمہ بپا تھے جہان
کئی خیمہ استادہ تھے پاس پاس
وہ اونچی تھی تا چرخ نیلوفری
جدا خیمہ مین میز کا تھا مقام
خبر کے لیے تھے معین سوار
بہت صاحب جاہ تھے ہمرکاب
اُٹھے یکدیگر ہاتھ سوے کلاہ
ملا کر برسم ملاقات ہاتھ
وہان ایک لحظہ مین جانا ہوا
گورنر تو حضرت کے ہمراہ تھا
گئے سب وہ ذیشان میان خیام
مراتب سے بھر گرانمایگان
مگر ماہ کامل تھے شاہ زمن
نہ تھی گفتگو کچھ نہ تقریر تھی
گورنر نے کھولا قلمدان عاج
سیاہی مین آمیختہ مشک تھا
اُٹھا لے گیے خادم شہ شتاب
غرض میز کے گرد بیٹھے جو سب
ہری بیل تھی وہ نتھا ہیچ ان
زمرد کی ایسی تھی جلوہ گری
ہوا سبز جو پاس آیا گیا

ہر یک با جھل مین تھے ہاتھی بہت
سوار آ گئے پیچھے تھے بارہ ہزار
زیارت کو آئے تھے انسان تمام
کہ یک یک نظر کو نہ ملتی تھی راہ
سواری کے ہمراہ سب تھم گئے
بڑے خیمہ مین صحن تھا بیقیاس
بڑا ایک نگیرہ تھا صحن مین
سجے تھے وہان چار پانی کے جام
سُنا جب کہ نزدیک ہین شہریار
پس پیل اسوار تھے بیحساب
مقابل جو شہ سے گورنر ہوا
بٹھایا اُسے شاہ نے اپنے ساتھ
لب فرش ہاتھی بٹھایا گیا
پس شاہ ہر ایک ذیجاہ تھا
بچھی صدر مین مسند زرنگار
دو جانب کئی سو بچھین کرسیان
گورنر فقط شہ سے تھا ہمکلام
وہ صحبت تھی یا بزم تصویر تھی
اور ایک جلد تحفہ گلستان کی تھی
کہ سرخی مین تھا رنگ یاقوت کا
وہان لے گیا شاہ کو میزبان
کیا شاہ نے حسن محفل طلب
چلم تھی زمرد کی مہنال تھی
کہ خیمہ تھا وہ گنبد اخضری
جہاندار کو حقہ کا شغل تھا

وہ گاڑی جو تھی پُر ضیا تھی بہت
پھریرے نشانون کے اُڑنے لگے
دو رویہ سر راہ تھا اژدحام
گئے پیل ماہی مراتب وہان
سر راہ دونون طرف جم گئے
سرا چونین تھی ایک بارہ دری
چپ و راست گورون کی تھین پلٹنین
گورنر کو تھا شاہ کا انتظار
ہوا شہ کے لینے کو وہ بھی سوار
عیان جب ہوا ہودج بادشاہ
تو ہودج سے ہودج برابر ہوا
سوے خیمہ ہاتھی روانہ ہوا
ہوا اور زرین لگایا گیا
بہ تعظیم و تکریم و با احترام
ہوئے جلوہ فرما شہ نامدار
ستارے تھے سب صاحب انجمن
ولے تھے خموش اور ذی احترام
پس پرسش مژدہ ہائے مزاج
لکھی وہ جواہر رقم خان کی تھی
مع عطر جب پیش کی وہ کتاب
کہ تھین چار پانی کی میزین جہان
زمرد کے حقے کی ایسی تھی شان
ہر یک شے مع چنبر یک ڈال تھی
قرینہ سے حقہ لگایا گیا
فرنگی تھے مشغول اکل غذا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

غرض جب ہوا ختم شغل طعام
اٹھائے گئے چار پانی کے جام
مع شہ گورنر وہان سے اٹھا
ہوا جلوہ افروز خلوت سرا
ہوے گنج خلوت مین مخفی کلام
پھر آئے وہان تھا جو بالا مقام
پئے شہ تحف کا اشارہ ہوا
مع زین زر آئے دس بادپا
گئی فیل زرین عماری کے تھے
ہوا اور لائق سواری کے تھے
بڑا خیمہ تھا ایک پشمینہ کا
قناتون مین سب کا کشمیر تھا
جب آئے ہدایا وہ پیش نگاہ
گورنر سے رخصت ہوے بادشاہ
وہ یکجی تھی ایسی جواہر نگار
کہ جیسے یہ چرخ برین تھا نثار
نظر اُنکی صنو پر ٹھہرتی نہ تھی
طبیعت نظارہ سے بھرتی نہ تھی
جداگانہ سولہ گئین گھوڑیان
اگر سبز رنگ آٹھ تھین گھوڑیان
اشارہ جو کچھ پاس کا پا گئین
عجب رنگ عالم کو دکھلا گئین
کہان تھین وہ یکجی کہان ہو رہی
ابھی تھی یہان یا وہان ہو رہی

ذکر اخراج قطب الدوله و رضی الدوله و دیگر مقربان و ترقی اختیار و اقتدار نواب علی نقی خان و ظاهر شدن اسباب خرابی سلطنت از کج نگاهی پست فطرتان

در سال یکهزار و دو صد و شصت و شش هجری مطابق یکهزار و هشتصد و پنجاه عیسوی قطب الدوله و رضی الدوله و وحید الدوله و دیگر مقربان که انیس مجلس انس و جلیس محفل قدس بودند از بیت السلطنت لکهنو اخراج یافتند تفصیل این اجمال و تبیین اهمال آنکه چون تقرب و منزلت این جماعه از حد تجاوز گشت و اقتدار ایشان بجائی رسید که از وزیر الممالک غیر از نامی نماند هرچه بود در دور ایشان بود بدین سبب وزیر الممالک علی نقی خان در فکر استیصال این جماعت افتاد و بذریعه بعضی مقربان خدمت و نیز بذات خود چنان تدابیر برجسته بعمل آورد که بندگان حضرت ازین جماعت بنهایت منغص و مکدر گشتند قطب الدوله وغیره که ازین معامله خبر نداشتند دفعةً چاره انکار نتوانستند نمود تا آنکه برق غضب بر خرمن حال این جماعه افتاد از انجا که گفته اند

اگر صد سال گبر آتش فروزد * چو یکدم اندران افتد بسوزد *

چنانچه با وجود تقرب و منزلت بقهر سلطانی گرفتار آمده بحالتی قبیح از بیت السلطنت اخراج یافتند و تمامی دولت و اثاث البیت خود را بساعتی در باختند بعد انجا نقش حکومت نواب وزیر درست نشست و حکمش بر آب و باد روان شد حضرت شاهنشاهی بمقتضای عاطفت خسروانی او را باعتماد مخصوص ساخته تمامی معاملات سلطنت باو سپردند و لالی آبدار مواعظ آویزه گوش او ساختند تا بداد دهی خلائق پردازد و بآبادانی مملکت و ترتیب و پرداخت رعیت و سپاه قصر همت نسازد از انجا که استعداد انصرام این امر جلیل و ماده احتمال این بار عظیم نداشت بنابران از غایت بی مائگی غیر از تخریب بنای سلطنت کاری از و بنیاد و جز برهمی امور

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

فیلک صورت بسیود بید انعقد مقربان و منسبان خود را اعزاز ها بخشید و مناصب و وظائف بایشان عطا فرمود از انجمله گور سهای و چندی سهای را بمنشی گری و دیوانی خود افتخار داده اختیارات وسیع داد و تقسیم جاگیر و مناصب و انعامات وچکله همه بایشان مقرر گشت اندرین صورت این هر دو برادر مرجع انام و سرمایه خلق و معقد خواص و عوام شدند شوکت و دولت ایشان را غایتی نبود و عظمت و حشمت ایشان را شماری نماند از انجا که نشهٔ دولت هوش ربای و خرد زدای ابنای روزگار است بنابران از کثرت دولت و حشمت و مزید عظمت و ثروت مست بادهٔ بیخودی گردیده کلاه گوشه تکبر کج نهادند و با وضیع و شریف طریق کج خلقی و بد دماغی پیش گرفتند نقل است که روزی چندی سهای بعلالت در ساخت مشیر الدوله مهاراجه بالکشن بعیادت رفت ملازمان و دربانان بمزاحمت پیش آمده عرض نمودند که چند بن توقف باید کرد که اذن ادخال بمنزل حاصل گردد مهاراجه موصوف بشنیدن این سخن بکمال ندامت و خجالت مراجعت با وتاق خود فرمود هر چند چندی سهای با دراک انجال معذرت نمود اما آئینهٔ خاطر مهاراجه موصوف از زنگ کدورت پاک نشد تا آنکه بندگان حضرت بادراک غفلت و بی پروائی وزیر الممالک و اختیار و اقتدار این هر دو برادران بهم برآمده نواب وزیر را ازین حرکات متنبه فرمودند و این هر دو برادران را از آمد و رفت دربار ممتنع ساختند اما بسبب رعایت و عنایت نواب وزیر اصلا در اختیار و اقتدار ایشان نقصانی ظاهر نگشت بلکه در خانه نشینی زیاده از سابق فروغ ایشان بظهور آمد بالجمله از رشوت ستانی و دل آزاری چندان زر و دولت فراهم آوردند که محاسب او هام از حساب آن عاجز آمد چون کارهای مذموم و عملهای ملعون نتیجه نیک ندارد و تخمی که تلخ است بار شیرین نمی آرد پس بپاداش این بی اعتدالیها در جزو مدت از ایشان در دنیا نشانی نماند و دولت و ثروت ایشان نصیب دیگران گردید از سوانح توجه فرمودن بندگان حضرت بعیش و نشاط و آماده نمودن اسباب آن است توضیح این اجمال آنکه چون بندگان حضرت از عنفوان شباب جان باختهٔ موانست دلربایان و دل دادهٔ مجالست خوبرویان بودند درین هنگام میمنت فرجام و زمان مسرت اقتران که سریر بادشاهی از پای آنحضرت رفعت آسمانی یافت طائفه طائفه نازنینان رنگین ادا جوق جوق مه جبینان سرود سرا بدار الخلافت فراهم آمده طرح سکونت انداختند تا فضای این خطهٔ جنت نشان از شعاع جمال این خورشید طلعتان رو کش مطلع صد هزار مهر تابان گردید بهر سو که نظر میرفت خدنگ نگاه شوخ چشمان از سینه میگذشت و بهر طرف که چشم می افتاد جعد مشکین عنبر مویان صد هزار بند بر دلها می نهاد و قیامت قامتان مژگان درازان پر زمژگان صف

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دل نیزه بازان ٭ میانها نازک و دلها توانا ٭ زنادانی بکار خویش دانا ٭ زانگیز قد اندازِ خرامی ٭ بپاے گلبنی گسترده دامے ٭ بالجمله بسیاری ازین جماعت توبه شکن مطبوع خاطر اقدس افتاده داخل حرم سراے خلافت شدند و بخطاب مناسب و مواجب لائق اعزازی و افتخارے یافتند چون بعلم موسیقی هم استعدادی کامل داشتند و بسیاری کاملان این فن بخدمت والا مستعد بودند بدین سبب بعد از انفراغ امور دولت اکثر اوقات مبارک باین شغل خطیر که غذای لطیف روح است و بادشاهان ماضی و سلاطین پاستانی بآن اشتغال نموده اند میگذرانیدند و کاملان این فن را بانعام اکرام محفوف عواطف بادشاهی می ساختند در سال دوم جلوس والاهمت علیه به تعمیر عمارت قیصر باغ متوجه گردید کارپردازان سلطنت و فرمان بران این دولت باهتمام بلیغ و صرف کثیر بذریعه معماران نادره کار و مصوران جادو نگار این عمارت عالیشان و این بنای فلک توامان که مشتمل است بابسیاری قصور و منازل و بروجهای طلائی باتمام رسانیدند عمارتے تعمیر یافت که در خوبی و خوش اسلوبی و رنگ آمیزی مثل وی کم نشان میدهند بعد اتمام آن بآرایش این عمارت متوجه گردیده از پرده های زردوزی و فرشهاے مخملی و سقف هاے زنگین و تصاویر دلفریب و شیشه های گران آرزو و دیگر اشیاے زنگار رنگ نمونه بوستان جنت نموده رونقی بی اندازه بخشیدند و میله عظیم دران عمارت قرار داده خود بصورت جوگی برآمده و لباس شنگرفی در بر کرده با پریرویان و دلربایان مشغول العیش و نشاط گشتند و تمامی ارکان سلطنت و اعیان مملکت و خرد و بزرگ شهر بحسب فرمان واجب الاذعان لباس شنگرفی پوشیده تماشای این حسن جمشیدی حظی وافر برداشتند تا چند هفته این جشن مسرت و این میله شنگرف امتداد گرفت و لکها روپیه تصرف آمد و باوجود مصارف بیشمار تا چند سال همت علیه بر انصرام این میله مشغول بود و هر سال بیش از سابق رونقی می افزود

ذکر افتخار یافتن راجه دهنپت رای پدر راقم این سطور با یالت پرگنه ٹرگانون و دیگر ریاست سندیله و بیان طریق عمل و حسن معاشرت این والاجناب با عوام الناس

در آغاز عهد این دولت کنور جمعیت رای خلف راجه گوردهن لال فرمان فرمای این ریاست بود دران ایام مصارف این دولت خیلی رو به ترقی داشت بدین سبب خراج بادشاهی بدقت رسیدی و حقوق مستحقان و مواجب سپاه کمتر ادا گشتی شورشی عظیم از چپ و راست برخاست و

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

آشوبی شگرف پدید آمد تا پدرم راجه **موهن پت رای** که بصفات حمیده متصف و بوفور اخلاق و نکوئیها مطبوع طبع جهان و جهانیان بود از عاطفت خسروانی بسال چهارم جلوس والا متمکن این ریاست موروثی گردید و بخلعت گرانبها اعزازے و افتخارے یافت در جز و مدت انتظامی شایسته کرده برهمی معاملات ریاست همه برطرف نمود و لعطای مواجب و حقوق صغیر و کبیر اراضی و شاکر ساخت و خراج سلطانی باوقات خود ادا فرمود و رعایای ریاست را لعطای اقطاع و وظائف فارغ البال نمود چون به سخاوت و مروت یگانه روزگار و برگزیده دهر بود کارها ازو بظهور آمد که تا انقراض دوران نامش به نیکی خواهد ماند هر چند که خواهم مجملی اوصافش بنگارم اما مختصر طول میشود و اجمال تفصیل میگردد پس ازان درگذشتم و بر روایات مبسوطه که بر السنه عوام جاری است کفایت کردم غرض امیرے بود ملکی صفات جامع خیر و حسنات هر که بخدمتش رجوع آورد محروم نگشت هر که دست سوال گشاد بار ناکامی نه برداشت عادت خاصه او بود که اگر حاجتمندے دست تمنا دراز کردے یا از دیباچه احوال کسے حرف احتیاج خواندے کامروائی خواهش ساختے و باز در انکشاف احسانات و اظهار مراعات هرگز راضی نشدی خدا شاهد است که اکثر اوقات من خاکسار را بوقت انجاح مرام مستمندان از خدمت دور فرموده اند تا افشار راز نگردد و پرده از کارش نیفتد ملازمان و کهتران را بغایت عزت فرمودی و اگر صد هزار خطا دیدی درگذراندی خط شکسته و نستعلیق هر دو خوب نوشتے و در تحریر مکاتیب بذل فصاحت کردی از غایت عجز و انکسار چنان کتابت مینمود که بلا تصنع دلهاے مردم بدام محبت گرفتار میآمد به خمسه نظامی گنجوی و شاهنامهٔ فردوسی و کتب اخلاق رغبت بسیار فرمودے علاوه آن بشعر و سخن هم مذاق خوب داشتے در پایان عمر شمس الشعرا سید مقصود عالم بخدمت آمده قصیده مدحیه گفته پیش او خوانده اینست

قصیده

بهار عشرت آمد کرد هر محفل گلستانے
بریحان خنده زد جام شراب ناب ریحانے

بمحفل مطرب خوش لهجه میدارد خوش الحانی
به بلبل گلشن رنگین نوا سازد غزلخوانے

بیکدم زنده میسازد زمین مرده را گوئی
دم از باد مسیحا میزند باد بهارانے

نسیم عیش و عشرت می وزد از بسکه در عالم
نماید در شگفتن غنچهٔ دلها گلستانے

بگل جام است سر و شیشه اکنون جلوه گر هرسو
به بین هر بزم دارد نشه در سنبلستانے

شراب ارغوانی نو بهار ارغوان دارد
چو ریحان جلوه گر باشد می گل رنگ ریحانے

ثبات عیش گل گل گرد در گلشن بصد خوبے
خرابی گشته اکنون نو بهارست پیمانے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

برنگ سبزه سرسبزی شعرم سبز در عالم
ز جوش نوبهاران شد جهان یکسر چمن الگون
ہجوم فوج گلہا ہر طرف شاہ بہار آمد
زبان سبزه چون طوطی سبق خواند ز خوشگوئی
بهر سو نغمه در رقص است چون سازم بیان او
نه تنها زمین سبز است پاکوبی رقاصان
متاع کهنگی در دهر بے نام و نشان باشد
بود هر صبح صبح عید نوروز است هر روزے
ز نور یاسمین در شام میگردد سحر پیدا
چو شد آئینه این نور صفای صورت گلشن
بخود رفتم فرو تا هر چند پرسیدم ز عقل خود
ندای از سروش غیب در گوش دلم آمد
بهار باغ همت راجه چهتپت راے هندو جم
عروج طالع اقبال از بخت بلند خود
بعهد او کند هر ذره دعوای خورشیدے
ز فیضان کف او بحر بخشش زد جهان جوشے
بود فرق روز و شب نباشد امتیازی اهل منش را
بدیوانش ندارد اختیاری سرنوشت بد
ز نور اختر سعدش فروغی هر کمالے را
شد از نور ترقی بسکه روشن محفل عالم
بدورش آنچنان باشد قوی بازو ضعیفان را
نباشد شرط دانائی مثال او توان جستن
سر دشمن چو گو گردید غلطان زیر پای او
بدور او ولی را هیچ دردے نیست در عالم
کند تعمیر از لطف و کرم دلهاے ویرانرا

چو گلبن نونهال سرخرو در گل افشانے
نگنجد لاله و گل در نظرها از فراوانے
نماید وسعت گلزار عذر تنگ میدانے
غزلخوان گشت طفل غنچه چون طفل دبستانے
زبان اندر دهن قصد هنگام سخن رانے
که هم بر آسمان ناهید دارد دست افشانی
ز نو شد رونق کار جهان از تازه سامانی
بود قربان عمرش تا عالم عید قربانے
عمل خورشید شب را روز سازد و از درخشانے
بسان صورت آئینه گردیدم ز حیرانے
دلی بر من نگردید آشکارا این راز پنهانی
که نو شد روزگار کهنه حال آن همیدانے
نسیم لطف در خلد جهان کرد است رضوانے
فروغ اختر دولت بود از فضل سبحانے
ز فیض او بود هر قطره در جوش عمانے
که در آب گهر کشتی درو پیداست طوفانے
که نور رای پر نورش جهان را ساخت نورانے
چو گردد خامه در کف خط کشد بر خط پیشانی
بعهد دولت او ماه نو فارغ ز نقصانے
بگاهد در زمان دولتش شمع شبستانے
که هر مور نماید دعوی زور سلیمانے
مگو در علم عقل اولش ثانی ز نادانے
که شمشیر دو دم دم زد بدست او ز جولانے
که لطف جانفزایش میکند هر لحظه درمانے
پی بنیان آبادی بود دست سخابانے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بهر آب گردد و بردهان تا دست او بوسه ‌‌ نه تنها دار و آتش زیر پا یاقوت رمانے
ز آب لعل پیکانی روان گردید در پائے ‌‌ نماید ابر فیضش تا بعالم تیره بارانے
کند سیعانه اش جن و ملک نقد دل و جان را ‌‌ که دارد روز بازاری بعهدش جن و انسانی
ز بیم عدل او از بس بناخن پی شکست ادا ‌‌ نماید همچو نے قالب تهی شیر نیستانے
بدل شد بوزه عالم بعور سے در زمان او ‌‌ بود هر روز روز عید از نعمت فراوانے
صلائی میزند هامین با نان لطف عام او ‌‌ بیک خوان نوالش هر دو عالم راست مهمانی
بآلی رخصت هستی داد و بگذشت از سر اعدا ‌‌ بهر جا آب تیغ آبدارش کرد طوفانے
چراغ نور چون شمع سحر بے نور میگردد ‌‌ بهر جا شمع رائے او که میدارد فروزانے
ز بیم عدل او هم کجروی شد راست اکنون ‌‌ شود خضر ره گمگشتگان غول بیابانے
مصفا گوهرش پاک از غبار لوث اینعالم ‌‌ بود در روشن دلش آئینه سان از نور عرفانے
نحوست را کجا باشد گذاری در زمان او ‌‌ سعادت را بعهدش بر در خلق است دربانے
سبک رفتاری عزم سبک سیرش تماشا کن ‌‌ که از باد سبکروح است پیش او گرانجانی
اگر عارف خیال تیغ تیز او بخواب آرد ‌‌ به بیداریش قطع ماسوا سازد ز برانے
اثرها در مزاج خلق از حکم روان او ‌‌ عروق چشمهاے اهل عالم کرد شریانے
ز آبادی بد و در دولت او شهر هر صحرا ‌‌ روی صد ساله ره هرگز نه بینی رو ویرانے
زر افشان دید دست او سحر از مطلع دولت ‌‌ که رو سوے قفا خورشید دارد از پشیمانی
ز رنگ آمیزی قصرش که دارد رنگ زیبائے ‌‌ اگر بلند شود چون صورت دیوار خود مانی
چو او قادر سخن سنجی سخن سنجی سنے سنجد ‌‌ بود سنجیده گر نازد بذات او سخندانے
عزیز از جان خود هر دل که در عالم بود دارد ‌‌ دل او راست با مهر و محبت الفت جانے
بیک گنبد برون افتد ازین نه گنبد گردون ‌‌ نماید اشهب او گر بمیدان برق جولانے
بتاب جستن ز سمتهار و در عرصه فردا ‌‌ اگر امروز در میدان عنان او بجنبانے
منم از صدق دل مدحتگر اخلاق داکرامت ‌‌ کنون آن کششش که سازم و ایما مدح و ثنا خوانے
کنم اکنون نثار فرق مدحت گوهر معنے ‌‌ که سازم آبروی خویش حال زین درفشانے
چمن شد دامن عالم ز جوش نوگل مقصد ‌‌ منم کز داغ حرمان سینه ام دارد گلستانے
نشد محروم سائل از در عاجز نواز تو ‌‌ منم مداح کسے دارم به کام خویش حرمانے

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

خزف بفروشم و امید آندارم ببازارت | که با نرخ گهرسازی خریداری و بستانی
نمش مقصود از مدحت سخندانی سخن وارد | چه میداری سخن برلب زسحبانی وحسانی
دعا ها کن بصدق دل که هنگام دعا باشد | اجابت را بصدق دل گوش بر آواز خود دانی
بدیوان جهان تا انتظام کارها باشد | خدایا سازداز دستش نظام کارگیهانی
ترقیخواه او را زنده جاوید کن یارب | حسود دولتش را سازز دو از مهر خود فانی

چون قصیده ختم شد دو صد روپیه بشاعر ارزانی داشتند و معذرت نمودند شاعر موصوف ازین علوهمتی درین قحط سال قدردانی متحیر شد و دعاگویان بوطن شتافت در سال پنجم جلوس والا کنور جمعیت رای عم محرر این اوراق به نظامت سانڈی و پالی سر افتخار برافراشت و با سرکشان آن دیار جنگها کرد و شمشیر هاے نمایان زد از انجمله راجه هردیو بخش تعلقدار کٹیاری که حالا بخطاب اسٹار آف انڈیا امتیاز است در ایام حکومتش سر از اطاعت پیچید و باداے مال واجب و قبول جمع مشخصه باز زد بنابران کنور موصوف بجمعیت کثیر بتدارک متوجه شد راجه مذکور متحصن گردید کنور ممدوح مراتب محاصره و انسداد آزوقه چنانکه لازمه کار آزمودگان عرصه نبرد است بتقدیم رسانید و هنگامه جنگ و نبرد گرم نمود از انجا که استحکام قلعه بغایت بود و مردان جانفروش آماده جانسپاری بودند بدین سبب مدت محاصره بامتداد انجامید تا آنکه روزے کنور موصوف تاب انتظار نیاورده به نفس نفیس بابسیاری جلادت کیشان خود را اندرون قلعه انداخت و چندان تلاش رستمانه و نبرد مردانه کرد که راجه را جز فرار قرار نماند و هزیمت را غنیمت دانسته با اهل و عیال بممالک انگریزی پیوست روزیکه این عروس فتح و ظفر از نهانخانه شمشیر شجاعتش بجلوه در آمد همان روز قلعه را از بیخ و بن برانداختند بظهور این خدمت شایسته و اینکار بایسته از حضور حضرت ظل سبحانی خلیفه الرحمانی مورد تحسین و آفرین گردید و بخلعت گران بها اعزاز و افتخار یافت هم درین سال راجه فتح چند بن راجه نارائن دهن عم ثانی راقم این سطور بنظامت بیسواڑه مع علم و نقاره محفوف عاطفت بادشاهی گشت او نیز در ایام حکومت کارنامه ها بجا آورد که تفصیلش موجب بسط کلام و تشریحش باعث اطناب مرام است در دانش و فراست پایه فراز داشت و از حلیه فضل و کمال آراسته بود به نظم و نثر هر دو استعداد کامل داشت علم لغت را خوب میدانست صاحب تصانیف کثیره و توالیف معتبره است

ذکر برافراشتن رایت اجتهاد مولوی امیر علی برسر هندوان و بقتل رسیدن

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

از قضای ایزد سبحان

در بلدهٔ اوده خاص عقب هنومان گڈهی که معبدگاه هندوان است و پرستش گاه عامه این طائفه عمارتی شکسته از آثار قدیمه هندوان باقی بود مهتمم معبد شریف بعرض توسیع عمارت آنرا داخل گڈهی نموده به تعمیر آن پرداخت بعضی مفسدان شرارت پیشه که محض تماشائی بودند غلغله انداختند که هندوان مسجد شکسته اند و زمین را داخل معبد نموده باشتهار این خبر کاذب شور شے عظیم برخاست و آشوبے شگرف پدید آمد مسلمانان بتعصب دینی کمر بجنگ بستند و بقصد انهدام هنومان گڈهی یورشے و شورشے کردند هندوان که ازین آشوب آگهی نداشتند ناگرفت غوغاے عظیم شنیده و دشمن را مقابل یافته دستپاچه شدند و بحکم ضرورت خود را جمع کرده بمقابله و مجادله برآمدند و هرچه از دست برآمد دریغ نکردند مهاراجه مان سنگه بهادر قائم جنگ برادرزادهٔ راجه بختاور سنگه جمعے از همانفرد شان باعانت فرستاد ایشان کارنامه ها بجا آوردند تا بسیاری مردمان علف تیغ بیدریغ شدند و بقیه بناکامے راه گریز برگشتند مولوی امیر علی ساکن امیٹهی استدراک اینواقعه نموده بتقاضای اجل بجنگ هندوان و انهدام معبد ایشان کمر بست و رایت اجتهاد برافراشت از شریف و رذیل جمعی قریب پانصد کس در ظل رایتش فراهم آمدند چون اینخبر وحشت اثر بمسامع وزیرالممالک رسید جهت تقریر و تحقیق نفس این واقعه معتمدی را به اوده گسیل کرد او از شهادت مردمان صادق القول و هم بامعان نظر خود انکشاف این ماجرا نموده واپس آمد و معروض نمود که دعوی اهل اسلام باطل است و حق بدست هندوان است من بعد جهت مزید اطمینان به آغا علیخان ناظم برای انکشاف این قضیه فرمان رفت او نیز تصدیق تحقیق ماسبق نمود مقارن اینحال خبر رسید که مولوی امیر علی بجمعیت کثیر عازم جهاد است بنام تشبیرالدوله بهادر حکم شد که مولوی مذکور را حاضر گرداند او برطبق فرمان مشارالیه را طلبیده حاضر دیوان وزارت ساخت وزیرالممالک علمای عصر را جمع فرموده از مولوی مذکور درباب اجتهاد مباحثه نمود همه با تفق اللفظ والمعنی اتفاق برین کردند که بغیر امر سلطان جهاد روا نیست اما مولوی مذکور اتفاق ننموده و از دیوانخانه برخاسته راه امیٹهی پیش گرفت و بعد ماهی که یاران و دوستان را یکدل ساخت و جمعیت سابقه را که منتشر شده بود باز جمع آورد بطرف اوده گام برداشت اول مقام بانسا منزل کرد درینمقام بسیاری از مسلمانان اختیار رفاقت نمودند چون اینخبر بحضرت بادشاه رسید جهت اطفای نائرهٔ این فساد بوزیرالممالک تاکیدات شدید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

فرمودند و زیر الممالک استفسار نوشت که چه میفرمایند علماء دین و مفتیان شرع متین اندرینصورت که
اهل اسلام بادعای اینکه هنود مسجد کندیده شامل مکان تبخانه کرده اند اجتماع و عزیمت جهاد میدارند
بادشاه والی ملک اقرار تدارک درصورت ثبوت واقعه و رفع حجت طرف ثانی میفرمایند و ممانعت
از هجوم که در ضمن آن خونریزی اهل اسلام است مینمایند اندرینصورت تعمیل امر سلطان فسخ عزیمت
می باید یا نه همه علماء ربیت السلطنت دستخط کردند که تعمیل امر سلطان فسخ عزیمت باید نمود و بعد تکمیل شقه
چند علماء برای تفهیم رخصت یافتند ایشان بهیئت مجموعی بجمعیت مسلمانان رسیده از روی کتب
دینی و آیات قرآنی بار مباحثه ها نمودند اما مولوی از اراده باز نه آمد و بترک عزیمت راضی
نشد تا همه علماء نمازها خوانده در اردوی مسلمانان مرتبه بمرتبه وعظ کردند که این عزیمت جهاد خلاف امر
سلطان است ثواب شهادت بمسلمانان نخواهد رسید صواب آنست که ازین اراده باز آیند
و جانهای خود را تلف نسازند بسیاری مسلمانان باستماع اقوال ایشان اختیار مفارقت نموده راه
مواطن خود ها پیش گرفتند و چندی ازان بتقاضای اجل قبول انحراف نکرده بجانبازی و سرفروشی
کمر بستند و صباح آن بمنزل مقصود گام برداشتند چون اینخبر بمسامع جاه و جلال رسید که مولوی مذکور
بهیچ وجه دست از اراده خود باز نمی دارد و جمعی کثیر متوجه اوده است بدینصورت حضرت بادشاه
بغضب در آمده و چاره اینکار هیچ ندیده بارلو صاحب را که یکی از افسران فوج سلطانی بود
فرمان دادند که بجمعیت خود بدان طرف شتابد اول بنصائح و مواعظ پیش آید اگر پذیرای مواعظ
دلپذیر و گیرای سخنان دل آویز گشته راضی بمراجعت گردد فبها والا درصورت اراده دیگر بدم توپ
نهد و هرچه از دست برآید قصوری نسازد بارلو صاحب بحسب فرمان والا با افواج جرار و چند ضرب
توپ روانه شد و بطریق یلغار قطع مسافت نموده بمقابل رسید و جواهر زواهر نصایح بدامن حالش
ریخت اما اثری مترتب و مفادی متصور نگشت تا بارلو بحکم ضرورت بجنگ ایستاد جنگی عظیم از طرفین
بظهور رسید مسلمانان از غایت جرأت و جلادت حمله های دلیرانه و نبردهای رستمانه کردند مردم
بادشاهی تاب جنگ نیاورده پس پا شدند و توپ خود را درباختند درین اثنا راجه شیر بهادر
تعلقدار کمیاز بجمعی کثیر در رسید و با مسلمانان دست و گریبان شد چندان تلاش دلیرانه و
چپقلشهای بهادرانه نمود که جمعیت اسلام چون بنات النعش ازهم پاشید و مولوی امیر علی
بضرب گلوله تفنگ سر در گریبان عدم فرو کشید بسیاری مسلمانان از غایت حمیت و جلادت جنگ کرده
همدران رزمگاه فرو شدند و بقیه راه فرار پیش گرفتند این واقعه در سال نهم جلوس والا سنه یکهزار و دو صد و

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و هفتاد و یک هجری بوقوع آمد

ذکر بی انتظامی مهمات مملکت و احوال انتزاع سلطنت

اکنون خامه سوانح نگار و قلم وقائع گذار بختی از گردش فلک کجرفتار و نیرنگی این چرخ ستم شعار سخن می راند و برای نظارگیان کارنامهٔ ادوار عبرت نامه میگذارد که تبدل اوضاع از مستلزمات این روزگار است و تغیر احوال از عادات این دهر ناپایدار بهر ساعتی رنگهای گوناگون بروی کار آرد و دمبدم نقوش بوقلمون بر صفحهٔ روزگار نگارد **نظم**

دوران که بصد طلسم سازیست	در پردهٔ او هزار بازیست
از پردهٔ این طلسم خانه	صد رنگ بر آورد زمانه
این بادهٔ که روزگار دارد	یک مستی و صد خمار دارد

جمشید را بآن شوکت و حشمت از سریر پادشاهی بر حضیض ناکامی انداخت و ضحاک را بآن ضعف قوت با هزاران هزار صولت و عظمت سر برآرای کامرانی ساخت یکی را نوش و دیگری را نیش بخشد و یکی را غم و دیگری را شادی دهد یکی را بر چار بالش دولت نشاند و دیگری را بحضیض نامرادی رساند **اشعار**

که داند که این وحشی دام و دد	چه بازیچه‌ها دارد از نیک و بد
چه نیرنگ با بخردان باخته است	چه گردن کشان را سر انداخته است

مصداق انیمقال احوال انقلاب سلطنت و انتزاع مملکت خسرو جم جاه خورشید کلاه کیوان بارگاه حضرت پادشاه ظل الله واجد علی شاه است هر چند این خدیو دادگستر و این داور عدل پرور تا عهد و علم و آگهی به بذل معدلت و اصلاح احوال مملکت دریغ نکردی و ممارست عدل و خبرت خلق بغایت فرمودی اما چون از ذات مقدس بر معاملات جزوی و کلی رسیدن نمی توانستند وزیر الممالک علی نقی خان را که از غایت اعتبار بحلیهٔ فهم و فراست متحلی و از انوار معدلت و نصفت متجلی میدانستند. بار تمشیت مهمات مملکت بر دوش او گذاشته باعتبارش میگذرانیدند او از غایت ناسپاسی مراتب حقوق ولی نعمت نشناخته ره بسر منزل بی اعتدالی گشت و باستحکام مبانی سلطنت و انتظام آشوب مملکت اصلا متوجه نگشت و باخذ زر و ترفه حال خود راغب و مشاغل کلهای مملکت بدست بیجوهران و ناسپاسان داد و بزرگان قدیم الخدمت را از اعتبار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

واقتدار او بر انداخت بدین سبب رخنهٔ عظیم در بنیان مملکت افتاد و آشوبی شگرف بر روی روز آمد سلیمن صاحب رزیدنت بمشاهدهٔ همچو افعال ناشایسته و اعمال نابایسته متحیر و متاسف گردیده وزیر الممالک را از گران خواب غفلت بیدار و بنصایح و مواعظ مداوای خاطرش اراده نمود اما از غایت بی باکی پذیرای سخنان ارجمند و گرامی پندهای دلپسند نگشت بلکه گفتار او را بمضحکه انداخت و به بیخردی و بیدانشی او را مخاطب ساخت رفته رفته ترک ملاقات او نمود و بر چهرهٔ رسوم ظاهری هم حجابی بر انداخت بدین سبب رزیدنت بهادر از اصلاح معاملات مملکت ترک امید کرده به تخریب سلطنت کمر بست و آماده بر فکر انتزاع این ولایت گشته تا بعرض رسیدن ممالک محروسه از بیت الخلافت بر آمد و در جزو مدت تمامی ملک اوده گشته جاهای آباد و ویران و مردم آسوده و پریشان همه بنظر در آورده کتابی مبسوط مشتمل بر خرابی های مملکت و شکایت وزیر الممالک و استدعای انتزاع سلطنت به کلکته فرستاد و متعاقب آن انتقال اوترم صاحب بر رزیدنتی آمد و سلیمن به کلکته شتافت و آنچه نوشته بود زیاده از آن بزبان خود ادا نمود و بجهت انتزاع این ولایت ساعی گشت تا بجهت استصواب این امر جلیل اوترم نیز از لکهنو به کلکته طلب شد او هم اتفاق از رای سلیمن نمود و تمامی ممبران کونسل بمعنی متفق اللفظ گشتند که ملک منتزع شود و مواجب بادشاه معین گردد چنانچه اوترم بجهت تقدیم این کار بسمت اوده ترخیص یافت عقب او فوجی متعین گشت چون این خبر انتشار یافت و صاحب رزیدنت بهادر بذریعه وزیر الممالک از این ماجرای شر انگیز حضرت بادشاه را خبر کرد تلاطمی عظیم افتاد و قیامتی ظاهر شد ارکان دولت و اعیان مملکت و خرد و بزرگ شهر در ورطهٔ اضطراب افتادند و خود را بدست بیتابی سپردند هر طرف ناله و شیون بود و بهر سو غم دل تصرفی داشت صغیر و کبیر و برنا و پیر بجهت حضرت بادشاه تاسفی میکردند و اشک از دیده ها میریختند اما به نواب علی نقی خان که او را مخرب سلطنت و بانی مبانی انتزاع مملکت میدانستند دشنام غلیظ میدادند و شعر هجویه تصنیف و تضمین کرده کوچه بکوچه محله بمحله میخواندند بظهور این واقعهٔ پر اندوه راجه های اطراف و زمینداران اکناف عرضه اشتهار فرستادند که اگر ایمای رود و اشارتی گردد بندگان پیشتر شتافته با انگلشیان بجنگ پردازیم و کارنامه ها بجا آریم نگذاریم که متنفسی از دریای گنگ با اینطرف عبور و مرور کند حضرت شاهنشاهی که از غایت حلم و استقلال باوجود کثرت سپاه و اجتماع مردان جان فروش بخوف خونریزی رعایا و بجهت استرضای سرکار انگلشیه از ارادهای دیگر درگذشته منهج

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

مستقیم تسلیم و رضا اختیار فرموده بودند بجواب ارشاد کردند که ما بدولت را غیر از صبر و تشکیب دیگر هیچ منظور خاطر نیست شما هم ازین اراده باز آیند و جز اطاعت و انقیاد راهی پیش نگیرند بعین مضمون فرامین مطاعه بنام افسران فوج و راجه ها و زمینداران ممالک محروسه شرف نفاذ یافت و راجه جیلال سنگه نصرت جنگ پسر غالب جنگ برای انتظام عبور و رسد فوج انگریزی رخصت یافت تا بعرصه یک هفته فوج داخل لکهنو شد رزیدنت بهادر بند و بست ممالک محروسه شروع نمود از اهلکاران و سپاه بادشاهی قلیلی را نگاهداشته باقی همه را بعد تقسیم تنخواه موقوف و برطرف ساخته و حکام و عمال جابجا مقرر فرموده و تمامی مملکت اوده را بچهار قسمت منقسم کرده و در هر قسمت سه ضلع و در هر ضلع چهار چهار تحصیل و بعض جا از چهار کم نیز قرار داده و بر هر قسمت یک کمشنر و در هر ضلع یک ڈپٹی کمشنر و در هر تحصیل یک تحصیلدار مقرر ساخت و سوای آن بسیاری حکام مددگاری ایشان متعین ساخته نمود و بعهدهٔ چیف کمشنری مقرر گشته بر تمامی ملک اوده کارفرما گشت من بعد بانتظام کارخانجات بادشاهی توجه نموده دواب و تمامی سامان جلوس بادشاهانه نیلام فرموده بقیه اسباب نفیسه و جواهر ثمینه بحسب ایمای حضرت بادشاهی تحویل حسام الدوله گذاشت

نظم

چنین است آئین این چرخ پیر	گهی چون کمان است و گاهی چو تیر
یکی را بر آرد بچرخ بلند	یکی را بر آرد بخشم کمند
نه با آنش مهر و نه با اینست کین	که به زان توئی ای جهان آفرین

ذکر توجه حضرت بادشاه بجانب کلکته بقصد لندن و توقف فرمودن خود بجانب کلکته و رخصت نمودن والده و برادر و ولیعهد خود را بلندن به هزاران هزار رنج و محن

بعد ظهور انقلاب سلطنت و وقوع این هنگامهٔ مصیبت حضرت بادشاه با وزیران قدیم و جدید فرقه مشورت درمیان انداخت و چارهٔ کار خویش از رای صواب اندیش ایشان خواست همه ها متفق اللفظ و المعنی گشته رای بدین معنی دادند که آنحضرت با دولت و اقبال بسمت لندن انتهاض الویه دولت نموده با علیه حضرت ملکه رفیع الدرجات حصول ملازمت فرمایند و التماس مطالب و

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

استدعای استرداد ممالک نمایند اغلب که تقدمه عا بدست آید وصورت مراد جلوه ظهور گیرد آنحضرت از رای ایشان اتفاق نموده عزیمت آن سمت مصمم قرار دادند وبتاریخ پنجم شهر رجب سال یکهزار ودوصد وهفتاد ودو هجری مطابق سوم مارچ سنه یکهزار وهشتصد وپنجاه وشش عیسوی باخانواده مقدس ومخدرات محلات معلی وبرادر وفرزند بسمت منزل مقصود گام بر داشتند وقیقیکه بیت الخلافت را گذاشته اند عجب اندوهی وطرفه شیونی بود وشگرف ستمی بر دلهای مردم تصرف داشت

نظم

زین درد کزان یگانه برخاست — طوفان غم از زمانه برخاست
زین درکه درید ناگهش گوش — بیگانه وآشنا در افسوس

از ارکان سلطنت واعیان مملکت بسیاری کس سعادت همرهی اختیار فرمودند اول خطه کانپور از ورود موکب اقبال مهبط فیض شد بسبب علالت مزاج چند روز توقف بدان دیار دست بهم داد من بعد از راه الهآباد به بنارس نزول اجلال گشت مهاراجه السیری پرتاب نرائن سنگه بهادر فرمانروای بنارس مراسم استقبال ومراتب فدویت وانکسار بتقدیم رسانید ودر ایوانات ومنازل خود که بجهت ورود ترتیب داده بود آنحضرت را جا داد ویکهزار روپیه نثار فرق مبارک نمود وهفت هزار روپیه وپنجاه ویک کشتی اقمشه نفیسه وجواهر ثمینه پیشکش نمود آنحضرت از حسن خدمات مهاراجه بغایت محظوظ گشتند چنانچه در مثنوی خود ذکر این واقعه چنین میفرمایند

نظم

بنارس کا راجه عجب نیک تھا — هزارون مین لاکھون مین وه ایک تھا
مکان اُسنے پہلے کیا تھا درست — سبھون کی طبیعت ہوئی چاق وچست
عجب اُسکی کوٹھی بہار ارم — زمین پر مگر تھی فلک سے بہم
سجاوٹ پرزاد کمرے لطیف — مگر مین گرمی مین فصل خریف
وه آئینه تھے روے دیوار پر — جو پریون کے رکھتے تھے ہر بار پر
کوئی قد آدم کوئی نیم قد — کوئی نیک رو کوئی دنیا کا بد
نقاشی نمایانه ناضی عجب — نظر آتا تھا بولنے مین یه سب
ہماری بھی تصویر تھی نصب ایک — نظر آگئی سب حسینون مین ایک
جو تصویر اپنی نظر آگئی — یه شرمنده صورت بھی گھبرا گئی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

کہا اوسنے کیونکر چھپاؤن تجھے ۔ یہانسے کہان لیکے جاؤن تجھے
وہ ایلچی اطاعت پہ آمادہ تھا ۔ یقینی ہمین پر وہ دلدادہ تھا
عجب ٹھاٹھ سے منتظر دیکر رہا ۔ کہ دربار کا ہو گیا جمگھٹا
کہا چوبدارون نے ہوشیار ہو ۔ ادب سے تفاوت سے اِس جا چلو
گیا دور سے جھک کے اُسنے سلام ۔ پکارا یہ دربان اے نیکنام
ادب سے قرینہ سے اور دور سے ۔ سلامت شہ ہند ذیشان رہے
غرض بعد مجرا اٹھا ذی شعور ۔ حکایات لطف وطرب کی حضور
ہوا حکم احضار بیٹھا جو ان ۔ کہین کی کہین عرض کی داستان
ہدایا بہت خوب معقول سب ۔ جواہر کی بھی ایک کشتی عجب
عجب جیغہ صاف الماس کار ۔ کہ تھے آب پر جسکے موتی نثار
وہ مالاے دُر بے بہا صاف صاف ۔ جو کہتا تھا تشخیص رکھو معاف
وہ پشمینے کی کشتیان تین چار ۔ تو ہر قسم کے پارچہ بے شمار
وہ سب کشتیان ایک اوپر پچاس ۔ جو کین پیشکش آئین وہ میرے پاس
عجب سبز کوٹھی تھی اُس ماہ کی ۔ سکونت حقیقت مین بھی شاہ کی
ہر ایک سو بچھے تھے پلنگ نفیس ۔ نہ دو تین تھے بلکہ تھے بیس تیس
ہر یک لشکری سے وہ ملکر چلا ۔ بڑا حوصلہ تھا بڑا حوصلہ
مبالغ تصدق کو بھیجے ہزار ۔ کہا ہون نثار رہ شہریار
عجب لطف سے پندرہ دن رہے ۔ کہ کچھ عیش رفتہ بھی یاد آگئے

بتاریخ نوزدہم شعبان مطابق بست و پنجم ماہ اپریل آنحضرت از بنارس سوار جہاز دخانی گشتہ علم نہضت برافراشتند و بعد قطع منازل داخل کلکتہ شدہ بہ ٹیا برج نزول اجلال فرمودند و بعد چندے عزم لندن تصمیم دادند اما بسبب علالت مزاج و بالتماس بعضی مقربان خدمت خود بدولت فسخ عزیمت نمودہ جنابعالیہ ملکہ کشور والدۂ خود را مع برادر خود و بیٹے مرزا سکندر حشمت المخاطب بہ جرنیل صاحب و مرزا ولیعہد بہادر را بغرض پیروی مقدمہ استرداد سلطنت بسمت لندن گسیل کردند و لآلی آبدار نصائح آویزہ گوش ہوش ایشان ساختند چون ہنگام وداع فراز آمد از اندوہ مفارقت قرار بدلہا نماند ہنگامہ محشر ظاہر شد چنانچہ شیخ غلام حیدر متخلص بہ صغیری سراید بقطعہ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

کیا باغ میں شاہ نے جب قیام
سپے ماک تدبیر ہونے لگی
چراغ رہ عقل روشن کیا
کہا ایک دانا سے درگاہ نے
کہ سنبھلا نہیں بادشہ کا مزاج
یہ رنگ رخ شاہ سے ہے عیان
بہت جسم کو ناتوانی ہوئی
اگر شاہ کو اور ہوگا سفر
یہ ہرچند ہے بہتری کا سفر
اب آگے ارادہ نہ حضرت کرین
جو ہوتا ہے مطلب تو ہو جائیگا
خدا جانے کیا بات ٹھہرے وہان
پسند آئی یہ بات ہر ایک کو
اسی گفتگو نے جو پایا قرار
بہت شہ نے بھائی کو سمجھا دیا
جواہر کے صندوق لدوا دیے
اُٹھے جسقدر زر اُٹھا نا وہان
سے ملک سارا تو کیا پوچھنا
وگرنہ غنیمت ہے جو ہاتھ آئے
مین ہون خوش تمھین سلطنت ہو اگر
تمھین تاج دے کاش وکشور دیا
دگر مہربان ہو ولیعہد پر
بہت عیش دنیا کے مین نے کیے
کہا شہ کے بھائی نے یون پھر کے آہ
یہ ارشاد شایان حضرت نہین

ہوئی حد صحرا نوردی تمام
ہر ایک سمت تحریر ہونے لگی
سپئے کام دل عزم لندن کیا
یہ حالت تو کی سختی راہ نے
لبون سے نہین دور جام علاج
کہ ہے زعفرانی گل ارغوان
کہ مانند پیری جوانی ہوئی
طبیعت کو ہوگا زیادہ ضرر
پر اب ہے یہان سے تری کا سفر
ولیعہد کو مان کو رخصت کرین
ہما دام اقبال مین آئے گا
سمجھیے تو جانتے ہین حضرت کہان
کہی آفرین مصلح نیک کو
تو عازم ہوئی مادر شہریار
ولیعہد کو ساتھ مان کے گیا
کہ لیجاؤ یہ پیشکش کے لیے
بڑی شان وشوکت سے جانا وہان
جو دین گھر ہمارا تو کیا پوچھنا
اولجھنا بہت آگئے حاکم کی رائے
یہ سمجھون کہ پھر مین ہوا تاجور
تو گویا پھر اُسنے مجھی کو دیا
تو حاصل ہو مجھکو قرار جگر
تمھارے لیے ہے تو میرے لیے
ہمیشہ سلامت رہین بادشاہ
مجھے حسرت تاج و دولت نہین

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

خدا رکھے قائم مدام آپ کو ۔ کو زندہ سمجھتا ہون مین باپ کو
نہین شاہ سے کچھ جدائی مجھے ۔ کہ حضرت کی ہے بادشاہی مجھے
سُنا یہ تو سینہ سے لپٹا لیا ۔ کہا جاؤ حفظ خدا مین دیا
لگایا گلے سے جو فرزند کو ۔ لگین ہچکیان مردم چشم کو
یہ تھا حال نواب عصمت پناہ ۔ روان اشک تھے اور لب پر تھی آہ
جُدا جسکو مان نے سُلایا نہ تھا ۔ کبھی چین بے جسکے آیا نہ تھا
اُسی کو تھی در پیش راہ دراز ۔ اُسی کا سفر تھا میان جہاز
اُدھر مادرِ شاہ عالی وقار ۔ پسر کی جدائی مین تھین دلفگار
کہا زندگی ہے تو پھر آؤنگی ۔ تمھارے لیے تاج مین لاؤنگی
یہ ہے اور آفت سوائے سفر ۔ کہ جاتی ہون تمکو یہان چھوڑ کر
کہا شہ نے قسمت سے چارہ نہین ۔ کہ قابو ہمارا تمھارا نہین
اگر ہے تمھین درد لخت جگر ۔ مجھے بھی تو ہے رنج ہجر پسر
تمھارا ہے غم بھائی کا ہے الم ۔ یہ ہین فرقتین تین تنہا ہین ہم
غرض مادرِ شاہ گردن فراز ۔ گئی بعد رخصت میان جہاز
بہت ساتھ تھین عورتین ہمنفس ۔ ملازم تھے سب یکصد و ہفت کس
روانہ ہوا اسطرح وہ جہاز ۔ پس صید جسطرح جاتا ہے باز

اینواقعہ در سال یکہزار و دو صد و ہفتاد و دو ہجری مطابق سنہ یکہزار و ہشتصد و پنجاہ و شش عیسوی بسال دہم جلوس والا بظہور آمد. مدت سلطنت آنحضرت دہ سال است. رزیڈنٹ کرنیل رچمنڈ صاحب سلیمن صاحب اوٹرم صاحب وزیر نواب امین الدولہ نواب علی نقی خان دیوان مشیر الدولہ مہاراجہ بالکرشن بہادر واصلباقی نویس راجہ بہاری لال نخبی الممالک راجہ الفت راے

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر چهارم بوستان اوده

ذکر ظهور هنگامهٔ غدر بسائر بلاد هندوستان و پر آشوب گشتن این ولایت جنت نشان

باز برآنم که بپیمایے ره از ... از اثر ناطقه بندم طراز
باز برآنم که درین جلوه گاه ... غازه نهم بر رخ خورشید و ماه
باز زند از رسائے سخن ... یافته ام دام همائے سخن
باز بآهنگ سخن گسترے ... ساخته ام خامه زبال پرے
پاے فرو رفته قلم را بگنج ... خامه برقص است و نفس نغمه سنج

بر ضمیر خورشید نظیر شائقان اخبار و بر خاطر دریا مقاطر مشتاقان آثار روشن و هویدا باد که چون زمام سلطنت و فرمان روائی و عنان حکومت و کشور کشائی به کف اختیار و بدست اقتدار سرکار انگلشیه در آمد جهان پیر جوانے از سر گرفت و زمانه عشرت گزین و عیش قرین گشت فتنه و آشوب را دستگاہے و شور و شر را پناہے نماند رهزنان ظلم کیش به کنج خمول نشستند و قطاع الطریق ستم اندیش در خود را بر روی یار و اغیار بستند

نظم

ز عین عدل گشته قاف تا قاف ... نهفته حرف بیدادی با طراف
چنان بنشسته هر سو فتنه را جوش ... که کس بانگے سگے نشنید در گوش

اودهم صاحب رزیدنٹ بامر فرماندهی این ولایت معزز گشته بخطاب والای چیف کمشنر نام آور

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

و از عدالت نوشیروانی و عدل پژوهی داد گستر گشت بیخ ماده عدالتش را روز بازارے و بوستان معدلتش را بهاری بود تا صاحب جکسن به جایش حکمران و بدست بذل و کرم بر روے عالم گوهرافشان گشت پس بعد سر جان لارنس که افسر آزموده کاری و هوشمندی و فراست منتخب روزگارے بود بفرمان فرماے هندوستان و انگلستان افتخار افزاے این سرزمین و از داد بخشی و معدلت پژوهی نشاط آفرین گشت در عهد دولتش و ایام حکومتش هنگامهٔ غدر چهره برافروخت و این آتش فتنه تر و خشک را سراسر بسوخت هرچند آغاز این فتنه از سرزمین میرٹهه گردید اما رفته رفته تا باینجا رسید از سال یکهزار و هشتصد و پنجاه و هفت عیسوی سی ام ماه مئی بود که ناگاه آثار بغاوت و طغیان از چهرهٔ احوال سپاه نمایان گشت و اطوار و هنجار ایشان از اطاعت و عبودیت درگذشت افسران انگلشی این خبر وحشت اثر بسمع مبارک جناب چیف کمشنر بهادر رسانیدند و از ناسپاسی این ناسپاسان باخبر گردانیدند آنوالاجناب بجهت حزم و احتیاط به تیاری و مرمت قلعجات فرمان داد برای سامان رزم و پیکار ابواب گنج بر روی ایشان کشاد و تمامی افواج هندوستانی را در میدانی جمع و مخاطب فرموده گوهر آبدار نصیحت و لآلی شاهوار موعظت آویزه گوش هوش ایشان نمود و مواعید دلپذیر و کلمات جاگیر به شاهراه اطاعت هدایت فرمود از انجا که ریشهٔ بیخ بغاوت زمین دلهای ایشان را فرو گرفته و علاج خاطرهای ایشان از حد تدبیر درگذشته بود بنابران پذیراے مواعظ دلپذیر و سخنان دلاویز نصیحت گیر نشدند تا از غایت ناسپاسی پا از جادهٔ اطاعت بیرون گذاشته با ماکن و مساکن خداوندان آتش در زدند و دست غارت و تاراج دراز کردند و هر کرا از انگلشیان دریافتند بکشتن و بستن دقیقهٔ نامرعی نگذاشتند نظم

سراسر پرآشوب شد دشت و در	که این نامه بربسته شد رهگذر
ز فرمان ده خود نیاورده باک	در آورده بر جان مردم هلاک
تکاپو در آمد بغارت گرے	بهر قاصد و هر دو لشکرے
ازین درد در کشور افتاد شور	که شد فتنهٔ تازه را دست زور
بهر راه و هر شهر و بالا و پست	بتاراج مردم گشادند دست

بظهور این آشوب فتنه خیز و بوقوع این شورش بلا انگیز انگلشیان با فوج گوره تدارک شقاوت از ریختن گلوله هاے تفنگ ناسپاسیان را پس پا کردند و روی ایشان از میدان جنگ برگردانیدند

نظم

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

سپاه نبرتاب از سر خشم و کین
زدند آتش کینه را بر زمین
چنان آتش کین برافروختند
تو گوئی زمین و زمان سوختند

پس بسیارے ازین جماعه باغیه اسیر پنجۂ بلا گشتند و اکثرے از دریاے آب شمشیر بران عبور به جادۂ عدم ساختند روز دوم ازین ماجرا جمعی از ساکنین این شارستان و باشندگان این خطه جنت نشان که سرمایۂ انواع شور و فتنه و مخزن صد هزار بغض و کینه بودند بر جماعه انگلشیه دست برد نمودند و بالآخر حرکت مذبوحی نموده وکارے ناساخته بناکامی برگشتند مقارن انحال جمعی کثیر از باغیان بسرگردگی احمد الله شاه نام فقیرے از طرف فیض آباد متوجه دار الحکومت لکهنؤ شدند و بمقام چنهٹ معسکر ساخته ساعت جنگ بروز سه شنبه سیٔم ماه جون تجویز منجمان اختیار کردند جناب چیف کمشنر بهادر بعد استدراک انحال روز مقرره ظفرفشانی قبل از انکه از جانب باغیان حرکتے دبخشے پدید آید بجمعیت یکهزار پیاده و دوصد سوار و قدرے برقند از پیش از طلوع آفتاب خودرا برایشان زدو هول عظیم در دلهای غنیم در انداخت کافر نعمتان که مصروف الفراغ حوائج ضروری و مشغول امور لابدی بودند غنیم را برسر و اجل را همسر خود یافته نقد حواس در باختند و زود بهم تمامتر کمر بابسته هنگامۂ رزم و پیکار برآراستند از طرفین جنگے صعب حیرت افزای دیدۂ نظارگیان گشت و از صدای گیر و دار و شورش یلان خنجر گذار آثار محشر نمایان شد

نظم

یلان از دو سو در خروش آمدند
دو دریای آتش بجوش آمدند
هوا پر شد از دود و گرد و غبار
زمین در گرفت آتش شعله بار
یلان از سر کین به شمشیر کین
زدندے سر سرکشان بر زمین
به نیروے بازو به تیغ و تبر
زدندے در انداختندے بسر
تن کشتگان از شمردن گذشت
که زد توده بر توده بر روے دشت

بالآخر باغیان نکبت سرشت بآن کافر نعمتے چیره دستی یافتند و انگلشیان هم از روے شکست و هم از روی مصلحت عنان از میدان برتافتند احمد الله شاه بادپای خود را برانگیخت و با فوج باغیه در شهر ریخت از انگلشیان اکثری به بیلی گارد و بعضی به مچهی بهون قرار گرفتند و از آلات حرب و ضرب و سامان آذوقه و اطعمه وغیره بسیار فراهم آورده و قلعه را از چهار سو مستحکم کرده مورچال محکم بستند دوم روز از بینوایان شهر که برهنه تن و سر و خواهان نان و زر در بدر میگردیدند متفق و جمع شده از جائے توپے بدست آورده رایتے بلند کردند و آتش جدال و قتال باشتعال در آوردند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation. Chandigarh

مچھی بھون که جای قلب و مستحکم بنود و از رسیدن گلوله توپ و تفنگ دمبدم بیم جان می افزود پس انگلشیان بکمال چستی و تیزی از انجا بر آمده براه حسن باغ به بیلی گارد آمدند و انچه اسباب حرب و ضرب در انجا باقی مانده بود آتش در زده بخاک برابر ساختند حالا باغیان نکبت نشان از هر چهار طرف هجوم آورده هشتاد و دو مورچه بستند و بر هر مورچال اتواپ کوه تمثال گذاشته اشتغال بجنگ و جدال نمودند تا از هر طرف گلوله چون تگرگ باریدن گرفت و از چهار سو توپهای دردمان چون رعد محو خروشیدن گشت مقارن انحال بسیاری زمینداران اطراف و راجه و رؤسا که اکثرشان بره‌نمای بخت ناسازگار و دستگیری کردار ناهنجار چون مور و ملخ از هر سو شتافتند و بقتل و غارت و بستن و گرفتن شریک باغیان نکبت شعار گشتند من بعد کنگاش این طائفه باغیه بدان رفت و بسیچ خاطر این گروه نکبت پژوه بران گشت که یکے را از خاندان شاهی و شخصی را از دودمان شاهنشاهی بفرمانرهی برگزیده بر سریر سلطنت نشانیم و سکه و خطبه بنامش در زده در ظل رایتش کارنامه بجا آریم که بغیر فرمانروای عظمت شعار امر سلطنت انتظام نگیرد و بدون ناظم با اقتدار نظام مملکت منتظم نگردد پس باستوای این رای ناصواب با معدودے از افسران فوج بجمعیت سوار و پیاده بدولتسرای بادشاهی دویدند و مرزا برجیس قدر فرزند یازده ساله حضرت سلطان عالم واجد علیشاه را بدست آورده بامر فرمانرهی برگزیدند والده اش نواب حضرت محل هر چند در انکار اینکار استبداد و اصرار ساخت اما از ظلم و تعدی این گروه نکبت پژوه جز صبر و تسلیم چاره نیافت تا شاهزاده نامدار باتفاق اهل سپاه بساعت مختار پا بسر فرمانرهی گذاشت درایت جهانداری و کشورکشائی برافراخت کاردان بسیار دان شرف الدوله که بعهد سلطنت حضرت ثریا جاه امجد علی شاه دستور اعظم بود خواسته و ناخواسته بدستور دستور شد و ممو خان داروغه محل به مدار المهامی و کارپردازی کارزار سر گرفت و دیگر مستحقان قدیم و جدید منصبے و جاهے یافتند و دری و درگاهے برافراختند اما اقتدار و تسلط سپاه بهر ساعتی تازه می افزود بدین سبب از شاه و دستور بجز نامے هیچ نه بود۔

ذکر کشته شدن فرمانروای نامدار یعنی سر جان لارنس چیف کمشنر این ولایت هنگامه بهار و یورش نمودن سپاه کینه خواه و برگشتن بناکامی و بحال تباه

چون بهادران عرصه جنگ و دلاوران ملک فرنگ از گردش این دهر دورنگ در بیلی گارد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

محصور و مجبور شده از جان به تنگ آمده از غایت پُردلی و پختہ کاری بجانسپاری دل بر نهادند و مورچه
سخت و مستحکم بسته از توپ و تفنگ آغاز جنگ بساختند. هر گلولهٔ تفنگے که از کمین گاه سر میدادند خون
سپاهیے بر زمین می ریختند و هر گوله که از دهان توپے بر مے آمد اختند صفهای دلاوران بر زمین
می غلطانیدند جائیکه گوله هاے بم و سیل چون شهاب ثاقب می شکست خرمن حیات مخالفان
میسوخت و بطرفے که بان آتشبار چون برق خاطف بر جماعت اعدا می افتاد جامهٔ حیات ایشان
بآتش میداد درین اثنا بتاریخ بست و یکم ماه جولائی سنه یکهزار و هشت صد و پنجاه و هفت عیسوی
نیمه از روز گذشته بود که گلولهٔ تفنگے که بظاهر دانه سیاه رنگے و بمعنی خون آشام نهنگے بود بر پیشانی
سر جان لارنس در خورد و همان دم طائر روح آن عالیجاه از قفس عنصری پرواز نمود و جهان
در دیدهٔ انگلشیان چون روز هجران سیاه گشت و شگرف شیونی و طرفه ماتمی در دلهای ایشان
جا گرفت از انجا که کاتب ازل از بدو آفرینش خط استقلال و همت بر پیشانی این طائفه نگاشته و نقد
شجاعت و پُردلی به کف اقتدار ایشان گذاشته بدین سبب باوجود رسیدن اینچنین چشم زخم
عظیم و یورش و شورش غنیم لئیم اصلا از جا برنیامده مردانه وار به رزم و پیکار اشتغال ورزیدند و
بیش از پیش داد کشش و کوشش داده از آتشخانهٔ فرنگ در خسخانهٔ حیات این جماعت سبے نام
نهنگ آتشی در زدند مقارن اینحال استقرار رای جماعت باغیه و این طائفه طاغیه بر آن گردید
که یورشے دلیرانه و حملهٔ رستمانه بر قلعه نموده نهال حیات انگلشیان از بیخ برکنند و بسیوف آبدار
و سنان سندان گذار جماعت محصورین را قتل نموده دست تصرف بدامن قلعه بزنند بدین رای
ناصواب همه یکدل و یکرای گردیده پیمان یکدلی و استواری بستند و مؤکد با جان و ایمان کردند روز
دوم علی الصباح بموجب قرار داد به نیت یورش شمشیر هاے برهنه در دست گرفته چون مور و ملخ
از هر سو شتافتند و جان برکف نهاده راست بر قلعه تاختند انگلشیان محصور از تدابیر بیرونی مجبور
بجرأت موفور بمدافعه پرداختند و بکمال چُستی و تیزی جامهٔ اعدا را نشانهٔ توپ و تفنگ ساختند جنگی عظیم
جلوه پذیر ظهور گشت و از کشته پشته و از خسته توده ها گشت تا آنکه غنیم را جز فرار قرار و غیر از برگشتن چارهٔ کار
نماند بکمال ناکامی و حال تباه و به تن هاے مجروح و زخمهای مرهم خواه واپس آمدند همبرین منوال
هر روز شورش از هر مورچال و گوله اندازی از اتواپ کوه تمثال مے بود اما باوجود مساعی جمیلهٔ از
نمانخانهٔ تمنا جلوهٔ مدعا ندیدند و جز پشیمانی گلے از نهال مراد بر نچیدند و ازین طرف بهادران فرنگ
هر کاریکه اختیار کردند و بر جائیکه قدمی گذاشتند تا دست بکار بردند و گوهر مقصود [illegible]

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نگه داشتند هر روز چند گوره های ولایتی از مورچه بیرون سے آمدند و جمعی غفیر از ایشان کشته و بخاک انداخته برمے گشتند و گلهاے مراد و دامن دامن سے چیدند هر چند این بهادران بسبب تنگی مکان و عفونت نعش هاے کشتگان و کثرت اعدا و قلت احبا و بیتابی اطفال معصوم و بیقراری خاتونان از شدت آلام و هجوم نوبت بر جان و کارد بر استخوان داشتند اما آفرین بر استقلال مردانه و تحسین بر همت رستمانه که بسبب هجوم هموم و غموم اصلا از جا بر نیامده بدافعهٔ اعدا و تدارک این طائفهٔ بیوفا کمر همت چست بستند و دمار از روزگار این گروه نابکار بر آوردند آرے شهسواران عرصهٔ جنگ و دلاوران بانام و ننگ با آنکه صد هزار آزار ازین دار ناپایدار در یابند نقد جرأت گاهے نبازند و اگر هزار کاسهٔ زهرآب ناکامی بنوشند ذائقهٔ همت تلخ نسازند نظم

چنین گفت رستم فرامرز را	که دل شکن و بشکن البرز را
همین گفت با بهمن اسفندیار	که دل نشکنی بشکنی کارزار

ذکر رفتن ایلچی با تحف و هدایا بسوی دهلی بدرگاه بهادر شاه و برگشتن از انجا بحالتی تباه

چون مرزا برجیس قدر تاج شوکت و فر بر سر و میان پر زر بکمر کرد رای افسران سپاه و اندیشهٔ سرکردگان فوج کینه خواه بران رفت که سفیری کاردان و دانش آگاه بدرگاه حضرت بهادر شاه با تحف و هدایا فرستاده آید و طریق روابط ملوک با ملوک مسلوک گردد تا غباریکه از مدتهای دراز درمیان این هر دو دولت بر آئینهٔ دلها افتاده برطرف شود باتفاق این سخن عباس مرزا بسفارت نامزد گردید با هدایاے خوب و تحائف مرغوب ترخیص یافت روزیکه سفیر را بدان دیار گذار و از رنج سفر قرار افتاد چراغ سلطنت بهادر شاهیه از صرصر یورش فوج انگلشیه خاموش گردید بادشاه با شاهزادگان نامدار و خاتونان پری رخسار گرفتار و مسلسل گشته بدست بهادران فرنگ رسید و خطهٔ دلپذیر دهلی پامال سم ستوران با درفتار گشت و بقتل و غارت آثار هنگامهٔ نادرشاهیه بچشم مردم جلوهٔ ظهور گرفت سفیر ناچار بدیدن انحلال زار قرار بر فرار و تقدیم گریز بر همه کار داد با خاطر خسته و دلی برشته عاجل بقطع منازل گردیده به لکهنو داخل گردید و غمنامهٔ دهلی انچه شنیده بلکه بچشم خود دیده بود حرف بحرف برخواند بشنیدن اینخبر وحشت اثر پای استقلال طائفهٔ باغیه از جا رفت و بجای استقلال صورت اضمحلال از روے ایشان جلوهٔ ظهور گرفت درین اثنا در شهر کانپور که محل تسلط نانا راو مقیم بتهور بود انگلشیان از یورش هاے علی الاتصال و آراستن هنگامهٔ جنگ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وجدال باز استقلال یافتند و نائره راهزیمت فاش و شکست های دلخراش وا داده بدر ساختند و فوجی از گوره های جانسپار و انگلشیان خنجرگذار به لکهنو فرستاده در عالم باغ رخت اقامت کشادند و برخی از ان به بیلی گارد که از بارش گلوله های تفنگ و گوله های توپ بغایت شکست و نا مستحکم گردیده بود و پس باستقلال تمام با آلات حرب و ضرب و زر و جواهر و زن و بچه از انجا بر آمده به عالم باغ رسیدند و باغیان نکبت شعار و ناسپاسان نکوهیده کردار اصلا جرأت مدافعه و همت تدارک اینواقعه نیافتند اکنون چندان هراس انگلشیان بر دلهای ایشان طاری و ساری شد که اگر در خواب هم صورت انگلشیان می دیدند صد فرسنگ راه سر از پا نشناخته می گریختند اما در قتل و غارت بیگناهان و ستی بیباک و خاطری از ترس روز محشر پاک داشتند روزی نبود که خانهای تونگران و مسکینان دست خوش تاراج و بخدنگ ستم های ایشان سینه های بیدلان آماج نمی گشت از انجا است که باوجود اینچنین جمعیت کثیر دست بدامن کامرانی نزدند و غیر روسیاهی و بدنامی مرادی نیافتند آری کفران نعمتی را طراز ی از میمنت در آستین نیست و ناسپاسی را نقشی غیر از ندامت و رنگین ...

ذکر معتکف شدن حضرت بادشاه به قلعه ولیم فورت کلکته باستر ضای صاحبان انگریز و بسر بردن درانجای آفت خیز باخاطر شر ریز

ازینجا خامه سوانح گذار باظهار وقایع پر اضطرار شهریار گردون وقار و بادشاه جم اقتدار و خاقان خورشید کلاه حضرت واجد علیشاه بادشاه نقاش این نقش و نگار و مخبر این اخبار و آثار است که چون دوران بیوفا و سپهر پرجفا آنحضرت را از افسر و تخت جدا و صابر و شاکر برضا و قضا کرد مدام اوقات این بادشاه کیوان بارگاه بهمت خسروانه و جرأت ملوکانه باشتغال مشاغل عیش و نشاط و به بسط بساط انبساط میگذشت و طریقه رعایت و عنایت با فدویان و خدام و خواص و عوام مستدام مسلوک میگشت بل عالمی از خوان نعمت و مائده دولتش زله ربا و جهانی از فوائض مکارمش کامروا می بود درین اثنا نیرنگ این چرخ دو رنگ رنگی دیگر ریخت و افسون طرازی این فلک سحر ساز طلسمی دیگر برانگیخت یعنی بتاریخ پانزدهم ماه شوال سال یکهزار و دو صد و هفتاد و سه هجری حضرت بادشاه با اقبال و دولت بقصر گردون رفعت درخواب شیرین بودند و خدام درگاه و خواصان بارگاه پایه بپایه ایستاده انتظار خدمت می بردند درین اثنا چند حکام با احتشام با کمپنی گوره های ولایتی بدولتسرا ...

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بادشاهی در آمده با دستور معظم عرض کردند که حضرت بادشاه را از آمدن ما خبردار و بهر چه تمامتر متوجه دربار فرمایند دستور فهیم با دلی پر از امید و بیم بدرگاه آن زیبنده تاج و دیهیم شتافت و بصد هزار جسارت آنحضرت را از خواب بیدار و ازین فتنه هوشیار کرد حضرت بادشاه نفسی سرد و آهی پردرد از دل برزده بعد انفراغ حوائج ضروری والتباس لباس خسروی بیرون آمدند انگلشیان بموجب امر بار یافته سعادت کورنش دریافتند و ابلاغ پیغام نواب گورنر جنرل بدینسان کردند که چون از برگشتن سپاه خودسر تمامی ملک و کشور مخزن صد هزار آفت و شر است پس مناسب وقت و لازم مصلحت این است که بندگان حضرت تا فرو گشتن این هنگامه رستخیز و تسلط صاحبان انگریز سرزمین قلعه ولیم فورٹ را از قدوم میمنت لزوم بهار انگیز فرمایند چون زبان انگلشیان این راز سربسته و این سر نهفته بیرون داد آتشی در دلهای صغیر و کبیر در افتاد و بندگان درگاه و خواصان بارگاه ازین غم جانکاه خانه تباه کردند و خاتونان پری رخسار و نازنینان گلعذار از غایت اضطرار دامن و گریبان تار تار نمودند پریچهرگانی که جز ناز و نعم صورت غم بچشم ندیده بودند از مهاجرت این بادشاه جم حشم فرازنده تیغ و علم زلف برهم و چشم پرنم کردند و دلربایانی که بغیر از عیش و عشرت گاهی دست بدامن کلفت نزده بودند از مفارقت این شهنشاه گردون رفعت هزاران هزار اندوه و حسرت درساختند اما حضرت بادشاه والا تبار که کوه تمکین و وقار بودند اصلا بمقام اضطرار در نیامدند و بهمت خسروانه و جرأت مردانه همانند دم برگردون با دولت و اقبال سوار گشته عازم حصار شدند سرزمین آن حصن حصین از قدوم میمنت آگین شد و خاک آن حصار از مقدم این خسرو گردون وقار سرمه دیده اولی الابصار گشت هرچند انگلشیان در بجا آوری مراسم قدوسیت دریغ رعایت نکردند و در پاس مراتب بادشاهی دقیقه نامرعی نگذاشتند اما از زخم مفارقت دلربایان گلعذار و صحبت بیگانه و اغیار صد هزار خار حسرت بدل می شکست و هردم غبار ملال بر آئینه دل می نشست

نظم

بدوری کسی بود دل را صبوری — که دشمن را مباد از دوست دوری
مثل گر چوب و گر سنگ است و پولاد — شود گاه جدا کردن بفریاد
خردمند آن بود کو در همه کار — گهی با گل بسازد گاه با خار
همه لقمه شکر نتوان فرو برد — گهی صافی توان خوردن گهی درد
درین صندل سرای آبنوسی — که گاهی ماتم و گاهی عروسی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اکنون سررشته این گفتار حسرت بار همین جا گذاشته برخی از انجام کار باغیان نابکار و ناسپاسان
نکبت شعار مدعا گذار است که چون سپاه بهادران فرنگ و انگلشیان با نام و ننگ بعالم باغ و آمده
عرصهٔ کافر نعمتان تنگ نمود ایشان از غایت هراس نقد حواس در باختند و بهزاران هزار حیلهٔ
و بیدلی در ساختند با آنکه یک نیم لک پیاده و سوار کما بیش یازده ماه هنگامه آرای این کارزار
بود اما از ناخن بریدهٔ شان این عقدهٔ نکشود انگلشیان دست همت دراز و بازوی جرأت فراز کرده
از عالم باغ در شهر ریختند و منازل و قصور پادشاهی بقبض و تصرف آوردند ناسپاسان بداوید این
چیره دستی خود را مرد میدان و حریف جنگ این بهادران نیافته ترک جنگ و ستیز پا بگریز نهادند
مقارن اینحال نواب حضرت محل بداوید بیوفائی سپاه و چیره دستی فرنگیان کینه خواه با شاهزاده
نامدار و چند مردم جانسپار اختیار فرار و قطع تعلق ازین دیار نمود رعایای این شارستان و سکنای
این بهارستان بدید این آشوب محشر نشان باطراف و جوانب گریزان و از غایت بیم و هراس
پاشان و پریشان شدند امرای نامدار و خواتین والا تبار که قدم از خانه بیرون نگذاشته و تاب
حرارت آفتاب گاهی نه برداشته بودند با خاطر خسته و دل برشته پا برهگذار و قدم برخار زار
گذاشتند و مهوشانی که رنگ رو از گل سرخ نازک تر و از بوی صندل درد سر داشتند از کاشانه بویرانه
دار بیگانه به بیگانه افتادند های از آن خاتونان پریچهره که از نزاکت صد رنگ بر روی گل می شکستند
از ایوان بمیدان افتاده از گرد و غبار غازه بر رخ پر بهار زدند و وای از آن بانوان دلربا که صد
هزار نقاب بر چهره افگنده از نیر جهانتاب حجاب میگرفتند از یار باغیار و از خویش به بداندیش
افتاده و از شکستن شیشهٔ ننگ و ناموس صد رنگ برو شکستند مردم شرارت پیشه و اشخاص جفا اندیشه
از هر گوشه چون شیر از بیشه بیرون جستند و بقتل و غارت و بتاراج و هلاکت مشتغل گشتند عجب تلاطمی
حیرت بخش دیدهٔ عبرت بود و شگرف اندوهی در دیدهٔ عبرت جلوهٔ حسرت می افزود بالجمله بیگم
با شاهزاده پرغم بعد قطع منازل و طی مراحل در دیار گونڈه پیوست و داخل خارج شهر لکهنؤ
بالتمام تصرف اولیای دولت گشت من بعد این طائفهٔ ناهنجار بطرف قریه و امصار رو نهاده
معروف غارت و تاراج و مشغول باخذ باج و خراج شد رفته رفته شهر سندیله هم مورد این بلای
سیاه و این آفت جانکاه شد اول از همه که آماج این تیر بلا و هدف این خدنگ هوش ربا گشت
جناب والد نامدارم راجه دهنپت رای بودند پنجهزار سوار شمشیر برهنه بوضع حبیب چون جور
ملخ اندرون ریختند و جناب والدم را بدست آورده بجرم آمیزش بار باب انگلش صد هزار ظلم و جور

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و جفا برانگیختند و تمامی منازل و امکنه را که مملو از اقمشه و امتعه بود همه از جاروب غارت رفتند
و پره کاهی نگذاشتند چون روز سواد این بلاد محل استقامت این طائفه بی بنیاد بود و روز نجم غلبه
انگلشیان از جانب لکهنؤ دیده و شنیده چون رنگ پریدهٔ خویش از مردم نهان و به جادهٔ نکبت
دوان گشتند جناب والدم هر چند زیان کثیر و صعوبت کبیر برداشتند قطع نظر از مال و متاع جان و آبرو
هر دو بسلامت بردند من بعد لکر شاه نام درویش که بدنام کن این طائفه حقیقت کیش بود ناظم
این قصبه و حاکم این بقعه گردید برق ستمش بر خرمن آبروی نجبا و شرفا و تیغ ظلمش بر گلوی غربا
و اغنیا در افتاد بسا جانها را بباد و ساکنانش را بدم شمشیر جفا داد والدم که در خور را بر یار و
اغیار بسته مراعات سابقهٔ خود بر او ثابت ساخته بودند از دست جفای او برستند اما تا دور و زور
باغیان و هنگامهٔ این طائفهٔ نکبت نشان بود ترک تعلق از همه کار و خلوت گزین از هر سواد و کنار
گشتند و بانتظار طلوع نیر جاه و جلال از افق اقبال چشم بر راه و دیده بر گذرگاه دوختند و رسانیدند
اخبار هر دیار و گذرانیدند روزنامهٔ باغیان نکبت شعار بذرائع و وسائل مسرعان برق کردار
بسرکار دولتمدار سعادت ابدی اندوختند تا رایات جهانگشای انگریزی بمیدان نصرت فراز
و کوس بهروزی و فیروزی در اقصای مملکت بر آواز گردید و نور سراج امن و امان ظلمت زدای
شبستان جهان و شمیم لطف و احسان بچار سوی عالم مشک بیز و عنبر افشان گشت مجملی از تفصیل این
احوال و مختصری از توضیح این مقال آنکه کما بیش چهار ماه درویش کینه خواه موسوم به لکر شاه
بامر حکومت این دیار قیام و بر چارپالش بدعت و تعدی مقام داشت هر روز خانهای متمولان و ثروت
خویش تاراج کردی و متاع و اموال اغنیا بغارت بردی و در تمام روز آنچه از غارت و تاراج
بدست افتادی صرف وظیفهٔ سپاه ساختی و خود هم از ان داد عشرت دادی و بافعال ناشایست
روی خود را سیاه نمودی سکنای این قصبه از ظلم و ستمش بستوه و از تیغ ظلمش امان نبرده آمدند
درین اثنا فتوح انگریزی از لکهنؤ بتدارک این نابکار بدکردار در رسید سطوت اقبال سرکار و
طنطنهٔ رعب افواج خنجر گذار پای استقلالش از جا برد با وجودیکه چند هزار سپاهش همراه بود
و خود هم دم از شجاعت و بسالت میزد اما جرأت مقابله و همت مقابله نیافته براه فرار شتابان
و به جادهٔ نکبت گریزان شد ٹھاکر گلاب سنگه از متوسلان و عزیزان ٹھاکر چندکا بخشش
تعلقدار بر و اقتضای اجل سرمست بادهٔ شقاوت و مدهوش می نخوت گردیده باعانت
لکر شاه هنگامه آرای رزم و پیکار گردید و با وجود فرار درویش نابکار بر بساط جنگ مستقیم بوده

CC-0 Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

با معدودی چند حرکت مذبوحی می نمود بالآخر رخ از میدان برتافت و با خاطری شکسته و کمری گسسته بجادهٔ هزیمت و فرار شتافت نسیم فتح و ظفر بر پرچم رایات سرکار ابد قرار وزید و سکنای این بقعه را جانی تازه بقالب افسرده رسید نشاط و انبساط را روز بازار و مسرت و فراغ را بدلها قرار شد در زمانه باین ابیات مترنم گشت نظم

باز باطراف باغ آتش گل در گرفت	مرغ بر سم شعان زمزمه از سر گرفت
سبزه بر اندام خاک حلهٔ زر مخمل برید	دهر بدیدار باغ آئینه در زر گرفت
دشت بپرکار باد طرح صنم خانه ریخت	باد باطراف دست صنعت آذر گرفت
سرو ببالای سر طره ز سنبل فگند	گل به تماشای گل دیده ز عبهر گرفت
قامت رعنای سرو پرده ز گلبن درید	عارض زیبای گل دل ز صنوبر گرفت
روشنی روزگار از شب یلدا فزود	عشرت اردی بهشت در مه آذر گرفت
دیدهٔ امید خلق آئینه در ره نهاد	شاهد اقبال ملک پرده ز رخ برگرفت

ذکر آمدن هر پرشاد چکله دار خیرآباد بجمعیت پنجاه هزار پیاده و سوار و محصور گشتن انگلشیان نامدار در منازل این نامه نگار و فتح یافتن بتائید داور و اعزاز یافتن راجه دهنپت رای پدر این خاکسار

چون تسلط سرکار دولتمدار عشرت افزای خاطر دوستان و هواخواهان گردید و زمانه را عشرتی تازه و راحتی بی اندازه بهم رسید صاحبان انگریز بسوی نظم و نسق مملکت بدل توجه فرمودند و درصدد رفع پراگندگی و دفع آشفتگی های خاطر مردم شدند پدرم راجه دهنپت رای که از آغاز ظهور این هنگامهٔ غدر بر بساط جانفشانی مستقیم و بامر جانسپاری صمیم بودند خود را حاضر خدمت حکام والامقام داشته رعایای این نواح را بذریعهٔ خود حاضر می فرمودند و هدایت باطاعت و فرمان پذیری می نمودند درین اثنا فلک شعبده باز و زمانهٔ نیرنگ ساز باز ساز بی آهنگی ساز جنگ بی اعتدالی برآواز کرد یعنی هر پرشاد چکله دار بجمعیت پنجاه هزار پیاده و سوار بطریق یلغار داخل سواد این پرگنه گشت صاحبان انگریز غافل از سامان جنگ و ستیز منتشر و سراسیمه و متفکر و دسیمه شدند نشان تغیر از چهرهٔ احوال نمایان و آثار اضطراب از رخ پر نور ایشان عیان گشت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جناب والدم از خلوص قلبی وعقیدت باطنی تمامی منازل وامکنهٔ خود را برای صاحبان انگلش
خالی وارادت وعقیدت خود را حالی کردند تا انگلشیان با اجمال واثقال وبنه وبار اندرون
منازل داخل وبجنگ وجدال مشاغل وعاجل شدند ازانطرف کافر نعمتان جلوریز سبک عنان
در شهر ریخته مصروف بمحاصره ومشغول بانسداد آذوقه گشته متوجه رزم وپیکار گشتند روز از طرفین جنگ
بود وعرصه بر انگلشیان تنگ با فوجی جرار از بهادران خنجر گذار باعانت صاحبان نامدار دررسید
وازین طرف جمعیت محصورین بیرون ریخته اعدا را به شکنجه زد وگشت درکشیدند طرفه حشری عیان
وعجب رستخیزی جلوه فروش دیدهٔ نظارگیان شد ناچار اعدا را جز پشت نمودن ونقش هزیمت
بر چهرهٔ حال خود کشیدن چاره نگشت هر کس با حال تباه وزبان امان خواه سرگردان بادیهٔ ادبار
شد انگلشیان که از بعضی سکنای این شارستان آثار بغاوت وطغیان دیده بودند بجهت عبرت سایر
بداندیشان سرهای ایشان بضرب های شمشیر بران وخنجر جانستان بر زمین انداختند وفرق
خیراندیشان وسرهای عقیدت کیشان به کلاه لطف واحسان به گنبد گردان برافراختند اکنون
جماعهٔ باغیه واین طایفهٔ طاغیه از سر نو مغلوب ومنکوب گردیده بطرف گونده که محل اقامت مرزا
برجیس قدر وتمامی ارباب فتنه وشر بود متوجه گشتند انگلشیان مراتب تعقب بجا آورده جنگهای
متواتر ورزمهای علی الاتصال کرده زده زده از ملک اوده بیرون کردند مرزا برجیس قدر
مع نواب حضرت محل با معدودی ومختصری اهل خدمت به نیپال پیوست وجماعهٔ باغیه ازانطرف
رانده وازین سو درمانده گشته از آب شمشیر بران غرق سیلاب عدم شد نانا راؤ جانشین مهاراجه
باجی راؤ ودیگر سرداران نامی وگرامی قطع امید از حیات وترک تعلق از دنیای بی ثبات
کرده کارنامه ها بجا آوردند وجنگهای سخت ورزمهای صعب ساخته همدران رزمگاه فرو شدند
من بعد ساحت هندوستان از خس وخاشاک این فتنه پاک وصاف شد وفضای این ولایت
جنت نشان مهد امن وامان گشت پس فرامین دلنواز ومناشیر تسکین افزا متضمن بعفو تقصیرات عز صدور
یافتند تا رعایای مفرور ومجبور بمساکن خود درآمده سکونت پذیر وازصدمات غارت وتاراج
آرام گیر شدند بمقارن اینحال جناب مستطاب معلی القاب نواب لارڈ کیننگ صاحب بهادر گورنر
جنرل کشور هند بجهت بذل شفقت واظهار مرحمت بتمامی ولایت هندوستان برگشته ودوستان
ودولتخواهان را از مراحم بادشاهی نواخته درماه اکتوبر سال یکهزار وهشتصد وپنجاه وهشت ۱۸۵۸
عیسوی داخل لکهنو گشتند ومرهم نه دلهای خسته وموميائی بخش خاطرهای شکسته شدند راجه های

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نامدار و تعلقداران با اقتدار که بجلدوی خدمات شایسته حضرت خسروانی بعز اختصاص یافتند و بخلعت و جاگیر
و خطاب و القاب فرق عزت برافراختند درین روز میمنت اندوز خطاب پدرم راجه وعقبیت رای
نیز بعنایات بادشاهی مخصوص گشت و علاوه ریاست موروثی علاقه سرسوا مع خلعت گران بها یافته کله گوشه
افتخار بر آسمان شکست

ذکر برآمدن حضرت سلطان عالم از قلعهٔ ولیم فورت بتائید یزدانی و داخل شدن به مٹیابرج با هزاران هزار کامرانی

چون قبض و تصرف سرکار با وقار بدیار و امصار دست بهم داد و نقش وجود باغیان کافر نعمت از شمشیر
این نامداران با دولت چون حرف غلط از صفحهٔ جهان محکوک شد و ساحت پر فضای هندوستان
مرکز امن و امان و گلشن این ولایت جنت نشان عشرتگاه این نامداران گشت انگلشیان با دانش
و داد و فرنگیان معدلت نهاد حضرت بادشاه جم جاه واجد علی شاه را از حصار بسوی دلکشای
پر بهار تکلیف توجه دادند تا حضرت جهان پناه با دولت و اقبال سوار گردون با د رفتار گشته داخل
این گلشن چون بهار به چمن و شمع با انجمن و جان بقالب و مراد بطالب و ثمر بشجر و نور بنظر گشتند غلغلهٔ از
نهاد نکوکاران قدیم و جدید برخاست و هر متنفسی جانے تازه و راحتے بے اندازه دریافت گلهاے
سوری و سمن و نسرین و نسترن را رنگ و بوی دیگر و نوجوانان چمن و نوعروسان گلشن را قبای سبز
و رداء نسرین در بر گشت مخدرات سرادق اقبال از مقدم این همای اوج اقبال غبار ملال
از چهرهٔ آمال برشستند و پردگیان حریم خلافت از قدوم میمنت لزوم هزاران هزار نقش عیش و عشرت
بستند شاهدان دلربا و نازنینان رنگین ادا زلف مشکین و جعد عنبرین را پیچ و تاب و رخ انور را
از غازه های معنبر آب و تاب داده ادای دلربائی و کج ادائی آغاز نهادند و مهوشان توبه شکن و
پریرویان جادو فن چشم نرگسی را از سرمهٔ عتاب و پنجهٔ نگارین را از خون عشاق خضاب داده آماده
صد هزار جفا و خوگر عشوه های هوش ربا گشتند مغنیان خوش نوا آهنگ باربدی و لحن داؤدی زهره را
از چرخ برین بر زمین کشیدند و مطربان رنگین نوا و سرود سرایان نازک ادا از نغمه های نکیسائی و
ترانه های تان سینی عالمی را محو بیخودی گردند نظم

ز آسمان و زمین مژده در فغان آمد | که آفتاب زمین تاج آسمان آمد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

لوای فوج حکومت بقلب گاه رسید — همای اوج سعادت بآشیان آمد
درخشش است که از غایت جلالت و قدر — لباب جمله تواریخ در جهان آمد
نخست هجرت سلطان دین که از کعبه — سوی مدینه به تکمیل انس جان آمد
دویم مراجعت فخر دهر گز حد ملک — بسوی تخت شهنشاه کامران آمد
سپهر گفت بدل مدح روزگار به گو — که آفتاب سوی ناف آسمان آمد
جهان به گفت که نی نی بگو که جان جهان — بلب رسید دگر در تن جهان آمد

ذکر رسیدن جناب عالیه ملکه کشور مرزا ولیعهد مرزا اسکندر حشمت المخاطب به جنرل صاحب به انگلستان و ملاقات نمودن با ملکهٔ علیه حضرت فرمانروای انگلیند و هندوستان و بیان بعضی حالات ایشان و حقیقت انجام کار این سینه ریشان۔

پیش ازین حوالهٔ خامهٔ سوانح نگار شده که آنحضرت بمصلحت وقت عزیمت سفر لندن فسخ کرده جناب ملکه کشور والدهٔ خود را مع مرزا جنرل سکندر حشمت ولیعهد بهادر رخصت فرموده بودند چنانچه بتاریخ دهم شوال سال یکهزار و دو صد و هفتاد و دو هجری (۱۲۷۲) مطابق نوزدهم ماه جون سنه یکهزار و هشتصد و پنجاه و شش (۱۸۵۶) عیسوی این جمله ارکان خاندان شاهی بغرض دادخواهی بسواری جهاز دخانی ره سپر منزل مقصود شدند سیزدهم ماه شوال در احاطهٔ مندراس اتفاق ورود افتاد از تلاطم امواج و شدت حرکت جهاز نبودیدگان سفر و مسافران بحر دبر آثار اضطراب طاری و حالت بیخودی ساری شد سه روز درین مقام توقف رو داد روز چهارم از انجا کوچیده بتاریخ هفتم در عدن و بتاریخ پانزدهم در سویز رسیدند شانزدهم ماه مذکور بسواری ڈاک گاڑی سوار گشته هفدهم داخل دیار مصر شدند عباس پاشا فرمانروای مصر خواست که مراسم مهمانداری ادا نماید اما مصلحت بنیان ملاقات ایشان باعث تکدر دل و برهم مزاج صاحبان انگلش دانسته باین معنی رضا ندادند پس بتاریخ بست و نهم ذیقعده از انجا بسواری کالسکه بخاری شامگاهان داخل سکندریه شدند و به چهارم ذیحجه سوار جهاز دخانی گشته از راه مالٹه و جبرالٹه سیزدهم ذیحجه مطابق بستم اگست سنه روان در لنگرگاه سوتهمپتن نزول اجلال فرمودند اعیان و برگزیدگان این شهر و تمامی مردم خرد و بزرگ بتماشای جلوس بادشاهی و مشاهدهٔ تزک کاروان شاهنشاهی دیده های خود را فرش راه گردند عجب انبوهی و طرفه

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

هجومے بود هر کس بر حالت پر ملالت ایشان تاسف و تحسر داشت بسیاری حکام و معارفین شهر روز دوم
شرف ملازمت دریافتند و تماشای جمال نونهالان گلشن بادشاهی و نوبادگان بوستان سلطنت پناهی
دیده و دل را فرحی و فراغ بخشیدند پس از آنکه در عرصهٔ پانزده روز کسالت مزاج برطرف گشت و
خاطر از آلام سفر بر آسود بطرف دار السلطنت لندن عزیمت مصمم کردند در چند ساعت بدار الخلافت
نزول اجلال فرمودند و ایوانی بلند و قصر دلپسند به پنجهزار روپیه ماهانه گرفته رخت اقامت کشودند
از عظمای و معززین دار السلطنت جوق جوق به ملازمت آمدند و بر حال کثیر الاختلال ایشان تاسف ها
کرده داد غمخواری دادند بعد چندی با حضرت ملکه معظمه رفیع الدرجات ملاقات بمراسم شاهانه دست داد
و طریقهٔ رعایت خاندان شاهی از جانب علیه حضرت مسلوک گشت ازانجا که اختر در وبال و غضب الهی
شامل حال بود اختلاف رای مرزا ولیعهد بهادر و بعضی مصاحبان پست فطرت با جنرل صاحب و مولوی
مسیح الدین خان کاکوروی که سفیر حضرت بادشاه و مختار کل درین سفر بود دست بهم داد وازین اختلاف
آرا در حصول مقصود اختلالی کلی حاصل شد هر چند حضرت بادشاه با دراک این ماجرا بذریعه مناشیر
مطاعه اصلاح طبایع ایشان و هدایت به اطاعت و ترغیب باجابت رای جنرل صاحب و مسیح الدین خان
فرمودند اما فایده مرتب نگشت مقارن اینحال از برگشتگی سپاه کینه خواه انگریزی هنگامهٔ غدر بهندوستان
بر روی روز آمد شورشے عظیم از چپ و راست برخاست و تلاطمی غریب در ولایت لندن افتاد
تا ابواب گفتگو از هر سو بسته و رنگ امید بر روی ایشان شکسته شد اعیان و گزیدگان ولایت را
که با ایشان سری و بر حالت پر ملالت ایشان نظرے بود مبدل بخصومت و عداوت گشت و وقوع
این آشوب و طغیان از نتایج انتزاع مملکت اوده مفهوم خاطر همگنان شد پس بعد قطع امید جناب عالیه
ملکه کشور از راه فرانس عازم اماکن متبرکه شدند در اثنای راه به ملک فرانس از غایت ضعف پیری
بعوارض مبتلا شده ودیعت حیات فرمودند حضرت شاهنشاه فرانس چند هزار سوار با دیگر تزک و احتشام
همراه جنازه فرمود و تمامی سکنای دار السلطنت را سیه پوش نمود از راهے که جنازه میگذشت انبوه
خلائق و مردم تماشائی از زمین تا بسقف و بام چندان بود که جز سرهای مردم چیزے دیگر محسوس
نمیگشت مقارن اینحال مرزا اسکندر حشمت المخاطب به جنرل صاحب هم از غایت غم و اندوه تپ
مزمنه بهم رسانیده داعی اجل را لبیک اجابت گفته مادر و پسر هر دو بیکجا مدفون شدند شاهنشاه
فرانس مرزا ولیعهد بهادر را به ملازمت خود خواست و پیش نهاد خاطر والا چنین داشت که بعد ملاقات
یکدیگر در باب استرداد مملکت بحضور علیه حضرت ملکه معظمه ساعی گشته ولیعهد ممدوح را واصل بمدعا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

گردانند با بعضی مقربان پست فطرت از اندیشهٔ ملال خاطر صاحبان انگلش بملاقات رضا ندادند تا ولیعهد موصوف عذرها آورده اغماض بحصول ملازمت نمود بنمیعنی سبب ملال شهنشاه گردون وقار گردید و بمضمون شعر مصداق حال آمد؎ تهیدستان قسمت را چه سود از رهبر کامل * که خضر از آب حیوان تشنه می آرد سکندر را * بعد چندے مرزا ولیعهد به لندن تشریف ارزانی داشتند بعد از آنکه هنگامهٔ غدر و آشوب این کشور فرو نشست و حضرت بادشاه از قلعهٔ ولیم فورٹ برآمده بر سریر عیش و نشاط جلوس فرمودند مرزا ولیعهد بهزاران هزار ناکامی از لندن به کلکته رسید و بپابوسے پدر نامدار سعادت ابدی اندوخت حضرت بادشاه باستصواب مصاحبان و مقربان یک لک روپیه ماهوار که باوجود اصرار صاحبان انگلش هنوز منظور نفرموده بودند قبول ساختند و برضی نامه دستخط نموده گوشهٔ عافیت را غنیمت دانستند اکنون که سال یکهزار و هشتصد و هشتاد و هشت عیسوی ۱۸۸۸ مطابق سال یکهزار و دوصد و نود و پنج هجری ۱۲۹۵ است آنحضرت با دولت و اقبال بانواع حشمت و اجلال در کلکته بمقام مٹیا برج رونق افزای آن دیار و فیض رسان عوام الناس هستند هرچند که از انتزاع سلطنت در مداخل آنحضرت نقصانی کثیر راه یافته اما مخارج و مصارف بادشاهی هنوز برحسب معمول است الوف مردم از خوان افضالش زله ربا و صنوف ذیحیات از مائدهٔ نعمتش خوشه چین عمارات وسیع و ایوانات رفیع و باغات دلکش و حدائق نزهت بخش احداث فرموده باد دولت و کامرانی روز را بشب و شب را بروز مے آرند و دست بذل و کرم بر روی عالم مے افشانند ایزد جل جلاله و خداوند عز شانه این خسرو قدسی صفات و این بادشاه جمجاه را تا یوم التناد بر مفارق عالم و عالمیان فیض بخش و فیض رسان دارد قطعه

خدایا تا جهان را آب و رنگ است — فلک را دور و گیتی را درنگ است
تمتع وارثش از بخت جوانی — زهر چیزش فزون ده زندگانی
فراخی باد ملک اقبالش جهان را — ز چترش سربلندی آسمان را
مباداد دولت از بالای او دور — مباد آن تاج را بی فرق او نور

ذکر بعضی شعرای نامی این عهد

حضرت سلطان العالم واجد علیشاه بادشاه المتخلص به اختر در سخن سرائی و معنی آفرینی از ابلغ البلغاء و افصح الفصحا بوده اند شل او بادشاهے باین جامعیت علوم و فنون بر سرزمین هند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

برنخاسته چنین فرمانروایی با چندین فضل وکمال در فضای مملکت هندوستان علم بادشاهی
نافراشته در عهد دولت شعرای نازک خیال وسخنوران معنی شناس بپایه تخت او جمع آمده از پایه
شناسی وقدردانی آنحضرت دامن آرزو پر از گلهای مراد کردند وبیش از وهم وخیال از القاب و
خطاب وزر وجواهر بهره ور می بودند اکثر امرای ذی اقتدار وسخن سنجان دقیقه شناس بشرف
تلمذ آنحضرت در یافته کلاه برکیوان زدند وگوی تفاخر از اقران وامثال در ربودند درین زمان
اگرچه انتزاع سلطنت وقلت مداخل وکثرت مخارج خاطر مقدس بانواع افکار در ساخته است
اما از نهایت شوق سخن بیشتر اوقات شریف بتذکره علمی میگذرانند واز تصنیفات تازه بتازه وتالیفات
نو بنو فیوضات بیحد وپایان به حاشیه نشینان بساط میمنت مناط میرسانند اگر بجهت گلگشت حدائق
وتفرج باغات سواری میفرمایند خدام صندوقهای تصنیفات وکتب های اساتذه همراه میدارند
چراکه اکثر اوقات درین حالت تفرج هم با خدام ومقربان خدمت اکثر تذکره سخن میشود واتفاق ملاحظه
تصنیفات اساتذه می افتد از جمله قدردانی های آنحضرت نقلی است که منشی ظهیرالدین متخلص ظهیر
که در عهد سلطنت معزز عهده جلیله بود چند تاریخ برای آنحضرت تصنیف فرموده بذریعه عرضداشت
بحضور فیض گنجور ابلاغ داشت از غایت قدرشناسی عبارتی که بقلم خاص بر ناصیه عرضی دستخط فرموده اند
نقلش بجهت دلبستگی ناظرین حواله این صفحات میشود ناظرین کتاب ازین دستخط خاص استنباط
قدرشناسی علم آنحضرت می توانند ساخت ومعلوم می توانند کرد که این بادشاه قدسی صفات را
با علم وفضل چگونه مناسبت بوده است وباوجود اینهمه افکار وآلام هنوز چه قدر قدردانی سخن میفرمایند

نقل دستخط خاص حضرت سلطان عالم

شعاع آفتاب کلامش چنان بر ذره دلم تابید که حیرتا
با محو حیرت گشتم وچون در حساب وسیاق وتخرجه وتعمیه وزبر بینات وتاریخ محض چوب نا تراشیده ام
لهذا حسب العرض اشعار گذرانیده اش را برای فهمید نزد سلطان الحکما مسیح الدوله بهادر ومنشی
جانکی پرشاد که مخزن استعداد وجواهر قابلیت اند فرستاده ام مگر صفای بندش وحسن کلامش که دریافتم
بهر دو دست دل گرفته ماندم بخدا که هرگز قابل ولائق چنین تحریری نظر نمودم لطف وکیفیت وجدانی
از لب میخیزد دیگر آنچه از دل خیزد بر دل ریزد وصله اش بعوض هر نقطه یک گنج مروارید است مگر درین
زمان مبلغ پنجاه روپیه در ماهه ابدیه اسی ضرورت طیاری کتاب سیر السلطان وسوانح واجدی
مقرر نمودیم یکصد وبست وچهار عدد که از نام راقم بر می آید سبحان الله رمزی از عمر دراز وسن
طبیعی پیدا است وهر آنچه درباره رسائل تصنیف راقم در فنون جداگانه هم دیگر روزنامچه وسوانح

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

عمری عرضداشت صورتش برنگونہ کہ تالیفات و تصنیفات عمدہ راسیل غارت باغیان ہیچو خس و
خاشاک در امواج تاراج چنان غرق ساختہ کہ اثر حرفے ازان باقی نیست و روزنامچہ و سوانح عمری
جز آہ جگر و دود دل اخترِ یا بشام رندان یا صبح غریبان با نجز اشک باتصادم رشک دور از یاران
مجروح سیوف فراق زنان و فرزندان حالا دگر خلیت اگر از اقتباس انوارم گونہ لذتے و
آگاہے داشتہ باشد کالشمس فے النہار است ع حاجت مشاطہ نیست روی دلارام را ؛ چندا
تصنیفے کہ از کلک صداقت سلکش بمطالعہ راقم در آمد بدان کہ ہمہ تن مشتاق مشاہدہ آن تحریر دلپذیر
صدق نظیرام در ارسالش دیر نباید ساخت و مبلغ یکصد و بست و چہار روپیہ برائے نثار اعداد
حروف نام راقم و دوازدہ عدد اشرفی جہت وزن شکل ہندسہ و مبلغ شصت و سہ روپیہ بنابر
تحصیل شصت و سہ عدد سرو پای جلوس میمنت مانوس و دوازدہ مہر اشرفی دیگر اضافہ شصت
و سہ مبلغ و عدد جلوسی و یکہزار و دو صد و شصت و سہ مبلغ مطابق سنہ عدد جلوس ہجری و شصت
و شش مہر باعداد اسم ذات اعنی اللہ موافق فہید خود باو عنایت فرمودیم مابقی بعد فہید جملہ
حساب مہور مبلغ دو ہزار و ہفصد و دہ روپیہ از میر واجد علی ستانند و رسید ارسال دارد و تنخواہ
خود بجناب مرقومہ بالا از کاتب الملوک منشی محمد شفیع الرضوی حسب ضابطہ ماہ بماہ وصول کردہ باشد
فقط بقلم پُر درد و الم جان عالم اختر مورخہ ۲۹ - شوال المکرم ۱۲۷۵ھ ہجری (برحے
کلام گوہر بار) آنحضرت زیب این نامہ میگردد ❊ جب کبھی برسات کی فصل آگئی ؛ یان
گھٹا الفت کی دلپر چھا گئی ؛ خضر دل تو چھوڑ دے الفت کی راہ ؛ اب طبیعت عشق سے گھبرا گئی ؛
ولہ بنا دے نور کا پتلا خدایا میری مٹی کو ؛ تبون کے واسطے پتھر کا کر دے قلب کوجی کو ؛
کرو حسن دو روزہ پر نہ غرہ اے پریزادو ؛ لیے پھرتے ہو صیاد و عجب دھوکے کی ٹٹی کو ؛
ولہ جمال شمع رویان دیکھکر محفل مین جلتے ہین ؛ مثال دم دل عشاق کے غم سے پگھلتے ہین ؛
لگا دیتا ہے گھن عاشق کے دلین عشق کا سودا ؛ نمکزار جہان مین ہم نمک کی طرح گلتے ہین ؛
ولہ شراب عشق سے ہے دل کی جام کی رونق ؛ کہ جیسے شعر و سخن سے کلام کی رونق ؛ ؛ ؛
اسی طرح صف عشاق کی نمایش ہے ؛ نماز جمعہ مین جیسے امام کی رونق ؛ ؛ ؛

شقہ عتاب آلود جواباً بنام حکیم شفاء الدولہ بہادر کہ در حالت تشریف بردے آنحضرت بہ قلعہ ولیم فورٹ کلکتہ ترک رفاقت نمودہ بہ فیض آباد آمد و

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ازینجا بہ عذرخواہی عرضداشت نمود

بحث کے قابل نہین میرا دماغ
در زندان سے نہین مجھکو فراغ

رمز اک سوجھی ہے موقع پر مجھے
بلبل غم نے دیے ہین پر مجھے

گوش دل سے سن اسے تو اے طبیب
پھر سمجھنا شاہ کو اپنا حبیب

بخت نصّر کے قرین تھا دانیال
کافر و مرتد وہ تھا یہ خوش خصال

(نام بادشاہ ۱۲)

تا بمرگ اُسنے نباہا اُسکا ساتھ
دست صادق سے نہ چھوڑا اُسکا ہاتھ

مذہب اثنا عشر کے شاہ کو
تو نے چھوڑا قید مین اُس ماہ کو

کب سکندر سے فلاطون چھٹ گیا
کون سی لیلی سے مجنون چھٹ گیا

کون سے مالک کا بھاگا ہے غلام
بھاگ کر پایا ہے کسنے نیک نام

حق کے ہمرہ رہتا گو بیمار تھا
بحر ناچاقی سے بیڑا پار تھا

دن مصیبت کے ائمہ پر پڑے
کسطرح اصحاب دین دلسے لڑے

بادشاہون پر جو آفت آئی ہے
دوستون نے عز و شوکت پائی ہے

یہ تو زندان تھا فقط اے مہربان
اسمین تو ہرگز نہ تھا جان کا زیان

بلکہ حق یہ ہے کہ حق کی بات تھی
جو نفی حق کی تھی سب اثبات تھی

جان کو پیارا جانکر اے قدردان
لکھنؤ تم ہو گئے دم مین روان

ہمکو چھوڑا قید خانے کے لیے
آپ جا پہنچے زمانے کے لیے

گر یہی طرز رفاقت ہے تو واہ
آپکا مالک نہین ہے بادشاہ

ہو جو مملوک اُسکو پیاری جان ہو
دعوی مملوکی پھر ہر آن ہو

لڑکے چُھپلاتے ہو اے عالیجناب
کب بھلا مانینگے اسکو شیخ و شاب

اور جو کی یہ غرض بخشو جرم کو
مین نے دیکھا مگر صاحب سنو

روز محشر کیا خدا فرمائیگا
سامنے دونون کو جب بلوائیگا

اس سے بہتر ہے زیارت کیجیے
روضۂ شہ سے محبت کیجیے

کیا محبت پیرو حضرت سے کی
دھن زیارت کی جو اب دل سے لگی

چاہیے مقبول ہو گر یہ سفر
ترک واجب کرکے سنت ہو مگر

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

شیفتہ میرے تم ایسے ہی تھے یار — جو میری تصویر سے آیا قرار
سلطنت کی تھی محبت ہو چکی — مال و زر کی تھی رفاقت ہو چکی
اب نہ مین مالک نہ تم مملوک ہو — اب مرے نزدیک تم مشکوک ہو
شک طہارت اور نجاست کا ہے صاف — بحث لفظی ہے یہان کیجے معاف
اصل چھوڑی بت پرستی کے لیے — جام توڑا فرط مستی کے لیے
ہجر مجھ پہ مین لیکن دو نہ تم — بار وعظ و پند سر پر لو نہ تم
جب محبت کا تمھارے ہے یہ حال — ہے نصیحت بھی وہ اک رنج و ملال
بس خدا جو چاہتا ہے خوب ہے — شاہ وہ اختر دہر مین معیوب ہے

نواب محمد خان متخلص بہ رند فرزند نواب سراج الدولہ غیاث الدین محمد خان بہادر نصرت جنگ نیشاپوری است پدرش در فیض آباد اقامت داشت و در آخر ایام حیات بہ لکھنؤ رخت توطن انداخت و با دولت و امارت بسر برد از خواجہ حیدر علی آتش تلمذ کردی کلامش دلکش تر از حسن خوبان و طرز گفتارش مطبوع تر از گفتار محبوبان از بندش پاکیزہ و مضمون ہاے تازہ بتازہ ہزاران بند بر دلہا می بندد و از حدت طبع و شوخی مضامین صید دلہا میکند

ازوست

کھلی ہے کنج قفس مین مری زبان صیاد — مین ماجراے چمن کیا کرون بیان صیاد
اوجاڑا موسم گل ہی مین آشیان میرا — الٰہی ٹوٹ پڑے تجھ پہ آسمان صیاد
اوداس دیکھکے مجکو چمن دکھاتا ہے — کئی برس مین ہوئے آہ قدر دان صیاد

ولہ
لالہ رویون سے کب فراغ رہا — اک نہ اک گل کا دل پہ داغ رہا
ناز بیجا اوٹھائے کس سے — اب نہ وہ دل نہ وہ دماغ رہا
کب مٹا عشق کا نشان دل سے — زخم اچھا ہوا تو داغ رہا

ولہ
خنجر قاتل پہ رکھدونگا گلا — جی جلا بیٹھونگا مین ہون منچلا
ایک دو ساغر کرینگے نشہ کیا — خم کے خم پیتا رہا ہون ساقیا

ولہ
طور اغماض کا انداز ادا کا دیکھا — کیا کہون تم سے زبان آنکھون سے کیا کیا دیکھا
یون تو جا پائیے ہر سال جہنون لیکن — ایکی نوچندی مین اک چاند سا مکھڑا دیکھا

ولہ
نیچی کر لیتے ہین شرما کر دم گفتار آنکھ — بات بھی کرنے نہین مجھ سے وہ کرکے چار آنکھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

راتدن واہے شمال دیدۂ بیدار آنکھ
زیبا ہین جعد گیسوے خمدار کے لیے
تسبیح کے لیے ہے نہ زنار کے لیے
قطرے عرق کے ابرو پہ ہین پونچھ ڈالیے
ولہ اٹھا ہے پردہ فقط اک نقاب باقی ہے
ہوا ہے پھر تجھے الفت کا حوصلہ اے دل
ولہ دید گل کی تجھے پڑ جائینگے لالے بلبل
کان کھولے ہوئے گل گوش بر آواز ہین آج
نہ رہی بوے وفا ایک بھی گل مین باقی
ولہ غیر ہے حسرت گلزار مین حال بلبل
مین چلا جاؤن تو گل توڑ لو تو اے گلچین

پھوڑ ڈالے گی تو کیا آئے انتظار یار آنکھ ولہ
ہین پیچ و خم ازل سے نہ قلمدان کے لیے
گردن شہ ہے میری خنجر خونخوار کے لیے
چھالون کا ہونا عیب ہے تلوار کے لیے
ابھی مزاج مین کچھ کچھ حجاب باقی ہے
گولی ستم ابھی خانہ خراب باقی ہے
پڑ گئی جب کسی صیاد کے پالے بلبل
درد دل جو تجھے کہنا ہے سنا لے بلبل
اب جو اس باغ سے اللہ اٹھا لے بلبل
دیکھون کن آنکھون سے صیاد ملال بلبل
مجھ سے دیکھا نہین جائیگا ملال بلبل

تدبیر الدولہ منشی مظفر علیخان بہادر المتخلص بہ اسیر از ارشد تلامذۂ مرزا مصحفی است
در عہد سلطان عالم ناصر الدین سکندر جاہ محمد واجد علی شاہ بادشاہ اودھ بہ منصب انشا پردازی
و تقرب خدمات بادشاہی اختصاص داشت ہنوز در قید حیات است بکمال نعم بسر میبرد واز
دولت و ریاست ہمہ چیزدار د نواب کلب علی خان بہادر والی ریاست رامپور بکمال شوق
تمنا او را طلب داشتہ در سلک مقربان و ملازمان خود جا دادہ واز غایت قدر شناسی شرف
تلمذ او دریافتہ بالجملہ از افاضل روزگار واز اجلہ شعرای نامدار است امروز سکہ سخن بنامش زدہ
و خاتمہ سخن بر ذاتش کردہ اند سخن را از ذاتش صد اعزاز و معنی را بااو ہزاران ہزار نیاز تعداد
شاگردانش از ہزاران ہزار درگذشتہ و صیت جہانگیری سخنش از زمین تا آسمان رفتہ افزودست

ہوئی مین زخمی تیغ ابروے ستم ایجاد کا
ہے نشاط عید نظارہ رخ جلاد کا
چشم مست یار میری فکر سے غافل نہین
جب سے زندان مین ترا دیوانہ آیا ہے پری
ولہ حلقہ ماتم ہوا ہے دور اپنے یار کا
خندۂ دندان نما کھوتا ہے قدر مرد کو

چاہیے زخمون کو مرہم بیضۂ فولاد کا ؎
ہو رہا ہے زخمیون مین غل مبارکباد کا
الحذر اے مرغ دل پر خواب ہے صیاد کا
خانۂ زنجیر مین غل ہے مبارکباد کا
ساقیا دیکھا تماشا گردش ایام کا ؎
رتبہ دندانون سے ہو جاتا ہے کم صمصام کا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

شاہ ملک فقر ہون تخت زمین ہے زیر پا | پھر رہا ہے چتر سر پر گردش ایام کا ولہ

ایک ذرہ بھی اگر شامل ہو میری خاک کا | چرخ آسا سر پھرے تا روز محشر چاک کا

ولہ زود حبیب خوف معلم سے وہ چہرہ ہو گیا | اور بھی زینت ہوئی مصحف مطلا ہو گیا

ولہ بحر طوفان خیز الفت مین جو مارے ہاتھ پانون | کشتی دل لگ گئے آخر ہمارے ہاتھ پانون

اسکو کہتے ہین نزاکت کیا بدن ہے نرم نرم | استخوان رکھتے نہین گویا تمھارے ہاتھ پانون

ولہ ہے جگر آہن ربا سینہ ترے نخچیر کا | آگے جاتا ہے پر ناوک سے پیکان تیر کا

حاکم اقلیم وحشت کون ہے میرے سوا | کان مین مجنون کے حلقہ ہے میری زنجیر کا

آفتاب الدولہ المتخلص بہ قلق نامش خواجہ اسد اللہ بن خواجہ حسین وخواہرزادہ وہم از تلامذہ حضرت خواجہ وزیر لکھنوی است درخدمت حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاہ بادشاہ اودھ بزمرۂ مصاحبان اختصاص داشت واز یاوری طالع یاور وبخت بیدار مورد الطاف خسروانہ وعنایات خاقانی بود نقل است کہ در شادی مرزا ولیعہد بہادر حضرت سلطان عالم بہ نوازشات گوناگون اورا بنواختند واز خلعت گران بہا سر و پاے اورا بیاراستند چون دران وقت خواجہ موصوف خطابے نداشت صرف بنام قلق مشہور بود موقع وقت دریافتہ وشہریار قدرشناس را مہربان حال یافتہ فی البدیہہ عرض نمود ؎ خلعت وزر سے تو سب کچھ مین سنوارا جاؤن ؛؛ ایسی شادی مین قلق کہکے پکارا جاؤن ؛؛ ہمانوقت حضرت بادشاہ اورا آفتاب الدولہ مخاطب فرمودند وپایہ قدرش از دیگر مقربان برافزودند کلامش بسیار خوب وبہ طبائع شائقان این فن نہایت مرغوب است در مثنوی طلسم الفت بسا سحر کاری کردہ وعجب داد سخن دادہ برخے ازان ثبت افتاد نظم اے حکیم طلسم الفت وحسن ؛؛ رنگ وبوی گل محبت وحسن ؛؛

اے مسیحاے درد بیماران | اے عطا پاش معصیت کاران

اے تسلی دہ دل پر درد | اے طلا ساز رنگ چہرۂ زرد

سب فنا ہین مگر ہے تجھکو ثبات | وحدہٗ لا شریک ہے تری ذات

جبہہ سا در پہ بادشاہ ہین ترے | تاج بخش شہان گدا ہین ترے

تو دوا اے درد ہر دل ہے | مرہم زخم جان بسمل ہے ؛؛

رنگ و بوے گل مراد ہے تو | ثمر نخل اعتقاد ہے تو ؛؛

تو ہی تو نور دیدۂ دل ہے | تو ہی منظور دیدۂ دل ہے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

تو ہر ایک عیب سے مبرا ہے / تو ہی بیشک خدا ے یکتا ہے
تو کسی چیز کا ہے کب محتاج / تیرے ہی ہاتھ کے ہین سب محتاج

خطاب بہ سامعین

ساقیا دے مجھے شراب سخن / تجھکو دکھلاؤن آب و تاب سخن
اک حکایت عجیب لکھتا ہون / ماجراے غریب لکھتا ہون
ہان اب اے طبع باغبان سخن / بنے ہر صفحہ غیرت گلشن
رونق افزا ہین آج سب استاد / لکھنؤ ہے انھین کے دم سے آباد
خود ہین یہ لوگ نکتہ دان سخن / اہل انصاف قدر دان سخن
یہ انھین سبکا فیض صحبت ہے / ورنہ میری بھی یہ لیاقت ہے
کہ مضامین یہ بہم کرتا / ایسا افسانہ مین رقم کرتا
ہے یہ موقع سخن سرائی کا / وقت ہے طبع آزمائی کا
لے ذرا اب عنان توسن طبع / سبکو دکھلا دے شان توسن طبع
چھیڑ اب کوئی داستان رنگین / تھر کا ہے تیرا بیان رنگین
آج تو اس زبان مین یکتا ہے / حاکم اردوے معلی ہے
طوطی طبع وہ سخندان ہے / ہم صفیر ہزار دستان ہے
نام رکھین گے اسکا اہل مذاق / نسخۂ دارو ہے دل عشاق
حاسدون کی طرف خیال نکر / عیب بینون کا کچھ ملال نکر
عیب پر کرتے ہین نظر کم ظرف / دشمن ذی ہنر ہے ہر کم ظرف
جو ہر انسان کا ہے سہو و خطا / ایک بے عیب ہے تو ذات خدا
ہٹ دھرم سے ہمین کلام نہین / جو ہین ناقابل انسے کام نہین
سر برآوردہ ہین جو اہل کمال / انسے البتہ ہے یہ اپنا سوال
شوق سے تو کہین وہ سر محفل / گر وہ شک ہے جواب کے قابل
سند اہل زبان کی یاد دینگے / یا لغت مین انھین دکھا دینگے
گو نہ مانے گا کوئی اسپر بھی / تو ہے اسکا جواب خاموشی

فتح الدولہ محمد رضا خان بہادر المتخلص بہ برق از امراے نامدار و محتشمان روزگار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بود در عہد حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاہ بادشاہ بخدمت بخشی الملکی برقم اعزاز مے نگاشت ہنگامیکہ حضرت سلطان عالم سفر کلکتہ اختیار فرمودند او ہم از کمال خلوص دلی و عقیدت باطنی سعادت ہمراہی گزیدہ بود در ہنگام غدر کہ صاحبان انگریز حضرت بادشاہ را قلعہ نشین کردند او از غایت جانثاری دامن دولت نگذاشت و دران زندانخانہ بہزار ہمت مردانہ رفیق سلطان و انیس این بادشاہ جم نشان بود ہمانجا بسال یکہزار و ہشتصد و پنجاہ و ہفت عیسوی جادہ پیمای منزل فنا شد

از وست
تمکین کا نام نہ لو ذکر جنون جانے دو | دیکھ لینا مجھے تم موسم گل آنے دو
ولہ
ہم تو اپنوں سے بھی بیگانہ ہوے الفت میں | تم جو غیروں سے ملے تم کو نہ غیرت آئی
ولہ
شب فراق کا صدمہ سہا نہیں جاتا | حرام موت نہ ہوتی تو زہر کھا جاتا

اصغر علی خان متخلص بہ نسیم خلف الرشید آغا علی خان بہادر دہلوی مقیم لکھنؤ از تلامذہ حکیم مومن خان دہلوی است سخن بطرز خاص مے سراید و عجب نازک خیالی مے نماید کلامش دلفریب و سخنش غارتگر صبر و شکیب از وست
اس درجہ تھا مجھے رد سوال کا ؛ دریا بہا گیا عرق انفعال کا ؛ اللہ رے تردد خاطر کی کثرتیں ؛ تودہ بنا دیا مجھے گرد ملال کا ؛

بوسہ نصیب کو نہ ملا صد ہزار شکر | دھوکا ہوا کیا انھیں میرے سوال کا

ولہ
کبھی ہوتا ہوں ظاہر جلوہ حسن نکو ہو کر | کبھی خاطر میں چھپ جاتا ہوں تیری آرزو ہو کر
کبھی کم ہو کے شرماتا ہوں مثل عشوہ [illegible] | کبھی کثرت سے رنگ جاتا ہوں شیشے کا لہو ہو کر
سکونت سے بہت بڑھ کر ہے میری خانہ پروردہ | رہا کرتا ہوں ہر خاطر میں تیری جستجو ہو کر
ولہ
کرشمے غمزے سب آفت ہیں [illegible] | تیری اس چشم دزدیدہ کے تیور ہم سمجھتے ہیں
ولہ
جب تیر نظر تا بہ جگر جا پہنچے [illegible] | دو چار تو کیا سو سے گذر جا پہنچے آنکھوں
ولہ
تیوری کا جو چڑھی ہوئی ہر کشیدہ [illegible] | کچھ اور حوصلہ ہے جو آئے ادھر ہیں آپ
آنکاہ سے مزور نہیں [illegible] مدعا | کیا کہئے [illegible] واقف درد جگر ہیں آپ
جلاد روزگار رہا ہے کہے [illegible] | اب فکر کیجئے کہ بڑے نامور ہیں آپ
وا کیجئے نہ عقدہ زلف دراز کو | آشفتہ ہے خیال کہ نازک کمر ہیں آپ
پایا غزل نے طول نہیں کم ابھی اگر | کچھ خیر ہے نسیم کہاں ہیں کدھر ہیں آپ
ولہ
لب پر اک پردہ نشین کا شکوہ بیداد ہے | میرے نالے ہیں اچھوتے یا رسا فریاد ہے
ہو چکی رسم اسیری دل نہایت شاد ہے | حلقۂ زنجیر آغوش مبارکباد ہے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

میر دوست علی المتخلص بہ خلیل از ارشد تلامذۂ خواجہ حیدر علی آتش بود از دولت و حشمت بہرۂ وافی داشت بہ کمال تنعم و عشرت بسر مے برد در عہد حضرت سلطان عالم بخدمات نظامت و چکلہ داری افتخار یافت تا حیات بہمان جاہ و جلال بسر کرد کلامش گوی تفوق از ہمعصران بردہ و ابواب حیرت بر روی شائقان سخن کشودہ از وست تمہوں کا سبزۂ خط خال کا نہیں محتاج بغیر مہر یہ خط اعتبار رکھتا ہے :

ولہ روتے پہ باندھ لے جو مری چشم تر کمر / کیسی زمین فلک پہ ہو پانی کمر کمر

ولہ تم سنو یا نہ سنو نالے کیے جاؤنگا / درد دل کہنے سے مطلب ہے اثر ہو کہ نہ ہو

ولہ جان جان عاشقوں میں نام جدائی کا نہ لو / موت کا ذکر نہیں کرتے ہیں بیمار ہیں

منشی دیا کرشن المتخلص بہ ریحان از متوطنان لکھنؤ بود در عہد سلطنت حضرت سلطان عالم بخدمت سررشتہ داری بخشی الملک راجہ الفت رائے معزز بود استعدادی کامل داشت و در سخن سرائی عجب معنی آفرینے بود حدت کلامش را حساب نتوان کرد کہ چند انست و نازک خیالیش را اندازہ نتوان ساخت کہ بچہ مقدار است در پایان عمر بہ سندیلہ اتفاق آمدنش افتاد بدیدن ما آمد مقدم اورا گرامی داشتم و در او تاق خود جا دادہ یکروز و شب از کلام گوہر بارش لطفی و حظی برداشتم از وست

صدائے صور سے کمتر نہیں کچھ دل کے نالے ہیں / تب ہی تک خیر ہے جب تک طبیعت کو سنبھالے ہیں

جدا ہوتا نہ تھا شانہ صنم کی زلف پیچاں سے / بڑی ہی کشمکش سے دانت کانے کنگھی نکالے ہیں

زمین پر لوٹنے پائیں نہ آنسو اے دل ناداں / یہ نور دیدہ ہیں ہمنے آنکھ کے پردہ میں پالے ہیں

سحر آئے کان خوبی کیا بنا گوشوں کے ہمسر ہو / دو بالا روشنی میں مہر و مہ سے دونو بالے ہیں

ولہ خورشید کو نہ مہ کو نہ انجم کو دیکھیے / مد نظر یہ ہے کہ فقط تم کو دیکھیے

ڈرتا ہوں خون دیکھ کے قاتل نہ کھائے غش / اُسکے ستم کو میرے ترحم کو دیکھیے

ولہ ابرو کی تیرے کھینچ لی ہیں مینے کمان دیکھ / زور اپنے ناتوان کا بھی تو اے جوان دیکھ

جام اسکا اے کلال بنے گا نہ بے شراب / ہم میکشوں کی خاک کو پانی میں سان دیکھ

مجنوں کے آب اشک سے تر ہے زمین دشت / پھسلے نہ پاؤں ناقہ کا اے ساربان دیکھ

صیاد نے اسیر کیا گل خموش ہے / بلبل کی بیکسی کی طرف باغبان دیکھ

کھلتا نہیں کہ عارضہ کیا ہے اسے مسیح / ریحان کی نبض ہو کے ذرا مہربان دیکھ

CC.0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ولہ اب کہان ساقی کہان شیشہ کہان پیمانہ ہی
ہجر مین کیفیت وصل صنم افسانہ ہے

میر وزیر علی المتخلص بہ صبا خلف میر بندہ علی متوطن لکھنو ست از خواجہ حیدر علی آتش تلمذ کردی در سال یکہزار دو صد و ہشتاد و یک ہجری در گذشت دیوانش مشہور و معروف کلامش شائقان سخن را

مطبوع از وست

ازل سے خنجر قاتل ہے میرے سر کے لیے
مین وہ شجر ہون کہ پیدا ہوا تبر کے لیے

بلا طویل شب ہجر ہے نہین کٹتی
دعا مین مانگتا ہون شام سے سحر کے لیے

ولہ طالب وصل سے تم آج بھی جھگڑا لائے
پھر وہی کل کی طرح وعدہ فردا لائے

تو نہوتا تو نہ دنیا مین کوئی غم ہوتا
کیون عدم سے تجھے ساتھ اے دل شیدا لائے

ولہ گھر سے وحشت مین جو مین چاک گریبان نکلا
کوہ فرہاد سے مجنون سے بیابان نکلا

الفت کوچہ جانان نے کیا خانہ خراب
برہمن دیر سے کعبہ سے مسلمان نکلا

ولہ آئیگا جذب عشق اگر زور شور پر
مہتاب مثل مار گریگا چکور پر

اب کی برس جنون جو رہا زور شور پر
زنجیر ہم چڑھا ئینگے مجنون کی گور پر

ولہ تصویر اپنی چاند سی او نوجوان دیکھ
آئینہ لیکے ہاتھ مین خالق کی شان دیکھ

لیلی سے کچھ غرض ہو ذرا ناقہ کو روک کر
مجنون غریب ساتھ ہے اے ساربان دیکھ

ولہ کبھی نہ قدر ہوئی یہ ملال لیکے چلے
لحد مین ساتھ ہم اپنا کمال لیکے چلے

بلا کے آپ نے خوب آبرو ہماری کی
جبین پہ عرق انفعال لیکے چلے

ولہ بہار آئے الٰہی چمن ہری ہو جائے
یہ زرد زرد ہر اک شے ہری ہری ہو جائے

کبوتر اوڑ کے جو پہونچے وہان پری ہو جائے
جواب نامہ جو لائے ہمیری ہو جائے

دبیر تاشش مرزا سلامت علی است از متوطنان لکھنو و از تلمیذ حضرت ضمیر بود در مرثیہ گوئی زمین سخن را بہ آسمان برد و در بندش مضامین بلند بہ افلاکیان سخن میکرد از وست

ظلمت جہان جہان تھی وہان نور ہوگیا
پھر مشک شب جہان سے کافور ہوگیا

گویا کہ زنگ آئینہ سے دور ہوگیا
باطل رسالہ شب دیجور ہوگیا

کیا پختہ روشنائی تھی قدرت کے خانہ مین
مضمون تھا آفتاب کا ذرون کے خانہ مین

کھولے ہوا مین طائر زرین نے بال و پر
بیٹھا وہ آکے چرخ چہارم کے بام پر

دانے ستارون کے جو پڑے تھے ادھر ادھر
منقار زرمین چن لیے اسنے وہ سر بسر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پھر میان چشمہ و مہتاب ہو گیا — چشمہ تو خشک اور وہ سیراب ہو گیا
پھل وزن مین تھا پھول تجلی مین نخل طور — گرمی مین محض نار تو نرمی مین صاف نور
آسیب سایہ چال پری قبضہ چشم حور — خود نہر آب زہر تڑپ قہر شور صور
یون دفعتہً زمین سے گئے آسمان پر — جسطرح غصہ آئے کسی ناتوان پر
آتے تھے جوڑ توڑ عجب تیغ تیز کو — سر سے گری جدا کیا پاے گریز کو
اپنے سے گرم دیکھ کے اس شعلہ ریز کو — برق و شرر نے نذر کیا جست و خیز کو

رباعی

بو گل نے رنگ لالہ نے سرعت ہوا نے دی — یہ ہدیہ کیا ہر اپنی نیابت قضا نے دی
ادنے سے جو سر جھکا سے اعلی وہ رہی — جو خلق سے بہرہ ور ہے دریا وہ ہر
کیا خوب دلیل ہے یہ خوبی کی تدبیر — سمجھے جو برا آپ کو اچھا وہ ہے

انیس نامش میر ببر علی نبیرۂ میر حسن دہلوی است در شہر لکھنؤ توطن داشت در سخن سرائی علم یکتائی می افراشت مخصوص در مرثیہ گوئی فردوسی وقت بود و خاقانی عہد کلام دلفریبش حدیقہ سخن بہاریست روح افزا و مضامین نازکش خمخانہ معنی را بادہ نابے است غرض با در وادی سخن با مرزا دبیر ہم پلہ بود بلکہ دو قدم از وپیش اگر او در بلاغت نشان یکتائی برافراختی این در فصاحت کوس انا و لاغیری نواختے اگر آواز کلام دلفریب شکیب از دل ربودے این از نازک خیالیہا جان از تن کشیدے اگر او شخص سخن را آبرو است این قالب معنی را روح در جسمی کہ این ہر دو حضرات را اتفاق مرثیہ خوانی مے افتاد از کثرت جماعت سامعین و شائقین دران مجلس گذر مور دشوار بودے و کلمہ احسنت و مرحبا و نعرہ واہ واہ بفلک ہفتم رسیدے امرا ے ذوی الاقتدار و شاہزادگان نامدار و نواب زادگان والا تبار بر دولتخانہ این ہر دو حضرات جمع مے آمدند و خدمتہای شائستہ بجای آوردند درینصورت تعداد مخلص این ہر دو حضرات تا بمقدار ہزار ہا رسید و عالمی دالہ و دل دادہ کلام معجز نظام ایشان گردیدہ از دست

یارب چمن نظم کو گلزار ارم کر — اے ابر کرم خشک زراعت پہ کرم کر
توفیق کا مددگار ہے توجہ کوئی دم کر — تم نام کو اعجاز بیانون مین رقم کر

جب تک یہ چمک مہر کی پرتو سے نجائے
اقلیم سخن میرے قلمرو سے نجائے

اس باغ مین چشمے ہین ترے فیض کے جاری — بلبل کی زبان پہ ہے تری شکر گذاری

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

ہر نخل برومند ہے یا حضرت باری
پھل ہمکو بھی ملجائے ریاضت کا ہماری
وہ گل ہون عنایت چمن طبع نکو کو
بلبل نے بھی سونگھا نہو جن پھولونکی بو کو

شعرا ہی طبیعت کو عطا کر وہ لآلی
ہر اک لڑی کی نظم ثریا سے ہو عالی
ہو جنکی جگہ تاج سر عرش پہ خالی
عالم کی نگاہون سے گرے قطب شمالی
سب ہون دُرِ یکدانہ علاقہ ہو کسی سے
نذر انکی یہ ہونگے جنھین رشتہ ہے نبی سے

بھر دے زرِ مقصود سے اس درج دہان کو
آگاہ کر اندازِ تکلم سے زبان کو
دریاے معانی سے بڑھا طبع روان کو
عاشق ہو فصاحت بھی وہ دے حسن بیان کو
تحسین کا سموات سے غل تابہ سمک ہو
ہر گوش بنے کان ملاحت وہ نمک ہو

تعریف مین چشمے کو سمندر سے ملادون
ذرّہ کی چمک مہر منور سے ملادون
قطرے کو جو دون آب تو گوہر سے ملادون
خارون کو نزاکت مین گل تر سے ملادون
گلدستۂ معنی کو نئے ڈھنگ سے باندھون
اک پھول کا مضمون ہو سو رنگ سے باندھون

گر بزم کی جانب ہو توجہ دمِ تحریر
دیکھے نہ کبھی صحبت انجم فلک پیر
رنگ جاے ابھی گلشن فردوس کی تصویر
ہو جاے ہوا بزم سلیمان کی بھی توقیر
یون تخت حسینان معانی اُتر آئے
ہر چشم کو پریون کا اکھاڑا نظر آئے

ساقی کے کرم سے ہو وہ دور اور وہ چلین جام
ہر مست فراموش کرے گردش ایام
جسمین عوض نشہ ہو کیفیت الہام
صوفی کی زبان بھی نرہے فیض سے ناکام
ہان بادہ کشو پوچھ لو میخانہ نشین سے
جنت کی یہ موج آگئی ہے خلد برین سے

آؤن طرف رزم ابھی چھوڑ کے جب بزم
قطع سر اعدا کا ارادہ ہو تو بالجزم
خیبر کی خبر لائے مری طبع اولوالعزم
دکھلائے یہین سب کو زبان معرکۂ رزم

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دل جائیں عدو آگ بھڑکتی نظر آئے
تلوار یہ تلوار چمکتی نظر آئے

دولت کوئی دنیا میں پسر سے نہیں بہتر
لذت کوئی پاکیزہ ثمر سے نہیں بہتر

راحت کوئی آرام جگر سے نہیں بہتر
نکہت کوئی بوئے گل تر سے نہیں بہتر

صدموں میں علاج دل مجروح یہی ہے
ریحان یہی رَوح یہی رُوح یہی ہے

ماں باپ کا دل غنچۂ خنداں ہے اسی سے
سب راحت و آرام کا ساماں ہے اسی سے

وہ گل ہے کہ گھر رشک گلستاں ہے اسی سے
آبادی کاشانۂ انساں ہے اسی سے

کس طرح کھلے دل کہ جگر بند نہیں ہے
گھر قبر سے بدتر ہے جو فرزند نہیں ہے

یہ وہ ہے عصا پیر جواں رہتا ہے جس سے
وہ شمع ہے پُرنور مکاں رہتا ہے جس سے

یہ وہ ہے نگیں نام و نشاں رہتا ہے جس سے
وہ دُر ہے قوی رشتۂ جاں رہتا ہے جس سے

کھوتے نہیں یہ لال زر و مال کے بدلے
موتی بھی لُٹا دیتے ہیں اس لعل کے بدلے

صولت یہی شوکت یہی اجلال یہی ہے
سرمایہ یہی نقد یہی مال یہی ہے

ثروت یہی حشمت یہی اقبال یہی ہے
گوہر یہی یاقوت یہی لعل یہی ہے

دلبند ہو پہلو میں تو غم پاس نہیں ہے
کچھ پاس نہیں گر یہ رقم پاس نہیں ہے

ماں باپ کی آسائش و راحت ہے پسر سے
خوں جسم میں آنکھوں میں بصارت ہے پسر سے

تلخی میں بھی جینے کی حلاوت ہے پسر سے
ایام ضعیفی میں بھی طاقت ہے پسر سے

آرام جگر قوت دل راحت جاں ہے
پیری میں یہ طاقت ہے کہ فرزند جواں ہے

وہ شے ہے خوشی در پہ کھڑی رہتی ہے جس سے
وہ لعل ہے امید بڑھی رہتی ہے جس سے

وہ چین ہے راحت کی گھڑی رہتی ہے جس سے
وہ دُر ہے یہ دُرجان لڑی رہتی ہے جس سے

آرام جگر تاب و تواں ساتھ ہے اُسکے

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پھر نہ آئے جو بچھڑ کر رستہ جان ساتھ ہی آئے اسکے

مالک سے بچھڑ کے گھر کے اوجڑ جانے کو پوچھو — گھر والون سے اس تفرقہ پڑ جانے کو پوچھو
مان باپ سے قسمت کے بگڑ جانے کو پوچھو — یعقوب سے یوسف کے بچھڑ جانے کو پوچھو
اللہ دکھائے نہ الم نور نظر کا — بہ جاتا ہے آنکھون سے لہو قلب و جگر کا

منشی فضل رسول رئیس سندیلہ المتخلص بہ واسطی در علوی نسب و سموی درجات معروف است جامع فضائل انسانی بود و در عربی و فارسی و علم رمل و طب و حساب و نجوم دستگاہی کامل داشت در عنفوان شباب سفر اختیار کردہ در گوالیار رسیدہ از تائید بخت بیدار عہدہ سررشتہ داری ایجنسی جودہ پور یافت رفتہ رفتہ بر عہدہ میر منشی راجستان رسید مدتے ہمانجا گذرانید و از زر و دولت جمعیت بسیار بہم رسانید در آخر عہد حضرت سلطان عالم ترک روزگار کردہ بوطن آمد و از دیہات موروثی و نیز بذریعہ بیع و رہن صورت علاقہ پیدا نمود در ایام غدر خدمات صاحبان انگریز بجا آورد تا بعد تسلط بجلدوی حسن خدمات چند دیہات از سرکار انگریزی انعام یافت و اختیار انریری مجسٹریٹی ہم گرفت در پایان عمر شوق سخن کرد چون استعداد و مادہ خوب داشت ہر چہ گفت خوب گفت بلکہ گوی تفوق از اقران و امثال ربود و کلامش بس دلکش و جان نواز است چند دلہا میکند و ہزاران بند بر خاطر ہا مے بندد با این نامہ نگار شفقت بسیار کردے و طریق محبت بزرگانہ سپردی اکثر اوقات کہ نوبت یکجائی بوثاقم یا در دولتکدہ ایشان صورت می بست صحبت خوش میگذشت و لطفی غریب حاصل میگشت بسال گذشتہ ودیعت حیات فرمود

برخی از کلام معجز نظام آن مغفور بہ بیت افتادہ

دل دام زلف میں جو پھنسا تھا پھنسا رہا — عاشق تمام عمر اسیر بلا رہا
دل پر شب وصال بھی صدمہ بڑا رہا — صبح سیاہ بخت کا کھٹکا لگا رہا
کیا جانیے ہائے کسکی لگی بد دعا مجھے — میں عمر بھر کہیں نہ کہیں مبتلا رہا
نکلا خطا اب حساب ہے عشاق کا عبث — جانے دو جو گیا وہ گیا جو رہا رہا

ولہ

عمر بھر مجھکو جو شغل مے سے جوش رہا — قبر پر مجمع رندان قدح نوش رہا
ایک رنی نہ کبھی میں نے زمانے کی سنی — مثل گل باغ جہان میں ہمہ تن گوش رہا

ولہ

جوانی کا جو بن جو ڈھل جائیگا — حسینون کا نقشہ بدل جائیگا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

مریض آپکا زر دولت تو ہے / سنبھلتے سنبھلتے سنبھل جائیگا

ولہ
تجھکو قرار کیون نہین ہے آسمان کبھی / کیا دیکھ لی ہے گردش چشم بتان کبھی
ظلم وستم ہین اہل زمین پر ہزارہا / آتا ہو رحم تجھکو بھی ہے آسمان کبھی

ولہ
ہجر مین کیا کیا نہ پیش آیا مجھے / موت نے آآکے ڈھمکایا مجھے
دیکھکر اُسکو مین ایسا کھو گیا / دل نے بھی ڈھونڈھا نہ پھر پایا مجھے

ولہ
شب وصل کم اسقدر ہو گئی / پلک مارتے بس سحر ہو گئی
رہی فکر صندل سے دردسر / دوا باعث دردسر ہو گئی

ولہ
چمن مین لیکے جو اُس گل کی بو صبا آئی / دہن سے غنچون کے آواز مرحبا آئی

ولہ
دل ہی خود مردہ تیری بیداد کی حاجت نہین / کشتۂ سیماب کو جلاد کی حاجت نہین
گل ہمارا داغ ہین شمشاد اپنا نالہ ہے / کچھ ہمین سیر گل وشمشاد کی حاجت نہین

ولہ
شہرۂ عالم مین جو حضور کے ہین / مجتمع لوگ دور دور کے ہین
اچھے ہین یا برے خدا جانے / جیسے ہین بندے ہم حضور کے ہین

ولہ
رنج ومحن اٹھایئے ایذا اُٹھایئے / لیکن نہ ہاتھ عشق سے اصلا اٹھایئے
تحریک ابرو ومژہ کافی ہے قتل کو / تلوار کھینچیے نہ تپنچہ اوٹھایئے

ولہ
ہم کون حسین جسکی خبر ہم نہین رکھتے / کس بزم مین کس گھر مین گذر ہم نہین رکھتے
تشریف وہ لائینگے تو کیا نذر کرینگے / دل ہم نہین رکھتے ہین جگر ہم نہین رکھتے

عارف علی شاہ المتخلص بہ عارف از ولایت خراسان واز عمائد دولت محمد شاہ بادشاہ ایران بود کلام نمکینش نمک مائدہ فصاحت وسخن شیرینش حلاوت افزاے کام بلاغت بشیر نغمۂ عاشقانہ سرودی وترانہ ہاے دردانگیز گفتے در عنفوان شباب بر دنیاے دون پشت پا زدہ اختیار سیاحت فرمود ودر ہندوستان آمدہ بہ حیدرآباد رخت اقامت کشود ود دست ارادت بدامن سالک علی شاہ نعمت اللہی زد ومدتے بریاضت ومجاہدہ گذرانید من بعد سفر اطراف ممالک اختیار نمود وساحت پر فضاے ہندوستان را بپاے سیاحت پیمود واز جملہ ممالک ہند بنارس وکانپور مخصوص لکھنو را بسیار خوش انگاشت بدین سبب اکثر اوقات بہ لکھنو تشریف میداشت چنانچہ گوید ع بہندوستان ندیدم موضعی دلچسپ چون لکھنو ۞ اگرچہ در طریق سیر تا چین وماچین رفتم ۞ در اواخر ایام حیات قصبہ سندیلہ را براے اقامت خود برگزیدہ وبہ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بمقام شیخ لاله که جائیست پر فضا اقامت ورزیده و این شعر خود بر زبان داشت ع کوچهٔ عشق است خاک سندیله ای خوشا خاک پاک سندیله ؛ و هم بعضی اوقات که از سیر اطراف بر میگشت باد باقی این نامه نگار هم رخت اقامت می انداخت اما جائے مستقل قیامش همان بود که مذکور شد مجمع غفیر از برگزیدگان و معارفین دوام بر گرد او بودی و هر کس صحبتش را غنیمت انگاشتی و جاهت و حسن ظاهری هم بنهایت داشت و همچنان بصفت اخلاق و تواضع بی نظیر بود استعمال ملبوس نفیسه و اطعمهٔ لذیذه میکرد و شراب علانیه میخورد مصارف معمولیات او کم از دو صد روپیه یوم نبود با اینهمه دست سوال پیش کسے دراز نکرد و رو برو سے هیچ یکے امراء و اکابر لب به سوال نکشود بدین سبب اکثر او را به کیمیا گری منسوب میکردند در ایامیکه من نامه نگار مشغول اکتساب علوم بوده ساقی نامه ظهوری میخواندم روزے آنجناب تشریف شریف ارزانی داشتند و مرا مشغول درس ساقی نامه یافته بنهایت محظوظ گشتند و ابیاتش خود خواندن آغاز فرمودند و باز معنے آن بطرز احسن بیان کردند چگویم که از خوش لهجگی و حسن بیانی و معنی آفرینی چه لذتها برداشتم روزے در صحبت شعر و سخن ذکر هندیان در میان آمد فرمودند که هیچ سید اصفهنی در هندوستان طریق سعدی علیه الرحمه که پیش گرفته و این جاده را که پیموده گفتم نه فرمودند که محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاه هند بود در هنگامیکه جناب پدرم ودیعت حیات فرمودند آنجناب به سندیله تشریف نداشتند بعد چند ماهے که آمدند اظهار شوق ملاقاتم کردند بدیدن ایشان رفتم باشفاقی و اخلاقے پیش آمدند که هنوز لطف آن از دلم نرفته تا دیر از واقعهٔ والد مغفور به تاسف و تحسر ماندند و گفتند که هر چند در تمامی بلاد هندوستان برگشتم اما باین اخلاق ستوده و اوصاف حمیده از امراء و اکابر دیگر را نیافتم من بعد این غزل از تصانیف بهمان لهجهٔ خاص بر خواندند که بر من و دیگر حاضرین خدمت حالتے شگرف طاری شد غزل

گل رخے زینت آغوشش کن — بوش کن و بوش کن بوش کن
موسم گل تا نشوے هوشیار — هوش کن و هوش کن و هوش کن
ساغرت از باده همین تا بر است — نوش کن و نوش کن و نوش کن
گوشهٔ میخانه و چون خم نشین — جوش کن و جوش کن و جوش کن
گفتهٔ عارف ز سر صدق دل — گوش کن و گوش کن و گوش کن

باز فرمودند غزلی حافظ شیراز را تازه تضمین کرده ام برخے از آن بشنوید — مخمس

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در گلستانیکه از جنت نکوئی عار داشت عہد بہار تازه در خار سر دیوار داشت
ہر طرف جاری ہزاران چشمه کوثر بار داشت بلبلی برگ گل خوشرنگ در منقار داشت
اندر ان برگ دنی خوش نالہاے زار داشت

خواستم تا در حقیقت دانم این اسرار چیست در میان عین شادی گریه بسیار چیست
روبرو دلدار و دیگر شکوه از دلدار چیست گفتمش در عین وصل این نالہاے زار چیست
گفت ما را جلوهٔ معشوق در انکار داشت

گر نکو از بنده پیدا نیست جاے اعتراض غنچه‌سان با ما نشد وا نیست جاے اعتراض
بر بساطم رو بسر نانیست جاے اعتراض یار اگر ننشست با ما نیست جاے اعتراض
بادشاه کامران بود از گدایان عار داشت

ہر چه پیدا اری بکی ده بیم ناکامی مکن جام را از کف مده خوف بد انجامی مکن
ہوش کن ای دل درین سودا بر دعا کمی مکن گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن
شیخ صنعان خانه رہن خانهٔ خمار داشت

در سال یکہزار و دو صد و ہشتاد و ہشت ہجری در لکھنؤ ودیعت حیات فرمود حسب وصیت نعش او را در سندیله آوردند و بمقام شیخ لاله دفن کردند درینجا از کلام معجز نظام آن فرمانرواے قلمرو سخن بقلم می آید

اگر دستم رسیدی گردش دور خدائی را زبن برکندمی تا ریشهٔ بنیاد جدائی را
بگو عشقبازی عارفا گر سالک عشقی برو از سر بدر کن کبر و جاه و خودنمائی را

ولہ

عمریست انتظار تو دارم بیا بیا یارم بیا بیا دلفگارم بیا بیا
مردم در انتظار و بپرسش نه آمدی از بہر فاتحه بمزارم بیا بیا
جانم ز اشتیاق تو برلب رسیده است ای جان جان دمی بکنارم بیا بیا

ولہ

منم و دلی که ہر دم بدو دست دارم او را که دلی و نیم بسمل به که واگذارم او را
ہمه شب بیقراری ہمه شب آه و زاری بچه کار آید این دل که نگاه دارم او را
دل بسینه یک آہے که روان کنم ببویش نه نمی بدیده تا من رقمی نگارم او را
بمیان جان دلی را که چو جان ہمی پروردم بہزار داغ حسرت بتو می سپارم او را
شود آن زمان که بینم به بغل گرفته تنگش بفشرده ہر قدر دل بعوض فشارم او را

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ولہ شمشاد قدی لالہ رخی گلبدنی نیست — با ناله هر خلوت و هر انجمنی نیست
ساقی اگر نیست و شراب کهن نیست — کیش من و دین من و ایمان من نیست

رباعی
برخیز که گل رخان بہ بازار شدند — شمشاد قدان سرو رفتار شدند
ای مرد خدا چند نشینی غافل — بشتاب که همرهان ہمانا رفتند

منشی نظیر حسن المتخلص به اوج از روسار کاکوری است پدرش منشی احمد حسین در سرکار انگریزی متعهد عهده های جلیله بود در رتبهٔ عالی و درجهٔ متعالی داشت عجب نازک طبع و خوش خیال است در علم تازی و فارسی دستگاهے کامل دارد و در رنگینی طبع و تحریر و تقریر رقم یکتائی می نگارد گویم که در فضل و کمال گوے تفوق از اقران و امثال ربوده و پیشه وکالت عدالت را عجب رونقے افزوده از وست

لذت مرگم نشد در هجر تو حاصل هنوز — با همه پژمردگیها زنده دارم دل هنوز
جلوهٔ فصل بهاری هست پابند نقاب — شاخ میدارد ز غنچه در سرش محمل هنوز
نالم از ناوک که پهلوم ز بیمهری گذاشت — شادم از پیکان که جای او بود در دل هنوز

ولہ دل که یاد مژهٔ دیدهٔ جانان دارد — خلشش نشتر تیر به شریان دارد
پیش رویم فلک آئینهٔ خورشید گذاشت — تا بیاد رخ زیبائے تو حیران دارد
پایم از جاده نوردی چو در آید بستوه — عزم بره پا سر هر خار مغیلان دارد

ولہ رنج فراق جان گسل دل ز وصال ناامید — باز بعاشقی چه سود هرچه بود زیان بود

ولہ عشق ابرو میں جو تھے دوست وہ دشمن ہو کر — ہو گئے مجھسے جدا سب میری گردن ہو کر

ولہ موج مے سے نہ ہائی مجھے زنجیر کبھی — کی نہ ساقی نے جنوں میں میری تدبیر کبھی

ولہ سوز سے تیرے اے پتنگ کچھ نہ کچھ اسکو ساز ہے — روتی ہے عاشقوں کی طرح شمع کا دل گداز ہے
تھوڑی سی رات وصل کی اتنی ہی اسکو یار سن — قصہ عشق زلف بھی زلف صفت دراز ہے

حکیم عابد علی المتخلص به گوہر از تلامذهٔ مظفر علیخان اسیر است وطنش در خیرآباد از مضافات این سواد است در اردو و فارسی هر دو سخن میگوید کلامش لطیف هست و زبانش فصیح از وست

مے عشق تواے جانان کشیدن آرزو دارم — برنگ عقل پرستان رمیدن آرزو دارم
کجائی قبلهٔ جانها کجائے کعبهٔ ایمان — بمحراب خم ابرو خمیدن آرزو دارم

ولہ یار و حمد و ذوق لن ترانیها — خوش بود عالم جوانیها

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در حریم خیال اے کوثر — منم و یار و بدگمان تنہا

ولہ
سوز دلم گر اثرے داشتے — بیخبر از من خبرے داشتے

ولہ
در غم ہجر یار پردہ نشین — بخیہ از روے کارم افتادہ است

ولہ
حسرتوں کا ہجوم ہے یارب — یہ جنازہ ہے کس پر ارمان کا
سبزۂ خط نے روے رنگین پر — حاشیہ لکھدیا گلستان کا

ولہ
تا کجا ظلم سوچ تو ظالم — دل نہ لوہے کا ہے نہ پتھر کا

ولہ
چین اکدم کبھی نہ پایا عشق میں — درد دل اٹھا جو درد سر گیا

ولہ
گھائل خدنگ کے نہ تفنگ و سنانکے ہین — کشتے ہم آپکے نگہ جانستان کے ہین

شیو پر دھان مہاراجہ جے گوپال سنگھ صاحب بہادر المتخلص بہ ثاقب

از سکناے لکھنؤ و قصبہ بہدرس پرگنہ گھاٹم پور است پدرش در عہد سلطنت سلاطین اودھ ملازم دفتر سلطانی بود بدین سبب از بدو سنے استقامت لکھنؤ اختیار فرمود و بعد انتزاع سلطنت از غایت خلوص و عقیدت ترک وطن کردہ رفاقت حضرت سلطان عالم بادشاہ اودھ بر خود لازم نمود و در سررشتہ بخشگری سلطانی جا یافت و از وفور عاطفت بادشاہی بخطاب و خلعت معزز گردیدہ با قران و امثال علم افتخار برافراشت بسخن طرازی پایہ اش بلند است و در معنی شناسی خاطرش نزاکت پسند نتایج افکارش حلاوت افزای کام و زبان و ریختہ ہاے خامۂ عنبر بارش رائحہ بیز مشام سخنوران برخے ازان درین نامہ جا یافتہ

صبح عید عاشقان نظارۂ رخسار او — حلقۂ محراب طاعت ابروے خمدار او

ولہ
تا بکوے عاشقان شد مسکن و ماواے من — ہمچو مردم گشت در چشم ہزاران جاے من

ولہ
بتے داریم نادانی عزیز ہر دل و جانے — بخوبی ماہ کنعانی بملک حسن سلطانے
عجب عیار و خاموشے بجام حسن مدہوشے — جفا کوشے ستم جوشے عدوے عہد و پیمانے
چہ محبوب است مرغوبے عجب خوبے خوش اسلوبے — فروغ چشم یعقوبے چو یوسف پاکدامانے
ز مژگان ناوک اندازے ز غمزہ سحر پردازے — ز ابرو ترک اکجبازے بکف شمشیر برانے

ولہ
چو تو در جہان ہیچ کسے نیست کس ما — باشد غم عشق تو بدل ہم نفس ما

راجہ جیا لال بہادر المتخلص بہ گلشن

از روسای ہرہیہ و از زمینداران و چودھریان آن قصبہ بود بعد توجہ حضرت خاقان قدر قدرت محمد علی شاہ بادشاہ بتقرب خدمت بادشاہی و

CC-0. Agamnigam Digital Presovation Foundation, Chandigarh

دستخط احکامات شاہنشاہی فرق عزت برافراخت در ریاستی در لکھنو پیدا کرد در سخن پایہ اش بلند بود بکلامش خاطر پسند از خواجہ حیدر علی آتش تلمذ میکرد برخے از کلامش بقلم سپرده مے آید از وست

بہار آئی شگوفہ پھولا کھلا ہر تختہ ہر ایک چمن کا ۔ کہین تماشا ہی یاسمن ہے کہین تماشا ہی نسترن کا

ولہ

وہ کھینچکر نیام سے تلوار رہ گئے ۔ سر کو جھکا کے ہم سے گنہگار رہ گئے

شوق جمال یار مین دم ہو گیا فنا ۔ دیدے ہمارے طالب دیدار رہ گئے

جیسے کھڑے ہوے نہ ہلے ہم کسیطرح ۔ کوے صنم مین صورت مینار رہ گئے

گلشن نہ مضطرب ہو شب ہجر ہی اخیر ۔ دن وعدہ وصال کے دو چار رہ گئے

ولہ

خوشا روز یکہ آن خورشید باشد ہمنشین من ۔ شبستانم بہ یار آید جمال مہ جبین من

منشی گردھاری لال المتخلص بہ آسد از متوطنان قصبہ ہڑہہ واقع ملک اودہ بودہ است با این نامہ نگار واسطہ یگانگیت و یکجہتی دارد عجب مرد باخدا و شگفتہ مزاج است باوجود ایام شباب متورع و پرہیزگار و بغایت خوش افعال و نیک کردار بعد از انصرام کارہاے سرکار دولت انگلشیہ اوقات خود را بیاد الہی گذراند و مدام بسیر کتب اشتغال علمی اشتغال دارد بزبان فارسی و اردو و بھاکھا سخن گوید واز دریای ذخار خاطر دُرہاے معنی جوید در علم تاریخ گوئی بغایت طبیعت او رسا است و غوامض و دقائق علوم را طبعش عقدہ کشا از وست

ولہ

خط سبزت بود سبزہ چہ سبزہ سبزۂ ریحان ۔ دو رخسار تو چون صفحہ چہ صفحہ صفحۂ قرآن

زسودای دو گیسویت سر موکم نہ شد تشویش ۔ چہ تشویش سنبل چہ سنبل سنبل پیچان

صنم چو زلف و کمر را شکست و بست و کشاد ۔ در امید تمنا شکست و بست و کشاد

بنای ملت و زنار عشق و باب ستم ۔ صنم ز دست و بدلہا شکست و بست و کشاد

بتقریب اول کتخدائی این نامہ نگار تاریخہا گفت کہ دو تا ازان بقلم مے آیند **نظم**

راچہ وصفت رای عالی رفعت وذی مرتبت ۔ رفعت کیوان برائی اوج قدر او گواہ

چون ثریا در سخا ہر دم کف او در نثار ۔ در علو چون مہر تابان است و کیوان بارگاہ

ہست فرزندہ ہنیش نیز عالی ہمتے ۔ دائما از چشم بد دارد بحفظ خود آلہ

کتخدا چون گشت آن مہر سپہر تمکنت ۔ با عروس نیک اختر با ہزاران عز و جاہ

بہر سال طوی دو نجم سپہر برترے ۔ گفت آسد باشد مبارک این قران مہر و ماہ

ولہ

نو گل گلشن اقبال چو در گاہ برشاد ۔ کتخدا گشت دماز و گل راحت چیدیم ۲۷۹

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

از وفور طرب وجوش نشاط و عشرت — سال این طوبی آمد از دل خود پرسیدیم
از سر وصل یکا یک زدہ ہاتف گلبانگ — اتصال گل و بلبل بہ گلستان دیدیم

منشی ظہور حسن المتخلص بہ ظہور از اشد تلامذۂ تدبیر الدولہ منشی مظفر علیخان اسیر است سخن را بہ ذات او ناز است و معنی را با او صد نیاز ہر لفظش طالب سخن را جان و ہر سخنش شائقان این فن را بہ روان مدتہا مشق سخن کردہ در معرکۂ شعرا کارنامہ ہا بجا آورد تا باین حد کمال رسید و کلامش مطبوع طبع خاص و عام گردید برخے از کلامش بقلم سپردہ مے آید از وست

خط اس حسین کے صفحۂ روی نفیس کا — بیشک لکھا ہوا ہے کسی خوشنویس کا
عشر عشیر بھی تو نہ یوسف کا حسن تھا — ہے تم مین انمین فرق ابھی بیس تیس کا
رونق کسی کمال کو ہوتی نہین ظہور — جب تک نہ درمیان مین قدم ہو رئیس کا

وله

بے خطا ہمسے پھرے ہین تو بلا سے پھر جائین — توبہ توبہ نہ خدا ہین نہ پیمبر گیسو

وله

گرمی تپ فرقت سے کلیجے مین پڑی ہے — یہ آگ بہت دن سے انگیٹھی مین گڑی ہے
وہ پا برکاب اور اجل سر پہ کھڑی ہے — اے نزع دو عملے مین میری جان پڑی ہے
بھون پر شکن اس آئینہ رو کے جو پڑی ہے — مجرم تو الگ موت بھی سکتے ہین کھڑی ہے
یہ آرزوؤن کو ہے نکلنے کی تمنا — کوئی درِ دل پر کوئی پہلو مین کھڑی ہے
سچ ہے کہ نہین وہان بھی غرض ہو کی سماعت — مدت سے دعا باب اجابت پہ پڑی ہے
شکل اسکی ذرا پیر مغان سے نہین ملتی — معلوم نہین بنت عنب کس پہ پڑی ہے
اس چشم سیہ مین نہین دنبالۂ سرمہ — برچھی ہے کہ پیٹھے پہ اس آہو کے پڑی ہے
مجذوب نے اسکو دیکھا در دولت پہ تو بولے — دیوار یہ کلمے کے سہارے سے کھڑی ہے

امروز سال یکہزار و ہشتصد و ہشتاد و ہشت عیسوی کہ خامۂ سوانح نگار بہ ترمیم مضامین و حالات این کتاب سرگرم تک و پو است تقریب کتخدائی ہمین فرزندم کنور جنگ بہادر بتاریخ ہفتم مئی بروی روئی آمدہ جناب ایشان قصیدہ مع تاریخ بہ تہنیت این تقریب برنگاشتند چون مضامین رنگین و خیالات بس دلنشین دارد والحق عجب سحر کاریہا درین موقع بکار بردہ اند لہذا بجہت ملاحظۂ شائقین سخن و دل دادگان این فن نقلش حوالۂ قلم کردہ شد۔

قصیدہ

خواب راحت سے ابھی مین نہوا تھا بیدار — کسی مسجد مین مؤذن نے اذان دی یکبار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

آئی جب حی علی خیر العمل کی نوبت
اتفاقاً جو پڑی آنکھ فلک کی جانب
اسطرف رفع ضرورت مین ہوا مین مصروف
سبع سیارہ روانہ جو ہوئے بے شش و پنج
لیکے تسبیح ثریا کی براے اوراد
بزم انجم مین ہوا جب یہ تلاطم برپا
تا کسی غیر کے منہ پر نہ پڑے گرد نگاہ
بعد ازین صبح کی تقدیر کا تارا چمکا
سر ہر نخل چہکنے لگے مرغان چمن
صدق اللہ تعالی کی صدائین تہین بلند
دست گستاخ سے ناگاہ صبا نے بڑھ کر
خاک پر لوٹ گیا پیک نگہ شل تسلیم
رنگ وہ لال بھبوکا وہ شفق کا غازہ
تنگی وقت سے از بہر ادای واجب
بعد الحمد کیا سورۂ والفجر شروع
واہمہ دل کو ہوا پھیر کے جلدی سے سلام
دفعتہً بعد ملاقات کے یہ لفظ کہا
الغرض ساتھ ہوا انکے مین سایہ کیطرح
پہونچے جب شل صبا باغ کے دروازے پر
نخل وہ نخل کہ رضوان نے نہ دیکھے ہون کبھی
چار جانب کو چمن بیچ مین اک قصر بلند
جو نے فرہاد سے بھی بڑھ کے مصفا اک نہر
باغبان ازلی کی جو یہ صنعت دیکھی
لحن داؤد سے گلزار کی ہر سبزی پہ
اے صبا اہل تماشا سے یہ کر گوش گزار

لیکے انگڑائی سر دست ہوا مین ہشیار
صبح صادق کے نظر آئے سراپا آثار
اسطرف چرخ نے انجم کا بڑھایا بازار
بند کر کر کے دکانون کو چلے دکاندار
اوٹھ گیا مسجد مغرب مین مہ شب بیدار
لیلی شب نے بھی بالون سے چھپایا رخسار
کہ بھرے دامن عفت مین نہ تہمت کا غبار
مطلع فجر بنا مطلع نور الانوار
شل قرآن کے کھلے دفتر حمد غفار
ارض سے تا افلاک صورت روئینہ حصار
چہرۂ صبح سے گھونگھٹ کو ہٹایا یکبار
جلوۂ طور کے بالکل نظر آئے آثار
جس پہ لالہ ہو فدا اور تصدق گلنار
سر جادہ پہ وضو کر کے ہوا مین طیار
دی صدا آ کے کسی شخص نے در پہ یکبار
میں دعا مانگکے مین باہر نکل آیا ناچار
کہ اسیطرح ٹہلتے ہوئے چلیے گلزار
کچھ چلا تھا کہ نظر باغ کی آئی دیوار
اذن دربان سے لیکر ہوئے داخل یکبار
پھول وہ سامنے جنکے گل فردوس ہین خار
رنگت وہ کہ حسینون کے ہون جیسے رخسار
جان شیرین صفت موج ہو سو جان سے نثار
اپنا گلدستہ تر خاک بھی ہوا باغ و بہار
چہکیکر پڑھتے تھے مرغان چمن یہ اشعار
کہ نئے ٹھاٹھ سے گلزار مین آئی ہے بہار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اہل گلزار نے پہنے ہین حنا کے جلے
بر مین ہر نخل کے موزون ہی قبا اطلس
رشک طوبیٰ ہی بلندی سے ہر اک شاخ نہال
صاف شکل رخ محبوب ہے ہر ایک روش
سبز مخمل کا جو سبزہ نے بچھایا ہی فرش
زعفرانی گل صد برگ نے پہنی ہی کلاہ
لب جان بخش یہ سوسن بھی ملے ہی مسی
ہر گل سرخ کی یکرنگ گلابی پوشاک
شادمانی سے خرامان ہے ہر ایک نخل قدم
آمد باد بہاری سے جو مہکا گلشن
صاف ہر برگ سے پیدا ہی جلاجل کی صدا
لب ہر گل سے ہویدا ہی ترانے کی صدا
محو نظارۂ قدرت ہی گلستان سارا
باغ مین غنچہ کودک کے ہنسانے کے لیے
گل کو سو ناز سے جھولے مین جھولاتی ہی صبا
سرخرو ہی کوئی گلشن مین کوئی ہی سرسبز
مے شبنم سے چھلکتے ہین جو ساغر گل کے
دست بستہ بہ ادب ہاے روش پر ہے ضیا
حمد معبود مین مدہوش ہین مرغان چمن
کہین طاؤس ہین رقصان تو کہین کبک دوان
پی کہان پی کہان کہہ کے پپیہا بدمست
کیون نہ لبریز شکر منہ ہو شکر خورے کا
واہ کیا ایک قلم کاتب قدرت نے لکھا
غنچہ کردار لبون تک نہین آتا ہی سخن
باغبان نے ہی کیا باغ کا یہ نظم و نسق

جامۂ کہنہ ہر ایک شاخ نے ڈالا ہی اتار
عشق پیچان کی عجب بیل نے بخشی ہی بہار
برگ مانند زبان ہین ہمہ تن شکر گذار
صورت آئینہ بالکل نہ کدورت نہ غبار
غیرت گلشن فردوس ہے صحن گلزار
ارغوانی سر لالہ پہ بندھی ہی دستار
سادگی سے ہی عجب حسن یہ نسرین کا سنگار
جعد سنبل نے دکھایا ہے قیامت کا نکھار
رخ شمشاد سے پیدا ہین خوشی کے آثار
چاندنی نے گل خورشید کیے بڑھ کے نثار
جیسے ہوتی ہی حسینوں کے جھمرون مین جھنکار
غنچے مضراب سے پہلو مین بجاتے ہین ستار
وجد شمشاد کو اور جوش مین ہے ہار سنگار
روز کرتی ہی نسیم سحری بوس و کنار
صبحدم آ کے کھلاتی ہے باندازِ ہزار
مجمع گل مین ہی کیفیت اردوے بازار
پھول کر غنچے یہ کہتے ہین کہ ساقی کے نثار
بڑھکے پیڑی سے ہزار و نے جمائی ہی قطار
نغمۂ تازہ سے ہر شاخ پہ کھولے منقار
کہین قمری کی ہی کوکو کہین کوئل کی پکار
لوٹ جاتا ہی کسی گل کی ہوا مین ہر بار
ہر گل تر سے کیا کرتا ہے یہ بوس و کنار
وصلی سادۂ گلشن کو بخط گلزار
لال ہی حمد الٰہی مین زبان گفتار
بے اجازت کے ہوا کو بھی ہی آنا دشوار

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

برچھیان ہاتھ مین ہر وقت حفاظت کیلیے
ساتھ قدغن کے جوانانِ چمن کو ہی یہ حکم
سبب نظم گلستان کا جو پوچھا مین نے
اصل یہ ہی کہ مجھے جان کے طفل مکتب
پیٹ والی سے چھپائے کہین چھپتا ہی حباب
تب قسم کھا کے کہا مین نے کہ ای طفل صغیر
گول گول اسنے کہا تب یہ معمے کی طرح
اندنون انکے مہین پور کی شادی ہی برات
بلکہ خط بھیجا ہی ہر شخص کو یہان نام بنام
یہ بھی تحقیق سنا ہی کہ ابا و جد اونکے
مثل نقطہ کے رہا ملک اودھ زیر قلم
بادشہ حصن حصین اودھ کے تھے شہر پناہ
مثل خورشید کیا نام جہان مین روشن
غربا پرور وذی ہمت و ذی بذل و نوال
اونکو در اصل بنایا تھا خدا نے پارس
رقم کاتب قدرت سے مہاراج ہوے
چھوٹا منہ اور بڑی بات ہی تعریف اونکی
فسانہ ہو نہ چکے تھے در تقریر ہنوز
ہان باعلان جوانان چمن سے کہدو
دیکھو تعمیل مین تاخیر نہونے پائے
یہی وقفہ ہے کہ پوشاک بدلتے ہین حضور
اپنے عہدے پہ قرینے سے ہو سب حاضر
ہاتھ مین سرو کے ایک ایک عصا سیمین
برچھیان چاندی کی ہر ایک صنوبر کو ملین
وردیان سبز مگر ٹول کے سر پہ صافے

خار ہین باغ کے جنگلے یہ تو کھائین پہ خیار
آنے پائے نہ گلستان مین خزان مردار
دی صدا مجھکو یہ غنچے نے چٹک کر یکبار
آپ نے خوب تجاہل سے کیا استفسار
آپکو علم نہوتا تو مین کرتا اظہار
مجھکو معلوم جو ہوتا تو نکرتا انکار
کوئی راجہ ہین کہین صاحب اعزاز و قار
ہی بلانے کے لیے حد سے زیادہ اصرار
سرخ کاغذ پر تکلف سے چھپے ہین اشعار
عمر بھر نظم اودھ کے رہے بالکل مختار
سلطنت پہ رہے حاوی وہ بسان پرکار
مثل قبضہ رہے مٹھی مین سپہ کے سردار
رونق صدر حکومت رہے تا آخر کار
مثل گل ہو گئے زردار ہزارون نادار
چھو گیا جو وہ زر سرخ ہوا بے تکرار
جتنے راجہ تھے اودھ مین رہے فرمان بردار
جز خموشی نہین شاعر کو مجال گفتار
قصر گلشن سے کسی نے یہ صدا دی یکبار
کمرین باندھ کے سب لوگ ابھی ہون تیار
کہین لیجائینگی تشریف ہماری سرکار
جتنا سامان سواری ہی ابھی ہو تیار
آشکارا ہوے گلشن مین شہانا آثار
پگڑیان سب سر طاعت پہ ہرے لہردار
الغرض سب وہ بنائے گئے برچھی بردار
خاصبردار ہزارون کے مگر ایک ہزار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

در شبنم کے بناگوش مین مچا سے واسے ... مہرپارن ساح گل سرخ کی آئین دو چار
دوڑ کر لائی صبا تخت روان ہاتھون ہاتھ ... اور نسیم سحری چتر لیے ایک زر تار
ایک مہری نے یہ کی عرض محل مین جا کر ... حسب ارشاد معلے ہے سواری تیار
آئی آواز یہ ڈیوڑھی کا اٹھا جب پردہ ... کہ نگہ رو بہ رو ہوتی ہین برآمد سرکار
پردۂ قاف سے ثابت یہ ہوا دو پریان ... کوند کر برق کی صورت نکل آئین یکبار
مثل شبنم کے اوڑ سے اپنے حواس خمسہ ... متشکل ہو سکے نہ رہی چشم کو تاب دیدار
نیم وا چشم کو نرگس کی طرح یہ تو کھلا ... کہ وہ دونون ہوئین اس تخت روان پر اسوار
ہوئی ایکبار یہ گلبانگ سے پیدا آواز ... جل کی طرح بڑھے جاہ و جلال سرکار
تابش حسن سے خیرہ جو ہوئی اپنی نگاہ ... ہو گئی آنکھ سے اوجھل وہ سواری وہ سوار
بعد ساعت میرے جب جمع ہوئے ہوش و حواس ... مین نے اسوقت یہ غنچے سے کیا استفسار
سچ بتا مجھکو چھلاوا تھا کوئی یا طلسم ... دل کو الجھن ہے بہت صورت سنبل ہر بار
مسکرا کر میری حیرت پہ یہ غنچے نے کہا ... آنکھ کے ساتھ نہ حضرت پہ کھلا یہ اسرار
نہ یہ پریان ہین نہ انسان ہین نہ حوران جنان ... ایک شاہد گل دوسری تھی فصل بہار
اس تجمل سے ابھی گھر یہ گئی ہین مہمان ... جسکے ادراک پہ تھی آپکے میرے تکرار
مین نے جھنجھلا کے کہا صاف بتا او ظالم ... کیا تجھے بخل ہے اس بات مین یہ کر اظہار
تب کہا آپکے شاگرد وہ راجہ صاحب ... دائما سلمہ اللہ لوجہ الاخبار
مین یہ بولا کہ ابھی پر یہ تجھے تھا اغماض ... وہ تو میرے ہین بڑے دوست بر بالغفار
خوب موقع پر مجھے یاد دلایا تو نے ... تیرے احسان سے سبکدوش نہ ہونگا زنہار
بات رہجائیگی اور وقت نہین رہنے کا ... کچھ ندامت کے سوا ہاتھ نہ آتا زنہار
فکر تھی مجھکو بھی تاریخ وغیرہ کی کمال ... تو نے اب یاد دلایا تو ہوا ہون ہشیار

ساقی نامہ

ساقیا مہر خموشی زلب خم بردار ... جام جمشید کجا ہست درو بادہ بیار
مے گساری کا مری جان یہی ہے موقع ... برق چمکی وہ سر کوہ اوٹھا ابر بہار
پھر پھراتی ہے کچھ اپنی بھی طبیعت اسدم ... کہ بصد ناز ہے مستانہ ہوا کی رفتار
چار جانب سے چلے آتے ہین کالے بادل ... مے ہو معشوق ہو گلزار ہو تجھا ہو ستار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

کوٹھین کولیتی ہین بول رہے ہین طاؤس
جمع میلہ ہو درختون پہ پڑے ہین جھولے
سنج جوڑا ہر کسیکا تو کسیکا دھانی
ساقیا تجھکو سر پیر مغان کی ہی قسم
وقت جاتا ہی ذرا گھر سے نکل او ظالم
کہنے سنتے سے بڑی دیر مین لائے تشریف
ایک جماعت کی جماعت لیئے کیا جھک کے سلام
سُنکے اِس کان سے اُس کان اوڑایا اوسنے
ہوگئے مجبور کہا سب نے کہ اے بندہ نواز
پرورش خم کے مخانے مین ہی جسنے پائی
سُنکے یہ بات دیا پیر مغان نے یہ جواب
سر اکراہ سے یہ بھی ہے مقولہ اُوسکا
تشنہ کامون کو جو سوجھی یہ سنائی اُسنے
ایک مدت سے تمنا ہی یہی اے ساقی
سنکے یہ بات بشکل وہ مسیحا کمبخت
پھر کہا شیشہ صفت کھولکے منہ کا ڈورا
وہ چلا آج کہ جم نے بھی نہ دیکھی ہو کبھی
شیشۂ دل مین سے پیر یون وہ پری در آئے
مبدۂ فیض تلک نشہ مین جسکے ہو بچون
گلفروشون کی طرح جسسے سبد کاغذ یہ
دیکھکر اہل بصیرت کو تعجب ہو جائے
ایسے زیبا ہون قصیدے کے سواد او بیاض

بھی بوندین ہین برستی بھی پڑتی ہی پھوہار
پینگ لے لیکے حسین جھولتے گاتے ہین ملار
اُس پہ طرہ ہی الگ باغ جوانی کی بہار
دیکھ اب دیر نکر سب سے مصالح طیار
جان بلب دیر سے ہین جام کی صورت میخوار
لٹ پٹی سر پہ دھرے کہنہ گلابی دستار
اور کہا آپکی تھوڑی ہی عنایت درکار
خالی شیشے کی طرح خاک نہ لی معانس خوکار
کھولیے مثل دُکان قفل زبان گفتار
آج دکھلایئے اُس لال پری کا دیدار
یکقلم اُسکو ہے صحبت سے تمھارے انکار
ایڑی چوٹی مین ہین دارو بھی منگل انوار
دل بیتاب کو مطلق نہ رہا صبر و قرار
دل مضطر ہوا ہی ناوک مژگان سے فگار
جہل کیوجہ سے مجہول کیا کچھ اقرار
اے محب ازلی نیک بطون مینا شعار
پھول سے بھی ہون سوا رنگ مین جسکے رخسار
جسطرح صاف اوتر جاتا ہی صہبا تہ مین تار
مانع حمد و مدح مین تا نظم کردون چند اشعار
تازہ گلہاے مضامین کے لگا دون انبار
باغ فردوس مرحوم کو نظر آئے بہار
کہ بدل شام اودھ صبح بنارس ہو نثار

خطاب بہ خسرو

زود برخیز بیا ای خرد خوش کردار
تو ہی اس کلبۂ احزان مین چراغ روشن

علم لفظ ز سر نسخۂ دحت بردار
دست و پا دیدہ و دل سب ہین اسیر گلکدہ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

تیری تجویز پہ ہوتے ہین جہان سب کام
روح کی طرح سے جس تن مین نہین دخل ترا
جہلا کو تیری کرم سے کیا آگاہی
بحر ہستی مین ہین ہر قسم کے جوہر لیکن
تیری توقیر کوئی دل سے ہمارے پوچھے
خوب آگاہ ہی تو عز و شرف سے انکے
اپنا اس کام کے لائق نہ زبان ہے نہ دہن
راجہ صاحب ہے لقب نام ہی درگا پرشاد
بارک اللہ وہ ہین اپنے گھرانے کے چراغ
مطلع لطف و کرم مقطع خلق اعظم
وہ رئیس ابن رئیس اور لئیق ابن لئیق
رؤسا مین جو کیا غور نہین مثل اونکا
انکے گوہر سے کھلے معنے سر لابیہ
انسے اسوقت کے لوگون کو بھلا کیا نسبت
وضعدار ایسے کہ واللہ نہ دیکھے نہ سنے
صاف احباب سے یکسر صفت آئینہ
ایسی اللہ نے بخشی ہے انھین عقل سلیم
حق تو یہ ہے کہ اگر آج ارسطو ہوتا
کچھ تعلی کی نظر سے نہین اپنا یہ کلام
یہ ہین سب امر خدا داد اجارہ کیا ہی
کوئی معشوق نہین اور بجز شغل کتاب
کوئی چرچہ ہی نہین علم کے چرچے کے سوا
یون تو دون کے ہین امیر اور سخی ابن سخی
فارسی و عربی و ناگری اور انگریزی
نظم مین بھی وہ ہین نہایت کامل

کہ تیری جیت ہے ہی جیت تیری ہار سے ہار
وہ حقیقت مین ہی مانند لحد تیرہ و تار
عقلا کا ہے تیری ذات مقدس پہ مدار
پر تیرے سامنے سب آب ہین دُر شہوار
تیرے نکتون کے تصدق تیرے فقرون کے نثار
جنکی توصیف مین لکھنے ہین مجھے چند اشعار
بعد تائید کچھ امداد ہی تیری درکار
زبدۂ خلق خدا خاصۂ رب غفار
جاہ و اقبال کے پیدا ہین جبین سے آثار
نیکخو نیک صفت نیک بطون نیک شعار
انکی تہذیب پہ تہذیب کو خود ہی اقرار
شرفا مین بھی شریف ایسے کہان استغفار
صاف صورت سے ہین آئینہ کرم کے آثار
سچ ہی انکو تو بنایا ہی خدا نے اوتار
بات جو منہ سے کبھی فرق نہ آیا زنہار
دل شفاف مین گنجائش نہ کدورت نہ غبار
مشورہ ہوتا ہے ہر شخص کو انسے درکار
مثل سرمہ قدم آنکھون مین لگاتا ہر بار
دیکھ لین دیدۂ نصفت سے جنھین ہو انکار
حاسدون سے کہو تمکو یہ حسد ہے بیکار
وہی شاہد وہی مشہود وہی ہی دلدار
دیکھو جس سمت کتابون کے لگے ہین انبار
گوہر پاک کو ہی صدر ریاست سے وقار
کون سا علم ہی جسمین وہ نہین ہین ہشیار
انکی تصنیف ہی خود شہرۂ ہر شہر و دیار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

رحمت شاہی سے اللہ نے سب کچھ ہی دیا
قدر دانی ایسے کہتے ہین کہ ہر حالت مین
کشتِ امید جہان مثل خیابان ہی سرسبز
صبح سے شام تک نقش کفِ پا کی طرح
حق ہی جو ادعوے دہش انکی ہی اس عالم مین
ہر سخنور نے یہی تھک کے کہا آخر کار
کام جو ہمت عالی سے کیا خوب کیا
وہ اولو العزم کہ بالکل نہین پروا اسکی
آپ نے جنگ بہادر کی جو یہ شادی کی
نہ میری مدح سرائی کو تعلی سمجھو
ایک شمہ اُسی شادی کا بیان کرتا ہون
سیکڑون قسم کے سلوائے ہزارون جوڑے
مختصر یہ ہی کہ آئی ہوئی کپڑے کی خرید
دوستون کو بھی عنایت سے نرکھا محروم
لوگ کہتے ہین یہ آ کے کہ راجہ صاحب
میہمانون کے لیے عمدہ نہایت کھانے
ماسوا اسکے یہ تھی نعمتون پر تاکید
یک زبان صاحب انصاف یہی کہتے ہین
بارگہ ایسی مرتب ہوئی نوشہ کے لیے
چاندنی ماہ منور نے بچھائی لا کر
لمپ شفاف نہایت سر محفل روشن
جب شب قدر کے مانند تجلی پھیلی
سر مسند یہ جو نوشاہ ہوا جلوہ فروز
اہل مجلس کو کیا از سر آداب سلام
پہلے مجرے کے لیے چرخ سے آئی زہرہ

اس محل پہ طبیعت مین نہین کچھ پندار
دل سے نثار ہو کیے ناظم شعر اسکے غمخوار
رشحہ فیض سے ہی دست کرم ابر بہار
آستانے پہ پڑے رہتے ہین سائل دو چار
سُنے حاتم تو جو شعر آئے ابھی لرزے سے بخار
اُنکی تعریف لکھے کیا علم بے مقدار
اس زمانے مین یہ باتین ہین نہایت دشوار
ایک کے خرچ ہون سو یا کہ انھین سو کے ہزار
کیا کہون مدح مین قاصر ہے زبان گفتار
اسکی تعریف سے خالی نہین کوئی اخبار
درزیون کا رہا ڈیوڑھی پہ مہینون بازار
مثل اوراق شجر ہو گئے گھر مین انبار
کمپنی مین نہ رہا نام کو باقی ایک تار
بلکہ مانند اعزا کے کیا انکا وقار
کیا نئے رنگ سے قصبہ کو بنایا گلزار
اور کئی قسم کے ہمراہ مربون کے اچار
کہ عوض آب کے دو شربت نارنج و انار
ایسے دیکھے ہین کسی نے بھی کہین خوش کردار
جسکے اطراف مین مخمل کی قناتون کا حصار
اس پہ قالین تکلف کے بچھے رکھے دار
لالٹینون کی الگ گرد قناتون کے قطار
روز روشن کو کیا چرخ نے اس شب پہ نثار
مہر کے صاف نظر آئے جبین سے آثار
ہو گئے مسرور دل سب نے کہا برخوردار
بادۂ خورشید دم رقص ہے مشعلہ دار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پاؤں میں ساٹن پہ ریا کئے بندھے جب گھنگرو ۔۔ مستعلین لیکے ہوا ایک یہیں ایک پیار
ایک مصرعہ یہ پڑھا اُسنے غزل سے پہلے ۔۔ کہ الٰہی رہے تا حشر یہ قائم سرکار

غزل

ماہ پارہ ہے دولہن راج دولارا دولہا ۔۔ سارے پروار کی آنکھ کا ہے تارا دولہا
پھولکر ہو رنگا کہنے سہرنوشہ پر ۔۔ فخر ہے اپنے گھرانے کا ہمارا دولہا
اہل محفل کے کھچیں کیوں نہ دل انکی جانب ۔۔ دلربا ہے یہ دلارام دل آرا دولہا
جالگے یوں حضرت یوسف سے زلیخا کہا ۔۔ کشور حسن کا لیتا ہے اجارا دولہا
سالیاں سمجھیں بولیں یہ بلائیں لیکر ۔۔ اسکے تلووں سے بھی کمتر ہے ہمارا دولہا
عرش کی زہرہ نے مکھڑے کی بلائیں لیکر ۔۔ اسطرف بھی نظر مہر خدا را دولہا
رونما بیکے بی مادر نوشہ نے کہا ۔۔ شکر یارب کہ دولہن چاند ہے تارا دولہا
میرے اللہ یہ ایسی ہو مبارک شادی ۔۔ جلد ہو صاحب اولاد یہ پیارا دولہا
پھر اسی رنگ سے زہرہ یہ غزل گاتے ظہور ۔۔ نیچی نظروں سے یہ کرتا ہے اشارہ دولہا
خوب دور دور رہا ناچ کا بھیم جلسہ ۔۔ ایک ساعت بھی کسی طرح نہ گذرے بیکار
بعد اسکے بھی کئی روز رہا رقص و سماع ۔۔ دیکھنے کو نہ ہی حرص کو جرأت زنہار
اس قدر شغف سے تا شمع اوٹھائیں ہم بھی ۔۔ جمع ہر قسم کے آکے ہوئے دوکاندار
صحن دروازہ سے تھی انجمن خاص ملک ۔۔ بھیڑ ایسی کہ گذر بیک نظر کا دشوار
وبدم فرط تعجب سے یہ کہتا تھا فلک ۔۔ چاندنی چوک کہوں یا اسے مینا بازار
ہم کے گولے نے یہ منہ چھوڑ کے گردوں کہا ۔۔ آج جی کھولکے نکلا ہے میرے جی کا بخار
چھوٹ دوں گرد کے چھوٹے تو ابھی دکھلادوں ۔۔ قلعہ چرخ کو یک آن میں کر کے فی النار
کاٹ کر سیف سے بازنکے ہر حرخی نے ۔۔ ایک گردش میں دیے چرخ کو چکر دو چار
ماہ کے منہ پہ خجالت سے ہوائی چھوٹی ۔۔ چاندنی رات کو مہتاب جو چھوٹی یکبار
مثل نرگس کے ہوئے دیدۂ اختر بے نور ۔۔ صبح کے صاف نظر آنے فلک سے آثار
رنگی گلکاری پہ بڑھ بڑھ کے برنگ گلشن ۔۔ طعنہ زن مثل شرر کاہکشاں پر تھے انار
لمن کے شکل تو بانے جو باندھے بچھے ۔۔ دُم دبا کر ہوئے روپوش ستارے دمدار
بعد شادی کے دیئے سبکو دوشالے رومال ۔۔ قرۃ العین کی شادی میں جو تھے کارگذار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بعد انعام کے بٹنے کی جب آئی نوبت
بولی بالا ہو مہاراج کی جو کچھ مرضی
پر یہ ہے عرض کہ ہے آج جھگڑنے کا دن
مین بھی سنتا تھا یہ تقریر مسلسل ناگاہ
آپ کس فکر مین ہین باب اجابت ہے کھلا
حق ممدوح مین اسوقت دعا کی مین نے
جب تلک نجم سے افشان ہے جبین افلاک
مہر و مہ پھرتے ہین جب تک صفت سوداگر
جب تلک سدرہ پہ جبریل امین کا ہے قیام
یہ بھی قائم رہین دنیا مین بصد جاہ و جلال
جاہ و اقبال مین انکے تو دے برکت یارب
اور جو کچھ تری درگاہ غنی سے مانگے
اور زندہ صد و سی سال رہین سب فرزند
دوست خندان رہین مانند گل تر ہر دم
از سر ہو یہ قصیدے کی ہے تاریخ ظہور
بیاہ ہو جنگ بہادر کو مبارک یارب
باغ عالم مین خدا انکو کرے بار آور
باپ دادا سے سوا نام ہو روشن اسکا
یہ دعا ہے کہ اسی سال مین با فضل عمیم
کر رقم کلک دعا سے ہی تاریخ ظہور

دست بستہ سر آداب سے بولے یہ کہار
ہم نمکخوار ہین کہنے مین نہین کچھ تکرار
کہ مہینون سے ہی امید یہ لگا یا ہے ادھار
ہاتف غیب نے گھر اکے پکارا یکبار
کھولیے بہر خدا جلد لبان اظہار
یا الٰہی پے تکریم رسول مختار
جب تلک شمس و قمر کا ہے سر چرخ مدار
جب تلک چرخ کا تارون سے بھرا ہے بازار
جب تلک دہر مین جاری ہے محیط ذخار
فضل خالق کا رہے اور رہے یہ انکی سرکار
اور ہو جایئن زر سرخ کے گھر مین انبار
ہاتھ اوٹھاتے ہی سر دست ملے بے تکرار
بھائیون کو ہو ترقی مراتب ہر بار
دشمن جاہ رہین صورت نرگس بیمار
کہ یہ شوکت رہے قائم یہ ہمیشہ یہ دربار
اور رہے زندہ بصد جاہ وہ اقبال آثار
نخل اقبال سے دائم یہ رہا برخوردار
مثل خورشید یہ ہو شہرہ ہر شہر و دیار
دے الٰہی اسے فرزند سعادت آثار
راج رانی ہو دولہن دولہا کنہیا اوتار

مہر تخلص این نامہ نگار و این خاکپای سخنوران معنی شناس است ہر چند کہ خود را از زمرۂ سخن پردازان شمردن و بہ معنی شناسان نسبت کردن سرمایہ ریشخند ارباب سخن برای خود ترتیب دادن است اما چون سخن را با من و مرا با سخن رابطہ معنوی درمیانست چارہ ناچار برنجہ از خذف پارہ ہای خود را کہ بیش چہ ہر یان بازار فضل و کمال بکم آرزی و بیقدری ہم تنظیم خویش است پیشکش شائقان سخن کشید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

قصیده در مدح جناب والد معظم یعنی راجه وشیت رای

سایه افگن شد ز هر سو ابر مروارید بار / رشک عمان و عدن شد دامن باد بهار

قاصد باد بهاری نامه آورد از طرب / شد ز مضمونش معطر دشت و باغ و کوهسار

از شگوفه تاج بر سر سبز پیراهن ببر / شد مخلع مخمل هر گلشن از تشریف بهار

قابل دید است حسن نوعروسان چمن / حبذا نوروز روز عید و تشریف بهار

چشم نرگس در چمن حیران ز صنع ایزدی / نکهت گل شد بجستجوی او هوش هزار

گل کشاید گوش خود را در چمن هر صبح و شام / تا نسیمی یابد از راز خفی کردگار

رند و صوفی هر دو غافل شد بدور جام می / نرگس چشم ساقی میکش نباشد هوشیار

صنعت صانع بچشم جلوه از هر سو نمود / در چمن هر برگ گل آورد یاد کردگار

نوعروسان گلستان محو آرایش شدند / شانه میسازد بزلف خویش سنبل بار بار

از نسیم نکهت گلها معطر شد چمن / نافه تا بکشاد باد صبح از مشک تتار

محفل رندان منور شد ز نور آفتاب / خانه های زهد و تقوی کلبه شبهای تار

توبه را بشکست زاهد سبحه را بر خاک زد / جبه و دستار را از دست کرده تار تار

ساقیا رحمی بحالم کن درین عهد نشاط / باده رنگین عطا فرما بجام زرنگار

بنشینم در گلستان با صنم ساغر زنم / زلف را زنجیر سازم در گلو زنار وار

گاه از جوش طرب تنگش در آغوش آورم / گاه دست خود بدوشش افگنم مستانه وار

مست سازد باده از وجه سحر حسن صبیح / روبرو آئینه باشد از رخ شفاف یار

اندران حالت که خاطر را بود جوش و خروش / دل شود مضطر پی تحریر نظم سحر کار

از رگ گل خامه و از دیده بلبل دوات / صفحه از برگ سمن مضمون نگارم از بهار

بهر نظم خود نمک برگیرم از حسن ملیح / چاشنی بخشد بمن نطق لب شکر نثار

بنگارم مدحت آن بحر مواج کرم / کز کف جودش بدست آرم گهرها بیشمار

نامدار و خاتم مهر سلیمانی بدست / آسمان جاه و دولت کامران و کامگار

یافته جسم و سرش از دست خیاط ازل / جامه مهر و مروت افسر عز و وقار

راجه وشیت رای کان جود و سر باغ خلد / شد دماغ عالم امکان ز بویش مشکبار

روح دشمن صاف میگوید که قربانت شوم / رویت ماه نو عید است تیغ آبدار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

توتیای چشم نصرت گرد پای لشکرش
چند آهنیت آهنین نشنه از بهمش بچاه
همتش مردانه رستم زاده تعلیم جنگ
چند آبگینی سنگ و یتار تیغ او
مسندهٔ رین حشمت را زذاتش رونقی
گوهر مدح و ثنا آورده ام در سلک نظم
نغمه تحسین سراید زهره از چرخ سوم
منکه باشم تا کند تحسین کسی بر طبع من
باخموشی ساز هر انیک بگو حرف دعا
تا که یا رب باشد از داد و دهش زیب جهان
رونق دیوان جاهش دائما از داد باد
وله نگارا بی تو خوش مارا نه هرگز بوستان آمد
امید بخت میدارم که گردد مهربان یار رحم
بهاران عهد بستی ساعت ناز بشکستی
اگر از زلف مشک آگین گره در باغ بکشایی
وله فصل بهار آمد و او درکنار نیست
نه اهرابه تیغ و لاست بکن دگار
بربستر فراق طپید هر صبح و شام
وله شباب رفت و بدل عشق دلبران باقی
خزان چه کرد به گلشن بیا تماشا کن
نه گل بشاخ بماند و نه عندلیب بباغ
هزار کاخ به سیلاب رفت صد دفتر
هزار درد کشیدی تو هر دو ره عشق
وله دایم بر خت خوب رخسار نماند
بنشین به گلستان و بزن باده گلگون

خاک نقش پای او گلگونه روی بهار
تیر تیزش کور سازد دیدهٔ اسفندیار
می شمارد سام را صمصام طفل بی سواد
حلم یک بار گران باشد بفرق کوهسار
قصر جود و داد را از دست او نقش و نگار
لب گشاید خامه ام بر جوش عمان باربار
آفرین پیر فلک گوید به نظم آبدار
این بود فیض ثنای آن امیر نامدار
از ادب ای خامه ام بر گیر راه اختصار
تا که از ظلم و ستم گردد دل عالم فگار
حرف جور از دفتر اقبال باشد برکنار
نه چشم خواب بر آید نه جانم را توان آمد
در آید از در هم جانان امید کامران آمد
کنون چشم وفا از تو چسان ای مهربان آمد
معطر بوستان گردد هوا عنبرفشان آمد
دردا که خاطرم به شکیب و قرار نیست
این خاطر جنون زده در اختیار نیست
حاشا که بی تو خاطر او را قرار نیست
گذشت عهد گل و شوق گلستان باقی
که نیست از گل و بلبل نشان باقی
بماند شکوه ز صیاد و باغبان باقی
مگر بماند سخن از سخنوران باقی
هنوز هست تمنای مه رخان باقی
این جنس گران ارز ببازار نماند
کین عهد گل و موسم گلزار نماند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وله
چشم میگون قد موزون رخ زیبا داری — چشم بد دور عجب حسن دلارا داری
نقد دل برده و هم صبر و قرار دل ما — جان کنون از من بیدل چه تمنا داری

وله
وقت عیش و طرب و گردش جام است امروز — بزم بی باده اگر هست حرام است امروز
تا توانی بطرب کوش و بده داد نشاط — مهربان یار و می کهنه بجام است امروز
نخل سرسبز و هوا خورم و گل خنده زنان — در چمن جلوه بکمن لطف تمام است امروز

وله
دیده مشتاق است بهر دید دیدار ترا — گوش میخواهد شنیدن نغز گفتار ترا
حسن روی گلرخان و رنگ گل بوستان — مینهد یادی بهر کس صنعت کار ترا
منعم است از جور گردون هر اسیر دام عشق — فکر آزادی نباشد یک گرفتار ترا
مهوشا تا سر غریق بحر عصیان بوده است — تکیه بر لطف تو باشد این گنهگار ترا

وله
هزار شکر که آن ماه مهربان گردید — فلک بکام و معین گردش جهان گردید
چنان بدوش من افتاد بار کوه فراق — که تیر قامت ما صورت کمان گردید

وله
گه ترا نامهربان گه مهربان گویم ترا — در محبت هرچه آید بر زبان گویم ترا
قصهٔ درد فراقت شرح کردن مشکل است — لیک خواهم شمهٔ زان داستان گویم ترا
عالمی گوید ترا جان یک جهان گوید مسیح — بهتر آن ام که عمر جاودان گویم ترا
وای نافهمی که امیدی به لطفت بسته ام — باهمه نامهربانی مهربان گویم ترا
مهر بر روی سخن بستی دو صد رنگ طلسم — جا می آن دارد کنون جادو بیان گویم ترا

ذکر ملاقات نگارنده این شگرفنامه با راے درگا پرشاد رئیس اعظم عظیم آباد پٹنه

بر مطالعه کنندگان این اوراق و شایقان اخبار بلاد و آفاق نهفته نماند که نگارنده این شگرف نامه یاری و آشتی مهربان دوستی مجسم اخلاق و احسان موسوم به راے درگا پرشاد وارث ریاست و دولت مهاراجه رام نرائن ناظم صوبهٔ بهار و عظیم آباد که اگر شمهٔ از محامد و اوصافش برنگارم کتابی ترتیب شود و اگر برخی از مهر و اشفاقش برگذارم دفترے گردد حیف که درین سال بعد جلال بحالت عیش شباب رخت زندگانی ازین جهان فانی بعالم جاودانی بست و داعی اجل را لبیک اجابت گفت چگویم که این حادثهٔ پرانده با من چه ساخت و خاطرم را حیران و تنگنا آشفتگی و پژمردگی انداخت ع ستیزه گر فلکا از جفا و جور تو داد ز نفاق پیشه سپهر از کفایت فریاد

CC-0. Agamnigam Digital Preseyation Foundation, Chandigarh

مرا بگوش رسانیدی از جفا حرفے ٭ که رفت تا ابدم حرف عافیت برباد ٭ از اتفاقات آنکه پیش ازین بسه ماه از غایت تقاضای شوق خاطرهای طرفین نوبت دیدن جانبین بمقام بنارس رسیده بود گویا کارکنان قضا و قدر همان دیدرا دید آخری قرار داده بودند ٭ حیف در چشم زدن صحبت یار آخر شد ٭ روی گل سیر ندیدیم بهار آخر شد ٭ چنانچه چند ابیات مثنوی مشتمل بر حالات ملاقات یکدگر و هم در تاریخ وفات آن مرحوم از نتائج افکار خود درین شگرف نامه میگذارم

مثنوی

دلم امروز کلفت آشنائیست ٭ ز جور این فلک حسرت فزائیست
ز دل طوفان حسرتها زند جوش ٭ سخن از غم شود بر لب فراموش
ایاغ شادمانی وقف سنگست ٭ جهان بر عیش و عشرت سخت تنگست
جگر خون میشود از شدت غم ٭ به کنج دل بود مادای ماتم
ندانی کین غم از بهر که باشد ٭ نمک بر زخمها درد که باشد
بگویم باعث این غم مرا کیست ٭ بعالم اینهمه شور از پی چیست
که در شهر عظیم آباد مشهور ٭ که بوده است از حیا و خلق معمور
مرا بوده شفیقے نوجوانے ٭ ملایک سیرت و شیرین بیانے
سخی و باذل و عالی تبارے ٭ بصدر جاه و دولت ذی وقارے
رئیسی بیمثال این زمانه ٭ بعالم در نکونامے یگانه
محبت در دلش چون کیف با مُل ٭ مروت کاملش چون رنگ با گل
بکار دوستان چستش کمر بود ٭ به نیکی در همه عالم سمر بود
سه مه بگذشت کان والانژادی ٭ فرشته صورت و فرخ نهادے
بمن اظهار کرده شوق دیدار ٭ بسے بنمود استبداد و اصرار
بیا تا یکدگر صحبت گزینیم ٭ گلے از گلشن دیدار چینیم
مرا هم شوق دیدارش بیفزود ٭ تمنا جلوه هاے خویش بنمود
نمانده طاقت صبر و قرارے ٭ فتاد از شوق در دلها شرارے
بهر دو سمت خوش شور و شغف بود ٭ تمنا نقد صبر از دست بربود
چو افزون گشت شوق هر دو مضطر ٭ بنارس جائے جلسه شد مقرر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

درین گفت وشنودن درمیانه
شگفتی بود یکتاسنے زمانه

بنام پاک جے گوپال مشهور
زخوبیها بصد اوصاف معمور

مخاطب با مهاراجه بهادر
ز دریاے محبت بے بها دُر

به شیو پردهان هم مشهور آفاق
مفرز از صفاتِ مهر و اخلاق

ز سلطان اوده اعزازها یافت
بعالم اختر تابنده اش تافت

ندیدم اینچنین مرد وفادار
نکو راے و نکو حال و نکوکار

ز لطفِ خاص واز مهر فراوان
ز کلکته خود آمد او شتابان

گرفته با خود آن یار نکو را
متاع مهر و جان آبرو را

نه جان آبرو بل جان جانها
چراغ خانمان عز و شانها

فروغ دودمانِ عز و اقبال
جوان بخت و جوان دولت جوان سال

گُلِ بشگفته باغ نکوئے
بهار بوستانِ تازه روئے

سرور خاطر دلهاے ناشاد
که نامش بود از درگاه پرشاد

مخاطب از خطاب رای بوده
ز رای پاک عز و شان فزوده

عنان گسسته آمد از ره شوق
بسوے خطه کاشی بصد ذوق

مرا از تار برقے کرد آگاه
که اینک آمدم با عزم دلخواه

چو بشنیدم نوید آمد او
مرا از شادی آمد رنگ بر رو

همانـدم عزم رفتن ساز کردم
درے از عیش بر خود باز کردم

ز فرط شادمانی جوش در دل
پی فائز شدن هر گام عاجل

گزیدم چند مردم را بهمراه
ز اهل خدمت وجمع هواخواه

بگردون بخارے برنشستم
نسیم آسا سبک از ره گذشتم

رسیدم اندران مصر نو آئین
دلم شد تازه زان گلزار رنگین

ز لطف یکدگر دل شاد گشتیم
بقصر خوشدلے آباد گشتیم

ندانم حدِ فرحت تا کجا بود
که از خنده لبم بر لب نیاسود

نه چشم از دیدن شان سیر مے شد
نه مژگانم ز بالا زیر مے شد

ز جوش عیش و فرط شادمانے
همین خواندیم این ابیات جامی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

چه خوش بی روزی و خرم روزگاری
که یاری برخورد از وصل یاری

بر افروزد چه داغ آشنائی
رهائی یابد از درد جدائی

چو شب شد ساز عیش و سور کردند
دل احباب را مسرور کردند

طلب کردند خوبانِ جفا ساز
همه عشوه همه غمزه همه ناز

همه غارتگر کالای ایمان
همه برهم زنِ نقدِ دل و جان

همه نسرین بدن گلگون قبایان
همه جان پرور و رنگین ادایان

همه آشوب خاطرهای یاران
همه بیدادگر بیداد سامان

همه شوخ و همه طرار و عیار
جفا جوی و جفا ساز و جفاکار

چو ساز عیش و عشرت ساز کردند
سرود و نغمه آغاز کردند

نواهای نوی از سر کشیدند
تو گوئی جان بقالب ها دمیدند

غرض تا نصف شب لطفی عجب بود
کلام عیش و گفتار طرب بود

سه روز و چار شب بودیم باهم
بروی یکدگر شادان و خرم

بجا هرگز زیکدیگر نگشتیم
بایوانِ طرب بیغم نشستیم

چو وقت رخصتِ یاران در آمد
زلب شور و ز دل افغان بر آمد

عجب حسرت بدلها بود پیدا
جگر پر درد و خاطر ناشکیبا

باخر یکدگر پیمان نمودیم
ز پیمانِ الفتی نو بر فزودیم

که تا بنیان این مهر و محبت
بود قایم بدنیا تا قیامت

بدین مضمون وثیقت گشت تحریر
بدلها زور الفت کرد تاثیر

وداع یکدگر کردیم زان پس
نبوده غیر حسرت در میان کس

شده همراه حسرت های دوری
نمانده در دلم نقدِ صبوری

رسیدم در مکان در عرض شش ماس
بصد حسرت بصد افسوس صد یاس

هنوز انحال را نگذشت سه ماه
که آن والا نژاد و آسمان جاه

ز دنیا قطع کرده مهر و الفت
خرامیده ز عالم سوی جنت

دریغا و دریغا و دریغا
که افتاد آن نهالِ تازه از پا

دریغا کانچنان شمع منور
خموشید از گزندِ باد صرصر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دریغا کانچنان طاؤس طناز   زگلزار جهان نمود پرواز
دریغا کانچنان خورشید تابان   بیکدم گشت زیر ابر پنهان
دریغا بلبل سنجیده گفتار   بدام مرگ گردیده گرفتار
دریغا کانچنان رعنا جوانے   ز دنیا رفت در اندک زمانی
کدام آن دل کزین غم خون نگردید   کدامی جان کزان محزون نگردید
که باشد در جهان بے ماتم او   که باشد خالی از درد غم او
دل عالم ازین ماتم چو خون است   چگویم حال خویشان را که چون است
یکی زانها منم زار از غم او   گریبان چاک چاک از ماتم او
گهی یاد آیدم مهر و وفایش   گهی خوئے خوش و فرح لقایش
گهی لطفش که بیرون از بیان بود   گهی خلقش که بر عالم عیان بود
ملی این نوبهار زندگانے   نباشد ایمن از باد خزانی
درین گلشن بسے گلها شگفتند   که آخر از خزان پامال گشتند
بیک پهلو جهان را نیست آرام   بود ظاهر گہے صبح و گہے شام
همه فانی است اوضاع زمانه   نماند در جهان کس جاودانه
همه بود جهان نابود باشد   اگر باشد خدا موجود باشد
دلا بس کن حدیث درد تا چند   دهن را از سخن گفتن فرو بند
بتاریخ وفاتش فکر بنما   که باشد سال هجری زان هویدا
زروی حسرت و صد غم و رنج   بمیزان خرد تاریخ بر سنج

اشعارے چند از مثنوی مهر تابان که راقم در قصهٔ عشق چندر و بلبه تصنیف کرده منتخبا بجهت تفریح طبع شائقین درین شگرفنامه میگذارد

قدرت کردگار ہے خامہ   سب کا مطلب نگار ہے خامہ
کیا چلے کوئی کام اسکے بغیر   ہے ازل سے یہ کاتب شر و خیر
اسکی تعریف جو لکھون کم ہے   اسکی مٹھی مین سارا عالم ہے
بے ہنر نفع بے ضرر بہبود   بسر و چشم کام کو موجود
کیا تکلف ہے صبح ہو یا شام   جب کہو مستعد بہ شکل غلام

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اسکا برتر ہے آفتاب سے نام
اُس مدارج پہ خشوع و خضوع
دم اطاعت ازل سے بھرتا ہے
جھک کے چلنا یہ اسکی خلقت ہے
پھر نہ کیون مرتبہ ہو اسکا بلند
اسکا سکہ ازل سے جاری ہے
بے تکلف ہو ہو وہ ہوا
نہ نقصان ہو یار کا نہ سود
یہ ہے دیوان صدر لم یزلی
دفتر دو جہان لکھا یکدست
لکھدیا سب موافق تحریر
واہ کیا انصرام اسنے کیا
یکہ تاز زمانہ بے غل و غش
صورت باد پا روان ہر دم
خانۂ زین پہ پیر ہو کہ جوان
کاتب سرنوشت روز ازل
حق نگر حق پسند حق آگاہ
یہ شمایل یہ قد یہ جسم حقیر
جنکے سر آسمان سے اونچے ہین
فخر دارا و رشک جم ہے یہ
یہ ہی فرمانرواے ہفت اقلیم
زیب عالم ہے جسقدر خلقت
جزو کل ہین اسی کے حلقہ بگوش
لوگ لیتے ہین اسکو ہاتھون ہاتھ
ہے یہ نیروے پنجۂ سلطان

لوح محفوظ ہے اسی کا مقام
کس سے ہوگا بیان اسکا وقوع
سجدہ ہر ہر قدم پہ کرتا ہے
سالک جادۂ طریقت ہے
عاجزی دل سے ہے خدا کو پسند
واہ کیا اس پہ فضل باری ہے
جو کچھ اسکی زبان سے نکلا
دستخط اسکے ہر جگہ موجود
کہنہ مشق آگہ خفی و جلی
تا ابد ز ابتداے روز الست
غیر تو کیا کیا نہ پاس عزیز
دل سے مالک کا کام اسنے کیا
کچھ عجب ڈھنگ کی ہے اسکی روش
کہین پہوئی کسی جگہ پہ قدم
پھیرے چاہے جسطرف کو عنان
خائف فرمان پذیر عز و جل
کاتب لا الہ الا اللہ
ہے انہین دست و پایہ عالمگیر
سب وہ اسکے قدم کے نیچے ہین
صاحب السیف والقلم ہے یہ
سب نے اس بات کو کیا تسلیم
دائرے ہین ہین اسکے نقطہ صفت
مقر اس بات کے ہین سب ذی ہوش
مثل در لاکھ آبرو کے ساتھ
دست بستہ جہان کے خرد و کلان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

خشک و تر جو جہان کے اندر ہے
کب قلمرو سے اسکے باہر ہے

اسنے ایسا ہی مرتبہ پایا
والقلم اسکی شان مین آیا

رونقِ بزمِ شش جہات ہی یہ
مرکزِ کافِ کائنات ہے یہ

بے زبان مظہرِ کلامِ حق
کاتبِ نص و آیۂ مطلق

کچھ عجب صنعتِ خدا ہی یہ
لائقِ مدحت و ثنا ہے یہ

پیشدستِ زبان و محرمِ راز
مثلِ عیسیٰ ہر ایک کا دمساز

اِس سے آگاہ ہے ہر ایک بشر
سارا عالم ہے اسکا دستِ نگر

صورتِ خضر رہنما ہے یہ
کس زبان سے لکھون کہ کیا ہی یہ

رات دن صبح و شام گرمِ سفر
دل کا ہمراز ہاتھ کا رہبر

بارک اللہ بے خیالِ سود
ہادیِ راہِ منزلِ مقصود

ہمہ تن مالکِ سیاہ و سفید
کاشفِ قفلِ بابِ گنجِ امید

اِسکی تعریف مین زبان ہی لال
ایک شمہ لکھون یہ کیا ہے مجال

اے زہے لوح و کاغذِ سادہ
یہ مُصلّےٰ ہے اور وہ سجادہ

عرض کرتا ہے اے کریم و رحیم
تا ابد مین رہون اسی پہ مقیم

لغزپا ہو نہ تا زمان تمام
پئے آلِ نبی علیہ سلام

دھیان آیا جو یہ دمِ تالیف
کچھ حروفِ قلم کی لکھ توصیف

صنعتون سے ہی یہ بھی اک صنعت
ظاہرا اسمین ہے بڑی دقت

کچھ اگر ہو خدا کا فضل شریک
یہ بھی مشکل نہین ترے نزدیک

متردد ہوا جو مین ناگاہ
خامہ خود بول اُٹھا کہ بسم اللہ

ہین جو لفظِ قلم مین تین حرف
اُنسے پیدا ہین مدعائے شگرف

قاف پہلے ہے درمیان مین لام
میم پر ہو گیا یہ لفظ تمام

قاف ہی ابتدائے قدرتِ حق
افسرِ قبلہ بھی برَبِّ فلق

سرِ قرآن ہے اور دلِ یعقوب
قوتِ روحِ خلق و فرحِ قلوب

مختصر یہ ہے از رہِ انصاف
کہ یہ قادر ہے قاف سے تا قاف

بعد اسکے ہے حرفِ اوسط لام
قائم اس لام سے ہوا اسلام

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اسکے اوصاف مین جسے ہو کلام — ایسے لا ظلم کو ہے میرا سلام
اور آخر مین ہو جو اسکے ہیم — اسمین بھی فکر کی بعقل سلیم
تاج مہ طرہ ہر معراج — جملہ مردم کا اعتدال مزاج
سر مریم ہے روح سرمدین — ہے مکرر یہی محمد مین
جبکہ تمہید ہو چکی یہ تمام — تب کہا مین نے اے بلند مقام
سر الطاف وپاے احسان سے — کر قدم رنجہ تو قلمدان سے
سب کی تائید کام ہے تیرا — ربع مسکون مین نام ہے تیرا
کچھ تو میرے بھی باب مین تکلیف — کہ بہت یہ مقدمہ ہے خفیف
نظم تازہ کا کچھ ارادہ ہے — فکر اس بات مین زیادہ ہے
کیجیے ایک مثنوی تالیف — جسمین پہلے خدا کی ہو تعریف
بعد پھر آؤن بر سر مطلب — کہ سر دست ایک یہی ہے طلب
اس گلستان کا باغبان تو ہے — باعث نظم بوستان تو ہے
تجھ سے سرسبز ہے ریاض کلام — ابتدا سے یہی ہے تیرا کام
رونق گلشن سخن تو ہے — رنگ افزاے ہر چمن تو ہے
کر توجہ کچھ ایسی مشفق من — ہو یہ سرسبز داستان کہن
مجھ پہ کیا حصر ہے برب صمد — کسکو ہو کچھ نہین ہے تجھ سے مدد
لا عروس بہار کی فی الفور — تا ہون انمین بھی سب دلہن کے طور
ہر چمن مین ہون قسم قسم کے پھول — ناظرین جائین چار باغ کو بھول
کہین نسرین کسی جگہ پہ گلاب — گل خورشید جس سے ہو آب آب
ہون نئے رنگ کے گل مضمون — جنکو رضوان ہو دیکھکر مفتون
نخل نادر ہون عمدہ گل بوٹے — دیکھنے کو زمانہ آ ٹوٹے
جب یہ ہو جاوین سر بسر طیار — تب سر دست اے خجستہ شعار
باندھ گلدستہ ثناے احد — کہ وہ ہے لم یلد و لم یولد
بے سر اشتباہ و بے تشکیک — کوئی اسکا نہین سہیم و شریک
وہ رہیگا ازل سے تا بہ ابد — اس پہ یعنی سند ہے بہر سند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

گلشن ہر اک شے تازہ ہے
روئے خوبان پر اُس سے غازہ ہے

حسن معشوق کو ہے ناز اُس سے
دل عاشق کو ہے نیاز اُس سے

گل پہ بلبل کو کر دیا مفتون
کیا لیلی پہ قیس کو مجنون

دیکھو جس جا وہ جلوہ آرا ہے
اسکی قدرت کا سب تماشا ہے

بے سر و پا کا دستگیر ہے وہ
رازق و راحم و قدیر ہے وہ

دیر و کعبے کا مدعا ہے وہی
دین و دنیا کی ابتدا ہے وہی

نگہ لطف سے ہر آئینہ
فلس ماہی ہو شکل آئینہ

گر نسیم کرم کو آئے جوش
شجر خار دار ہو گل پوش

حمد اُسکی ہے رونق ہر فن
ہے یہی پہلے نرو بان سخن

حمد کرتے ہین اُسکی ہفت فلک
انجم و مہر و ماہ و حور و ملک

بحر جود و بہا سے دُرِّ یتیم
آبرو بخش کوثر و تسنیم

سامع عذر عذر خواہ ہے وہ
وحدہٗ لاشریک لہٗ ہے وہ

حشر کے روز جب پھنکیگا صور
ہونگے زندہ تمام اہل قبور

مدتون کے گڑے ہوئے مُردے
یون اُٹھین گے کہ جسطرح زندے

زور بازو و جرأت رفتار
چشم بینا و طاقت گفتار

جامۂ جسم پر کفن اُجلا
خاک تک کا کہین نہین دھبا

گرد سے بال بھی نہین میلے
جسطرح مان کے پیٹ سے نکلے

اے توانا ہے تیری قدرت
ہان سراپا ہے عقل کو حیرت

ایک دم مین جلادیا فی الفور
جسم تازہ عطا کیا فی الفور

اس گھڑی تک ز خلقت آدم
روز بنتی ہین صورتین بیہم

ہے یہ نیرنگ صنعت ازلی
ایک شکل ایک سے نہین ملتی

طفل ہوتے ہین جو عیان توام
وہ بھی یکسان نہین خدا کی قسم

مقر اس پر تمام عالم ہے
تیری تعریف جو لکھے کم ہے

یون فلک پر ہین انجم باتمکین
زیب خاتم ہون جسطرح سے نگین

جو ہین ثابت اُنھین نہین گردش
جو ہین گردندہ وہ ہین صرف روش

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اپنی اپنی جگہ ہیں سب سیار ایک کو ایک سے نہین ہے نیاز
سب رہینگے یونہیں قیامت تک تا قیام زمان و سقف فلک
نور بار جہان ہے مشعل ماہ روشنی بخش چشم و نور نگاہ
کیا خدا نے دیا ہے صنعت نور جس سے ہوتا ہے چشم دل کو سرور
صاف روشن ہی اُس سے صحن فلک تازمین اسکے نور کی ہے چمک
کچھ عجب صنعت خدا سے یہہ لائق دید ماجرا ہے یہہ
شام سے تا بہ صبح جلوہ کنان ہر جگہ ہے جہان تلک ہی جہان
ہے یہی آفتاب کی صورت صاف روشن ہے پرتو قدرت
شرق سے غرب تک روان ہر روز جو کہ اول مین تھا وہی ہی ہنوز
کیا کرے انکشاف اِسکا بشر جسکے رخ پر ٹھہر سکے نہ نظر
ہر مُبصر کے عقل و ہوش ہین گم کیا کہین جز سکوت ہم اور تم
باخشوع و خضوع وقت سحر مرغ تسبیح خوان درختون پر
کہین کرتی ہے فاختہ کو کو اور کوئی لا الہ الا ہُو
شغل حق سرّہٗ ہے قمری کا اور کہین عندلیب نغمہ سرا
ذکر ہُو سیکا اُسیکی ہے تسبیح لب ہر مرغ پر بہ لحن فصیح
عشق گلشن نہ الفت گل ہے دل سے شیدا اُسی پہ بُلبُل ہے
ملتمس ہین نہال ہو کے درخت تو نے ہمکو عطا کیا وہ رخت
کہ گریبان سے لیکے تا دامن ہی جناب خضر کا پیراہن
تو نے سرسبز کر دیا ہمکو جو نہ دنیا تھا وہ دیا ہمکو
برگ ناطق ہون گر بشکل زبان حمد تیری نہ ہو سکے یزدان
کب ہے چارہ سواے خاموشی عبد کو چاہیے نہ حق پوشی
گل گلشن بھی تجھسے ہین مفتون پیرہن چاک صورت مجنون
خبر اپنی نہ ہے بدن کا ہوش اور اگر ہین تو ہین سراپا گوش
کہ بھرے کان مین ہوا تیری بلبلین جب کرین ثنا تیری
اشک آنکھون مین ہی بھرے شبنم مین ہون یک قطرہ تو ہی بحر کرم

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

چشم گل مین ہو آبرو میری
پر اعانت کرے جو تو میری

تیری رحمت سے کامیاب ہون
یا وہ ساغر گلاب رہون

نہ کبھی باغ سے ہون آوارہ
رہون نرگس کی آنکھ کا تارا

اور یہ ہے مدعاے بلبل زار
اے کشائندۂ درِ ہر کار

تو ہے فریادرس غریبون کا
حکمت آموز ہے طبیبون کا

ہون مین بیمار بڑھ کے نرگس سے
عرض تیرے سوا کرون کس سے

وقت مشکل ہی دادرس تو ہے
ناکسان جہان کا کس تو ہے

کوئی سنتا نہین غریب کی آہ
جز ترے کوئی اے میرے اللہ

تو ہے غفار مین ہون سینہ فگار
لاابالی ہے تیری ہی سرکار

حامی گل میری حمایت کر
مرہم زخم دل عنایت کر

قرص روئین کی طرح نالان ہون
شکل بلبل بہت پریشان ہون

ہے یہی وقت دستگیری کا
داغ غنچہ دل کو ہے اسیری کا

حسن پر فصل گل شباب بہار
زلف سنبل کا سر بسر ہے نکھار

یہ سبق ہے زبان زد سوسن
آؤ رندو ہے باغ پر جوبن

پھر بھلا موسم بہار کہان
پھر یہ گلشن ہین آبشار کہان

موسم گل بہت غنیمت ہے
چار دن یہ چمن مین صحبت ہے

سیکشو اسکو مغتنم جانو
میرا کہنا بہ گوش دل مانو

گل کے دن تم کہان بہار کہان
آج دل کے نکال لو ارمان

الغرض جملہ ساکنان چمن
صرف عشرت ہین بے ملال و محن

ہین فقط ایک مشت پر نالان
میرے رونے پر گل بھی ہین خندان

غم سے ہون دلگرفتہ غنچہ صفت
ایسے موسم مین مورد الفت

کوئی سنتا نہین فغان میری
کہہ دو رب دو جہان میری

روز رہتا ہے تاک مین صیاد
جان کب تک بچائے یہ ناشاد

باغ جوبن پہ اور یہ جوش بہار
سو طرح سے عروس گل کا سنگار

دل مین صیاد کی طرف سے باک
آشیانے کی باغبان کو تاک

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

شکل تصویر مین ہون سکتے مین — کیا میری جان ہے دو عالم مین
مثل گل بوستان کی پیدائش — روز میلاد سے ہی یہ خواہش
آنکھ کھولتی ہی شکل گل دیکھون — مر بھی جاؤن تو بوستان مین ہون
باغبان کو عبث بغاوت ہے — صفت صیاد کو رقابت ہے
ہو اُسے فکر خانہ بربادی — غرض اُسکی قفس کی آبادی
دو یہین دلسیار ہین دشمن — دشمن خانہ ایک ایک رہزن
اِنکے ہاتھون سے دے امان مجھکو — جلد خلاق دو جہان مجھکو
تو نے گلزار کی خلیل پہ نار — خلت خاص کو کیا اظہار
سارے انگارے بن گئے اولے — برف سے سرد ہو گئے شعلے
تو نے جس وقت کی کلیم کی عون — نیل مین غرق ہو گیا فرعون
غرق سے ایک کو ملی نہ مفر — طعمۂ ماہیان ہوا لشکر
استخوانون کا بھی پتہ نہ لگا — قہر سے تیرے تا بہ تحت ثرے
دفعتًا غرق جب ہوا وہ غول — تب گیا دعوی خدائی بھول
ایک تختہ پہ جب بہا شدّاد — رحمت خاص سے ہوئی امداد
کوئی اُس دم شریک حال نہ تھا — غیر غرقہ کوئی مآل نہ تھا
کون دیتا یہ آبرو اوسکو — امن دیتا اگر نہ تو اوسکو
یہ بھی ادنی ہے تیرا لطف وکرم — کیا تعمیر اُسنے باغ ارم
جان دی کر سکے ہمسری تیری — توبہ توبہ برابری تیری
تو ہی قادر تو ہی توانا ہے — سارے عالم نے تجھکو مانا ہے
یونہین کتنون کو تو نے شاد کیا — نامرادون کو بامراد کیا
ہے محیط جہان عطا تیری — کیا کوئی کر سکے ثنا تیری
ہو تمام اس پہ بھی نہ تیری ثنا — ارض کاغذ مداد ہو دریا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دفتر پنجم بوستان اوده

یزدان بی نیاز را فراوان ستایش و خداوند بی انباز را هزاران هزار نیایش که زبانم را قوت گذارش و خامه ام را نیروے نگارش بخشید اندیشه های باطل از فراز خاطرم براندا خت و گلزار دلم را از گلهای زنگارنگ سخن برانباشت من و خدای عزوجل که جز سودای سخن هوای در سر ندارم و بخدای توانا سوگند که غیر از ترانهٔ هوش ربای معنی سرودی بگوش نیارم کنارم از گلهای بوقلمون سخن روکش عذار خوبان فرخار است و دماغم از روائح عطر بیز ریاحین معنی رشک طبلهٔ عطار الله الله سخن را چه پایهٔ فراتر داده اند و بارگاه عظمتش را از کجا تا بکجا برافراخته مشامی که از شمایم سخن بوی نشمیده چون دیده ایست که نوری ندارد و گوشی که ترانهٔ معنی نشنیده چون چشمه ایست که آبی نیارد سخن چشمهٔ آبی است که گلشن دل را طراوتی و نضارتی بخشد و سخن جان بخش نسیمی است که غنچهٔ دلها را گل گل بشگفتن آرد واله و شیدایش دوام از شاهد مطلوب همکنار است و مشتاقش مدام از بادهٔ سرور سرشار با آنکه اثر فنا بر همه طاری و حکم قضا بر همه جاری اما سخن را به پیرایهٔ بقا برآراستند و این عروس زیبا را بحلیهٔ استدامت جلوه دادند **نظم** پس از صد سال کس باقی نماند ٭ پیاله بشکند ساقی نماند ٭ نه سر ماند نه خود مال و نی اسپ ٭ نه شوکت ماند و نی مال و حسیب ٭ تاسف بهر مال بی بقا چند ٭ اگر خواهی بقا دل در سخن بند ٭ که معمار بقا مال و بدن نیست ٭ بقا در هیچ چیزی جز سخن نیست ازینجاست که این شوریده زبان ژولیده بیان که به درگار شاد بن راجه وهلیت ای بن راجه پرم دهن زبان زد روزگار است در سر نهاد که جز بصحبت شاهدان سخن

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بدیگرے مالوف نگردد و غیر از زبان ملکی بدیگرے دل نہد ناچار بموافقی این راے صواب اوقات خود را بہ مجالست سخن و موانست این فن بہر نحو صرف کردم وغیر ازین براہے دیگر قدم نزدم تا آنکہ بتالیف وتصنیف تاریخی مبسوط مشتمل بر واقعات سلاطین ہند اتفاق افتاد و باین شغل خطیر اشتغال خاطر دست بہم داد ہنوز دل ازین کار دیا ازین ہنجار ہنگرفتہ بودم کہ سوداے دیگر بسرم افتاد و خواہش خاطرم بگذارش سوانح بزرگان و وقائع نیاکان شورے وشغفی دریافت ہرچند کہ از مدتی این آرزو در دلم بودی و آتش این تمنا کالای صبرم بسوختی اما از بدنفسی ابناے زمانہ و ناتوان بینی این طائفہ فرومایہ کہ اظہار مفاخر ومعالی نیاکان وتبیان مدارج ومناصب ایشان را سرمایہ خودنمائی شمارند و بخودستائی منسوب سازند خود را باز میداشتم و پا درین وادی خطرناک نمیگذاشتم درین ہنگام کہ این شوق نشاط افزا روز بازارے و ہواے این تمنا را در دماغم گذارے بود ہمان اندیشہ ہا زنجیر پای بیانم وہمین وسوسہ ہا سرمہ زبان گفتارم بود ناگاہ از گورنمنٹ سرکار انگلشیہ بارسال حسب ونسب وکارنامہ ہاے نیاکان فرمانی مد وامر والاے شاہنشاہی بتاکید تعمیل این فرمان نقش پذیر نفاذ گشت شاہد آرزو رخ نمود عروس تمنا بکنار آمد تا بہ تصمیم ارادہ نشستم و بہ تعمیل فرمان این دولت ابد قرین کمر ہمت چست بستم واز نامہ ہاے باستانی واقوال بزرگان گرامی مختصرے ومجملی بلکہ یکے از ہزار واندکے از بسیار بزبان اردو نوشتہ پیشکش بارگاہ این دولت ابد مدت کردم من بعد بجہت نشاط خاطر دوستان و یادگار بہاے نام نامی نیاکان بقالب فارسی درکشیدہ داخل این شکرنامہ نمودم قطعہ

امید کہ این نامہ گرامے گردد — مطبوع جہان بدوستکامے گردد
از یمن قبول ارباب خرد — نامے ماند چنانکہ نامے گردد

آغاز ذکر نیاکان

از دیرگاہ بزرگان این دودمان و نیاکان این خاندان بسرزمین خراسہ ضلع گونڈہ توطن داشتہ داد کامرانی و فراغبالی میدادند و گرامی انفاس بمشاغل دولت و امارت میگذرانیدند ہنگامیکہ حضرت نصیر الدین محمد ہمایون سریرآراے جہانبانی و وسادہ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پیرای دولت و کامرانی شدند رای پورنچند جد دوازدهم این نامه نگار را بسبب واقعه عبرت افزا رتن پانڈے هوای ترک وطن در سر پیچید تا باستواری این عزم بالجزم با بسیاری حشم و خدم در پرگنه سیلک آمد و قطعه زمینی گرفته رخت اقامت انداخت و شارستانی که مانا بهارستانی بود بنام نامی و اسم سامی خود اساس نهاده به پورنپا موسوم فرمود پسرش رای لکهیم چند در عهد معدلت مهد حضرت خدیو گیهان جلال الدین محمد اکبر شاه به داروغگی ڈیوڑهیات پادشاهی بلند پایگی یافت و از والاهمتی بتقریب جشنی فرموده بود بذل و ایثار بر مردم کشور و طوائف انام و خواص و عوام را از زر پاشی مالامال نمود از ان جمله نه من طلای ناب به طائفه براهمه بخشیده خطاب لوٹنیا پانڈے بر گرفت پس از وفات این والاتبار پسرش رای غریب داس بعهد حضرت نور الدین جهانگیر شاه بتوابع نگار چار دانگ هندوستان کارروائی خلائق آمد این یگانه روزگار بسیاری ریاست به پنچهور پسوان که از توابع پرگنه سیلک است فراهم آورده بسا کاخهای دلکشا و نشیمن های دلفریب بنا نهاد و شگفت آنکه هنوز باوجود انقضای دوران و امتداد زمان بیت

از نقش و نگار در و دیوار شکسته
آثار پدیدست صنادید عجم را

فرزندش رای پرمانند که در هوشمندی و کاردانی پایه فراتر داشت به یمن تقرب خدمت حضرت صاحبقران ثانی شاهجهان پادشاه غازی جاگیری به پرگنه متهرا برگرفت و منشورش بر تخته یسی یافت که دران شبیه حضرت صاحبقران ثانی و رای معزی الیه تصویر کرده بودند بصورتیکه آنحضرت کاغذی در دست گرفته بایشان می دهند و مضمون عطای جاگیر بر گوشه آن تحریر است الحق این انموذجی از عطیات ربانی و مواهب سبحانی بود که پادشاهی گیتی پناهی جم اقتداری بایشان کرامت وار رانی فرمود اغلب که در جرائد پیشین و صحائف باستانی از اینچو فرامین شگرف و مناشیر بدیع نشانی نباشد پس از وفات رای پرمانند پورش بشن داس فرزندش و رای بکرم سین و خلفش رای ڈالچند یکی پس از دیگری بمناصب و جاگیر کارروای دولت ماندند چون نوبت به رای لکهمن لال رسید از گردشهای این سپهر دوار و بوقلمونی زمانه ناهنجار نادر شاه قهرمان ایران که پادشاه غداری و قهاری و در جان ستگری و دل آزاری سفاکی و بیباکی بود چنانچه اهل ایران در شانش گفته اند ع زشتی اعمال ما صورت نادر گرفت بقتل و غارت هندوستان متوجه گردید و بعد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جنگ پانی پت مظفر و منصور بمستقر الخلافت دہلی رسیده قتل عظیم کرد و سی ہزار کس از صغیر و کبیر برنا و پیر طعمهٔ تیغ بیدریغش گردیدند دران وقت از سکناے دہلی آنانکه درین طوفان جانستان جان بسلامت برده بودند ولی دو نیم و خاطرے پر از امید و بیم داشتند راے لکھمن لال نیز خایف و مغلوب ہراس بود و عزیمت ترک دہلی مصمم ساخته بود مقارن انیحال بنیان ابو النصر مجاہد الدین احمد شاه ہندوستان و نواب وزیر الممالک منصور علیخان بہادر صفدر جنگ باغوای عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ صحبت بہمزه گردید معاناۂ طوالت کشید ہنگامهٔ زد و خورد گرم و صدای گیر و دار بلند گشت درین آشوب بسیاری جانها بباد و خانمانها تباه رفتند آبی نبود که این آتش جهانسوز را بر نشاند و سیلابے نبود که بناے این فتنه را از پا در آرد ازانجا که دانش و فرہنگ را پایه فراتر نهاده و متاع ہوش و خرد را عظمتی دیگر داده اند بنابران نواب وزیر الممالک از عقل خداداد ہمان مصلحت دید که بساط جنگ در نوردیده و ازین صحبت ناسازگار کناره برگزیده بملک اوده مقر حکومت خود عطف عنان فرماید و لواے حکومت بالاستقلال دران سرزمین جنت آئین برافراز د بدین عزیمت درست از میدان جنگ برخاسته و خلعت از بادشاه گرفته رایات عالیات بطرف ملک اوده برافراشت راے لکھمن لال که از پیشتر مورد اشفاق نواب وزیر الممالک بود و از مدتها اراده ترک دہلی در دل داشت سعادت ہمرہے اختیار نمود و به بشاشت خاطر و شگفتگی باطن به اوده آمده رخت اقامت کشود تا حیات بتقرب نواب وزیر الممالک بکمال عزت بسر برد او سه پسر داشت راے کنور سین - راے ہیم چند - راے سیوک رام - از - راے ہیم چند - راے جیسکه راے قدم بعالم شہود گذاشت و از راے سیوک رام - راجه گوردهن لال - راجه رام دهن - راجه پرم دهن - راجه نراین دهن بوجود آمدند که ذکر این والا پایگاہان برجاے خود خواہد آمد راے کنور سین در عہد وزیر الممالک نواب شجاع الدوله بہادر اسد جنگ به چکله داری سندیله و ملیح آباد بلند پایگی یافت و در قصبهٔ رحیم آباد رخت اقامت انداخته با مر حکومت اشتغال ورزید و بعد چندی عمارتے مختصر در قصبه سندیله تعمیر کرده توطن گزید از انوقت استقامت مستقل بدین قصبه بظهور آمد راے جیسکه راے خلف راے ہیم چند بعمر شانزده سالگی از علوم عقلی و نقلی بهره یافته در عہد وزیر الممالک نواب آصف الدوله محمد یحیی علی خان بہادر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

پیرای دولت و کامرانی شدند رای پورنچند جد دوازدهم این نامه نگار را بسبب واقعه
عبرت افزا رتن پانڈے هوای ترک وطن در سر پیچید تا با استواری این عزم بالجزم با بسیاری
حشم و خدم در پرگنه سیلک آمد و قطعه زمینی گرفته رخت اقامت انداخت و شارستانی
که مانا بهارستانی بود بنام نامی و اسم سامی خود اساس نهاده به پورنیا موسوم فرمود
پسرش رای کهیم چند در عهد معدلت مهد حضرت خدیو گیهان جلال الدین محمد اکبر شاه
به داروغگی ڈیوڑهیات بادشاهی بلند پایگی یافت و از والاهمتی تقریب جگی فرموده ابواب
بذل و ایثار بر مردم کشور و طوائف انام و خواص و عوام را از زر پاشی مالامال نمود از آن
جمله یک من طلای ناب به طائفه براهمه بخشید و خطاب تونیا پانڈے برگرفت پس از وفات
این والا تبار پسرش رای غریب داس بعهد حضرت نور الدین جهانگیر شاه بوقایع نگاری
چار دانگ هندوستان کار روای خلائق آمد این یگانه روزگار بسیارے ریاست به
فتحپور بسوان که از توابع پرگنه سیلک است فراهم آورد و بسا کاخهای دلکشا و نشیمن های
دلفریب بنا نهاد و شگفت آنکه هنوز با وجود انقضای دوران و امتداد زمان بیت

از نقش و نگار در و دیوار شکسته	آثار پدیداست صنادید عجم را

فرزندش رای پرمانند که در هوشمندی و کاردانی پایه فراتر داشت به یمن تقرب خدمت
حضرت صاحبقران ثانی شاهجهان بادشاه غازی جاگیری به پرگنه متهرا برگرفت و
منشورش بر تختهٔ مسی یافت که دران شبیه حضرت صاحبقران ثانی و رای معزی الیه تصویر کرده
بودند بصورتیکه آنحضرت کاغذی در دست گرفته بایشان می دهند و مضمون عطای جاگیر
بر گوشه آن تحریر است الحق این انموذجی از عطیات ربانی و مواهب سبحانی بود که بادشاهی
گیتی پناهی جم اقتداری بایشان کرامت ارزانی فرمود اغلب که در جرائد پیشین و صحائف
باستانی از اینچنین فرامین شگرف و مناشیر بدیع نشانی نباشد پس از وفات رای پرمانند
پورش بشن داس فرزندش و رای بکرم سین و خلفش رای ڈالچند یکی پس از دیگری
بمناصب و جاگیر کار روای دولت ماندند چون نوبت به رای لکهمن لال رسید از گردشهای
این سپهر دوار و بوقلمونی زمانهٔ ناهنجار نادرشاه قهرمان ایران که بادشاه غداری
و قهاری و درجان شکری و دل آزاری سفاکی و بیباکی بود چنانچه اهل ایران در شانش
گفته اند ع زشتی اعمال ما صورت نادر گرفت به قتل و غارت هندوستان متوجه گردید و بعد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جنگ پانی پت مظفر و منصور بمستقر الخلافت دہلی رسیدہ قتل عظیم کردہ ہزار کس از صغیر و کبیر برنا و پیر طعمہ تیغ بیدریغش گردیدند دران وقت از سکنائے دہلی آنانکہ درین طوفان جانستان جان بسلامت بردہ بودند ولی دو نیم و خاطرے پر از امید و بیم داشتند رائے لکھمن لال نیز خائف و مغلوب ہراس بود و عزیمت ترک دہلی مصمم ساختہ بود مقارن اینحال میان ابو النصر مجاہد الدین احمد شاہ ہندوستان و نواب وزیر الممالک منصور علیخان بہادر صفدر جنگ باغوای عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ صحبت بہمزہ گردید معاملہ طوالت کشید ہنگامہ زد و خورد گرم و صدای گیر و دار بلند گشت درین آشوب بسیاری جانہا بباد و خانمانہا تباہ رفتند آبی نبود کہ این آتش جہانسوز را برنشاند و سیلابے نبود کہ بنائے این فتنہ را از پا در آرد از انجا کہ دانش و فرہنگ را پایہ فراتر نہادہ و متاع ہوش و خرد را عظمتی دیگر دادہ اند بنا بران نواب وزیر الممالک از عقل خداداد ہمان مصلحت دید کہ بساط جنگ در نوردیدہ و ازین صحبت ناسازگار کنارہ برگزیدہ بملک اودہ مقر حکومت خود عطف عنان فرماید و لوائے حکومت بالاستقلال دران سرزمین جنت آئین برافرازد بدین عزیمت درست از میدان جنگ برخاستہ و خلعت از بادشاہ گرفتہ رایات عالیات بطرف ملک اودہ برافراشت رائے لکھمن لال کہ از پیشتر مورد اشفاق نواب وزیر الممالک بود و از مدتہا ارادہ ترک دہلی در دل داشت سعادت ہمرہی اختیار نمود و بہ بشاشت خاطر و شگفتگی باطن بہ اودہ آمدہ رخت اقامت کشود تا حیات بتقرب نواب وزیر الممالک بکمال عزت بسر برد او سہ پسر داشت رائی کنور سین - رائے بہیم چند - رائی سیوک رام - از - رائے بہیم چند - رائی جیسکہ رائے قدم بعالم شہود گذاشت و از رائی سیوک رام - راجہ گوردھن لال - راجہ رام دہن - راجہ پرم دہن - راجہ نارائن دہن بوجود آمدند کہ ذکر این والا پایگاہان برجائے خود خواہد آمد رائے کنور سین در عہد وزیر الممالک نواب شجاع الدولہ بہادر اسد جنگ بہ چکلہ داری سندیلہ و ملیح آباد بلند پایگی یافت و در قصبہ رحیم آباد رخت اقامت انداختہ بامر حکومت اشتغال ورزید و بعد چندی عمارتے مختصر در قصبہ سندیلہ تعمیر کردہ توطن گزید از انوقت استقامت متنقل بدین قصبہ بظہور آمد رائے جیسکہ رائے خلف رائے بہیم چند بعمر شانزدہ سالگی از علوم عقلی و نقلی بہرہ یافتہ در عہد وزیر الممالک نواب آصف الدولہ محمد یحیی علی خان بہادر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

هزبر جنگ بو اصلبابی نو نیسی ممالک محروسه بهره اند در تقا ترگردید و درین عهد ریاست
بسیار فراهم آورد و منازل لطیف و قصور دلفریب و ایوانات دلربا و نشیمن های دلکشا و
باغات نزهت افزا در لکهنو و سندیله تعمیر ساخت و سه ریاست علاقجات یکی به مراد آباد و دوم
به باڑی و سوم به سندیله بهم رسانیده دائرهٔ حکومت فراخ تر گردانید همدرین اثنا نواب وزیر الممالک
را روزگار بسر آمد و زمانهٔ غدار بادهٔ اجل بجام حیاتش رهخیت نواب وزیر علیخان [حسب وصیت]
فردوس آرامگاه وساده وزارت برآراست و بمقتضای نشهٔ جوانی و غرور برنائی که
عقل مآل اندیش و نگاه ژرف بین نداشت با ارکان دولت به ستیزه و آویزه روآورده
جهانے را بشورش انداخت کار پردازان سلطنت و اعیان مملکت همزبان و همداستان
شده باستیصال دولتش کمر بستند و نواب گورنر جنرل کشور هند را جهت تنظیم و تنسیق این آشوب
طلبید شدند و تیکه بیت الوزارت لکهنو مخیم سرادقات اقبال نواب گورنر بهادر گردید منتظمان این
دولت محضری بعزل نواب وزیر علیخان نوشته بمهر اصاغر و اکابر مزین ساختند چون
پیش راے جیسکه رای آوردند ایشان از غایت خیرسگالی و حق شناسی از دستخط ابا
نمودند و گفتند که انصاف انمیعنی چگونه پسند که کسے بعزل ولی نعمت کمر بندد و امید نیکی از دنیا
و عقبی بدارد بالجمله نواب معزی الیه در همان هفته از امر حکومت معزول شده بدست حکام
انگریزی اسیر گردید و نواب وزیر الممالک یمین الدوله ناظم الملک سعادت علیخان بهادر
مبارز جنگ برادر خرد نواب آصف الدوله بهادر از بنارس با دولت و اقبال به
لکهنو سعادت نزول فرموده متمکن وساده فرماندهی شد همان روز راے موصوف از وسوسه
اندازی اهل غرض و شعبده پردازی ارباب حسد مغلوب هراس گردیده بطرف بنارس
گریخت و با دلی لرزان و خاطری نژند غربت و کربت اختیار نمود اما انجاکه امر تقدیر بران رفته
بود که او بمعارج دولت و اقبال و مساعد عز و اجلال صعود نماید و جهانے از مائدهٔ فواکهٔ مکارمش
زله ربای نعمت گردد بنابران روزیکه این فرزانه خدیو بجلوس میمنت مانوس بار عام داد از
جمله ارکان دولت ایشان را حاضر نیافته از مقربان دولت می پرسد که راے جیسکه رای
کجاست مهاراجه ٹکیت رای و نواب تفضل حسین خان و سرفراز الدوله که بمخالفت و مخاصمت
کمر بسته بودند بمضامین دروغ و بمضمونی فصیح و بلیغ بیوفائی و بی آزرمی ایشان معروض میداشتند مگر این نمیدانند

چراغے را که ایزد برفروزد		هر آنکو تف زند ریشش به سوزد	

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نازم بر گرانمایگی خرد و والاپایگی دانش این فرزانه خدیو که هرچند منافقان تخریب رای
موصوف زبان ورز بان گشته وقتا در قتا بافته زبان جسارت میکشایند بسبب مزید حسن ظن نواب
وزارت مآب میگردد و در همان دربار عام بزبان اقدس میفرمایند که مرا از کردارهای گذشته
او اصلا تفحص و تعرضی نیست فرمان اشرف بطلب او صادر گردد تا بجمعیت خاطر رسیده بشرف
ملازمت و مشتغل بکار این دولت شود چون این کلمه از زبان اقدس بر آمد بے آزرمان
زبان گفتگو بر بستند و حاسدان بکنج خمول نشستند هنگامهٔ شورش مخالفان بر خموشید و زمانه از
مخاصمت بر آسود تا نوید طلب فرمانرواے عهد در رسید غنچهٔ آرزو بشگفت شام غم را
سحرے بر دمید آب رفته بجو آمد چشم رمد رسیده نورے یافت باخاطرے فراغ و دلے
باغ باغ بقدمبوسی آستان در رسید و بسجود درگاه سربلندی یافت و بنوازش خسروانه
کام دل برگرفت از انجا که نواب وزیر الممالک ازین جماعت موجوده که هر یکے رکن رکین
و پایه هاے اعظم این دولت صولت قرین بودند غبارے بخاطر داشتند بنابران تفضل حسین خان
را بسفارت کلکته رخصت فرمودند و سرفراز الدوله بهادر را چندان در کار و بار مملکت
تنگ گرفتند که او در جزو مدت بعوارض مبتلا گردیده نقد حیات بخازن حقیقی سپرد مهاراجه
ٹکیت رای که باقی ماند او را از خدمت معزول و جائدادش بالتمام ضبط فرمودند و راے
جیسکه رای را که بدیانت و امانت و محرمیت درگاه امتیاز تمام داشت و متواتر عیار سنج
خدمات او شده بودند بشرف اعتبار مخصوص ساخته بمنصب جلیلهٔ دیوانی اعزاز و امتیاز
بخشیدند و بمرحمت سروپاے خاصه قامتش بر آراسته موتمن و مستشار گردانیدند این معامله
شناس روزگار چون عاطفت خسروانی بحال خود چنین دید از کاردانی و خیرسگالی که سجیهٔ
رضیهٔ او بود تمشیت مهمات بکمال تعمق و ژرف نگهی پیش گرفت و از غایت حسن خدمات نواب
وزیر الممالک را شیفتهٔ خود ساخت مقارن انحال ملک اوده و انتربید در میان نواب
وزیر الممالک و سرکار انگریزی از دست راے موصوف انقسام یافت علاقهٔ مراد آباد بوجه
توسل سرکار نواب وزیر و ریاست باڑی بسبب نقصان کثیر از خود بگذاشت و ریاست
سروین بڑا گاؤن را که تا امروز بتحت حکومت است باشتمال دیگر دهات فراهم بخشید و پٹه
استمراری این ریاست بدستخط و مهر نواب وزیر الممالک بدست آورد و تنکار دوازده هزار
روپیه بنام راجه گوردهن لال برادر خود حاصل ساخت و دیگر ریاست ها که بهم رسانید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

واز زر و دولت واسباب شوکت وحشمت هر قدر که فراهم نمود تا چند گویم که شب کوتاه وقصه بسیار است راجه موصوف علاوه دیگر صفات طبع نیز موزون داشت بسیاری شعرای نامی وفصحای گرامی در خدمتش بسلک ملازمت امتیاز داشتند بساکتب بنام نامی او نوشته اند از وست

که این نازنین پیکر ز مصر ناز مے آید
که یوسف در رهش از دیده فرش انداز می آید

از انجا که در پایان عمر راے معزی الیه از حلیه بصارت عاری شده بود بنابران راجه دیاکرشن کائیته سکسینه راکه در دفتر دیوانی بتقلیل وجهی مامور وآثار رشد وکاردانی از جبین او واضح ولائح بود به پیشدستی خود برگزید تا بعد وفات ایشان او بعهده جلیله دیوانی رسید بالجمله چون هنگام وفات رای موصوف فراز آمد فرد متروکه خود از نقد وجنس به تعداد هفت کرور روپیه نوشته بدست فیض الله خان خدمتگار پیش بندگان جناب فرستاد ومعروضداشت که اکنون آفتاب عمر این خانه زاد لب بام است اندیشه ها دارم که پس از من عزیزان واعقابم بمطالبات سرکار ومحاسبات این دولت ابد پایدار در خارستان بلا نیفتند وبعتاب سلطانی که نمونه قهر ربانی است گرفتار نه آیند امید وارم که در حیات این خانه زاد بضبط اثاث البیت فرمان رود وگویند که چون این عرضداشت بحضور نواب وزیر الممالک میرسد از فرط عاطفت وشفقت تاسف میفرمایند وناصیه عرضداشت را بحکم معافی جایداد و وعده پرورش ورثا مزین می سازند تا آنکه راے ممدوح بعد ادراک نوید بخشش وبخشایش داعی اجل را لبیک اجابت گفت بندگان حضرت را از وقوع این واقعه حیرت افزا توزع خاطر دست داد از غایت قدرشناسی دو شتر چوب صندل از کارخانجات بادشاهی مرحمت فرموده عاطفت خسروانی بر سائر مخلصان وبندگان ظاهر فرمودند این واقعه پر اندوه بتاریخ بست وپنجم رجب سنه ۱۲۲۴ هجری بر روے روزآمد بیت

دنیا خرابی است کش عدم تعمیر است
صید اجل است گر جوان ور پیر است

این دانش پژوه خرد پناه به مزاج شناسی وکاردانی ومعامله فهمی پایه فراتر داشت ودر نمک حلالی ودولت خواهی این دولت رقم یکتائی می نگاشت نواب سعادت علیخان که کشورای بادانش وفرهنگ وفرمانروای باهوش وخرد بود همین آثار رشد وکاردانی در دریافته بمدارج اعلی برگزید ونعمتهای شفقت خسروانی اختصاص بخشید هرچند که قاعده مستمر این دولت بضبط جایدادش ساعی بود امابنظر حقوق خدمات ومزید تعهدات همه بگذاشت وبمزید رحم وکرم معاف

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و مرفوع القلم فرمود الحق چندان مورد نوازش و عنایات ولی نعمت بود که اکثر بخلعت های گران بها
سربلندی می یافت و تحائف بوقلمون مخصوص مرحمت گردید از تفضلات و نوازشات خسروانی
مذکور است که در سال جشن کتخدائی مرشدزاده منعقد گردید از غایت کهتر نوازی و عزت بخشی
رای موصوف را بمراسم نوید برادرانه محظوظ عاطفت ساختند او سپاس گذار این موهبت
کبری گردیده بسامان خود پرداخت و بضرورت اشتراک این جشن هوای خریداری
هواداری که در یکی بازارهای بیت الحکومت بتکلف تمام تیار ساخته بودند در سر نهاد
مردمان فرستاده تا بقیمتی طی کرده باهنگ آوردن بودند که درین اثنا مردم مرشدزاده
میرسند و بجبر و تعدی آنرا خرید کرده بدولتخانه می برند اینمعنی بر خاطر ایشان بس گران آمد
غایت ملال درشت بهم داد چون بر تفقدات بندگانحضرت و حسن خدمات خود نازها داشتند
پس بجهت اظهار ملال خود را شریک محفل بهشت مشاکل نساختند نواب وزیر الممالک چون
سبب غیر حاضری ایشان از مقربان دولت بشرح و بسط دریافت فرمود از غایت قدردانی
هوادار مذکور از مرشدزاده منتزع کرده بلاقیمت بایشان کرامت نمود رای موصوف گرانبار
این مرحمت عظمی گردیده بسجود قدسی آستان جبین اخلاص منور کرد و بدعای ترقی عمر و دولت
زبان برکشاد الحق هر کسی را که آقای نعمت و خصوص فرمانروای وقت اینچنین مرحمت و شفقت
فرماید اگر هزار جان داشته باشد فدای راه او سازد و برجای خود است از اینجاست که رای
موصوف خود را در کارهای ولی نعمت همه تن محو کرده بود و بمیامن اینچنین خیر پژوهی و خیرسگالی
اساس دولتش هنوز برجاست و باوجود وزیدن صرصر بلیات تا حال شمع ریاست در ایوان
دولتش روشن و فروزانست امید که از افضال ایزد بیهمال و بمیامن حسن اعمال این خجسته
خصال بنای این دولت و نام نامی آن والاهمت استوار و پایدار بماند بیت

	چه میگفتم و با که پرداختم		کجا بود اشهب کجا تاختم

چون رای مغفور فرزندی نداشت بنابران تمامی اموال متروکه او چه از نقد و جنس و چه
از ریاست و املاک همه بفرزندان رای سیوک رام که برادران عم زاد او بودند
رسید و امر ریاست به راجه گوردهن لال قرار گرفت و خلعت ماتمی از حضور پرنور مرحمت
گشت در سنه ۱۲۲۵ هجری خلعت چکله داری سندیله و ملیح آباد و بانگرمئو و بیرگانون و متوهان و
کاکوری و لکهنو خاص با علم و نقاره مرحمت شد بعهد سلطان ابو المظفر معز الدین

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

غازی الدین حیدر بادشاه اوده از خطاب راجگی نسلاً بعد نسلٍ و نظامت سرکار
خیرآباد مع جیغهٔ مرصع و سپر و شمشیر و نالکی و پالکی و فیل سواری خاص و علم و نقاره محفوف عاطفت
بادشاهی و مشمول نوازش ناتمناهی گشت و راجه پرم دهن جد این نامه نگار به چکله داری
محمدی مفخر و مباهی گردید و راجه نارائن دهن به چکله داری سیتاپور و کهیری گدّهه و اطراف
شمالی و رای گلاب رای به چکله داری بسوان و باڑی سر امتیاز بر افراشت نزدیک
مدید ریاست سروین بڑاگانون و نظامت خیرآباد و محمدی و باڑی و بسوان و سندیله و ملیح آباد
و بیهر گانون و بانگرمئو و موهان و کاکوری و لکهنئو خاص و بیسواڑه و فتح پور و جهانگیرآباد و کرسی
وغیره رونق افزای این دودمان و حیرت بخش دیدهٔ نظارگیان بود شوکت و حشمت این
خاندان تابجای رسید که هنگام سواری دوازده دوازده نقاره اسپی پیشاپیش میزدند
و از کثرت سپاه و فوج بهر سو که میگذشتند گذر مور دشوار بود و بافضال ایزد متعال بهر طرف
که رو می آوردند فتح و نصرت دست بسته باستقبال می شتافت در ملک اوده جای
نماند که دران سرزمین رخش این والا پایگان بجولان نیامد و راجه و زمیندارے
نبود که غاشیهٔ اطاعت بدوش و حلقهٔ اطاعت بگوش نکشید چنانچه در سوانح این نامداران می سراید
ز کهسار شمالی تا لب گنگ ✻ بزیر خاتمش چون موم شد سنگ ✻ در عهد سلطنت
ابوالمنصور ناصر الدین سکندر جاه بادشاه عادل قیصر زمان سلطان عالم
محمد واجد علیشاه بادشاه اوده کنور جمعیت رای خلف راجه گور دهن لال
به چکله داری سانڈی و پالی مفخر و مباهی گردید و در ایام حکومت با سرکشان آن نواح
جنگها کرد و کارنامه ها بجا آورد و راجه فتح چند بن راجه نارائن دهن در همین عهد
دولت به چکله داری بیسواڑه سر امتیاز افراشت اکنون عندلیب خامه از ترانه سنجی
اذکار گفتار دیگر زبان بکام خموشی کشیده باظهار بدائع سوانح جد امجد و پدر والا قدر
بدیعه سرایان ترنمه سراست که راجه پرم دهن جد راقم این سطور یکے از مقربان بساط فیض
مناط بادشاهان اوده بود بهمین تقرب و شایستگی خدمات سر آستان ریاست خاندان را شاداب
تر گردانید و جمیع کارخانجات این دودمان را آب و رنگے دیگر بخشید و در ایام حکومت بسی جا
شمشیر نمایان زد و بجلدوی همچو خدمات متواتر بجلائل تفقدات بادشاهی مخصوص گشت از جمله
کارنامه های او یکی اینست که حضرت قدر قدرت سلیمان جاه نصیر الدین حیدر بادشاه اوده اول

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation. Chandigarh

بلمک یاتهک امرت لال ناظم که او با یکی از راجه های کلان جنگ داشت نامزد فرمودند
این یگانهٔ روزگار با مردان جان سپار و سواران خنجرگذار و آتواب اژدر دهان پا در رکاب
گذاشت و یکو چهاے طولانی خود را بر غنیم برسانید ناظم مذکور از جرأتی که نداشت با وجود رسیدن
راجه موصوف پای استقامت از جا داده قرار بر فرار داد بوالعجب انیجال مردمان این
والاتبار نیز طریق بیوفائی سپردند تا آنکه این نامور با تنی چند در میدان جرأت قدم
همت افشرده و خود را جمع ساخته حمله بر جمعیت غنیم نمود و دست بردی دلیرانه و جبلقشهای
مردانه کرده علم نصرت و فیروزی برافراشت و ازین جرأت و پردلی جهانی را بشگفت زار
حیرت انداخت بظهور این خدمت شایسته و انیکار بایسته مورد انواع مراحم بادشاهی گشت
و ناظم مفرور بعتاب سلطانی در آمده به ادای پنجهزار روپیه جرمانه مجبور گردید در روایت است
که در ابتدای نظامت منور خان راجه نان پاره سر از اطاعت پیچید و با دای خراج
تن باخماض سپرد هر چند بارسال پندنامه ها پنبهٔ غفلت از گوش هوش او بر آوردند و بوسائل
کاردانان لآلی آبدار نصائح بدامن حالش ریختند از انجا که کثرت سپاه و فوج و استحکامی
جاهاے دشوار گذار و فراوانی زر و اسباب دود غرور و استکبار در دماغش رسانیده
پردهٔ بر چشم هوش و خرد او بر انداخته بود بنا بران پذیراے مواعظ دلپذیر و گیراے
سخنان دلاویز نگشت بظهور این بی اعتدالیها این والاجناب از غایت غضب بر آشفته
با افواج جرار و سپاه صف شکن و مبارزان جانفروش و بهادران نبرد آزما و توپخانه هاے
آتش فگن بطرف مسکن راجه مذکور کوس نهضت نواخت و بعد طی منازل و قطع مراحل بدان
دیار پیوسته خیام برافراخت و قلعهٔ راجهٔ مسطور را که مأمن و ملجایش بود و با مردان جان
بناموس داده از پیشتر دران قیام داشت از چهار سو محاصره کرده بتقسیم مورچال و ترتیب افواج
پرداخت و به تضییق محصورین اهتمام بلیغ بکار برد هنوز آتش جدال و قتال باشتعال در نیامده
بود که راجه مذکور از غایت هراس نقد هوش و حواس از دست داده و صورت جانبری
به آئینه حال ندیده به تضرع و زاری در آمد و بوسائل وکلای معتبر سلسله جنبان اطاعت فرمانبری
و آمادهٔ ادای باج و خراج گردید این والاجناب عذرات او را بسمع قبول جا داده بخاطر
نرسیم خوردهٔ او را در وی تشفی و جمعیت بخشید روز دوم راجه مذکور زر خراج همراه گرفته بملازمت رسید
و نذر گذرانیده استدعای عفو زلات نمود این والانها و بخلعت گران ارزش قامتش برآراسته

CC 0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

رخصت داد و خود با فتح و ظفر هند وش کامیابی و هم آغوش کامرانی مراجعت فرمود همچنین
بسا کارنامه ها ازو بر روی عالم مانده که ذکرش بسبب اطناب کلام بگذاشت از ان والاجناب
مستغنی الصفات دو پسر بوجود آمدند یکی راجه مجلس رای که بفضائل گوناگون و صفات
بوقلمون اتصاف داشت و در نزاکت طبع و حدت فهم و دوربینی و هوشمندی رقم یکتائی
می نگاشت دوم راجه دهنپت رای که پدر والاقدر راقم انیحروف است از اوصاف
فضائلش چه بر طرازم چون واسطه فرزندی درمیان است عجب نیست که ناتوان بینان
شیره چشم و هرزه درایان کم آزرم حمل بر مبالغه و تمدیح سازند اما شکر هزار شکر که اوصافش
محتاج تبیین و تفصیل نیست مروت و سیرچشمی و سخاوت و دریادلی و کم خشمی و بسیار مهربانی
و یکرو ئی و یکرنگی و یوسف جمالی و شیرین مقالی و بآن حشمت و شوکت عجز نهادی و بآن همه
اظهار هیچدانی انهمه محامد او روشن تر از آفتاب نصف النهار و عالمگیر تر از نسیم عنبربار
است در عهد حضرت سلطان عالم ابو المنصور ناصر الدین سکندر جاه بادشاه عادل
قیصر زمان محمد واجد علی شاه بادشاه اوده متمکن وسادهٔ ریاست موروثی گردید
و بحصول خلعت گران بها سر برافراخت و دست بذل و کرم بر روی عالم گشاد و از رعایت
و عنایت و شفقت و عاطفت ملازمان و منتسبان و لواحقان و هر که غیر ازان بحضرتش رجوع
آورد کسی را محروم نگذاشت از عادت خاصهٔ او بود که اگر حاجتمندی دست سوال گشادی
و یا از دیباچهٔ احوال کسی حرف احتیاج خواندی او را کامروای خواهش ساختی و در انکشاف
احسانات و اظهار مراعات چنانکه سجیهٔ نامرضیهٔ اهل این روزگار است هرگز راضی نشدی
بلکه در کتمان اسرار و اخفای این راز بغایت کوشیدی خدا شاهد است که اکثر اوقات
این خاکسار را در هنگام انجاح مرام مستمندان از خدمت خود دور فرموده اند تا افشای راز
نگردد و پرده از کارش نیفتد ملازمان و کهتران خود را بغایت عزت فرمودی و اگر صد هزار
خطا ازو بظهور آمدی نظر بران نه انداختی و همه را درگذرانیدی و با هر که یکبار رعایت
فرمودی مدت العمر همان رعایت مرعی داشتی خط شکسته و نستعلیق هر دو خوب نوشتی و در
تحریر مکاتیب بذل فصاحت کردی از غایت عجز و انکسار ملازمان و فرزندان خود را نیز از
الفاظ تعظیمی محروم نداشتی روزی در خدمت فیضدرجت حاضر بودم به یکی از ملازمان تحریر
فرموده پیشم انداختند بدیدنش کلمات درخورشان مکتوب الیه نیافته بکمال جسارت نسبت

نسبت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

هیچو الفاظ چیزی معروض داشتم متبسم شده فرمودند که ازین تحریر شان من چه زبان یافت واز پایهٔ
قدر من چه کاست ع دل بدست آور که حج اکبر ست * از هزاران کعبه یکدل بهتر ست
سکوت کردم و سخت محجوب شدم و عهد نمودم که اگر خدا مرا هم توفیق دهد همین مسلک پیش
گیرم بالجمله از کدام کدام اوصاف او بنگارم هنگامیکه سپاه کینه خواه انگریزی از آقای نعمت
خود برگشت و بجان بکشتن خداوندان و خونریزی ولی نعمتان کمر بست این والاجناب آماده
جان نثاری گردیده خدمات شایسته بجا آورد گروه باغیان که هر طرف بغارت و تاراج
میگشتند بسرکردگی فیروز شاه شاهزادهٔ دهلی در سندیله رسیده امکنه و منازل این والانهاد
را محاصره کردند دروازه ها شکستند اندرون ریختند از اثاث البیت و نقد و جنس هرچه
یافتند دست خوش تاراج کردند پر کاهی نگذاشتند بعد چندی که بهادران فرنگ این قصبه را
بجنگ آوردند و بدلداری بیدلان و غمخواری مصیبت زدگان کمر بستند همه بر شاد حیکله در
خیرآباد که سرگروه باغیان نکبت سرشت بود بجمعیت پنجاه هزار سوار و توپخانهٔ بیشمار متوجه سندیله
شد دران وقت در کمپ انگریزی زیاده از پنج و شش صد پیاده و سوار نبود بنابران اضطراب
بخاطر این بهادران راه یافت درین وقت عیر این والانهاد تمامی امکنه و منازل خود را
که در خوبی و فراخی و استواری ضرب المثل است بدست صاحبان والاشان سپرد تا ایشان
مع فوج ظفر موج داخل گردیده مورچه های محکم بستند و توپهای خرد و بزرگ برجاهای مناسب قائم
کرده جنگ انداختند تا سه چهار روز این گروه نکبت پژوه به لوازم محاصره پرداخت و از
توپ و تفنگ گلوله چون تگرگ می بارید اما با وجود مساعی جمیله ازین حصن حصین خشتی
نه انداختند و بقتل تنفسی دستے نیافتند وازین طرف هژبران بیشهٔ شجاعت و نهنگان دریای
جلادت تفنگی که زدند خطا نکردند انبوهی کثیر و جمعی غفیر از صفوف اعدا بر خاک هلاک افتاد و از
کشته پشته ها شد روز چهارم چند کمپنی گوره های ولایتی چون برق و باد تبدارک و تنبیه این طائفهٔ
مخذول از لکهنو در رسید و ازینطرف محصورین تیغها آخته خود را بیرون انداختند از دو سو
بسوی شورش و یورش رو آورده جماعهٔ اعدا را بشکنجهٔ زد و کشت در کشیدند طرفه رستخیزے
بظهور آمد ناگزیر بدسگالان باوجود جمعیت کثیر تاب جنگ این بهادران نیاورده راه فرار
واد بار پیش گرفتند بهر سو که چشم می افتاد از کشته پشته ها بنظر می آمد و بهر طرف که نگاه میرفت جوی
خون روان و سرها چون گوی غلطان بود بالآخر نسیم فتح و فیروزی بر پرچم رایات سرکار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ابدقرار دزدید و زمانه بادهٔ کامرانی در جام کشید نشاط چهره برافروخت مسرت غازه بررو کشید تیغ در نیام آسود خنجر از کشاکش نجات دید ه زمانه ساز عشرت ساز کرده سرود بیغمی آغاز کرده ـ ابواب مرحمت بادشاهی چون دلهای از باب همت گشاده گردید و هنگامهٔ بخشش و بخشایش از چهار سو بلندی گرفت کار پردازان دولت و پیرایه بندان کارخانهٔ سلطنت خیراندیشان درگاه و جانفروشان بارگاه را بجلدوی جان‌نثاریها بنذر و دولت درگرفتند و بمناصب و جاگیر و خلعت و خطاب باعزاز افزائی درآمدند درین روز مسرت اندوز این والاجناب را نیز بجلدوی خدمات علاوهٔ ریاست قدیم ریاست تهرسوا بعلت بغاوت راجه دهوره‌هره بضبطی درآمده بود نسلاً بعد نسلٍ مرحمت و عنایت فرمودند و خلعت گران‌بها قامتش برآراسته بارگاه قدردانی برافراختند و حق‌شناسی را پایه برتر نهادند گلبن آرزو بشگفت و نهال تمنا بارور گردید شادمانی هنگامه برآراست کامرانی دست بساغر زد قطعه

دوران به بهار رنگ و بو داد — گلدسته بدست آرزو داد
برخاست صدای کوس شادی — بنشست خروش نامرادی

چون سخن تا به اینجا رسید و از نشاط و انبساط نغمه‌ها و زمزمه‌ها بلند کرده شد اکنون از غمهای جگرسوز و دردهای محنت اندوز برخی سخن میراند و نمک بر جراحت می‌افشاند بر هوشمندان دوربین و دانش‌اندوزان عبرت‌گزین مخفی و محتجب نیست که این سپهر لعبت‌باز و این دهر نیرنگ‌ساز جز آنکه دلهای نامداران بخدنگ بلا بدوزد شعاری ندارد و غیر ازان که به خنجر جفا جگرهای دلاوران بشگافد کاری نیارد و در هر ساعتی طلسمی حسرت‌افزا برانگیزد و در هر آنی نقشی هوش‌ربا بنگارد گلی درین چمن نشگفته که از صدمهٔ سموم ظلمش از پا درنیفتاد و بوستانی از پیرایهٔ بهار خلعتی رنگین در بر نکرد که از صرصر خزان بیدادش عریان نگردید نهالی در جهان نرُست که به تیشهٔ قهرش از پا درنیفتاد شمعی روشن نگردید که در ساعتی از باد جفایش خاموش نه شد ه

این گردش چرخ پیچ در پیچ — هست اول و آخرش همه هیچ
هر سنبل و گل که روید از خاک — گردد بمرور خار و خاشاک
هر سرو سهی که باغبان کشت — آخر همه هیزم است و انگشت
از بیخ زمین نرست برگی — کافت نرسید از تگرگی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

زرق است محیط این سپهر دیده — خاک سینه است آب دیده
جنبند وقه این رواق گردان — عرق است بخون زار مردان

از انجاکه در شگفت کارهای زمانهٔ غدار و طلسم سازی این دار ناپایدار دراز نفسی کردن سر رشتهٔ مدعا از دست دادن است بنا بران باختصار و اجمال این داستان درا متوجه اظهار مقاصد و مطالب که پیش نهاد خاطر است مے گردد که از سال یکهزار و هشت صد و شصت و هفت عیسوی یعنی گذشته بود که تا گرفت وبای هیضه در ملک اوده شیوع یافته شهرها و خانه ها ویران نمود و رفته رفته شهر سندیله را هم فرو گرفت و تا بغایت اشتداد پذیرفت که جوق جوق مردم درین بلای بے درمان مبتلا گردیده راهی ملک عدم شدند از شدت اموات و کثرت حادثات در هر خانه ماتمی و شیونے بود درین طوفان جهان آشوب سانحهٔ پر انده و حادثهٔ غم اندوز از کمین بطون بعرصهٔ شهود آمد **نظم**

انگیخت مشعبد زمانه — نقشی عجب از طلسم خانه
ناگاه غمی بهم بر آمد — تاریک شبے زدر بر آمد
نے غم که محیط عمر کاهی — نے غم که جهان جهان سیاهی

یعنی والا جناب - هلال رکاب - برکت آب - ملایک انتساب - مسند آرای دیوان امارت - نور افزاے ایوان ایالت - مهر درخشندهٔ سپهر دولت - شمع فروزندهٔ ایوان ثروت - دُرّهٔ فاخرهٔ دولت و اقبال - نقطهٔ دایرهٔ فضل و کمال شگوفهٔ بوستان دانشوری لوحهٔ نگارستان سخن پروری - نخلبند بهارستان فضل کمال - چمن آرای بوستان حشمت و اجلال - بانی مبانی سخاوت و کرم - مخترع آیین لطف اعم - عقده کشاے کار فرو بستگان مومیائی بخش دلهای شکستگان - مقبول قلوب عالم و عالمیان - محبوب طبایع جهان و جهانیان مرد میدان شجاعت و بسالت - شهسوار عرصهٔ جرأت و جلادت - یکه تاز معرکهٔ مردانگی - سر دفتر دلیران فرزانگی - خرد اندوز دانش پناه - حق گزین - معارف آگاه - سرمایهٔ فرهنگ و راے راجه دهنپت رای بتاریخ سوم ماه اگست بدین عارضهٔ جان ربا مبتلا گشتند ارباب خدمت و اعزا و اقارب و ملازمان و منتسبان در گرداب تردد افتادند و نقد حواس از دست دادند از شومی طالع و ناسازگاری بخت این هیچمیز بحسب فرمان آن والا جناب بجهت حصول ملازمت و عرض بعضی حالات ریاست بحضور جناب مستطاب معلی القاب صاحب چیف کمشنر

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بهادر به لکهنؤ بود دو روز که بهوش ماندند بنظر اضطرابم خبرم نکردند چون مرض بشدت انجامید حاضرین خدمت مسرعان فرستاده ازین ماجرای هوش ربا آگهیم دادند از اتفاقات پیشتر از دو روز توحش خاطر داشتم و دلبستگی ها که بانیت نبود نمیدانستم که این وحشت از کجا است و این وارستگی و بیتابی از چه راه است و این چند ابیات بر زبان داشتم **نظم**

این درد ندانم از کجا خاست	کز هر رگ و ریشه ام بلا خاست
جوشِ جگر من از چه باب است	در نبض دلم چه اضطراب است

ناگاه مردمان میرسند و ازین ماجرای وحشت افزا خبرم میدهند شنیدن همان بود و از جا رفتنم همان از غایت اضطراب دست بدامن بیتابی زدم و خود را بدست دیوانگی سپردم هماندم بسواری پالکی با معدودی و مختصری مردمان که قلق خاطر شان کم از من نبود رهسپر سندیله گردیدم و در راه به هیچ جا نه آرمیدم و چیزی آب و آتش نکردم مگر آفرین بر وفاداری حمالان و ملازمان که با وجود مسافت بست کروه مرا در دو پاس به سندیله رسانیدند و وقتیکه به نواح شهر در آمدم آنچه دیدم هیچ دشمن نه بیند و هیچ کافر نشنود از هر طرف دریای غم و الم جوشش میزد و نعرهٔ درد و اندوه بر چرخ هفتم میرفت یکے بماتم پدر چون صبح گریبان دریده دیگری بغم پسر در ظلمتکدهٔ ماتم نشسته یکے بدرد مادر مهربان خاک بر سر و سر بر خاک و دیگرے بماتم برادر دست بر سینه و گریبان چاک یکے را واقعهٔ یاران دمساز عنان صبر گسسته و دیگر را سانحهٔ خورشید طلعتان برق اضطراب بر خرمن دل زده از یکطرف مهوشان پری رخسار به برهم زدن طره هاے مشکین و بناخن زدن چهره های رنگین نشتر اضطراب بر دلهای عشاق شکسته و دیگر طرف مشتاقان فرهاد منش بغم شیرین لبان عشوه فروش دست از حیات شسته بالجمله بمشاهدهٔ اینحال کثیر اختلال با دلی صد پاره و چشم نمناک بر بالین آن مسافر منزل عدم در آمدم با چشم نیم باز بسویم دیدند و آب در دیده گردانیدند مرا از شدت گریه سخن در زبان گره شد قریب بود که نفس در گلو تنگی کند اما از تسکین دهے حاضرین خدمت خود را برجا آوردم و آمادهٔ خدمتگذاری نمودم روز دوم صاحب ڈپٹی کمشنر بهادر فرمان فرمای ضلع هردوئی بعیادت این والا جناب تشریف شریف ارزانی داشتند و داد غمخوارے دادند آن روز طبیعت بحال خود بود روز سوم از شام مزاج برگشت و نبض از اعتدال افتاد اضطراب طارے و حالت نزع ساری شد روز چهارشنبه

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دو گھڑی روز برآمده بود که طایرِ روح پرفتوح بعمر پنجاه و هشت سالگی از قفس عنصری پرواز نموده با آشیانهٔ جنت آرام گرفت جهانی بدرود و غم برنشست که فیاض روزگار رخت از نیجهان بربست عالمی بظلمتکدهٔ ماتم درآمد که حاتم زنانه سراپرده برروی خود فروهشت کار فروبستگان در تنگنای غم شدند که عقده کشای دشوار یهای روزگار بعالم قدس خرامید حاجتمندان جامه در نیل زدند که حاجت روای روزگار را از دائرهٔ هستی بیرون کشید طائفه اندوه و هر گروهی شیونی بطرز خاص داشت و هنگامهٔ ماتمی آراست هرگاه حال جهانیان چنین باشد اندازهٔ دردناکی این دردمند صوری و معنوی که تواند انگاشت بخداوند ذوالجلال که عالم در چشم تیره و تار بود طرفه اندوهی بدل راه داشت سررشتهٔ استقلال از دستم افتاده بود حالتم بدیوانگی انجامیده نفس نفس حالتم متغیر گردیده دمبدم اضطرابم می افزود از غایت حزن و ملال ناله و شیونی آغاز نهادم هرچه از دست برآمد بگریبان کردم یکطرف حال من و دیگر طرف دیگر فرزندان و عزیزان و ملازمان و منتسبان که خوکردهٔ عاطفت و شفقتهای او بودند چون بسمل برخاک می طپیدند و سرها بدیوار می زدند

غم سوخت درون یکان یکان را	ماتم کده شد جهان جهان را
آشوب قیامت از جهان خاست	شیون ز زمین و آسمان خاست

این واقعهٔ شرر ریز بتاریخ هفتم ماه اگست ۱۸۶۷ء مطابق ۱۲۷۴ فصلی روز چهارشنبه چهار گھڑی روز برآمده بظهور آمد برادرم منشی گردهاری لال متخلص به آشفته متوطن قصبهٔ ٹڈهه چنین تاریخها یافتند

تاریخ

راجه دهنپت رای چون رفت از جهان	در غمش بگریست هرکس هاے هاے
مصرعهٔ تاریخ فصلی گفت احمد	شد ز دنیا راجه دهنپت رای وای

۱۲۷۴ ف

ولہ تاریخ موشح

راجه دهنپت رای عالی مرتبت	بود در خلق و مروت متصف
نسل او در همت وجود و سخا	ما در گیتی کجا زاید خلف
نامی و ذیشان رئیس ابن رئیس	کم کسی بوده است مثلش در سلف
پایهٔ حلمش گران از بسکه بود	کوه دریا سنگ اخف آمد اخف
بود دریا دل چو نیسان کرم	چون صدف میداشت گوهر بارکف

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

گرد رحلت آه در ماه اگست / ناگهان سوی جنان شد ذی شرف
نیک نیت قصد عقبی چون نمود / برد از خیر العمل با خود تحف
شوکت و شان و شکوه و تمکنت / شد ز رنج فرقتش یکسر تلف
گرم شد شور و فغان در چارسو / ناله و شیون بپا شد هر طرف
خاک بر سر عالمی کرد از غمش / در فشان از چشم تر شل صدف
شد ز حیرت هوش از سر ناگهان / گوش کردم من چو این شور و شغف
حسرت و رنج و الم کرده هجوم / روح بر لب آمد و دل شد ز کف
رفت تا چرخ کبود این تیر آه / سینه صد چاک دارم چون هدف
بهر تاریخ وفات او اسد / چون عنان خامه آوردم بکف
عیسوی و سعبت و فصلی مگر / شد سنه هجری با اینها مؤتلف
چون حروف سر و پا یکجا کنی / رو نما گردد یقین شک بر طرف
دال در دارد اصل هجری شود / تیر فکرم بگذرد سوی هدف

دیگر برادرم شیوپردهان مهاراجه جیکوپال سنگه بهادر متخلص به ثاقب دارد کلکته ملازم آستانه دولت حضرت سلطان عالم بادشاه اوده و دیوان شاهزاده بلند پایگاه صاحب عالم و عالمیان جنرل فریدون قدر مرزا محمد هزبر علی بهادر خلف آن سلطان والاجاه چنین گوهر مضمون سفته تاریخ

راجه و همت رای عالی مرتبت والا شکوه / آسمان عز و تمکین آفتاب اقتدار
بحر همت پاک طینت صاحب مجد و علا / مظهر خلق و کرم نفس و نگین افتخار
قصبه سندیله بوده گرچه منزل گاه او / لیک جاه و عظمتش معروف هر شهر و دیار
حیف از ناسازی دور زمان کج ادا / حیف از کجبازی چرخ سپهر فتنه کار
صبح روز چارشنبه هفتم ماه اگست / در ربیع آخرین تاریخ پنجم در شمار
اینچنین اعظم امیر کامگار و نامور / شد نهان در طرفة العینی ز چشم روزگار
از سنین عمر او پنجاه و ششم میگذشت / کز جهان عطف عنان کرده سوی دار القرار
هست الحق نیست در کل اینجهان بی ثبات / جای بستن دل نباشد منزل ناپایدار
داستان خلق و اشفاقش چنان آرم بیاد / خود فراموش کرده ام خود را ز جوش اضطرار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

از دنیا رفت شد یکسر روان از هر سے	طاقت و هوش و حواس و دانش و صبر و قرار
نیلمی رختی ببر کرد آسمان چنبرے	ریخته بر سر زمین در ماتمش گرد و غبار
چون شب دیجور آمد روز روشن در نظر	یکقلم فصل خزان شد موسم باد بهار
سر بدیوار گلستان زد کعبت از جوش غم	در دل هر گل شکسته خار حسرت صد هزار
چون به کلکته رسید این واقعه در گوش من	من نمیدانم چه حالت رفت بر من آشکار
تاب از دل دل ز سینه سینه از پهلو گذشت	هوش رفت از سر حواس از جای خود کرده فرار
رونمائی موج دامان گشت جیب آستین	بسکه گشت از عین رقت هر دو چشم اشکبار
زندگی و موت چون شد لازم و ملزوم خلق	هست این دستور از روز ازل بر روی کار
غیر تسلیم و رضا دیگر نباشد چاره	چار ناچار از شکیبائی توان گشتن دوچار
جمع شد هرگاه خاطر ثاقب آنگه خواستم	تا کنم تحریر تاریخش برای یادگار
از سنین پنجگانه کان همه باشد روان	صاف بالتفریق و التوضیح بر بستم نگار
چار اشک آمد پے تاریخ هجرت بس حشم	بهر سنبت گشت کافی قطرهٔ رحمت دوبار
بی سر و پا شد بتاریخ مسیحی این همه	خرم و عقل و احتشام و عظمت و زیب و وقار
دیگر از روی غم و رنج و عنا بین و بکا	سال فصلی و سنین بنگله آمد آشکار

شمس الشعرا سید مقصود عالم بهانوی این تاریخ ها یافته **نظم**

خوشا ممدوح دریا دل کرم گستر سخا بانی	وحید العصر دهنیت رای راجه جعفر ثانی
هوای گلشن فردوس طبعش را پسند آمد	دو اسپه ره سپر گردید زین منزلگه فانی
چون سمت سنبت آمد دل پسند خاطر محزون	بمیدان تردد گرد رخش فکر جولانی
برقم زد کلکم ای مقصود سال انتقال او	جهان دایم بدرد از انتقال حاتم ثانی ۱۹۲۴

ولہ

راجه دهنیت رای کان حلم بود	افسر او بود و گر سر در سر اند
روح در تن از وصال او حزین	دل بماتم همچو بیجان پیکر اند
نکته ور بهر نشان سال فوت	گرد غمخانه چو حلقه بر در اند
سال غم مقصود میگوید کنون	بشنوند آنها که صاحب جوهر اند
حرف حرف ماده در یک دگر	صورت مجموعهٔ غم ابتر اند
ناظمان نکته ور دانند راز	نظم و نسق جمله باهم خوشتر اند

چار اشک عدد ۳۶۱
۱۲۸۵
قطرهٔ رحمت ۹۶۲
۱۹۲۴

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بهر تاریخ از حسام تیر مرگ	فیض و دولت خلق و خوبی بسر اند ۱۲۸۴

هرچند در آغاز ظهور این سانحه غم اندوز زندگی محال مید انستم و صبر و استقلال را دور باش میگفتم اما اندرز دوستان و تصور بے ثباتے جهان گذران مرا بمنهج مستقیم شکیبائی آورد و رضا و تسلیم اثر پذیر گشت و دل از کشاکش غم فی الجمله بر آسود و خاطر غمزده قدرے تسکین یافت ؎

هر آنکه زاد بنا چار بایدش نوشید	ز جام دهر مے کل من علیها فان

خواجه حسین مروے در مرثیهٔ وفات حضرت جنت آشیانی نصیر الدین همایون شاه از بی ثباتی حیات ناپایدار چه خوب گفته ؎

اے دل همه اے مرگ ترا هم شنیدنی است	صبح اجل ز مطلع عمرت دمیدنی است
چون کل نفس ذائقة الموت حکم شد	میدان یقین که شربت مرگت چشیدنی است
این نام زندگے که نهادند مر ترا	نام ترا بطرف عمانت کشیدنی است
غره مشو باین گل و بستان زندگے	باد خزان درین گل و بستان وزیدنی است
از گوش خویشتن شنوے کان فلان نماند	در گوش دیگران خبرت هم رسیدنی است

چون از سرگذشت نیاکان لختی پرداخته آمد برخے از خود نیز گوید و دلی خالے میکند گاین هیچمیرز هیچمدان در سنه یکهزار و هشتصد و چهل و شش عیسوی مطابق ماه جیت یکهزار و نهصد و بکرماجیتی طفیلسان هستے بر دوش گرفت و از عالم بقا بعالم فنا آمد در عمر پنج سالگی بمکتب درین نشست دو سال از شناسائے حروف و کتب ابتدائے تعلیم بر گرفته بود که ناگاه راجه گوردهن لال برادر جد راقم این سطور را بعمر نود و یک سالگی روزگار سر آمد مقارن اینحال پسرش کنور جمعیت رای نیز در نظامت ساندی و پالی طومار حیات در نوردید طرفه آشوبے پدید گشت و سترگ اندوهے برروے روز آمد دیبی دین که یکے از خدمتگذاران و مقربان خدمتش بود و درین روزها بامر سترگ نیابت اشتغال داشت خاک بیوفائی بر سر خود ریخته بکفران نعمتی کمر بست و مصاحبان و اهلکاران و افسران فوج را از خود ساخته خواست که بر کارخانجات کنور موصوف متصرف گردد و بامر حکومت اشتغال گیرد مسٹر سلیم افسر فوج بادشاهے که بحکم سلطانی بخدمت کنور موصوف متعین بود شرائط وفاداری و اخلاص بجا آورده آن ناسپاس حق نشناس را ازین اراده ناصواب باز داشت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بحکمت عملی و چشم نمائی جمعیت او را متفرق ساخت و بر تمامی کارخانجات بند و بست نمود و خدمتگذاران و مصاحبان را که از ایشان اندیشه باداشت بحراست خود آورد آن فرومایه چون در انجا کار خود روائی ندید بر جناح استعجال به دار الخلافت لکهنو شتافت و زری کثیر بر عیان و ارکان سلطنت ریخت تا خلعت نظامت پوشید و باداى خراجیکه بذمه کنور موصوف بتعداد کثیر باقی بود متکفل گردیده با کر و فر و شوکت و حشمت نقاره نوازان بمقام حکومت شتافت و بر تمامی کارخانجات کنور موصوف متصرف گردیده بامر حکومت اشتغال گرفت اما بمصداق اینکه

نه هر که چهره برافروخت دلبری داند	نه هر که آینه سازد سکندری داند

در جزو مدت متحمل این بار عظیم نگردیده و تبوهمات گوناگون و اندیشه هاے بوقلمون درافتاده از نقود و جواهر ثمینه و اسباب نفیسه هر قدر که توانست برداشته باعانت یاران و دوستان در تیره شبے راه فرار و ادبار پیش گرفت و بپاداش کافر نعمتی در چند روز به تباه حالتی گرفتار آمده برای دیگران عبرت نامه گذاشت چون اینخبر بمسامع جاه و جلال رسید والد مغفور بدرگاه فلک بارگاه طلب گشت و بعلت بقایای ذمگی کنور موصوف بمعرض باز پرس درآمد هر چند عذر ها فرمود و احوال تصرف اموال و کارخانجات و خانه خرابی معروضداشت اما در ساحت قبول جا نیافت تا آنکه چار و ناچار انگشت قبول بر چشم گذاشت وزیر الممالک نواب علی نقی خان وزیر اعظم که با این دودمان مخالفتی و خصومتی داشت فرصت وقت غنیمت شمرده آماده مخالفت گردید چند هزار پیاده و سوار جهت وصول زر مقرر فرمود تا نیمی از ان به لکهنو بر سر والد مغفور ماندند باقی به سندیله آمده تنبختی و بدعت کمر بستند یکسال شورش و یورش ایشان روز افزون بود زریکه جهت اداى زر مقبوله فراهم میگردید در روزانه اکل و شرب ایشان تصرف میرسید در انوقت این حیران زدهٔ روزگار بخوف این ناسپاسان اندرون وثاق اقامت داشت بیرون پا نمیگذاشت بدینصورت ادیب و آموزگار همه بیکار و من از نوشت و خواند محروم تا رفته رفته این آشوب افزایش گرفت و این آتش بدعت بلند تر شد و از سختی و تعدی هاے ایشان حالت به تنگی انجامید ذائقهٔ حیات تلخ آمد ناچار عزم ترک وطن و ارادهٔ رفتن به ملک انگریزی که به ازان مامنی و ملجای نبود بدل تصمیم یافت اما چون سواران و پیادگان تمامی منازل و امکنه را محاصره داشتند بنابران تجسس رفت که اگر جای محفوظ بدست افتد آهنگ بیرون رفتن بآسانی بدرست گردد هر چند که بخویشان و دوستان و نگهداران قدیم و جدید ایمائی و التجائے رفت اما چون

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وقت نازک بود و زمانه حالتی دیگر داشت همه ہان با تمامی چتر ونذ وخاک بیوفائی بر سر ریختند بہر سو که نظر میرفت و بہر طرف که چشم مے افتاد دوستی بنظر نمی آمد در چاره سگالی بسته بودند و ابواب اندیشه و توہمات کشاده ه

دشمنان دست کین برآوردند	دوستی مهربان نمی یابم
یک جهان آدمے همین بینم	مردمے درمیان نمی یابم
هم بدشمن درون گریزم زانکه	یارے از دوستان نمی یابم

درین کشاکش تردد تیره شب را سحرے بردمید و به نسیم افضالش غنچه مراد بخندید که گفته اند ع مردی از غیب برون آید و کاری بکند چودهری محمد امیر که یکے از روسا ے سندیله و ملیح آباد است و اوستاد و آموزگار سخن نیز من است مردانه کمر ہمت کبست و به غمخوار ے و دردمندے نشست امکنۂ خود را خالی کرده و سوار یہاے متعدد بگرد اگرد منزل خود مهیا نمود تا نیم شبے از دریچه مغربی به عیال و اطفال برآمده باراده کانپور بطرف منزل ایشان گام برداشتیم به سازگار ے وقت از سواران و پیادگان کس خبر نیافت بادلے لرزان و خاطرے پژمرده بمنزل ایشان رسیدیم و نفسی راست کرده سوار شدیم در اثناے راه یکروز به متهورا منزل ٹھاکر گنگا بخش تعلقدار بیار میدیم فرزندان خود را باستقبال فرستاد و شرائط خدمت بجا آورده جمعی از جانفروشان ہمراه داد از انجا به سُمیر گنج درآمدیم نریت سنگه تعلقدار آنجا خدمتے غریب نمود و باطاعت و فرمان برداری دلداری و غمخوارے ساخت و ہنگام رخصت او نیز گروہے از جانبازان ہمراه داد تا ہفتم روز به کانپور رسیدیم و از رنج راه برآسودیم و این طرف به سندیله پس از رفتنم طرفه شورشے پدید آمد و عجب تلاطم میان فوج افتاد ہمه ہا ازین شگرف کاری حیران بسر رشته تدبیر از دست داده و از منزل چاره سازی دور افتاده بودند ناچار بجوش و خروش درآمده اسپان تاختند ناقه ہا دوانیدند که خبرے از جاے بیارند تا بریزند و بگیرند چندے بی از زمان و ناسپاسان این دیار نیز بایشان پیوستند و حقوق نعمت گذاشته به بیوفائی کمر بستند اما دستے نیافتند و کارے نساختند و برنج و غم برنشستند اینقدر البته از جاسے معلوم کردند که ذریعهٔ برآمدن ایشان چودهری محمد امیر اند تا پیاده ہا فرستاده طلبداشتند ایشان با برادر خود مسلح شده مردانه درآمدند و آنچه پرسیدند همه گفتند هیچ نه نهفتند و کمر بآن بستند که اگر سخنے برزبان رانند و یا حرفی دیگر زنند خونها

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بریزند وجمعی را بکشند تا هر چه بظهور اید ناسپاسان چون معامله چنین دیدند سکوت ساختند صبر کردند و
بگذاشتند تشگفت تر آنکه درین حالت که اینکار شایسته از ایشان بظهور آمد اصلا و اصله ملازمت و پاس
رعایت و پاسنت از ماند اشتند اما همت مردانه شان آماده این خدمت نمود که تا انقراض روزگار
بار این منت بر گردن این دودمان خواهد بود سیزده ماه به کانپور اتفاق قیام افتاد و درآنجا
ریاست گهاتم پور داکبر پور رجنیز بر که از دیر باز نشیست نایبان کارش سرانجام می یافت بالذات بانتظامش
اشتغال دست داد درین اثنا نوازش پادشاهی ظل رحمت انداخت نوید دستگیری جانی تازه بقالب افسرده
دمید بوساطت افسر توپخانهٔ سلطانی جمعیت نامه در رسید تا باطمینان بوطن مالوف رسیدیم روزیکه
خواهم رسید اعیان سندیله بجلوس تمام باستقبال بر آمدند تا بخانه آمدیم و برآسودیم دیدیم
بی ازرمان جفاجو دست تصرف بر اثاث البیت دراز کرده اند و هر قدر که باقی مانده برهم و
خراب نموده اند از همه صبر کردیم و سپاس آن نمودیم که باز روی وطن دیدیم مقارن
انیحال عنان سلطنت اوده بانتزاع بدست سرکار انگریزی در آمد انتظامی دیگر صورت پیدا
گرفت گورنمنت سرکار انگلشیه نظر ترحم انداخت از ریاست قدیمه چند دیهات عطا فرمود
و حکم عطای زر محاصل کل ریاست بطریق نقد درداد و روزیکه برای اینکار مقرر بود طلسم
سلطنت انگریزی درهم شکست مجلس فرماندهی این طائفه برهم خورد و چنین هنگامه غدر بلند
گشت آشوبی شگرف پدید آمد نمکخواران سرکار انگریزی به کفران نعمتی کمر بستند همه یار از افسر
پیاده یکدل و یک رای گردیده بقتل خداوندان و کشتن بیگناهان آماده بیوفائی گشتند
در لکهنؤ خبر ابر جیس قدر فرزند یازده ساله واجد علی شاه را بسروری برداشته بدل آزاری
و خونخواری گشتند درین آشوب عمرم زیاده از ده سال نبود و بترک نوشتخواند ساخته بودم تا از
بدعت باغیان اتفاق فرار از وطن افتاد و در یکی از مواضعات علاقه بادلی دو نیم
صورت قیام دست داد دران جای ویرانه که بادشیان سرکاری واتفاقی بود کجا
صحبتی میسر همیگردید که نختی بطرف سخن و یا بجانب علوم توجهی رود والد مغفور بخیر اندیشی
سرکار انگریزی مشتغل بودند فرصتی نداشتند که نظر توجه بسویم گمارند و آموزگار مصائب خود گرفتار از
باغیان عیال و اطفال را از جای بجای می برد کجا جمعیتی بخاطر داشت که بتعلیم متوجه گردد تا آنکه هنگام امینی
فرا آمد ابواب فتوحات بر روی دلیلان فرنگ کشاده گردید به سندیله آمدیم و زمانهٔ را
بکام دیدیم تا به نوشت و خواند توجهی رفت جناب والد نامدارم به جستجوی آموزگاری

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

افتادند بعد فکر بسیار ته چودهری محمد امیر را که ذکر جمیل شان بطور بالا گذشت برای اینکار برگزیدند ازانجا که بزرگان ایشان بمناسبت جلیل و خدمات رفیع از شاهان دهلی امتیاز و اشتهار بالخصوص جد ایشان بخطاب سردار خانی و منصب ده روپیه نانکار علاوه دیهات معزز و ممتاز بوده در اقران و امثال بعزت بسر میکردند و درین عهد انگریزی وجه نانکار ضبط و دیهات از دست رفته بودند و قدردانی بنظر در نمی آمد که شناسای جوهر شجاعت ذید برای خدمت ایشان گردد درین قحط سال قدردانی جناب والد نامدارم عیارشناس نقد اخلاص گردیده خدمت آموزگاری این نامه نگار بایشان رجوع فرمودند تا ببرکت تعلیمش در عرصه سه سال از علوم ضروری مفروغ شدم و به برکت آن باین ریاست و دولت رسیدم سپاس ایشان از زبان و خامه بر نیاید چه حق آموزگاری از همه حقوق فراتر است حقوقیکه مبادا آن به دولت و نعمت بیش شود و منتی که گردن از بار آن سبک نگردد همین است بو که خدمات شایسته از من بظهور آیند بالجمله بعمر شانزده سالگی از تحصیل علوم فراغی بهم رسانیدم مقارن اینحال فرمان گورنمنٹ انگلشیه برای تعلیم انگریزی در رسید و بعد چندی تاکید مزید گردید تا والد مغفور آموزگارے در علم انگریزی بهم رسانیده ملازم داشتند و به تعلیمش همت گماشتند این هیچمیرز دو سال در تکمیل و تحصیل این علم پرداخت مقارن اینحال والد مغفور در سنه یکهزار و دوصد و هشتاد و یک هجرے مطابق سنه یکهزار و هشتصد و شصت و یک فصلی کار ریاست بدستم سپردند در انوقت کمتر فرصتی دست میداد هرگاه از کارها مفروغ مے شدم هر قدر که مے توانستم میخواندم تا رفته رفته آشنائی باین علم بهم رسانیدم و بقدر ضرورت اخذ مطالب کردم هنوز کام دل برنگرفته بودم که ناگاه واقعه والد مغفور بر روے روز آمد غمی و المی که سراپاے خاطرم را فرو گرفت در قالب گفت نگنجد در انوقت عمر این هیچمدان زیاده از بست و سه سال نبود وصیت آن مغفور و فرمان فرمانرواے عهد مرا به مسند ریاست موروثی متمکن ساخت تا آنکه بمزید عاطفت بادشاهے بدربار لارڈ لارنس گورنر جنرل کشور هند به خلعت گران بها معزز و مفتخر گشتم و در سال یکهزار و هشت صد و هفتاد و هفت عیسوی بدربار قیصری از حصول سند خیرخواهے محفوف عواطف شاهنشاهی شدم الغرض زبان خامه را کدام نیرو است که سپاس جلایل بادشاهے و جزایل تفقدات شاهنشاهے یکے از هزار واندکے از بسیار بگذارد ع شکر نعمتهاے او چندانکه نعمتهاے اوست ٭ خداوند زمین و زمان و خدیو کون و مکان این شهنشاه عدو بند کشورکشا را تا ابد الدهر ملک ستان و جهانگیر و دشمنان

داستان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و ناسپاسان او را در حلقهٔ کمند اسیر دارد

نظم

الٰہی تا بود ظل الٰہی	خطاب مستطاب بادشاہی
شہنشہ را حیات جاودان باد	بہارستان جاہش بیخزان باد

امروز که سال یکہزار و ہشتصد و ہفتاد و ہشت عیسوی است عمرم بسی و دو سال رسیده امید خاطر آنست که بقیهٔ انفاس در مرضیات الٰہی بگذرند دگر این کارہا از من بظہور آیند و خدمت بزرگان و حقوق دوستان از من روا گشته آید و از افعال قبیحه و اعمال ذمیمه برکران باشم ه

یا رب این آرزوی من چه خوش است	تو بدین آرزو مرا برسان

اکنون اندیشهٔ خاطر بدان سمی کشد و بسیج خاطر بران مے آرد که از برادران دانش نهاد و فرزندان سعادت بنیاد که بهترین نعمتها و خوشترین دولتها از جناب ایزد تعالے تقدس شانه بمن ارزانی داشته است شده برخی سخن رانم و مختصرے برگذارم که سرمایهٔ نشاط خاطر دوستان و اسباب انبساط دلہاے خیر اندیشان گردد چنانچه بندے ازان برمیگوید و سخن را آبے میدهد برادرم بجان برابر کنور کانتا پرشاد متخلص بہ تجم ازمن کوچک است معامله داد و صاف او بقالب گفت در نگنجد و بقلم راست نیاید جامع صفات انسانی و مجموعهٔ دانش و فرزانگی است خواہش نفس خود را برشتهٔ رضاے من بسته و نقد اوقات عزیز خود را در راه اخلاص من صرف کرده در معنی شناسے و سخن فہمی پایه فراتر دارد و در نظم و نثر اردو و فارسی رقم یکتائی بمعنی نگارد حدت فہم را حسابی نتوان کرد که تا کجا است و نزاکت طبع را نتوان سنجید که چندان است ه

صد ساله ره میان من و اوست در کمال	در عمر اگر از و دو سه سالے فزون ترم
در چشم باغبان نشود قدر او بلند	گر از درخت گل گذرد شاخ عرعرم

برخے از کلام متانت بار او بقلم سپرده مے آید

غزل

نہ بھولے سے کبھی ان نے بھی میرے گھر میں قدم رکھا	ہمیشہ تم نے اس مشتاق کو دیدے کے دم رکھا
تمنا سے لقا نے مبتلاے رنج و غم رکھا	ہمیشہ صورت مردم میرا آنکھوں میں دم رکھا
نہ اس تیغ مژه سے دیدہ و دانستہ منہ موڑا	ہمیشہ صورت ابرو سر تسلیم خم رکھا
دیا خلاق عالم نے وہی جو کچھ کہ شایاں تھا	جبیں میں چین مژہ میں راستی ابرو میں خم رکھا
حرم سے کچھ غرض باقی نہ بتخانے سے کچھ مطلب	محبت نے کہیں کا بھی نہ خالق کی قسم رکھا
بھلا کیا آبلے پڑتے زمین گرم تھی اس سے	صبا آسا زمیں پر پھونک کے ہم نے قدم رکھا

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

غزل کا نجم کے شہرہ جو گوش چرخ تک پہونچا
عطارد نے وہین سنکر قلمدان مین قلم رکھا

ولہ

تیغ برہنہ دوش پہ خنجر کمر مین ہے
کیا جانین آج کیا دل بیداد گر مین ہے

ابرو کے نیمچے سے مجھے کیجیے دو نیم
تلوار کیون حضور حمائل کمر مین ہے

پھر دیکھیو چراغ لحد مین میرے ضرور
روغن بچا کچھا جو تمہاری سپر مین ہے

یون آبلے مین ڈوب گئے کانٹے نے وہی صدا
یا رب بچائیو میری کشتی بھنور مین ہے

پرکار بن گیا ہون مین راہ تلاش مین
یا پھر ہی ایک پانون تو اک پانون سفر مین ہے

صیاد کیون ٹٹول رہا ہی خدا سے ڈر
گل کیا کوئی کلی بھی نہین بال و پر مین ہے

ہرگز نجائیگی مژہ یار کی خلش
بیڈھب چبھی یہ پھانس ہمارے جگر مین ہے

اُس مہ جبین پہ نجم تو دل سے نثار ہے
سنتے ہین ہم کہ نجم بھی اُسکی نظر مین ہے

ولہ

دشمن ہی جو وہ زلف گرہ گیر ہماری
بن بن کے بگڑ جاتی ہے تقدیر ہماری

تنکے کے طرح رشتۂ الفت کو نہ توڑو
ثابت کرو پہلے کوئی تقصیر ہماری

تاریخ وفات جناب مستطاب راجہ دھنپت راے

ہاے کیا آسمان نے ڈھایا ستم
بزم عشرت کو کر دیا برہم

چلی باد خزان گلستان مین
کھویا لطف بہار واے ستم

ختم دور سپہر عیش ہوا
ہوئی آغاز گردش عالم

گل کا کیونکر نہو گریبان چاک
کرے بلبل نہ کیون فغان ہر دم

کھاے لالہ نہ کیون جگر پر داغ
نہو سنبل کا حال کیون برہم

معدن جود راجہ دھنپت راے
چل بسے ہاے سوے باغ ارم

حلقۂ غم مین ہمکو بٹھلایا
سر سے اپنا اوٹھایا ظل کرم

لے گئے ہمسے صبر و ضبط و قرار
دے گئے ہمکو درد و رنج و الم

خاک اوڑائی صبا نے صحرا مین
پھوٹ کر رولی باغ مین شبنم

روز روشن ہوا شب تاریک
بزم شادی ہوئی صف ماتم

دل اومنڈ آئے مثل بحر سخا
آنکھین بن بیٹھین صاف ابر کرم

آیا کاوش پہ خنجر الماس
چبھے سینہ مین نوک نشتر غم

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جیب و داماں نے چومے دستِ جنون — لیے وحشت نے جوشِ دل کے قدم
پائی ہر دل نے درد کی لذت — کھائی اس غم کی ہر بشر نے قسم
ابر میں آیا ماہ جود و سخا — ہوئے خاموش شمعِ جہد و کرم
پشت اقبال میں کبھی آ کی — قدر دولت میں پڑ گئے سو خم
بیٹھی ہو پردہ میں عروس حیا — اٹھی دنیا سے آج رسمِ کرم
کہا دل نے یہ دیکھکر احوال — بدل ریش و دیدہ پُر نم
گلہ روز رنج طول ہے طول — نہیں آسان ہے شکوۂ شبِ غم
سبکے لیے فنا ہے ضرور — نہ سکندر رہا جہان میں نہ جم
نہ سلیمان سا بادشاہ رہا — نہ رہا اُسکا خیل اور وہ حشم
ہوش میں آؤ اتنا غم نکرو — نکرو غم تمہیں خدا کی قسم
رنج بے سود ہے کیا حاصل — غم بیفائدہ ہے کیوں ہر دم
شبِ ہجران سے لو سیاہی وام — الفت آہ سے بناؤ قلم
کسی غمکش کا صفحۂ دلِ ریش — لے لو خاطر سے میری دیکے قسم
از سر درد و رنج و غم فریاد — لکھدو تاریخ فوت اوٹھا کے قلم

کنور جوالا پرشاد از ماہر دو برادران خرد تر است از تحصیل علم فارسی انفراغے گرفتہ بالکتاب علم انگریزی اشتغالے دارد نشان سعادت از جبین او ظاہر و انوار رشادت از چہرۂ او باہر ع سالے کہ نکوست از بہارش پیدا است ٭ بوکہ در اندک روزگاری سرمایۂ دانش و ہوشمندی و دست مایۂ سعادت و ارجمندی گردد از ہمہ فرزندانم کنور جنگ بہادر کلان تر است از سنین عمرش سال دوازدہم میگذرد آثار نیک ازو مے تابند و امید ہاے فراخ ازو بہم میگیزند گر انبار امیدم کہ بدولت وریاست موروثی برسد و از حشمت و اقبال روز افزون بہرہ ور گردد و دیگر فرزندان ہنوز از مہد رضاعت برنخاستہ اما امید خاطر آنست کہ بافضال ایزد سبحان و بہ برکت ارواح بزرگان ہمہ رہرو ہنجار سعادت مستقیم منزل رشادت شوند بالجملہ سپاس این مواہبت کبرے و این عطیات عظمی ندانم کہ چگونہ بر گذارم و بسان از عہدہ نیایش و ستایش بدر آیم

بیت

از دست و زبانی کہ بر آید — کز عہدۂ شکرش بدر آید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

او تعالی عز شانه و جل جلاله مدام فضل و کرم خویش شامل حال این دودمان و بتوفیق خیر و همت بلند
هر یکی را رهنما دار ع این دعا از من و از جمله جهان آمین باد۔

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر ششم بوستان اوده

در ذکر سندیله و برگزیدگان این خطه

وقت شد اکنون که بجادوگری / بازگشاییم در داوری
در قلم از سحر زبان درکشم / سحر زبان را بقلم درکشم
بر سمن از غالیه بندیم بند / پیش صف مورچه ریزیم قند

بر خاطر ارباب عقل و هوش و بر ضمیر اصحاب انصاف کوش ظاهر و پیدا است که حب وطن و مألف مسکن بر دلهای عوام الناس تصرفی عجیب و دخلی غریب دارد و جذب این نسخهٔ الفت در تاثیر بیش از مقناطیس و کهرباست که گفته اند ع حب وطن از ملک سلیمان خوشتر ؛ خار وطن از سنبل و ریحان خوشتر ؛ پس خواهش دلم بدان سر کشید و بسیج خاطرم بران رسید که چون از اذکار و گفتار دیگر وا پرداختم و چمنی تازه از انواع گلهای سخن برآراستم چه خوش باشد که برخی از حقائق وطن نیز سخن برانم و از برگزیدگان و معارفین این بقعه سطری چند برگذارم تا اهل سخن بدانند که خاک این بوم بچه پایه مردم خیز است و سرزمین این دیار بچه پایه عشرت انگیز ع سرگذشت عهد گل را از نظیری بشنوید ؛ بلبل آشفته تر میگوید این افسانه را ؛

ذکر آبادی سندیله قصبه غرب رویه لکهنؤ و شرق رویه صدر هردوئی است مقامی لطیف

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وشهارستانی است بس غریب در تمامی قصبات اوده بخوبی وکثرت آبادی ونزهت ونضارت
بیمثل خوابگاه اولیاء کرام وزاد بوم بزرگان بلندمقام است حضرت سید مخدوم علاء الدین
همین جا آسوده اند هنوز درگاه آنجناب مرجع خلائق امیدگاه جهانیان است برای گنتش هندوان
نیز چند مکانی متبرک بوده اند مخصوص سکان ستیلا دیبی جائیست بس مقدس بسیارے آثار غریب
نمایان جوق جوق هندوان بزیارت وطواف آن شتابند ونذرها البته گوهر مقصود بیابند
امروز لاله تارا شاه نام بقالی از همت خداداد سرمایهٔ بضاعت خود صرف کرده تالابی کلان ووسیع بعرض مدت
ده سال باتمام رسانیده سال اتمامش که یکهزار ودوصد ونود وپنج هجری است حسب استدعای او راقم این
سطور تاریخش انشا کرده وبقلم خود بر سنگ مرمر نوشته است تا بر عمارت زنانه گهاٹ آن تخته را چسپان کرده اند
در آئین اکبری مسطور است که بعهد معدلت عهد حضرت جلال الدین اکبر بادشاه زمینداری وحکومت
اینجا به راجپوتان چندیل مرجوع بود وخراجش از بست وشش لک وشش صد وهشتاد وهشت
دام که نقد شصت وپنجهزار وشش صد وچهار روپیه باشند زیاده نبود اما در عهد دولت سلاطین
اوده هفت لک وده هزار ویکصد وسیزده روپیه به تشخیص وتحصیل رسید اکنون در عهد دولت
انگلشیه که چند پرگنات جدا گشته بدیگر اضلاع پیوستند قریب چهار لک روپیه مع مال دسواے
جمع این تحصیل باقی ماند گوییم که جائیست پر از لطافت وآب وهوا ومقامی است خرم روا وعشرت افزا
بهر سو بوستانی رنگین است وبهر جانب گلستانی نزهت آگین از اشجار میوه دار ودرختان پر
برگ وبار خاطر افسردگان طراوت گیرد از کثرت فواکه واثمار مذاق زندگانی لطف پذیر سڑک ریل
چنان از سواد آن در گذشته که از غایت نزدیکی سیرگاهے عظیم وتفرج گاهی لطیف است عمارتهای
امرا ورؤسا بغایت خوب وبنهایت مرغوب بلکه نزهت بخش دیدهٔ نظارگیان وحیرت افزای
چشم تماشائیان است مخصوص عمارت این نامه نگار در تمامی عمارتهای سندیله بخوبی وخوش اسلوبی
وفراخی واستواری برهمه بالاتر است در هنگامهٔ غدر صاحبان انگلش در همین عمارت قرار گرفتند تا
جنگ کرده فتح یافتند هنوز بسبب ترمیم علی الاتصال رونقش برجاست بلکه در افزایش دیگر عمارت چودهری
حشمت علی تعلقدار لگرائی درکیس این قصبه لطیف وغریب بود مخصوص عمارت کوٹھی بغایت
خوب ساخته بودند در هنگامهٔ غدر باغیان آتش زده بخاک برابر کردند هنوز هم عمارتی وسیع وکلان شکسته
وعمارت رؤسا اینجا بسیار است که ذکرش بسبب اطناب کلام بگذاشت

ذکر امراء صاحب مال ومنال وبزرگان با فضل وکمال وسخنوران نازک خیال وشناسندگان ایزد جمال

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ذکر خاندان راقم این شگرف نامه

خاندان این نامه نگار باعتبار قدامت ریاست معروف دیار و امصار است محتاج استدلال
و موقوف بطول مقال نیست بزرگان این دودمان از حضور سلاطین دهلی و شاهان اوده اعزازها
یافتند و باطراف ممالک علم حکومت برافراختند و تا عهد ناصر الدین سکندر جاه عادل زمان حضرت
سلطان عالم محمد واجد علی شاه بادشاه اوده مورد مراحم بادشاهی بوده به نظامت اکثر ممالک
کوس حکومت نواختند و با ارباب وطن و سکنای این دیار و متوطنان اقطار و امصار رعایت‌های
بی پایان و عاطفت‌های نمایان کردند با وجود فراخی دایره حکومت و درازی فراخنای دولت
دلی را نیازردند و جمعیت خاطری را برهم نکردند افسانه عظمت و شوکت ایشان اگر حوالهٔ خامه شود
یا بزبان قلم بر سپرده آید پیش ناتوان بینان شبپره چشم و حاسدان کم آزرم محمول بخودستائی یا افسانه
طرازی گردد اما بمقتضای لوازم سوانح نگاری و تناسب آئین وقائع گذاری وادی بیان را بپای
خامه در نوردیده ام و یکی از هزاران را که از بیان الفصل چهارم داخل نموده بزرگانی که دیده
تماشا بر کارگاه شوکت و رفعت این دودمان باز کرده و یا بالسنه خواص و عوام کارنامه‌های ایشان
بگوش زده اند خواهند سنجید که نگارنده این شگرف نامه باظهار این گفتار بچه پایه طریق اختصار
و اجمال پیموده و آنچه بود عشری عشیر آن ننوشته ازینجا باصل مدعا گرایش است که قصبه سندیله که درین
موقع مقصود از ذکر اوست مع پرگنات و متعلقات مدتها در تحت فرمان این دودمان بود در ایام
عامر جهان که گذشت بعوض حسن خدمات و جان نثاریها علاوه ریاست موروثی علاقه سردین تراگاهی
تعلقه سرسوا از سرکار دولتمدار انگلیسیه برای دوام مرحمت و شفقت گردید اکنون ریاست قدیم و جدید
دو بخش گردیده نصف بفرزندان راجه فتح چند تعلق گرفت و نصف ریاست قدیم و جدید مع ریاست
سندیله در تحت فرمان این نامه نگار است از تفضل و مراحم شاهنشاهی چه بر گذارم که علاوه دیگر
عاطفت و مرحمت‌ها که مخصوص خود است بالاتر از همه اینکه چون ریاست این نامه نگار بسبب قرضهای
موروثی بغایت گران بود سرکار دولتمدار از غایت عاطفتهای شاهانه بجبب استدعای این نامه نگار
در انتظام خود بگرفت و از خزانه عامرهٔ خود زرهای قرضخواهان او بیباق فرمود و بانتظام شایسته
و نظم و نسق بایسته چارچمن این ریاست را آب و رنگی دیگر بخشید ندانم که سپاس این مرحمت شاهنشاهی
چگونه برطرازم چودهری حشمت علی صاحب تعلقدار گکرائی و رئیس این قصبه جناب ملایک صفت
و فرشته خصال بود در سخاوت و همت ید طولی داشت تا حیات جز نکوئی کاری نکرد پنج شش سال

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

چکله داری این قصبه نمود دلهای مردم بدست آورد لوئم به مجسم خیر نیکی بود دلهای مردم بزنجیر خلق
بسوی خود کشیدی و صغیر و کبیر و برنا و پیر رامحو اخلاق خود نمودی ایشان و پدرم راجه و پت هنست رای
دراکثر عادات مخصوص بسخاوت و همت و حلم و استقلال بایکدگر متشابه بودند و باهم محبتی کمال داشتند
محامد این مستغنی الصفات درین اوراق مختصر نتوانم نوشت در هنگامهٔ غدر همراه لشکر انگریزی بوده
جنگ ها کرد و خدمات شایسته بجا آورد و بجلدوی آن علاوهٔ ریاست موروثی علاقه جدید در جاگیر یافت
چندسال است که ودیعت حیات فرمود امروز چودهری خصلت حسین جانشین اوست بصفات حسنه
متصف و بمحامد و محاسن ممدوح در عقل و فراست پایه برتر دارد و بهوشمندی و دانشوری رقم یکتائی می نگارد
کارهای ریاست خود را اصلاح و رونقی داده و ابواب جمعیت و فراغت برروی خود کشاده منشی فضل رسول
تعلقدار جلال پور که حالش بذکر شعرا گذشت رئیس بامروت بود و بعلم و فنون لیاقتی وسیع داشت
و از وفور آگهی برهمه کارها تسلط می نمود و در جزو مدتی ریاستی وسیع جمع نمود و بعد غدر بجلدوی
حسن خدمات دیهات جدید در انعام یافت بسال گذشته جهان گذران را پدرود ساخت منشی
فضل حسین فرزندش امروز جانشین اوست مردم به نیکی یاد میکنند و آثارهای نیک می یابند
حافظ محمد شوکت علی خلف چودهری مسند علی از افاضل روزگار و ناموران این دیار است بسخاوت
و کرم معروف و بمسافرنوازی و وضعداری مشهور با ملازمان و متوسلان خود طریق رعایت و نیکوئی پیش گرفته
و با هرکه یکبار رعایت نموده همه عمر رعایتش نگذاشته ذاتش درین دیار و جوار بس غنیمت است
چودهری نصرت علی خلف چودهری عظمت علی مرحوم بحلیهٔ فهم و فراست آراسته و بکسوت دانش و ذکا
پیراسته بغایت فهیم و شیرین گفتار و نهایت حلیم و پرهیزگار از ذاتش فطری مداخل موروثی خود را توسیع
داده و از اخلاق جبلی بند بر دلها نهاده امروز در انجمن نهد تعلقداران اسسٹنٹ سکرٹری است
منشی فهیم الزمان رئیس خوش لیاقت و وسیع اخلاق است ملاقات او شکیب از دل می رباید و از گفتار
دلاویز صید دلها میکند در علم تاریخ و تحقیق احوال متقدمین و متاخرین یگانهٔ روزگار است اوقات
عزیز باشغال علمی میگذراند با کسے کارے ندارد صاحب ریاست و جمعیت است چودهری مبارک
از معززان و برگزیدگان این قصبه بود افسانه اقتدارش بعهدهٔ چودهرائی زبان زد سکنای این دیار است
بالآخر بوجوه و اسباب کارش رو به تنزل نهاد بعد چندی ودیعت حیات نمود پسرش محمد دائم المعروف
به کلو چودهری را با سواران سلطانی منازعت روداد چند کس را از ان میان کشته راه فرارش گرفت
بفرمان سلطانی خانمانش به یغما رفت و املاکش بخاک برابر شد بعد چندی او هم وفات یافت پسرش وقار محمد
ساجد

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بقید حیات است ریاستش از کثرت فرزندان تلف شد. آنچه باقی است بدست فرزندان است بالکل
پریشانی و تنگدستی میگذراند اما بغایت رئیس مزاج و شریف طبع بوده است حالش تاسف خیز و عبرت
منشی عزیز الدین احمد اکسترا اسسٹنٹ کمشنر از معززان این دیار است در راستی گفتار و درستی کردار
و صفای معاملت و حسن معاشرت و مروت و اخلاق بے نظیر و بیعدیل است مدتها ملازمت سرکار
انگریزی نمود تا بدرجه اکسترا اسسٹنٹی درجه اول اعزاز یافت در هنگامه غدر بجلدوی حسن خدمات
موضع اٹوا بجاگیر حاصل کرد اکنون پنشن گرفته خانه نشین است بغایت نیکنام و ممدوح خواص و عوام
منشی شمس الدین احمد اکسترا اسسٹنٹ کمشنر برادر خرد منشی فضل رسول تعلقدار است بغایت متورع
و پرهیزگار و نهایت متدین و وفاشعار بعلوم و فنون لیاقتی خوب دارد و به نیکوئی و حسن معاشرت
خط یکتائی مے نگارد چند روز است که از ضلع کهیری به نواب گنج تبدیل شد هر جا که ماند نیکنام
ماند میر محمد حسن ڈپٹی کلکٹر چند سال است که ودیعت حیات نمود بغایت سیر چشم و دریا دل بود
ایام حیات را به نیکوئی بسر برد و ازین دار ناپایدار همین سرمایهٔ نیکنامی با خود برد مذاق
سخن هم خوب داشت شعر اردو بغایت خوب گفتی و داد سخن دادی صاحب دیوان است نوبت
انطباع کلامش نرسیده شیخ مومن علیخان صدر الصدور از سکنائے این دیار و متوطنان این
گلشن همیشه بهار بود تا عرصهٔ دراز ملازمت سرکار انگریزی کرد بالآخر بدرجهٔ صدر الصدوری
رسید و بقدر ریاستی پیدا نمود چند سال است که درگذشت مولوی لطف علی برادر حقیقی
اوست او هم بسرکار انگریزی بعهده هاے جلیله مامور بود اکنون خانه نشین است مرد باخدا
و قانع و متوکل و بغایت نیکنام است سید مهدی حسن تحصیلدار امروز پنشن گرفته خانه نشین است
پدرش در عهد سلطنت اوده حاکم عدالت بود از ناموران این دیار است و به نیکوئی ممدوح
صغار و کبار مولوی جعفر علیخان میر منشی رزیڈنٹی گوالیار بود افسانهٔ نیکوئی او چندان بسیط است
که خامهٔ سوانح نگار بضبط آن معذور و زبان بیان باظهار آن معترف بعجز و قصور بغایت مرد سخی
و مهمان نواز بود با اعزا و اقارب و دوست و احباب رعایتهاے بے پایان کرد و طریق تواضع
و انکسار با ابناے روزگار سپرد در آخر ایام حیات ترک روزگار کرده بوطن آمد و همین جا وفات
یافت منشی باسط علی به لیاقت و خوش وضعی بدور و نزدیک مشهور و معروف است و از دیر باز
بملازم سرکار انگریزی است تا بدرجه تحصیلداری رسید امروز هم بسرکار دولتمدار تعلقی دارد و بغایت
متدین و صاف معامله و در انشاپردازی برگزیدهٔ روزگار مولوی محمد حافظ واجد علی

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

مهین پور او امروز در ریاست این نامه نگار کار فرماست و در امانت و دیانت قدم با قدم پدر خود است از غایت کار آگهی و هوشمندی تمشیت مهمات این ریاست به آن خوبی نموده که بهر صوبه تمام سپاس گذار اوست بجلدوی هیچ کار گذار ریاجناب معلی القاب لفٹننٹ گورنر بهادر ممالک مغربی و شمالی و چیف کمشنر اوده در یاد داشت خود بکلمات تحسین و آفرین او را یاد میفرمایند مولوی ضامن حسین اگرچه از روسای شیخ زاده های لکهنؤ است اما از مدتی به سندیله رخت اقامت ریخته پدرش شیخ مومن علی اتالیق شاهزادگان اوده بود خامه دو زبان را کجا یارا که حرفی از صفات او بنگارد زبان را کجا نیرو که سخنی از فضائل او برگوید در علم و فضل گوی تفوق از اقران و امثال ربوده و در اخلاق پسندیده و محاسن برگزیده علم یکتائی برافراشته در تقریر جواهر آبدار از درج دهان می ریزد و در تحریر هزار طلسم حیرت برمی انگیزد گویم که دام اخلاقش مرغ دلها را صید کرده و رایحهٔ روح پرور اوصافش مشام خلائق را معطر نموده اول در ریاست این نامه نگار و منشی فضل رسول تعلقدار کار فرما بود من بعد بقصبهٔ بلگرام تبدیل شد انتظام علاقجات تعلقداران آنجا هم خوب کرد و دل تمام مردم بدست آورد تا غلغلهٔ کارگذاری و کار آگهی او بدور و نزدیک رسید مقارن آنحال از دولت حیدرآباد طلب شد تا بترک روزگار بدانسو شتافت داز قدردانی حکام آندولت ناظم فوجداری گردید امید که در چندے روز بقدردانی و پایه شناسی حکام با احتشام آندولت با عظمت بمنتهاے ترقی که الحق لائق شان اوست فائز گردد منشی یوسف علی از روسای این قصبه بود و ملازمت سرکار انگریزے کرد تا بعهدهٔ منصفی رسید مدتی است که ودیعت حیات نمود در انشا پردازی بے نظیر و بے عدیل بود گویم که در صد سال مثل او انشا پردازے و نثاری درین دیار و جوار برنخاسته حیف که کلامش بانطباع در نرسیده شنیده شد که یاران اکثر کلامش بدزدی بردند و از نام خود ها مشتهر کردند درین موقع گفتار حضرت غالب چه قدر حسب حال است نظم

غالب درین زمانه هرکس که دارے
مضمون غیر و لفظ خودش بر زبان اوست
آری نه چک بود نه تمسک نه هرکه هست
نی دستخط نه مهر نه نام و نشان اوست
مضمون شعر نوٹ بود فی زمانه
یعنی بدست هر که بیفتاد زان اوست

منشی کاظم علی فرزند اوست بروش پدر سخن میگذارد اما پسرش منشی عالم علی طرز خاص اختیار کرده نظم و نثر هر دو بغایت خوب میگوید و سخن بلیغ مے سراید ظن غالب آنست که در چند روز از نامورانِ این دیار گردد منشی عابد علی از سخنوران نازک خیال و معنی سرایان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

عدیم المثال بود سخنهائے بلیغ و فصیح گفتے و دُرہائے معنی بسلک تحریر سفتے اکثر اوقات این نامه نگار را
شائق سخن یافته لآلی آبدار کلام خود را آویزه گوش شنیده و چگویم که آن نوزادگان طبع وقاد را بچه پایه یافته
چند سال است که داعی اجل را لبیک اجابت گفت چودهری محمد امیر از ارباب مشاهیر این خطه
دلبند بود این دیار جنت نظیر است بانواع صفات موصوف و باصناف خوبیها معروف وفا را با
ذاتش چنان نسبت که رنگ را باگل و فتوت را بوجودش آشنائیه خصوصیت که نشه را با مُل همتش بساختن
کارهائے یاران و دوستان شاغل و تفتیش دوام بانصرام مهمات خویشان و عزیزان تا اجل کارے
نکنند تا استفاده دیگران نه بینند قدمے ننهند تا مفاد دوستان نگزینند اجدادش از خطاب جاگیر
اعزازیه یافتند و با قران و امثال علم افتخار بر افراختند از انجمله جد ایشان میر حیات علی
حیات گنج آباد کرده از املاک و باغات بسا چیز یادگار گذاشت حیف که بعد از انتزاع سلطنت
اوده بسبب ضبطی ناکار و معاش که قریب هفت صد روپیه بود سنگ پریشانی بر آبگینه حال ایشان
افتاد و حالت ایشان به تنزل و تقلل رو نهاد تا از قدردانی و پایه شناسی پدرم کمر ملازمت ایشان
بمیان جان بستند و بخدمت آموزگاری این نامه نگار مامور گشتند که ذکرش بفصل چهارم بقلم در آمده
میر علی حسین برادر کلان ایشان است در انشاء پردازی دستگاهے کامل دارد امروز با حسین فرزند
خود مسمی به محمد حسن بسلسله ملازمت ریاست بهوپال بدست آورده و فرزند وسطی او احمد حسن
سیاهه نویس علاقجات کورت بود بسبب علالت استعفا داده بوطن آمد بنهایت خوش لیاقت است
و کهین پسرش لطف حسن اهلمد سررشته کلکٹری صدر هردوئی است بعلم انگریزی لیاقتے وافی دارد از سعادت
و رشادت بهره کافی دارد مولوی مظهر علی آنریری مجسٹریٹ سندیله در هوش و خرد گوی تفوق از
همعصران ربوده و در اخلاق و حلم و تواضع بے نظیر بوده است از تدابیر وسیع و فکرهائے
بلیغ ریاستے از دیهات و عمارات پیدا ساخته و از صفائی معاملت و حسن معاشرت بند بر دلها نهاده
امروز بعهده آنریری سکرٹری میونسپلٹی سندیله هم بایشان مرجع است سید قاضی وجیه الدین
قاضی این قصبه بصفات حسنه اتصاف داشت درویش صفت بود در عرس پیر خود صرف کثیر نمودی
و مجالس حال و قال ترتیب داده روشنی چراغان باطراف و جوانب کردے چند روز به لطف سماع گذشتندے
امرا و اکابر به تحقیقش میر نقنه امثال جهان گذران را پدرود نمود با بار امر پرشاد از طائفه تا لک تعلقداران
بود از عنفوان شباب به ریاضت و عبادت شاقه اشتغال ورزید و از تصفیه باطن و تزکیه نفس
اکتساب کمالات نمود بسا فسانه ها ــــ فضل و کمالش زبان زد خلائق است در ایام غدر

CC-0 Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جهان فانی را بگذاشت و بعالم جاودانی شتافت اکنون سجاده اش از سجاده نشینان لائق خالی است
بابا رام داس هم از فرقهٔ نانک شاهیان بود فضل و کمالات او از احاطهٔ تحریر بیرون و خرق
عادات او از انحصار تقریر افزون مدتی است که جهان گذران را پدرود نمود امروز **بابا**
روپ نرائن سجاده نشین است و در اخلاق ستوده و علم مجلس بی نظیر است و از نکات
درویشی نیز ناواقف نیست **سید وصی علی شاه** سجاده نشین درگاه مخدوم سید علاء الدین است
صفات ایشان از خامه بر نیاید و اوصافش بر زبان در نگنجد باوجود ایام شباب عجب نفس کشی کرده
و بریاضت شاقه تکمیل نفس و تصفیه باطن نموده هند و مسلمان هر دو باو رجوع دارند حافظ کرم احمد
عجب بزرگ صفات است مدتے ملازمت سرکار انگریزی کرد اکنون پنشن گرفته خانه نشین است بیاد
الهی میگذراند و بهمین شغل لطیف ایام حیات بسر مے برد وصفاتش از ان فراتر است که بقالب
گفت در گنجد۔

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بسم الله الرحمن الرحیم

تتمهٔ احوال حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاه بادشاه اوده

خواهم که همچو ناله ز دل سر بر آورم	دود از خود و شراره ز آذر بر آورم
آتش رقم ز آه بدین خیمهٔ کبود	دود از نهاد چرخ ستمگر بر آورم

نگرندگان این نامه را آگهی که چون من نگارندهٔ این شگرف نامه در سال یکهزار و هشتصد و هفتاد و هفت عیسوی ۱۸۷۷ از ترتیب و تکمیل این کتاب انفراغی یافتم خواستم که برخی از حالات شبانه روزی و بود و ماند آنحضرت حوالهٔ خامهٔ سوانح نگار ساخته پیش شائقان سخن و دل دادگان این فن هدیهٔ مرغوب بیاورم و از سرانجام این کار فرخنده فرجام این بوستان همیشه بهار را آب و رنگی تازه بیفزایم از آنجا که فلک ناتوان بین را مدام برغم نامرادان خواهش است و دوام نمک پاش دلهای ریشان و نشتر زن رگ جانهای ایشان می باشد بنا بر آن در عین جوش بهار صرصر خزان همچو بلای ناگهان در رسید و بساط نشاط و انبساط در نوردید یعنی واقعهٔ برانده حضرت قدر قدرت بادشاه جمجاه حضرت واجد علی شاه بر روی روز آورده زمین و زمان را در جنبش آورده دلهای صغیر و کبیر و برنا و پیر را در حیرت و حسرت انداخت

من در چه خیالم و فلک در چه خیال	کاری که خدا کند فلک را چه مجال

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

بوقوع این واقعه حسرت افزا ظهور این سانحه عبرت انتما خواستم که قلم وکاغذ از دست بافگنم و زبان را حرف خاموشی و دل را از سوانحات روزگار کلمه فراموشی بیاموزم اما اقتضاے مادهٔ سوانح نگاری وجوش سودای وقایع گذاری کشان کشان مرا باز به انجمن گفتگو در آورد و بجای آنکه چون عندلیب خوش نوا بذکر عشرتهای زندگانی این سریر آراے سلطنت وجهانبانی زمزمهٔ نو بنو آغاز کنم بجاے رسیدم که چون سوگواران حلقهٔ ماتم در صف نشینان شبستان غم باظهار واقعهٔ حلت پر حسرت این بادشاه سکندر حشمت نالهاے جانگزا و خروشهاے حسرت افزا سر میکنم ۵

سر چشمه خون است ز دل تا به زبان های — دارم سخنی با تو و گفتن نتوان هاے

ذکر انتقال بادشاه جمجاه واجد علی شاه ازین جهان فنا بعالم بقا و خاتمهٔ واقعات و نام سلطنت اوده

آن کیست که دل نهاده فارغ بنشست — نپداشت که مهلتے و تاخیرے هست
گر میخ مزن که خیمه مے باید کند — گو رخت منه که بار می باید بست

بدانکه حضرت بادشاه بعد از انتزاع سلطنت ومعزولی از دولت مملکت سی و دو سال به کلکته مقام مٹیا برج به کشاده پیشانی اوقات زندگانی بسر آوردند واین تلخی غمهاے حسرت اندوز را به چاشنی صبر و توکل آمیخته مردانه وار بگواراے تمام نوشجان میفرمودند واز بسکه مادهٔ ربط واتحاد دولت انگلشیه تخمیر عناصر لطیف بود گاهے لب به شکایت وحکایت آشنا نساخته به مقام ارادت وعقیدت دولت برطانیه استقامت داشتند ۵

یار آن بود که صبر کند بر جفای یار — ترک رضای خویش کند در رضای یار
گر بر وجود عاشق صادق نهند تیغ — بیند خطاے خویش نه بیند خطای یار

والحق از جانب سرکار ابد قرار دولت برطانیه نیز مدام در تشئید مبانی رعایت اهتمام بلیغ بکار میرفت ودر حفظ مراتب آداب شاهی دقیقهٔ از دقائق نامرعی نمی گشت بدین سبب بود و ماند آنحضرت درین مقام دار السلطنت کلکته از بادشاهان عظام وفرمانروایان بلند مقام گوے تفوق ربوده وآنقدر جمعیت ویکسوئی خاطر به آنحضرت حاصل آمد که درین حالت قلت مداخل همت والا نهمت خود را تمامتر به تحفظ شکوه بادشاهی و پاس مراتب شاهنشاهی مبذول فرمودند واز تعمیر ایوانات رفیع وقصور دلفریب وآرایش وزیبایش هرگونه وبهم رسانی مواد شوکت نو بنو باین غایت توجه ساختند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

کیبا خان هفت اقلیم زبان اعتراف گشودند که آنچه این بادشاه عظمت وشکوه را در حالت معزولی
شوکتے وعظمتی حاصل آمده بادشاهان عظام وفرمانروایان بلند مقام را در حالت اقتدار هم نائل
نشت و در حقیقت این دولت شانی وآنی دیگر داشت ازین جا سنجید که یک لک روپیه ماهوار
که برای میوه خوری آنحضرت از سرکار برطانیه بسرکار آنحضرت میرسید کفایت به خرچ ده روزه
نکردی وازنذر وجواهر خاصه الغرام اینهمه مصارف گشتی الوف مردم از خوان نعمت این بادشاه
سلیمان جاه زله ربودی وصنوف وتحیات از بذل وایثار آنحضرت دامن دامن گلهای مراد
چیدی باوجودیکه از وقت انتزاع سلطنت هیچ واسطه از ملک ومال بآنحضرت نمانده بود
لیکن پاس شکوه شاهی وتقاضای همت بادشاهی بسیاری بندگان قدیم وجدید را در هر صیغه و
محکمه جات بدستور قدیم بر عهده های مختلف مثل وزارت ودیوانی وبخشی الملکی وسفارت وداروغگی
ومنشی الملوکی وعرض بیگی وهمچنین بر بسیارے کارها متعین داشته بودند واوقات شریف خود را گاهی
بشاغل علمی وگاهی بتفرج حدائق وباغات میگذرانیدند وبیش از بیش به صحبت نازنینان گلعذار و پریرویان
نادره گفتار که درینحالت غریب الوطنی هم علاوه محلات سابقه قریب سه صد داخل حرم سرای
خلافت کرده بودند والحق دل داده این صحبت رنگین وجان باخته هوای این چمنستان دلنشین
بودند شب را بروز وروز را به شب می آوردند واصلا پروای انجام کار نکرده ساعتی متوجه اصلاح
احوال بهبود ذات مقدس یا برای اولاد عزیز نمی شدند چنانچه نتیجه آن آنچه بظهور آمد در سطور آینده
مکشوف ضمیر شایقان اخبار خواهد گردید از همچو حالت تغافل وبیخبری که زیاده از عهد سلطنت بکار برده
هر یک از متوسلان این دولت ومقربان خدمت از غایت کامیابی وحصول فوائد هرگونه یا بجا
گنج قارون ودولت سنجر میزدد از بام تا شام واز شب تا به سحر هرکسی بکمال راحت وکامرانی
ایام زندگانی بسر می آورد چنانچه بسازش بعضے مقربان خدمت که هنوز با وجود خرابی سلطنت
دامن دولت نگذاشته وبهمان طرز سابق مصروف حرام نمکی وکفران نعمتی وخیانت هرگونه بودند
نالش قرضخواهان به تعداد کثیر بر آنحضرت دائر عدالتهای دولت انگلشیه گردید تا آنحضرت را
ازین تردد تازه کمال پریشانی وحیرانی رو نمود نازم بر قدردانی وعزت شناسی سرکار
انگلشیه که بوفور مراحم والتفات اینهمه طومار بے تمیزی را باندک توجه بطرف فرمود ایکٹ
بریت ذات مقدس از نالشات دیوانی وفوجداری جاری ساخته ابواب این فتنه مسدود نمود
وبرای انتظام آینده محبت نامه بنام آنحضرت فرستاده هدایت توجه فرمود حضرت بادشاه نکرده

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

این نعمت وعنایت بجا آورده بعضی نمکحرامان کج رفتار فتنه گردار را از بساط خدمت دور فرموده ومنشی امیر علی خان را که یکی از معززین وبرگزیدگان مملکت بنگاله بود وبلباس حسن خدمات از و ملاحظه فرموده بودند بخطاب وزیر السلطان مخاطب ساخته بوزارت ومدار المهامی برگزیدند الحق این مرد خدا در عهد مدار المهامی خود انچه کرد وهر قدر که خیر اندیشیها بکار برد می توان گفت که حق خود را ادا کرد بعد چندی معزی الیه را پیمانه عمر لبریز شد منصرم الدوله مورد عنایت شده بجایش جا یافت بالجمله درین وقت معزولی وخانه نشینی هم زیاده از ده هزار کس به ظل عاطفت این بادشاه جمجاه زندگانی کردی و از بذل وایثار واز فوائد هرگونه عالمی متمتع بودی از انجا که این چرخ بیوفا را آزردن دلهای بیدلان شعاریست قدیم وبرهم زدن اسباب جمعیت عادتی هست مستقیم تا بر زخمهای دلفگاران نمکی نه افشاند قراری نگیرد وتا دل آزردگان را آزاری برآزاری نرساند آرامی نه پذیرد

نیش عقرب نه از پی کین است
مقتضای طبیعتش این است

بدین اسباب خواست که انچنین صحبتی شریف وجمعیتی لطیف که از لطافت بر لطافت خود نظر خویش بود درهم وبرهم گردد وانچنین گلشنی تازه وچمنی شگفته که از فراوانی لاله وگل در پیرهن نمی گنجید از دست برد خزان پامال شود دفعتًا عوارض چند بر مزاج آنحضرت مستولی ساخت تا از شدت همچو امراض عناصر لطیف از اعتدال افتاده مدتی صاحب فراش بودند حکمای حاذق واطبای موافق که در حضور پرنور ارباب واز شرف ملازمت کامیاب بودند بمداوا پرداختند وتدابیر وسعی وتکرار بلیغ انچه که در خور شان همچو والا جاهی بلند پایگاهی میتواند بود بکار بردند وهر کس از نمکخواران شاهی وزله ربایان خوان بادشاهی بدعای سحری وادراد نیم شبی صحت وسلامتی این بادشاه کیوان جاه از جناب ایزدی میخواست از انجا که پیمانه عمر آنحضرت لبریز شده وایام حیات بپایان رسیده بودند بنابران تدبیری ره بجای نبرد تا بتاریخ بست ویکم ستمبر سالی یکهزار هشت صد وهشتاد وهفت عیسوی مطابق سوم ماه محرم سال یکهزار وسه صد وپنج هجری ۳ ساعت از شب گذشته بود که این بادشاه قدسی صفات ملکی درجات رخت زندگانی ازین جهان فانی بعالم جاودانی کشید چه گویم که بظهور این واقعه جانگزا وحادثه حسرت انتما بندگان شاهی ومتوسلان بادشاهی را چه حالت رو داد وچه مایه حزن وملال دلهای صغیر وکبیر وبرنا وپیر را فرو گرفت اندازه شناسان غمهای روزگار خود اندازه حالت این غم واندوه میتوانند کرد ومقدار همچو آلام

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

می توانند سنجید همین قدر گفتنم کافی است که به جبب این واقعهٔ هایله هنگامه قیامت وقعتی نداشت و آشوب رستخیز بهاکم حقیقت بود و چرا نباشد که آنچنین بادشاهی بلند پایگاه که ذات ذوالایش قائم مقام سلاطین نامدار و نام نامیش یادگار بادشاهان بلند اقتدار بود دفعتاً پا از دایرهٔ هستی بیرون کشید و لبها برهنه پایان بادیهٔ طلب و لبها کشتی شکستگان بحر امید را از فیض و کرم خود محروم گردانید

وقت است که در بیچ و خم نوحه سرائی — سوز دل نفس نوحه گرانه تلخ نوائی
وقت است که در سفینه زنانی اهل جهان را — سر پنجهٔ رسائی شود در رنگ هوائی
ای چرخ چو این شد دگر از بهر چه گردی — ای خاک چو این شد دگر آسوده چرائی
تو ان گرد دفرو ریزه اگر صاحب مهری — بر خیز و بخون غلط گر از اهل وفائی

بالجمله چون اینخبر وحشت اثر انتشار یافت نواب مخدرهٔ عظمی خاص محل صاحبه و ملکه اوده اختر محل صاحبه و دیگر محلات مقدس جامه دران و اشک ریزان در سلطان خانه آمده جزع و فزع آغاز کردند و از ناله و بکا و نعره هاے جانگزا دلهاے دردمندان شرحه شرحه کردند همان ساعت صاحب ایجنٹ بهادر تشریف ارزانی داشته بعد تحقیق و تصدیق ڈاکٹر بذریعهٔ ٹیلگراف بحضور پر نور نواب گورنر جنرل کشور هند لارڈ ڈفرن صاحب بهادر خبر دادند و نواب معلی القاب بحضور علیا حضرت قیصرهٔ هند کوئن وکٹوریه دام سلطنتها اطلاع فرموده و بعد رسیدن جواب از انجا اجازت تجهیز و تکفین به صاحب ایجنٹ بهادر صادر کردند چنانچه بعد بست و چهار گهنٹه که درین انتظار گذشت کار پردازان سلطانی و مقربان خاقانی و فرزندان نامدار و شاهزادگان کامگار نعش آنحضرت را بجلوس تمام بکر و فر شاهانه و تزک بادشاهانه برداشتند اعیان و برگزیدگان کلکته و حکام فدوی الاحترام و افواج ظفر امواج انگلشیه بحکم گورنمنٹ پیشاپیش میرفت بالآخر در امام بارهٔ سبطین آباد که اندرون حلقهٔ ٹیا برج تعمیر ساختهٔ آنحضرت است بهزاران هزار افسوس چون گنج بخاک مدفون ساختند

نظم

آه افسوس آسمان را سرت بیداد شد — آری آری کار چون بر ظلم آمد داد شد
چاک پیراهن شده خاک تنها در باغ غم — هم زمین بگریست هم از آسمان فریاد شد
آن تن نازک که بروی بود پیراهن گران — در کف خاک جفا افسوس استعداد شد

حالت غم و اندوه و بیان این هنگامهٔ پرستوه که انچه دران هنگام وحشت انجام رو داد از خامه بر نمی آید

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

جائیکہ سر تا سر برق بلا بر خرمن احوال یک کاروان افتادہ باشد اندازہ در دناکی محنت رسیدگان کہ می تواند کرد

شد گرہ از گریہ چون گرداب در باد گلو — گر خدا آسان نسازد سخت کاری مشکل است
گرد رخسارش بہ گیسو پاک کن اے حور عین — مہربانی کن کہ مہمانے عجب در منزل است
اے انیس گوزدسازش بحسن خلق باش — خاطر او را نرنجانی کہ بیحد نازک دل است

الغرض بعد این واقعہ عبرت افزا نواب معلی القاب گورنر جنرل کشور ہند بغرض تحفظ جائداد و انتظام خاندان شاہی باجلاس کونسل ایکٹ جدید جاری فرمودہ این است

ایکٹ انتظام جائداد شاہ اودھ مرحوم

عالیجناب نواب گورنر جنرل بہادر اجلاس کونسل کو کامل اختیار ہوگا کہ ہز مجسٹی مرحوم شاہ اودھ جس قسم کی جائداد چھوڑ گئے ہوں اسکا انتظام کریں اور اُس جائداد پر جو دعوے وغیرہ ہوں اُنکا تصفیہ کریں اور ہز مجسٹی شاہ مرحوم کے خاندان اور لواحقین کے درمیان اُس جائداد کے باقیماندہ حصے کو یا اُسکی آمدنی کو جس طریقے پر مناسب معلوم ہو تقسیم کریں ہز مجسٹی مرحوم شاہ اودھ جو جائداد چھوڑ گئے ہیں اُسکے انتظام تقسیم میں عالیجناب نواب گورنر جنرل بہادر بمعیت کونسل جو کارروائی کرینگے اُسپر کسی عدالت میں سوال نہیں کیا جائیگا۔ عالیجناب گورنر جنرل بہادر کے ایجنٹ جو ہز مجسٹی شاہ اودھ کے سرکار میں مقرر ہیں اور وہ تمام آدمی جو ماتحت اُنکے کام کرتے ہیں بذریعہ اس قانون کے اُن تمام کاموں کے جوابدہی سے جو اُنھوں نے شاہ اودھ مرحوم کی جائداد کے انتظام کے متعلق ۲۰ ستمبر ۱۸۸۷ع تک کیے ہیں بری کر دیے گئے صاحب ایجنٹ یا اُنکے ماتحت افسروں یا صاحب سکریٹری اسسٹنٹ کے برخلاف اُن کاموں کی نسبت کسی عدالت میں کوئی مقدمہ دائر نہیں کیا جائیگا ہز مجسٹی مرحوم شاہ اودھ اگر کوئی وصیت نامہ چھوڑ بھی گئے ہوں تو بھی یہ قانون نفاذ پذیر ہوگا اور باوجود کسی قسم کی کارروائی کے جو کسی دیوانی عدالت میں انتظام جائداد یا ادائے قرض جائداد کے لیے کی گئی ہو یا کیجاویگی اور اگر کسی شخص نے بحیثیت کسی قسم کی دستاویز میں کی یا کسی ذریعہ سے ہز مجسٹی شاہ مرحوم اودھ کی جائداد کا کوئی حصہ پایا ہے یا اُس سے کوئی نفع لیا ہے اُس شخص کے لیے ضرور ہے کہ ایسے افسر کو جو عالیجناب گورنر جنرل بہادر کی طرف سے مقرر کیے جاوینگے حساب سمجھا دیوے۔ بعد اجرائے این قانون صاحب ایجنٹ بہادر متوجہ انتظام کارخانجات بادشاہی گردیدہ اول تقسیم تنخواہ محلات و شاہزادگان نمودند من بعد ملازمان شاہی مثل علما و فضلا و شعرا و خوشنویسان و مصوران و طبیبان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

وارباب نغمه و ارباب نشاط و چوبداران و چپراسیان و داروغگان و برکانداران و خاصبرداران و سواران رساله باڈی گارڈ و دیگر عمله را تنخواه برطرفی و انعام و زاد راه داده موقوف و رخصت فرمودند و بعضی اشخاص را که حق خدمت برین دودمان داشتند و مدت ملازمت شان از بست سال زائد بود فراخور حالت و مواجب شان پنشن داده اجازت قیام بوطن مالوفه شان عطا فرمودند و اسباب تمامی ایوانات و کوٹهیات و دیگر سامان جلوس که اکثر در بها متجاوز بود و دلق در خریداری آن علاوه مصارف کثیره نهایت توجه سلطانی بکار رفته بود نیلام نمودند و تمامی محلات و شاهزادگان را حکم برخاستگی از املاک شاهی دادند و در دمی و ساعتی اینهمه احکامات رنگ نفاذ پذیرفتند ازین معاملات عبرت خیز تماشائیان اوضاع روزگار را عبرتی تازه حاصل آمد و بنام نواب مخدره عظمی خاص محل صاحبه و نواب ملکه اوده اختر محل صاحبه هم حکم شد که بایوانات خودها تشریف برند هر چند که ایشان عذر آوردند که تا چهلم اجازت قیام بایوان شاهی عطا شود بنظر مصلحت منظور نگردید غرضکه در اندک زمانے گردون گردان نیرنگے دیگر ظاهر نمود و زمانه نیرنگ ساز صورت معامله را بطرزی بچشم نظارگیان جلوه داد من بعد درمیان اولاد آنحضرت انواع نزاع و مباحث واقع شد یکی میخواست که من سر دفتر خاندان شوم و دیگرے میخواست که من کلاه این مفاخرت بر سر نهم یکے خود را صحیح النسب میگفت دیگری حالت مرجح خود را بر همگنان ظاهر میکرد غرضکه علاوه دیگر خرابیها این ذلت تازه از دیگر خفت و ذلت ها بدرجها بیش بود بالآخر گورنمنٹ عالیه از غایت دور اندیشی و مصلحت بینی استقرار امر افسرے بر کسے نکرد و علے قدر مراتب مواجب همه شاهزادگان و دختران حسب تفصیل مشموله این کتاب مقرر فرمود چون درین کتاب ذکر تعداد اولاد آنحضرت بقلم نیامده و انهمینی باعث انتظار و موجب نگرانے شائقان اخبار بود بنابران فهرست هذا بهنجی ترتیب داده شد که تعداد اولاد و نام نامی محلات آنحضرت که از بطن ایشان ولادت فرزندان و دختران واقع شده مکشوف ضمیر ناظرین این کتاب گردد و هم مقدار مواجب خاندان شاهی که انچه تا حالت تحریر بذریعه اخبارات بادراک رسیده مبرهن رائے ناظرین این کتاب شود امید که اگر در تعداد و مواجب این خاندان خطائے رفته یا امرے ترک شده باشد این نامه نگار را معاف دارند و این بار برگردن نامه نگاران اخبار گذارند۔

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

فہرست اولاد حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاہ بادشاہ اودھ

نمبر شمار	اسمای شاہزادگان حضرت سلطان عالم فردوس مکان	اسمای محلات مقدس کہ از بطن اوشان ولادت واقع شدہ	تعداد تنخواہ	کیفیت
۱	خسرو مرتبت دارا شوکت نوشیروان قدر مرزا محمد علی حیدر بہادر۔	مخدرۂ عظمی نواب خاص محل صاحبہ		در عہد حضرت سلطان عالم وفات یافتند۔
۲	ابو الحرب غضنفر جاہ خاقان حشم صاحب عالم مرزا محمد جاوید علی بہادر۔	ایضاً		بشرح صدر
۳	قمر قدر صاحب عالم مرزا محمد عابد علی بہادر۔		سمــ	
۴	صاحب عالم آسمان جاہ مرزا کاظم علی بہادر۔	نواب رشک عالم صاحبہ۔	الـ ۱۱	
۵	صاحب عالم مرزا خوش بخت بہادر	نواب اختر محل صاحبہ		بشرح صدر
۶	جنرل فریدون قدر مرزا محمد ہزبر علی بہادر	نواب معشوق محل صاحبہ		ایضاً
۷	صاحب عالم مرزا احمد مرزا جمجاہ علی بہادر	ایضاً	لعہ	
۸	صاحب عالم مرزا جلیس قدر بہادر۔	نواب حضرت محل صاحبہ		
۹	صاحب عالم قمر حسن مرزا بہادر	نواب مہدی بیگم صاحبہ۔		

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

۱۰	صاحب عالم مرزا محمد عابد علی بہادر۔	نواب فخر محل صاحبہ۔		
۱۱	صاحب عالم قمر احسن مرزا بہادر	نواب واجد محل صاحبہ۔		
۱۲	صاحب عالم مرزا محمد جوگی بہادر	نواب جہان پناہ محل صاحبہ	حا،	
۱۳	صاحب عالم مرزا محمد جلال بہادر	نواب صدر محل صاحبہ	ما،	
۱۴	صاحب عالم قمر احسین مرزا بابر بہادر۔	نواب اکلیل محل صاحبہ	حا،	
۱۵	صاحب عالم بلند جاہ مرزا محمد عسکری بہادر۔	نواب عیش محل صاحبہ	ما،	
۱۶	صاحب عالم مرزا کام بخش بہادر	نواب الفت محل صاحبہ	ما،	
۱۷	صاحب عالم روشن گہر مرزا قائم علی بہادر۔	نواب حور محل صاحبہ		
۱۸	صاحب عالم مرزا مسعود علی بہادر	نواب شاہ نواز محل صاحبہ	حا،	
۱۹	صاحب عالم جہان پرور مرزا کاظم علی بہادر۔	نواب دل افروز محل صاحبہ		
۲۰	صاحب عالم مرزا ابو تراب بہادر	نواب نونہال محل صاحبہ۔		
۲۱	صاحب عالم مبارک مرزا علی بہادر۔	نواب ہمایون محل صاحبہ		
۲۲	صاحب عالم اقبال جاہ مرزا محمد ہادی بہادر۔	نواب تابان محل صاحبہ		
۲۳	صاحب عالم سیف الملوک مرزا خادم حسین بہادر۔	نواب سہا محل صاحبہ۔		
۲۴	صاحب عالم تاج الملوک مرزا کاظم حسین بہادر	نواب نجبت محل صاحبہ	حا،	

CC-0. Agamnigam Digital Preservation Foundation, Chandigarh

۲۵	صاحب عالم سلطان مرزا محمد رضا علی بہادر	نواب بے نظیر محل صاحبہ	حا،	
۲۶	صاحبعالم مرزا حسین علی بہادر۔	نواب تابان محل صاحبہ	حا،	
۲۷	صاحب عالم جاہ مرزا محمد اکبر بہادر۔	نواب شاہزادہ محل صاحبہ		
۲۸	صاحب عالم ہمایون جاہ مرزا محمد اصغر بہادر۔	نواب پیارا محل صاحبہ	حا،	
۲۹	صاحبعالم محمد علی مرزا بہادر۔	نواب عالم افروز محل صاحبہ		
۳۰	صاحبعالم عوالی مرتبت مرزا محمد ابراہیم علی بہادر۔	نواب دل نما محل صاحبہ	حاء	
۳۱	صاحبعالم والا و جاہ مرزا محمد علی نقی بہادر۔	نواب نبگالہ محل صاحبہ	حا،	
۳۲	صاحبعالم خورشید مرزا محمد کاظم حسین بہادر۔	نواب ولایتی محل صاحبہ۔	حا،	
۳۳	صاحبعالم کامیاب مرزا محمد باقر حسین بہادر۔	نواب دلاویز محل صاحبہ	حا،	
۳۴	صاحبعالم دارا جاہ مرزا ابو العلی بہادر۔	نواب مبارک محل صاحبہ	حا،	
۳۵	صاحبعالم بلند اختر مرزا محمد محتشم بہادر۔	نواب شباب محل صاحبہ		
۳۶	صاحبعالم مرزا اختر جاہ بہادر۔	نواب اصغر محل صاحبہ	ماصہ	بعد ہیجدہ سال حا،
۳۷	کسری بخت مرزا اعجاز حسین بہادر		ماصہ	بعد ہیجدہ سال حاہ
۳۸	مرزا محمد اکرم بہادر۔		ماصہ	بشرح صدر۔

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نمبر شمار	اسمائے شاہزادیہا حضرت سلطان عالم فردوس مکان	اسمائے محلات مقدس کہ از بطن اوشان ولادت واقع شدہ	تعداد تنخواہ	کیفیت
۱	سپہر آرا نواب کبری بیگم صاحبہ	نواب سلطان محل صاحبہ	ماصہ	
۲	مہر آرا نواب صغرا بیگم صاحبہ	نواب عزت محل صاحبہ	ماصہ	
۳	نواب جہان آرا بیگم صاحبہ	نواب حور محل صاحبہ	ماصہ	
۴	سپہر آرا نواب زینت بیگم صاحبہ۔	نواب خاقان محل صاحبہ	سار	
۵	تخت آرا نواب سپہر بانو بیگم صاحبہ	نواب بیگم صاحبہ	ماصہ	
۶	نگین آرا نواب رضیہ بانو بیگم صاحبہ۔	نواب شیدا محل صاحبہ	ماصہ	
۷	دیہیم آرا نواب بنت السلطان بیگم صاحبہ۔	ملکہ سرو سہی صاحبہ	ماصہ	
۸	بنت الملک نواب صغرا بیگم صاحبہ۔	نواب معشوق محل صاحبہ	ماصہ	
۹	تاج آرا نواب صبیہ سلطان بیگم صاحبہ۔	نواب سلطان محل صاحبہ	ماصہ	
۱۰	مرتبہ آرا نواب سکینہ بیگم صاحبہ	نواب سلطان محل صاحبہ۔	ماصہ	
۱۱	جلوہ آرا نواب سپہر بانو بیگم صاحبہ	نواب جہان پناہ محل صاحبہ۔	ماصہ	
۱۲	زینت آرا نواب محمدی بیگم صاحبہ	نواب سرفراز محل صاحبہ۔	ماصہ	
۱۳	محفل آرا نواب معصومہ بیگم صاحبہ	نواب صنوبر محل صاحبہ	ماصہ	
۱۴	مجلس آرا نواب کنیز صادق بیگم صاحبہ	نواب صفدر محل صاحبہ۔	ماصہ	
۱۵	منزلت آرا نواب رضیہ بیگم صاحبہ	نواب محبوب محل صاحبہ۔	ماصہ	

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

۱۶	عفت آرا نواب طیبہ بیگم صاحبہ۔	نواب انجم محل صاحبہ	ماہ
۱۷	حسن آرا نواب فاطمہ بیگم صاحبہ۔	نواب عیش محل صاحبہ	ماہ
۱۸	بہار آرا نواب کنیز حسین بیگم صاحبہ۔	نواب عمدہ محل صاحبہ	ماہ
۱۹	بزم آرا نواب سکینہ بیگم صاحبہ۔	نواب بڑہ محل صاحبہ	ماہ
۲۰	ملک آرا نواب عابدہ بیگم صاحبہ	نواب منصور محل صاحبہ	ماہ
۲۱	رزم آرا نواب خدیجہ بیگم صاحبہ۔	نواب منصور محل صاحبہ	ماہ
۲۲	شرف آرا نواب قائم بیگم صاحبہ	نواب حسن محل صاحبہ	ماہ
۲۳	مروت آرا نواب مہدی بیگم صاحبہ	ملکہ نسیم تن صاحبہ۔	ماہ
۲۴	شکوہ آرا نواب سیدہ بیگم صاحبہ۔	نواب اعلیٰ محل صاحبہ	ماہ
۲۵	گوہر آرا نواب نیکبخت بیگم صاحبہ۔	نواب حسن محل صاحبہ	ماہ
۲۶	سیما آرا نواب کنیز جعفری بیگم صاحبہ۔	نواب حضرت محل صاحبہ	ماہ
۲۷	بدر آرا نواب اکبر بیگم صاحبہ	نواب خوشحال محل صاحبہ	ماہ
۲۸	سر آرا نواب منی بیگم صاحبہ۔	نواب مبارک محل صاحبہ	ماہ
۲۹	سلطان آرا نواب لونی بیگم صاحبہ		ماہ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

۳۰	بادشاه آرا نواب بادشاہ بیگم صاحبه	نواب بادل محل صاحبه	ات	
۳۱	نواب تاجدار بیگم شاہ و بیگم صاحبه	نواب مرغوب محل صاحبه	ا صه	
۳۲	نواب زکیه بانو بیگم صاحبه	نواب بارگاه محل صاحبه	ا صه	

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

خاتمه کتاب

الحمد لله که این گنج نامهٔ کار آگهی و این مجموعهٔ خردوری و دانائی پیرایهٔ انجام گرفت و این فهرست جراید هوشمندی و این کلیات کلمات دانشوری حلیهٔ اتمام پوشید تیره شبها به روز و دراز روزها بشب گرائید که این عروس هفت کرده سخن این شاهد دلربای معانی جلوه عروسش دیدهٔ مشتاقان گردید بسا جگر خون و بسا زهرهٔ آب شد که این درج لآلی آبدار و این نقد دولت ابد پاینده بدست افتاد کار روای دل دادگان مقصود گشت کهن آرزو را هنگام روائی آمد و دیرین تمنا را هنگام پیدائی نونهال مراد برگ و بار رسید و بوستان مقصود به فصل بهار رسید

	آمد آخر ز پس پردهٔ تقدیر پدید		لله الحمد هر آن چیز که خاطر میخواست	

الله الله این چه دلربائی است شوخ و شنگ که بهزاران هزار غنج و دلال و دلها عشاق بسوی خود میکشد و این چه پری نژادی است پر از افسون و نیرنگ که بانواع کرشمه و ناز جادوے مدهوشی بگوش مشتاق مے دمد۔ فی نسخهٔ اعجاز عیسوی است که گوشه نشینان عدم را زنده جاوید ساخت یا چشمهٔ آب حیوانے است که تشنه لبان وادی فنا را حیات ابد داد

	که کردم یکایک همه را نشان		بسا نامداران گردن کشان	
	شد از گفت من نامشان زنده باز		همه مرده از روزگار دراز	
	سراسر همه زنده کردم بنام		چو عیسی من این مردگان را تمام	

نادان که حرف از خزف نشناسد چنان داند که بهای جواهر و سنگ یکی است اما دانا شناسد که جواهر را چه قدر است و سنگ را چه وزن۔ کوه تراشیدن و ریگ صحرا شمار آوردن آسان است الا گوهر آبدار سخن از دریای ذخار خاطر بدست آوردن و نذر قدردانان ساختن کاری است محال۔ اختر بانگشت شمردن و ذره را بحساب گرفتن سهل است فاما الماس ریزه های معانی از کان دل برکندن و ببازار آوردن امریست اشکال سخن گفتن و دیگر جان سفتن است ؞ نه هر کس سزای سخن گفتن است ؞ بدین دلفریبی سخنهای نغز و بنغزی توان زادن از راه فکر و احسرتا که درین قحط سال قدردانی سکهٔ سخن بی رواج است و نقد معنی بی اعتبار اگر گوهر سخن بصدف فروشند لستانند و اگر جواهر معنی را به خزف پاره ها بیع کنند

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

نگیرند، بآن نکته چینان و عیب جویان را روز بازار است و این بیگانهٔ حرف چینی را آشنائی جز عیب بسوی نه بینند جز خطا حرفی نگزینند چشمهٔ آفتاب را بی نور گفتن کار این شپره چشمان است و دیدهٔ پر نور را کور دانستن شعار این نابینایان است

قطعه

بی‌هنران چند ز خود بی‌خبر	عیب ببینند برغم هنر
دود شوند ار به دماغی رسند	باد شوند از به چراغی رسند

هیهات هیهات آنچه سرایم و چرا بر این سخن نمی آیم که دل دادهٔ ادای جانان از طعن رقیبان نهراسد و بلبل از خوف صیاد ترک نغمه سنجی نسازد پس ازین سخنها گذرد آنچه از متاع ناسره سخن در کیسه داری نذر ارباب هوش کن تا تحسین دهندت آفرین کنندت عیبت را بدامن عفو بپوشانند و ذمائم ترا هنر انگارند نگویم که رخسار این محجوب از غازهٔ عیوب مبرا است و دامن این گلبن سخن از خارهای نقص مبرا اما گویم که ذاتی بی عیب نباشد و کاری از خطا خالی نبود مرا خود سخن سرائی غروری در سر نیست و در مضمون نگاری لافی دگر انسی نه و دلی دارم آشفته و خاطری دارم بر آتش شوق برشته اگر تحسین کنند از جا نمیروم و اگر بد گویند آزرده نمی شوم نه شاعرم و نه در مضمون نگاری رتبه دارم نه سخن سرایم نه در معنی پروری وظیفه خوار از رحمت رحمان طراز از دولت در آستین دارم نقش جمعیت در نگین ابواب نعمت گشاده و اسباب عیش آماده پس تفریح خاطر و تفریح طبع ناگزیر این اسباب است متقاضی شد تا دیگران را اگر در سرابستان تشنه فریب لذات افگند زبانم را بدین ذائقه و پایم را بدین مرحله آشنا کرد اگر دیگران را از جمعیت بادهٔ غفلت افزود مرا سرمایهٔ عبرت اگر کسی را افسانه در خواب ربود مرا بیداری افزود پس بنای این قصر عالی برنهادم و این چمنستان را از انواع گلهای ریاحین ترتیب دادم تا تفریح گاه عظیم و سیرگاه لطیف گردد اگر دلدادهٔ زلف و گرد آشفته روئی و برات ازین بوستان رنگین نسخهٔ تسکین برگیرد اگر خواب آلوده بستر غفلت است هم ازین افسانهٔ دلربا سرمایهٔ بیداری پذیرد نظم من که درین آئینهٔ پر خیال * روی سخن را نمودم جمال * کس چه شناسد که چه خون کرده ام * کین گهر از حقه برآورده ام * ساخته ام این همه لعل و گهر * از خوی پیشانی و خون جگر * فکر بی داد جگر کاهیم * عمر بسی رفت به گمراهیم * بو که بهر گرمی هنگامهٔ * یاد کنندم ز چنین نامهٔ * او تعالی تقدس شانه این گلدستهٔ ریاض معنی را از دست برد گلچینان در امان

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

دارد و پیش ارباب خرد و هوش و بنظر اصحاب انصاف وش قبول سازد ۔ فقط

هست امیدم ز سخن پروران — چون نگرند از ره بینش در آن
عیب یکے نیست که جویند باز — چون همه عیب است چه گویند باز
خرده نگیرند و بزرگے کنند — ور نه چنان نیست که گرگے کنند
عیب شناسان بکمین من اند — بے هنران جمله بکین من اند
تو بکرم عیب من عیب پوش — در نظر عیب شناسان بپوش
داغ قبولی بکش اندر سرش — تا نکند باد خسان ابترش

تمت

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

تقریظ منظوم از نتائج فکر رسا و ذہن دکا شاعر بلند خیال منشی کنور چندی سہے متخلص بہ نہال خلف اصغر راجہ جیا لال بہادر گنگشن رئیس لکھنو شاگرد نواب عاشور علی خان صاحب بہادر

پہلے ہے حمد خالق اکبر
لکھون بعد اُسکے نعت احمد پاک
پھر لکھون کچھ طرب فزا مضمون
قلزم فکر ہے روانی پر
کیا خوشی کا یہ اندنون غل ہے
پھر بہار آئی گیا گلستان مین
میکشون پر کرم ہے ساقی کا
طرفہ نیرنگیان یہ باغ مین ہین
جمگھٹے خوب میکشون کے ہین
جھومتا آیا ابر مستانہ
تاک مین مے کے کہ رہی ہین سب
بادہ خوارون ہی کا نہین کچھ ذکر
سپنے ہین میکشون کا یہ خامہ
کون بدمستیون سے ہے خالی
سبزہ ہر سمت لہلہاتا ہے
کہین سوسن کہین ہے نافرمان
چشم نرگس کا یہ اشارہ ہے
لیا نغمون سے دم جو بلبل نے
نہین سوسن کو اسمین تاب مقال
لالہ و یاسمن شگفتہ ہین

جسنے پیدا کیے ہین شمس و قمر
شان مین جسکے آیا ہے لولاک
شاد ہو جس سے خاطر محزون
طبع ہے جوش خوش بیانی پر
نغمہ خوان عشق گل مین بلبل ہے
جشن شادی ہے بزم یاران مین
مغتنم آج دم ہے ساقی کا
روشون پر گلابیان چن دین
غول ہر سو پریوشون کے ہین
میکشون کو بنایا دیوانہ
پھول برسا دے باغ مین یارب
شیخ و زاہد کو بھی ہے جی کی فکر
گیا رہین شراب عمامہ
ہے صبا کی بھی چال مستانی
سرو خوش قامتی دکھاتا ہے
ہے بنفشہ کہین کہین ریحان
لالہ و گل کا حسن پیارا ہے
تازیانہ دکھایا سنبل نے
کہ ہے اُسکی زبان ناطقہ لال
گل ہین خندان چمن شگفتہ ہین

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

سرو رونق وہ صاحب جو ہین
[illegible] کو ہین

باغبان ہر طرف پکار آیا
کہ چلو موسم بہار آیا

پھر گلگشت نازنین آئے
دید گل کے لیئے حسین آئے

باغ جنت کی چل رہی ہو نسیم
ہے ہر اک نہر کوثر و تسنیم

گل و بلبل کا دور دورہ ہے آج
اِس گلستان کا رنگ اور ہے آج

تنگ ہے باغ کثرت گل سے
چہچہے ہے ہجوم بلبل سے

مین ہون اس باغ کا تو خیرخواہ
یہ دعا ہے زبان پہ شام و پگاہ

خوب بلبل اوڑائے گل چہرے
ہر صیاد پر چلین آرے

گل جو توڑے کسی بہانے سے
دست گلچین قلم ہو شانے سے

رقص طاؤس دلنواز ہوا
کبک مست خرام ناز ہوا

قہقہوں کا ہے شور یارون مین
چہچہوں کا ہے غل ہزارون مین

گل ہر اک رنگ و بو مین اعلیٰ ہے
واہ گلشن کا بول بالا ہے

ہے سکندر جو آج طائر باغ
ہر شجر کا ہے آسمان پہ دماغ

گل کی صورت پہ حسن و زیبائی
پھرتے ہین ہر طرف تماشائی

دلمین ہر اک کے ہے خوشی کی امنگ
دمبدم شوق کی نئی ہے ترنگ

شادمان ہین خوشی سے لوگ تمام
کیا ہے گلشن مین آج جلسۂ عام

اِس خوشی کا سبب یہی ہے ولا
کہ چھپی یہ کتاب روح افزا

باعث انبساط جان اودھ
طبع تاریخ بوستان اودھ

راجہ نیک بخت نیک خصال
درگا پرشاد صاحب اقبال

ہین رئیس سواد سندیلہ
گل باغ مراد سندیلہ

اہل جاہ و حشم تعلقہ دار
آفتاب سپہر عز و وقار

ہین سخاوت مین حاتم ثانی
رسم مہر و وفا کے ہین بانی

مظہر لطف و خوبے اخلاق
مصدر جود و اتحاد و وفاق

شاعر نامی و خجستہ نہاد
نظم اور نثر مین بڑے اوستاد

مہر پر نور آسمان سخن
ثمر نخل بوستان سخن

CC-0, Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ہو جو رمز نکتہ دانی ہین
حاکم کشور سخندانی ہین

جو انھون نے کتاب چھپوائی
بے بدل لاجواب چھپوائی

چھپتے ہی چھپتے ہو گئی مشہور
ہوئے احباب شاد اور مسرور

جو نہو حال دہر سے آگاہ
وہ پڑھے اس کتاب کو واللہ

ہے لقب اس ریاض اخضر کا
جام جم آئینہ سکندر کا

اس سے ظاہر ہے اقتدار اودہ
حال شاہان باوقار اودہ

شعرا تھے جو اہل علم و کمال
اسمین انکا بھی کچھ لکھا ہی حال

ہین تمام بر عمدہ و نایاب
گل کی صورت شگفتہ و شاداب

ایسی چھاپی گئی کتاب یہ صاف
کہ ہے مانند آئینۂ شفاف

دیکھ لی جسنے خوبی تحریر
ہوا حیرت سے صورت تصویر

غلطی کا نہین ہے نام اسمین
حسن صحت ہے لاکلام اسمین

اسکا کاغذ بہت ہی خوش اسلوب
صاف طبعون کو دل سے ہی مرغوب

فارسی مین ہے نثر کیا نادر
ہے زبان جسکے وصف مین قاصر

جابجا نظم ہے نہایت خوب
عاشقان سخن کو ہے محبوب

ذکر عمدہ ہے اور صحیح ہے بات
اچھے مضمون ہین لکھے ہین حالات

حرف اسمین زر خطیر ہوا
کارنامہ یہ بے نظیر ہوا

اسکے مشتاق شوق سے آئین
نقد دل سے خرید فرمائین

نظر لطف و اتحاد کرین
سیر سے اسکی دلکو شاد کرین

چشم بد دور ہی عجب یہ کتاب
نہین روے زمین پہ جسکا جواب

وم صفت کا کہان تک اسکے بھرون
ہان دعا پر اب اسکو ختم کرون

رہین یارب یہ مہر و مہ جب تک
رہے جبتک زمین پہ دور فلک

رہین جب تک بہم گل و بلبل
رہے جبتک کہ دور ساغر و گل

جلسۂ علم و فن رہے جب تک
شغل شعر و سخن رہے جبتک

رہے جبتک دلون پہ عشق کا زور
رہین عشاق مست نالہ و شور

رہے تا گرم حسن کا بازار
رہے دن دونی اس چمن کی بہار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ہو رواج اِس کتاب کا ایسا	کہ رہے اسکا ہر جگہ چرچا
گھر کرے دل مین آرزو کیطرح	گل مین مسکن بنائے بو کیطرح
بس یہ مطلوب خاص و عام رہے	اِسکا دائم جہان مین نام رہے
رہے مشہور نثر ذکر لطیف	رہے خوش اِسکا صاحب تالیف
روک لے اب قلم کو اپنے نہال	مختصر خوب ہے کہ طول مقال

قطعہ تاریخ طبع سرآمد اہل کمال فخر شعرای ماضی وحال استاد مسلم الثبوت حکیم سید ضامن علی صاحب جلال لکھنوی

چون مہاراجہ بصد خوبی و حُسن	حال شاہان اودھ کردہ رقم
سال طبعش چہ برآوردہ جلال	وہ چہ بُستان اودھ رشکِ ارم ۱۳۰۹

ایضاً

تالیف شد این عجیب رنگین تاریخ	بشگفت چو گل در چمنستان اودھ
سال طبعش چنین رقم کرد جلال	شاداب بسے گلشن بستان اودھ ۱۳۰۹

قطعہ تاریخ طبع زاد شاعر نازک خیال حکیم سید محمد مہدی متخلص بہ کمال خلف الصدق حضرت جلال

وہ چہ تاریخی رقم شد لاجواب و بیمثال	آشکارا ز نقطہ نقطہ شوکت و شان اودھ
راجہ نامی کہ مثلش نیست در ہندوستان	خامہ اش تحریر کردہ حال شاہان اودھ
از بیانش شوکتِ این ملک ظاہر میشود	اللہ اللہ بود در گیتی چہ سامان اودھ
لاجواب ست ای کمال این مصرع تاریخ طبع	دلکشا حُسنِ بہار افزای بُستان اودھ ۱۳۰۹

ایضاً

حالات خسروان اودھ چون رقم نمود	یک راجہ کہ ملک سخن راست شہریار

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

یعنی عطارد فلک اوج داوری / مہر سپہر برتری و جاہ و اقتدار
خوشتر ز کارنامۂ مانی پدید کرد / از شنگ دلفریب ز کلک سیہ نگار
رنگین تر از کتاب گلستان عبارتش / نقشی عجب بصفحۂ گیتی شد آشکار
طبع کمال گفت چہ خرم سنین طبع / آورد بوستان اودہ دلکشا بہار

قطعہ تاریخ از شاعر نازک خیال کنور خیدی سہاے متخلص بہ نہال خلف راجہ اجپال

چو راجہ درگا پرشاد اہل دانش صاحب حشمت / رقم فرمود تاریخ اودہ را با دل خرم
بہ ہجوم طالبانش شد جہانی قدردانش شد / ز وصف بر کمالش شد یقین دلبر عالم
پس از ترمیم طبعش شد کہ بر روے عالمی غش شد / بیانش طرفہ دلکش شد کہ ذوق او نہ گردد کم
مکرر طبع شد احسن بعالم گشتہ نور افگن / زمین تا آسمان روشن تو گوئی نیر اعظم
جہانی را بجان شد دوست مضمونش چہ خوش نیکوست / نہال این سال طبع اوست۔ تاریخ ولادہ بزم

قطعہ تاریخ طبع شاعر شیرین مقال منشی میکو لال صاحب متخلص بہ عشرت لکھنوی شاگرد خواجہ عزیز الدین صاحب عزیز لکھنوی

سخی و باذل غریب پرور علو ہمم حاتم زمانہ / ز فیض و دریا دلی او ہست ہر کہ ہم رہین و ممنون
سپہر قدر و فرشتہ سیرت رئیس بےمثل و با مروت / ندید چشم کسی بدنیسان شنید گوشم نہ ہم بدینگون
جناب عالی درگا پرشاد راجہ نامے و گرامے / نوشت حالات بادشاہان بہ نثر رنگین و نظم موزون
چو فکر در دل نمود عشرت براے سمت ز روے بہجت / نفیس تاریخ بوستان اودہ شدہ این ندا ز گردون

سمت ۱۹۴۸ بکرمی

خاتمة الطبع

ہزار ہزار شکر کہ درین زمان مسرت اقتران کتاب فوائد انتساب حاوی حالات سلاطین گردون وقار و امراے والا تبار و شعراے نامدار مع تصاویر مستند و معتبر تصنیف لطیف و تالیف نظیف کنور درگا پرشاد صاحب بہادر تعلقدار سمروین ٹراگانؤن عطیہ دار علاقہ اودھ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

و آنزیر بیابان بسرپرستی رئیس اعظم سندیله ضلع هردوئی ملک اوده در مطبع وبدبهٔ احمدی باهتمام خاکسار احمد علیخان
وبخط خوش نمط شیخ الهی بخش صاحب ملازم سرکار فیض آثار مصنف این کتاب لاجواب وبه تصحیح
جناب مولانا میان جان صاحب لکهنوی سابق ملازم منشی نولکشور صاحب بماه
اگست سنه ۱۸۹۲ عیسوی مطابق ماه محرم سنه ۱۳۱۰ هجری از حلیهٔ طبع آراسته و پیراسته گردیده امید
از شائقان شعر و سخن و طالبان علم و فن خاصة مدرکان حالات شاهان زمن علی
الخصوص ملک اوده که بلحاظ بادای کاملان هند و دکن است بنقد دل
خریده از سرسبزی و تازگی مضامین این دوحهٔ مراد قلب و دماغ
را فرح و شاد فرمایند و مصنف کتاب مستطاب را بدعای
دولت و اقبال باد

گر نیاید بگوش رغبت کس ٭ بر رسولان بلاغ باشد و بس

قیمت فی جلد عه

PROVINCIAL MUSEUM LUCKNOW REFERENCE LIBRARY

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

اعلان

برای تنویر ضمیر

پر تنویر ناظرین کتاب ہذا مخفی مبادکہ

این کتاب لاجواب و تاریخ فوائد انتساب مؤلفہ

صدر نشین ایوان ریاست و رونق افزای گلزار امارت جناب راجہ

کنور درگا پرشاد صاحب بہادر تعلقہ دار سروین و آنریری مجسٹریٹ و رئیس

اعظم سندیلہ دام اقبالہ حسب فرمائش جناب راجہ صاحب ممدوح الاوصاف

بعد حفظ حق تالیف بادخال رجسٹر گورنمنٹ باہتمام خاکسار در مطبع دبدبۂ احمدی

مطبوع گردید لہذا بخدمت صاحبان مطابع نامدار و تاجران باوقار گذارش

اینکہ بلا اجازت مصنف ممدوح العنوان قصد طبع نفرمایند

و ہر قدر نسخہا کہ مطلوب باشند بارسال قیمت

فی جلد دو روپیہ عہ

از راقم طلب نمایند

الملتمس

اخقر العباد احمد علی خان

مالک مطبع

دبدبۂ احمدی

لکھنؤ

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

954.25

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh